STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 09385

ALE VERK

Isaac Leib Peretz

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. ל. פרץ

אין מיין ווינקעלע

באנד XVII

1 9 2 6

ווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין

PRINTED IN POLAND

19 APR 1972

F.Y
892.49
PER

I. L. Perec — „In Majn Winkele“

Drukarnia „Wyd. Wileńskie“ B. Kleckina, Wilno

פון פאַרלאַג

אונטער דעם קעפּל „אין מיין ווינקעלע“ גיבן מיר אין דעם דאָזיקן באַנד די אַרטיקלען פון י. ל. פרץ, וועלכע ער האָט אין די יאָרן 1912—1913 געדרוקט אין „היינט“ אונטער דעם אַלגע־מיינעם נאָמען „אין מיין ווינקעלע“. אין דעם באַנד גייען אַריין 15 אַרטיקלען. די איבעריקע אַרטיקלען פון דער זעלבער סעריע זיינען אָפּגעדרוקט אונטער פאַרשיידענע קעפּלעך אין באַנד XI פון דער פרץ־אויסגאַבע („געדאַנקען און אידעען“). די לעצטע 4 אַר־טיקלען פון „אין מיין ווינקעלע“ (צום רבונו של עולם, אַן אַלטע געשיכטע, באַדוען דע־קאַרטוניי א אַנד.) זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָך פרצעס טויט

מיר גיבן דאָ פיר קאַפּיטלען פון־דעם אַרטיקל „ווענן, וואָס פירן אָפּ פון יידישקייט“. די לעצטע 3 קאַפּיטלען (חומש מיט רש"י, דער ערשטער וועג, די פאַרפרעמדטע אינטעליגענץ) זיינען אין דער 12־בענדיקער אויסגאַבע (באַנד XI) נישט אַריין. מיר האָבן גע־פונען פאַר נייטיק צוצוגעבן נאָך אַמאָל דעם ערשטן קאַפּיטל — „די געפאַר“ — כדי אַריינצופירן דעם לעזער אין דעם קרייז פון פּראָבלעמען, וועלכע ווערן באַהאַנדלט דורך פרצן אין די לעצטע 3 קאַפּיטלען.

די איבעריקע אַרטיקלען, וואָס קומען אין בוך, זיינען גע־שריבן דורך פרצן אין די יאָרן 1890 ביז 1912. כמעט אונטער זיי אַלע איז אָנגעוויזן די דאַטע, ווען זיי זיינען צוערשט געדרוקט געווען.

„ראש־חודש“, וואָס קומט צום סוף פון בוך, איז אַ סעריע חודש־איבערזיכטן, וואָס פרץ האָט געדרוקט אין דער חודש־שריפט „די יודישע פאַמיליע“ אין יאָר 1902 אונטער דעם פסעוודאָנים „י. ל. צופעליג“.

מיר בעטן ווידעראמאל די אלע, וועלכע האבן צו מאכן אנווייזונגען אויף פעלערן, אומפינקטלעכקייטן אין אונזער אויס-גאבע—זיי זאלן אזוי גוט זיין אין תיכף וועגן דעם אונז מיטטיילן. די אנווייזונגען וועלן גענומען ווערן אין אכט ביי דער ווייטער-דיקער אויפלאגע.

דער באנד XVIII פון אלע ווערק פון י. ל. פרץ („שטעט און שטעטלעך") ערשיינט אין א חודש ארום.

פעברואר 1926

אינהאַלט פון 17-טן באַנד

אין מיין ווינקעלע.

	זייט
מיין ענטפער	7
אין קאַמף	10
דער סינטעז	14
כלל ופרט	19
און אז מען קומט צוריק	23
נאָך שמחת תורה	27
אין מיין ווינקעלע	33
" " "	37
אַלטוואַרג און אַלטערטימלעכקייטן. וואוהין שיקן? וואַרשע, ווילנע, פעטערבורג	40
פּאַרס ווילנע	45
נאָך אַ וואָרט (דאָס לעצטע, זאָל זיך די וועלט איבערקערן)	49
צום רבונו של עולם	54
אַן אַלטע געשיכטע	58
באַדוען-דע-קאַרטונייי	64
אין מיין ווינקעלע	68
אַ בריוו	70
נאָך גראַסערס לוויה	74
וועגן, וואָס פירן אָפּ פון יידישקייט:	
די געפאַר	78
חומש מיט רש"י	81
דער ערשטער וועג	85
די פאַרפרעמדטע אינטעליגענץ	90

זייט

בילדונג	94
וואָס ווילן מיר?	112
דער לץ	118
וואָס הערט זיך?	140
אויף אַ פעליעטאָן	145
שרייב אַ פעליעטאָן	158
צען פעליעטאָנישע געדאַנקען	166
עקבתא דמשיחא	168
אונזער טרייסט	173
תענית־געדאַנקען	177
די עשרת הדברות	180
וויסן, אידעען און „איזמען"	186
עטרת יתומים אין וואַרשע	189
קענן האַקאַטאַ	195
פּאָלעמיק	201
פּראָמעטעוס	213
ראש־חודש	217

מיין ענטפער

צייטן בייטן זיך.

פאַר אַ יאָר צוויי בין איך געווען אין „קוריער וואַרשאַוור־סקי” אַ „גרויסער יידישער שרייבער”.

דאָס מאָל שרייבט ער אין נומער זעקס הונדערט און עלף פון שבת:

„אין „היינט” האָט אָנגעהויבן שרייבן עפּעס אַ פּרץ...”

און באַלד דערצו אַ קליין נאַריש מסירה׳לע:

„אַן אָנגעשטעלטער פון דער וואַרשעווער גמינע...”

— און (האָב איך מיך צו אַלט־פּוילן געווענדעט) שאַצט אונז נישט אַריין אין יחוס, וואָס איר מאַכט קיין פּאָגראָמען נישט! „אין אייער מענאַזשעריע פעלן קיין חיות נישט, נאָר די שליסל צו עפענען די שטייגן זענען נישט אין אייער האַנט!”

די ווערטער האָבן דעם „קוריער וואַרשאַווסקי” געטראָפן!

ער האָט עס אַזויערנאָך געגעבן אַן אָנצוהערעניש אויף דער מעגלעכקייט פון פּאָגראָמען, אויב מיר וועלן נישט גוט און פרום זיין...

און ער גייט, דער יעזואיטישער „קוריער וואַרשאַווסקי”, און בייסט אויס מיט גיפטיקע ציין דעם משל מיט דער מענאַ־זשעריע אַליין. אַן דעם אָנהויב, אָן דער ווענדונג צו דעם פּויל־לישן שימל, און פאַרשפּרייט ביי׳זוויליק די מענאַזשעריע איבער גאַנץ פּוילן.

איך זאָג נאָכאַמאָל; חיות אין מענאַזשעריע פעלן נישט... די פינסטערע כוחות פאַרמאָגט יעדעס פאָלק...

און דאָס, וואָס אין די „פרייע" טעג זענען דאָ קיין פּאָ־גראָמען נישט געווען, האָבן מיר נישט איך, נאָר יונג־פּוילן, וואָס האָט דאַמאָלט דאָס ווילדע אין צוים געהאַלטן, צו פאַרדאַנקען...

וויניקסטנס, נישט ניעמאָיעווסקין. וואָס שרעקט אונז מיט די פויערן פון דאָרף... „איך גיב אַ פייף און זיי קומען אויף אייך..."

און יעצט, אַז יונג־פּוילן שווייגט? איז עס א י י ע ר ווילן?

און וועמענס זענען געווען די פּלאַקאַטן. וואָס האָבן גערופן צו פּאָגראָמען, בשעת די וואַלן צו דער צווייטער דומע?

און וואָס איז געווען דאָס גאַליצישע דראָהאָביטש, וואו דער שליסל פון די שטיינן איז אין א י י ע ר האַנט? און וואָס איז דאָס באַרימען זיך מיט נישט־מאַכן קיין פּאָגראָמען?

נישט קיין וואונק אויף זייער מעגלעכקייט, אויב מיר וועלן נישט זיין גוט און פרום?

— — — — — — — — — — — — — —

און צום סוף אַ לעכערלעכער מאָמענט:

— דער זעלבער „זשאַרגאָניסט" (שרייבט דער „קוריער וואַרשאַווסקי") איז זייער צופרידן, וואָס דאָס נישט־אַריסטרייבן די לאַנגע קאַפּאָטעס פון זאַקסישן גאָרטן הענגט אָפּ, נישט פון פּאָליאַקן, נאָר פונם סטראַזשניק ביים טויער!...

איך בין הייסט דאָס, צופרידן, וואָס די פּאָליאַקן האָבן אַפילו קיין שליטה נישט אויפן זאַקסישן גאָרטן!...

און דאָס איז שוין אומפאַרשעמט אויסגעטראַכט. איך האָב וועגן קאַפּאָטעס אין זאַקסישן גאָרטן קיין וואָרט נישט געשריבן.

— — — — — — — — — — — — — —

צי וועט דער „קוריער וואַרשאַווסקי", וועלכן איך וואַרף פאָר פאַלשקייט, שקרים און אַ קליין נאַריש מסירהלע, — מיך איינגעבן אין געריכט?

איך מיין, אַז נישט!

דאָס, רעכנט ער, קאָן אַמאָל שאַטן!

און דאַצו שרייבט ער (דער „קוריער וואַרשאַווסקי" מיינט, ווירקלעך, אַז ער קאָן עמיצן באַליידיקן!): „אַן אַראָגאַנט (קעגן פּריק!), אַ צייטונגס־ייד אין ערגסטן זין פון וואָרט (!!!), וואָס האָט זיך (פאַר וואוילטאָג אַ פּנים, דער פוילישער האָבער שטעכט מיך!) געמאַכט אַ ספּאָרט (!) צוצושרייבן די פּאָליאַקן, גאָט ווייסט וואָס פאַר אַ טירישע אינסטינקטן!" „איר וואָלט געביסן, נאָר מען האָט אייך אַ מויל־שלאָס אויפגעהאָנגען". און די ווערטער דריקט ער אין „געגנזנפּיסלעך"; זאָל זיין לייכטזיניקער לעזער מיינען, אַז דאָס האָב א י ך געזאָגט, אַז דער „קוריער" ציטירט מ י י נ ע ווערטער!

און דאָס האָט געזאָלט זאָגן איך, וואָס האָב אויפגעשטעלט דאָס פּראָגראַם פון סאָלידאַריטעט מיט פּאָליאַקן!

מיט פאַרברעכערישע נאַטורן וואָלט איך נישט געראַטן קיין שותּפות צו מאַכן!

אלא וואָס?

איך האָס געזאָגט, אַז האַנט־אין־האַנט ווען מיר גיין מיט יונג־פוילן, וואָס בויט נישט אויף באַזיץ, נאָר אויף אַרבעט, וואָס ויל נישט לעבן (צו אונזער שאָדן!) פון מאָנאָפּאָלן און פּריווי־לעגיעס, און וויל אונז נישט באַצווינגען.

מיטן אַלטן פוילן, מיטן באַצווינגערישן, הערש־זיכטיקן, ווילן מיר קיין שותּפות נישט מאַכן. דאָס אין דער שימל, וואָס מוז אַראָפּ, אָן אונזער שאָדן, און אָן שאָדן פון פ ו י ל י ש ן פאָלק.

אין קאַמף

און קוקט מען אויפֿן יידישן אייגנאַרטיקן לעבן נישט מיט פֿרעמדע אויגן, איז לייכט צו דערזען, אַז אונזער פּראָצעס צווישן קאָנסערוואַטיוון געפֿיל און פּראָגרעסיוולעכן געדאַנק אונטערשיידט זיך פֿון דרויסנדיקן שוין מיט דעם, וואָס ער איז אַ במעט ריין קולטורעלער.

די סאָציאַל־עקאָנאָמיש־פּאָליטישע וועלט איז פֿאַר דער ווירקונג פֿון יידישן געדאַנק געשלאָסן... ער גנבעט זיך אַריין אין דער פֿרעמד, פֿעקלט די גרענעץ מיט אַ פֿאַלשן פּאַספּאָרט, ווערט אַריבערגעטראָגן דורך אָפּטריניקע און פֿאַרענדערט דאָס לעבן דורך אַנאָנימע אַרבעט, מיט פֿרעמדע הענט — אָבער אינעווייניק ווערט ער פֿאַרקערפּערט אין אַ גרינגער צאָל קהלשע קליינע אינטערעסן און דער עיקר אין רעליגיעזע פֿאָרמען און סימבאָלן.

דאָרט איז דער פּראָצעס אַ פֿאַרוויקלטער. עס גיסן אין אים אַריין זייטיקע סאָציאַלע, פּאָליטיש־עקאָנאָמישע שטראָמען, שטיצט זיך די רעגירונג אויף דער קירך. שיצט דער גלויבן די רעגירונג, קעמפֿןביידע פֿאַרן רייכן און וואוילהאָבענדן, אויף וועלכע זיי בויען, פֿון וועלכע זיי לעבן. ווערט אַ דריי־בונד, פֿאַרפֿלאָנטערן זיך די אינטערעסן. און ווער עס איז קעגן איינעם פֿון בונד, מוז באַקעמפֿן אַלע דריי.

אונזער רעליגיע הערשט נישט; די „סינאַגאָגע" האָט נישט קיין מאַכט צו באַצווינגען; אירע דינער, די כּלי־קודש, זענען די אָרעמסטע, שוואַכסטע און אונטערטעניקסטע אין פאָלק.

אויף זיי שטיצט זיך קיין פּאָליטישע מאַכט, קיין פּראָדוק־טיווע פאָרם, און זיי ווערן פון קיינעם נישט געשיצט; ווערט מיט קיינעם קיין יד־אחת נישט געמאַכט. אונטערדריקט פון פרעמדע און קיינעם נישט האָבנדיק הינטער זיך, מוז אויך דער קאָנסער־וואַטיווער ייד פאַרלאַנגען פּאָליטישע פרייהייט; און זיין רעליגיעז געפיל קאָן אַבסאָלוט גאָרנישט האָבן קעגן אידעען, וואָס שטאַ־מען פון שבת, שמיטה און יובל...

און אויב דער פרומער ברויט־געבער האָט לעצטנס גע־רופן דעם ספר מיט זיין פאַרטייטשער צו הילף קעגן אַרבעטער;

און אויב דער מינדערגעבילדעטער יידישער אַרבעטער האָט זיך אויפגעלענט קעגן רעליגיעזע סימבאָלן און פאָרמען, פון וועלכע די געבילדעטע בעל־בתּישקייט האָט זיך נאָכנישט באַפרייט, — — איז עס געווען נישט מער, ווי אַן אָפּקלאַנג פון דרויסנדיק לעבן, אַ נאָכמאַכעריי. און פון זעלבען סאָרט איז אויך די שרעק פון אונזער פרעסע פאַר קאַטאָוויץ.

— — — — — — — — — — — — — — —

איך בין געשטאַנען, שטיל און רעכן ביזן לעצטן אָטעם־צוג צו שטיין אין די רייען פון די קעמפער פאַרן פאָרטשריט־לעכן, ראַדיקאַל־פאָרטשריטלעכן יידישן געדאַנק...

און נישט שווער איז זיך קעגן קאָנסערוואַטיוון געפיל צו באַוואָפענען; זייער לייכט אים צו שרייבן אַן „אָבוויניטעלני אַקט", אויסצורעכענען אַ גרויסן „על־חטא" —

עס איז וואָר, אַז דאָס קאָנסערוואַטיווע היט אָפט דאָס פּאַס, אין וועלכן דער ווייַן איז שוין לאַנג געפעלשט; גייט אַרום אויף דער וואַך ביי חורבות, אין וועלכע עס ברומט שוין לאַנג נישט די פאַרוואָגלטע טויב — די שכינה!

עס איז וואָר, אַז צוליב האַלטן דעם יידישן געדאַנקען אין קלויז אָדער אין אַ פאַרשאָטנטן היימישן ווינקל, איז ער אַן

ליכט און לופט, קרענקלעך געוואָרן, דער יידישער געדאַנק! און ער ציטערט פאַר יעדן פרייען לופט־צוג, פאַר יעדן ליכטיקן שטראַל! ער, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן די ערד צו באַצווינגען דאָס לעבן צו באַהערשן און גערעכט צו מאַכן!

און געוואָרן איז דער יידישער געדאַנק רוח הקודש און שכינה פאַרן קרענקלעכן וואויל־לערנער אין קלויז... און האָט זיך דערווייטערט פון פאָלק, וואָס לעבט אין שטרעבט, און אָפּ־געריקט פון המון אין זיין גאַס; אויף פרעמד באַראָט אים געלאָזט!

און נישט מינדער איז וואָר, אַז אַ דאַנק דעם איינגע־שפאַרטן קאָנסערוואַטיזם. אַזוי דעם מתנגדישן, ווי דעם חסידישן, פאַרלירן מיר אַ האַלב יידיש פאָלק. די יידישע טאָכטער, די יידישע פרוי, די יידישע מוטער...

אין דאָס איז די טראַגעדיע, די דראַמע און די טראַגי־קאָמעדיע אין אַלע יידישע הייזער, וואָס גייען דעריבער צו גרונט..

אמת איז אויך, אַז דאָס בלינד־איינגעשפאַרטע שטויסט אָפּ די פעיקע יוגנט. אַז מיר פאַרלירן זי פון טאָג צו טאָג אַלץ מער און מער! אַז דאָס פאָטער־הויז ווערט פאַרן קינד אַ תפיסה, גאַנץ אָפט מיט צוכט־אַרבעט אין קייטן! — און דאָס לעבנספעיקע, לעבנסדורשטיקע, מיז דעריבער גאַנץ אָפט אַריבערשפרינגען די צוים אָדער שפאַלטן דעם שוואַכן, פון פאָ־ליציי און אַרמיי נישט געהיטענעם טויער, און — אין הפקר אַריין!

און נישט ווייניקער איז אמת, אַז אַ דאַנק דער אָרטאָ־דאָקסיע און איר בלינדער שטאַרקייט *), זענען מיר הינטערשטע־ליק געבליבן אויך עקאָנאָמיש.

אָן בילדונג, נישט צוגעגרייט צום לעבן, נישט באַוואָפנט מיט טעכנישן וויסן, קאָנען מיר אין קאַמף פון לעבן קיינעם נישט ביישטיין. איז פאַר אונזערע אַרבעטס־הענט פאַרמאַכט די מעכאַנישע פאַבריק! איז אונזער געווערב פושעריי; איז אונזער קאַפּיטאַל נישט פעיק צו באַשאַפן אַן ערנסטע אינדוסטריע...

---

*) פאַרשטאַרטקייט

דאָס אַלץ איז אמת.

און דאָך!

דעם אמת מוז מען מודה זיין, ערלעך מוז מען שאַצן — —

און דאָך האָט זיך ערשט נישט לאַנג באַנייט אין אונזער לעבן אַן ערשיינונג, וואָס באַווייזט זיך נאָך יעדן באַנקראָט פון אַ פאַלש־משיחישער פירמע; נאָך יעדן קראַך פון פרעמדע פילאָ־זאָפיען, נאָך יעדן פאַרבליען פון נישט צייטיקע האָפנונגען —

און דאָס גיט אונז זייער פיל צו דענקען.

דער סינטעז

וואָס איז געווען די ערשיינונג?

אָנגעהויבן האָט זי זיך מיט „קאַצניאָמער".

דאָס קליינע בראָשורעלע האָט באַנקראָטירט. אַ טראָפּן געוועזן אויסגעטרונקען, און דעם דורשט נישט געשטילט.

וואו נעמט מען וויסן?

חברשאַפט מיט אַלעם גוטן, מיט אַלעם פרייעם און ריינעם און שיינעם, איז דורכגעגאַנגען די קאָסע — אַן אָפּגעשניטן פעלד, אַ גאָל פעלד...

ליגט מען אין אָפּגרונט, און איבערן אָפּגרונט איז פאַרשפּרייט אַ חושך, דרינגט דעם חושך קיין איינציקער שטערן אין הימל נישט דורך...

דער שכל איז מחייב, די טעאָריע זאָגט: עס וועט צוריקקומען. עס וועט צוריק אויפלעבן... די ליפּן זאָגן עס, שטאַמלען עס, דאָס האַרץ גלויבט נישט... און וועט עפּעס קומען, פילט עס שויז דאָס האַרץ — פרעמד, ווייט פון אונז...

עס וועט נישט קומען מיט אויסגעשטרעקטע הענט:

— קום, ברודער, טאַנצן...

און נישט מיט גרייטע ליפּן צום ברידערלעכן קוש...

און אַ ווייטאָק האָט אָנגעכאַפּט... און אַ צאָרן קעגן נייע חלומות... גיט צוריק די אַלטע... די גרויסע! גיט געטער!

און עס איז געוואָרן אַ משונה גאַט־זוכעניש, קינדער און יונגוואַרג זענען אַרומגעלאָפן זוכן אַ סנה, זוכן עפּעס אַ צייכן, אַ סימן פון יענער וועלט...

און אַ ליבשאַפט האָט זיך אויפגעכאַפּט, אַ פּלוצלינגע ליבשאַפט צו מצוות ומעשים טובים, אַ פאַרבענקעניש אַהיים, צום סדור, צו דער קלויז, אפילו צו דריידל און המן־טאַש...

און איז מען צוריקגעקומען און דאָס אַלץ געפונען, נישט ווי מען האָט דערפון געטרוימט, נישט אַזוי הייליק און ריין, נישט אַזוי שיין און מענטשלעך —

האָט זיך דער אינטעליגענט דערפילט שולדיק:

— כרמי שלי לא נטרתי!

און אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרץ אַריין. דאָס האַרץ האָט זיך אָפּגערופן... און עס איז געוואָרן אַ רייד וועגן רענעסאַנס, ווידערגעבורט, איז מען געקומען און געבעטלט ביים אַלטן ייד — אַ נדבה!

— אַלטער ייד, דו ביסט היטער אין דער היים געבליבן, דאָס היימישע, דער היימישן אוצר געשיצט... עפן אים אויף, גיב אונז פון דאָרט אַרויס לעבעדיקע זאָמען. שענק פלאַנצן, — מיר ווילן באַשטעלן אַ יידיש פעלד, אַ יידישן גאָרטן און אונזערע הענט זענען לער!

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ לויפעניש אין שולן און בתי־מדרשים אַריין, צום אַלטן, צום קאָנסערוואַטיוון, צום פרימיטיוון.

זוכט מען דאָרט מוסטערן פאַר געוועב, האַפט און שטיקעריי ביי אַלטע פרוכתן... זוכט דער שניצער די יידישע ליניע אויף כתרים און ידן. דער בילדהויער — מאָטיוון פון צעבראָכענע מצבות, אויף לאַנגפאַרגעסענע בית־עלמינס... דערפרישט דער מוזיקער דאָס אַלטע פרימיטיוו־פרומע וויגליד... גייט ער צוריק צום „ברכו", דעם וויינענדיקן, און צום אַלטן „נתנה־תוקף"...! לויפט אַרום שטרוק אין בערלין און זוכט צום מאָלן אַלט־יידישע קעפּ, מיטן אַלטן יידישן צער אויפן פנים, אין די

אויגן... און דער דיכטער זוכט אויפלעבונג און דערפרישונג אינם חסידישן און פרומען פאָלקסטימלעכן פרימיטיוו...

פאַרוואָס זוכן מיר נישט הילף ביי פילון אין אלכסנדריא של מצרים, — טרינקען מיר קיין וואַסער נישט פון מיימאָנידעס־ברונעם, פאַרוואָס ווענדן מיר זיך נישט צו דעם דעסויער מענדלזאָן?... פאַרוואָס גייט מען נישט אין קאָר־שול אַריין, פאַר־וואָס זינגט מען נישט די לידער פון דער השכלה־צייט?

— — — — — — — — — — — — — —

ווייל — און דאָס מוז מען איינמאָל פאַר אַלע מאָל מודה זיין, דאָס מוז איינמאָל פאַר אַלע מאָל קלאָר און אָפן געזאָגט ווערן, ווייל מיר זענען נאָר בליטן, העכסטנס אַמאָל — פרוכט.

בליטן און פרוכט — האָבן זייער צייט, זייער פרילינג און זייער זומער: גייט די צייט פאַרביי, פאַלט מען פון בוים...

דאָס קאָנסערוואַטיווע איז דער שטאַם, וואָס טרייבט צווייגן, בליטן און בלעטער אַרויס, ער איז עס, וואָס גיט די פרוכט! ער איז דערוויל דאָס באַשטענדיקע, — דאָס אייביקע.

אומפרוכטבאַר ווילן מיר נישט בלייבן; אונטערהאַקן דעם שטאַם איז זעלבסטפארניכטונג...

און באַווייזט זיך אַ יידישער וואַלד און וואַקסן מיר — דיביימער אין אים... קומט פון צייט צו צייט די האַק...

ווייל די געשיכטע דעם וואַלד באַנייען, מוז זי פון דער וואַלד־שול פלאַנצן איבערטראָגן, גרוימער זעצן; פרייער און צעוואָרפענער פלאַנצן...

אָבער — פון וואַלד־שול קומען די ביימער! די וואַלד־שול איז די אָרטאָדאָקסיע, דאָרט וואַקסט מען ענג, אָן גע־ניגנדן זאַפט פון דער ערד, נישט רייך אין לופט און ליכט פון דער הויך, רייסט נישט פון צייט צו צייט אויס, צום איבער־

זעצן; פלאַנצט נישט גרוימיק איבער, ווערט אַלץ פאַרקריפּלט און דערשטיקט, פאַרניכטן די וואַלד־שול איז זעלבסט־מאָרד...

געדענקט די האַק!

גלייכע, אידעאַלע ליניען עקזיסטירן אין בוך, אין דער מאַטעמאַטיק; דאָס לעבן קען נאָר געבראָכענע.

„יאָ" אָדער „ניין", אומבאַדינגט און באַשטימט ענטפערט מען אין קליינזל פון איבערטראַכטער און גאָרנישט אי־בערלעבער!

דאָס לעבן פאַרלאַנגט אַן ענטפער, אָפּהענגיק פון אָרט און צייט, און אין אָרט און צייט פאַרשידן און אָפּט אַקעגנגע־זעצט.

כל זמן עס איז קיין יידישע פרייע קולטור נישט באַ־שאַפן... כל־זמן באַפרייען זיך איז ענלעך צום אָפּטריניק ווערן; וועט זיין: פאַרבונדן זיך מיט פרעמדע קולטורן, מיטן פרעמדן בוך, מיט דער פרעמדער שול —

ווען מיר אויף יעדן אָרט און אין יעדן מאָמענט שטרייטן מיטן קאָנסערוואַטיזם, נישט וועלנדיק פאַרשטאַרט און פאַרטריקנט ווערן — און שטענדיק און איבעראַל אים דאַנקבאַר זיין, פאַר זיין איינגעשפּאַרטקייט ביים אָפּהיטן די יידישע ווערטן אינם יידישן.

און מיר וועלן זאָגן און בעטן זיך:

— טרוקן איז אונזער נשמה, גיב אונז טוי פון דיין גלויבן...

— לעכצנדיק איז אונזער צונג, דערפריש זי מיט איין טראָפּן פון דיין געבענטשטן קידוש־בעכער!

— איינגעהילט אין מרה שחורה זענען מיר, גיב אונז אַ טראָפּן פון דיין שבת־און יום־טוב־פרייד....

— — — — — — — — — — — — — — —

זאַץ און קעגנזאַץ — ביידע, באַזונדער גענומען, זענען נישט לעבנספעיק...

לעבן איז קאַמף; לעבנספעיק איז דער סינטעז...

און זאָל ער געזונט און שטאַרק זיין, מוזן געזונט און שטאַרק זיין, אי זאַץ, אי קעגנזאַץ!

און ווייל זיך דאָס קאָנסערוואַטיווע זאַמלען און בויען —

— יישר כוח!

מיר ווילן שטאַרק זיין און קעמפן מיט שטאַרקע

כלל ופרט

די קאָנסערוואַטיווע פּאַרטיי עקזיסטירט נאָכ־ישט; זי וויל זיך ערשט באַשאַפן. דערווייל שווייבלט און גריבלט ביי אונז מיט צוואָרפענע פּראָווינציאָנעלע, קליינשטעטלדיקע, קאָנסערוואַטיווע קליינע „יידישקייטלעך" פון „קלייזלעך" און „מנינים".

און יעדער „מנין", און יעדעס „קלייזל" האָט זיך אַרומגע־קרייזט, אַרומגעגרענעצט; זי איז די אמתע, עכטע יידישקייט! וואָס אויס דער גרענעץ, איז נישט „עכט", נישט „גלאַט כשר"...

און יעדעס קלייזל, און יעדער מנין האָט זיך, האַלט אויף און שפּייזט זיין גלי־ווערעמל, זיין גדול־הדור, וואָס פירט דאָס קליינע וועלטל מיטן כוח פון אַ מאָנאָפּאָל אויף פּאַרטייטשן גאָטס וואָרט און קאָן זיין זיין פּאַרטרעטער אויף דער זינדיקער ערד.

איז אַלץ אַזוי שפּלדיק קליין, אַזוי ווערמיק...

באַקומט יעצט דער קאָנסערוואַטיווער ייד אַ גרויסן חלום.

באַקומט ער פּלוצלינג דעם פאַרלאַנג: אַלע קליינע וואַסער־לעך זאָלן זיך צוזאַמענגיסן און ווערן אַ ים. פון אַלע מנינימלעך און קלייזלעך זאָל ווערן איין וועלט־פּאַרטיי. זאָגן מיר, די קעגנער פון קאָנסערוואַטיוון געדאַנק: מה טובו!

באַוואונדערן מיר דעם קאָנסערוואַטיוון ייד, וואָס איז מיט־אַמאָל אויפגעוואַקסן, הויך געוואָרן.

ווייל די גרויס און הויך פון מענטש און פּאַרטיי ווערט געמאָסטן מיט דער ווייטקייט פון זייער אונטערנעמען.

מיט דער לענג פון דער ליניע, וואָס פירט פון פאַרלאַנ־גען ביז אויספירן... ווייל חלומות זענען פאַרגעפילן פון גרויסע אידעען... און גרויסע אידעען זוכן מיט מאַכט זייער פאַרקער־פערונג אין פאַקטן...

איז נאָר די פראַגע:

איז די אָרגאַניזאַציע מעגלעך און ווען?

ווען וועט זיך אויפן אָרט פון קליינע גלי־ווערעמלעך באַ־ווייזן אַ ווירקלעכער גדול־הדור, אַ מין ריש־גלותא, וואָס זאָל זיך שטעלן אין איר שפּיץ און פירן?

אָבער פון איין זאַך מוז מען וואָרענען פאָרויס...

זאָל די קאָנסערוואַטיווע פּאַרטיי, ווי גרויס זי זאָל נישט ווערן, קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אַז זי איז נאָר אַ פּאַרטיי אין יידישן פאָלק, אַז זי איז נאָר אַ פּרט, נישט דער כּלל, דער זאַץ נישט דער סינטעז, נאָר פּאַרטיי און נישט כּלל ישראל...

זאָל זי קענען כּלל ישראל נישט זינדיקן, נישט מעסטן זיך און שטעלן זיך אויף זיין אָרט, זאָל זי נישט זאָגן: כּולו שלי...

דער מענטש באַשטייט פון גלידער, דאָס פאָלק – פון פּאַרטייען, דאָס איז די פּאַרטיילונג און ספּעציאַליזירונג פון דער אַרבעט. ווי דעם מענטש, וואָס איין גליד פון זיינע גלידער וויל זיך אים נישט אונטערוואַרפן, וויל זיין אייגענעם ווילן האָבן, ציל ווערן, און אַלע אנדערע באַהערשן; און ווי דעם פאָלק, ווען עס טוט עס איינע פון זיינע פּאַרטייען, דערשטיקנ־דיק די אַנדערע...

און ביי אונז איז עס אַזוי לייכט!

– – – – – – – – – – – – – –

נאַציאָנאַלע פאָרמען זענען איבעראַל פאַרקערפּערט אין פּאָ־ליטיש־עקאָנאָמישע אינסטיטוטן; אין לענדער און אין רעגירונגס־פאָרמען. דאָס פראַנצויזישע פאָלק, דאָס דייטשע פאָלק, הערט מען, זעט מען. עס לאָזט זיך ממש אָנטאַפּן, – גלויבט מען דע־רין. פילן זיך אַלע פּאַרטייען אַלס אַ טייל פון פאָלק, האָט יע־דע איינצלנע פּאַרטיי אַ גרענעץ פאַר איר פאַרלאַנג: די נאַציע!

קומט די נאַציע אין געפאַר, גיסן זיך אַלע פּאַרטייען צו־זאַמען קעגן דעם אויסערלעכן פיינט; די געפאַר איז אַריבער, — צעפאַלן זיי צוריק, גראָטן אין שטרייט אַריין צווישן זיך, און עס ווערן נייע פראַנצויזישע אָדער דייטשע לעבנס־פאָרמען באַשאַפן...

אונזער שכינה איז אין גלות; אונזער פאָלק צעזייט און צעשפּרייט די גאַנצקייט איז געשפאָלטן, איבערגעריסן און צעבראָכן.

„יידישקייט" איז דערווייל נאָר געדאַנק, נאָר אידעע. — טראָפּנווייז זויערט זי זיך אַריין אין דער געצנדינערישער וועלט און זיגט לאַנגזאַם, זייער לאַנגזאַם. און ענדערס פרעמדע פאַר־קערפּערונגען און אַליין ווערט זי נישט געזען, נישט געהערט לאָזט זי זיך נישט אָנטאַפּן, — און מענטשן זענען אַלץ נאָך געצנדינער, ווילן אַפילו זייערע געטער הערן, זעען און אָנ־טאַפּן... און גלויבן נאָר אין געדאַנקען, וואָס זענען שוין פאַר־קערפערט און טאָט געוואָרן, און פאַרלייקענען דעם שעפערישן געדאַנק, ווען ער קעמפט פאַר זיין פאַרקערפערונג...

ווערט דער יידישער נאַציאָנאַלער געדאַנק פאַרלייקנט.

גיט זיך דער אַסימילאַטאָר אונטער דעם פאָלק, וואָס זיין נאַציאָנאַלע אידעע האָט געפונען איר פאַרקערפערונג...

און דער פאָליטישער ציוניסט זוכט אַ היים פאַר די, „וואָס ווילן נישט, אָדער קאָנען זיך נישט אַסימילירן" —

דאָס, וואָס ווערט נישט געזען און אָנגעטאַפּט, לאָזט זיך שניידן...

ווי קאָן מען שטרייטן פאַר כּלל ישראל?

און דאָס זעלבע טוט דער פּראָלעטאַריער.

דער דייטשער, פראַנצויזישער פּראָלעטאַריער פאַרלאַנגט דאָס, וואָס די דייטשע, פראַנצויזישע אינדוסטריע קאָן און וויל אים נישט געבן. די גרענעץ איז די נאַציאָנאַלע מעגלעכקייט; אונזערער שפּרינגט גאַנץ אָפט אין הפקר אַריין...

— — — — — — — — — — — — —

און אין דעם באַשטייט אונזער אַנאַרכיע.

דער פרט שטעלט זיך אויפן אָרט פון נישט געוועזענעם, ניעט אָנגעטאַפּטן כּלל...

דאָס גליד אין אָרגאַניזם וויל אים באַהערשן און ציל ווערן!

און וויל מען דעם כּלל ישראל פאַרקערפּערן אין יידישע קאָנגרעסן, וואָס זאָלן אַרויספירן דעם סינטעז פון אַלע יידישע ליידן, האָפנונגען, אידעען און אינטערעסן, שטעלט זיך דער חכם פון קלויז און פרעגט:

— נאָך וואָס? צו וואָס? וואָס פאַר אַן אינטערעסן וועלן באַשטריטן ווערן?

איי אינטערעסן זענען פאַראַן גרויסע, די קעפּ אָבער זענען פאַר זיי צו קליין; די הערצער צו ענג...

— — — — — — — — — — — — — — — —

זאָלן אָבער אונזערע פאַרטייען וואַקסן, ווערן יידישע וועלט־פאַרטייען, וועט זיך אויך זייער סינטעז געפינען און פאַרקערפּערן, וועלן מיר האָבן אַלגעמיינע יידישע קאָנגרעסן. —

און דאַמאָלט — וועט זיך יעדער פרט אונטערוואַרפן דעם כּלל. —

אוי אז מען קומט צוריק

און אַז מען קומט צוריק, פֿאַלט מען מיטאַמאָל אַריין אין אַ ימים־נוראימדיקער שטימונג, אַלץ אַזוי ערב־ראש־השנהדיק, הימל און ערד, גאַסן און הייזער, אַלץ איז גרוי און נעפּלדיק און פּייכטלעך, ווי צפּעס, וואָס האַלט זיך איין פֿון וויינען, און וועט דאָך מוזן וויינען...

און אַלץ ווערט אין דער שטימונג פֿאַרטרונקען: דאָס וואונדער, פֿאַרוואָס מען האָט נאָכנישט באַשטעטיקט די וואַלן אין דאָזאָר־שטוב אַריין, און די שרעק פֿאַר די וואַלן צו דער דומע, און די זאָרג: סוף־כּל־סוף ווען קלייבט מען אויס? און וואָס וועלן זיי זאָגן? מען הייסט שוין ביי ייִדן קיין ביכער נישט קויפֿן, מאָרגן וועט מען אַסרן לייוונט און טוך... איבערמאָרגן– מגע ומשא... און די פּופּצן טויזנט פּאָגראָם־עקזעמפּלאַרן פֿון טשעבאָטאָרעוו און די קליינע „געשלעגן" פֿון דאָ און דאָרט... אַלץ, אַפֿילו דאגת פּרנסה, ווערט דאָך פֿאַרטרונקען אין דער שטימונג פֿון פֿאַרן יום־הדין. גאַנץ אָפֿט הערסטו אויף די נאַלעוואָקעס אַ ייִדישן קרעכץ, וואָס האָט גאָר קיין שייכות נישט צום שלעכטן סעזאָן גאַנץ אָפֿט שטויסטו דיך אָן אין אַ פֿאַרטראַכטן ייִד אויף דער דזיקע־גאַס, און דו פֿילסט, אַז דו האָסט אים איבערגעהאַקט אַ חשבון־הנפש, נישט קיין קלער וועגן אַ שטיל באַנקראָטל. אויף טוואַרדע פֿאַרקויפֿט מען סליחות און מחזורים, אויף דער פֿראַנציסקאַנער רייסט זיך פֿון צייט צו צייט אַ קול פֿון אַ שופֿר...

נעפלדיק, גרויליק און פייכט. און אין זאַקסישן גאָרטן שפּאַצירן אַרום נישט פאַרנומענע האַלבע און פערטל־אינטעליגענטן, אַרבעטער אָן אַרבעט, מיידלעך אין דער נאָדל־אַליי, פּאַר, נאָך און אינמיטן דער אַרבעט. פּנימער בלאַסע, אָנגעשטרענגטע, איינגעשפּאַרטע, ליפּן פאַרביסענע, אויגן מיט בליקן להכעיסדיקע, שפּיציקע. פון צייט צו צייט רייסן זיך אויף אַ פּאָר ליפּן און עס פליט אַרויס אַ וויץ, אַ שטעכעדיקער, אַ בייזער. עס דערהערט זיך אַ ווערטל, וואָס וויל עפּעס נידעריק מאַכן, פאַרשוועכן, באַשפּייען...

דאָס האַלט אַ געוויסער טייל פון אונזער יוגנט מלחמה מיט דער ימים־נוראים־שטימונג. דאָס ווערט זיך אונזער פרישגעבאַקענער בראָשורן־ראַדיקאַל קעגן ימים־נוראימדיקע געדאַנקען און געפילן...

נאָך וואָס? צו וואָס?

פאַראַן מענטשן פרייע.

פאַראַן מענטשן דענקענדיקע, זעלבשטענדיקע; מענטשן — מיט אייגענע געפילן און באַגריפן, מיט אייגענע בענקשאַפט, וואָס לאָזט נישט צורו; אויגן, וואָס שטעכן דורך די דיקסטע נעפּלען פון דער צייט; אויערן, וואָס הערן קלאַנגען פון די ווייטעסטע וועלטן... די קאָנען בצבור נישט דאַווענען, און נישט צו דער צייט. די קאָנען מיטן עולם נישט גיין... דאָס זענען די אייביקע זוכער פון נייע וועגן, די אייביקע ברעכער פון נייע באַנען. די גייען קיינמאָל נישט מיטן טראַקט... געפערלעך איז זייער וועג; פּירט צווישן שלוכטן; איבער בערג־שפּיצן, איבער פעלזן־שפּאַלטן און אָפּגרונטן. זיי שטייגן איבער דער גרענעץ, וואו ווייץ וואַקסט און קאָרן, איבער דער גרענעץ פון טויבןנעסטן און פייגל־געזאַנג... געפערלעך איז זייער וועג, וועלכן זיי גייען איבער אַליין פאַר זיך, אויפן אייגענעם חשבון און פאַראַנטוואָרטלעכקייט...

פאַראַן מענטשן — נאַקעטע נשמות... נשמות, וואָס ליידן קיין פאָרמען, קיין צייכן, קיין סימבאָלן און זענען אַליין איבהאַלט, די כונה אַליין. זיי עטעמען מיט גייסט און לעבן אינם

גייסט — זיי דאַרפֿן נישט קיין נוסח און קיין מחזור. זייער לעבן אַליין איז שוין געדאַנק און געבעט...

און פֿאַראַן מענטשן מיט ווילן, זייער ליפּ האָט אַ מלאך מיט אַ ברענענדיקער קויל פֿון מזבח באַריִרט; די נשמה מיט גאָטס ליבע און מיט גאָטס צאָרן אָנגעצונדן, און פֿון צייט צו צייט גייען זיי אַזוינע לעבעדיקע פֿלאַקערן אַרום איבער דער וועלט און שאַפֿן... אַלץ, די וועלט און דער מענטש, איז פֿאַר זיי דאָס, וואָס דאָס שטיק ליים פֿאַרן קינסטלער — נייע פֿאָרמען מוזן ווערן באַשאַפֿן, אַלטע מוזן אָפּטרעטן, דאָס ליים — אי־בערגעקנאָטן ווערן...

זייט איר דאָס?

ניין...

איר זייט נישט איבערן רעליגיעזן געדאַנק, נאָר אונטער אים... איר זייט קיין איבערצייגטע אַפּיקורסים נישט; איר גלויבט אין אַפּיקורסות. איר האָט קיין העכערע וועלט־אַנשויאונג נישט געפֿונען. איר האָט צעשטערט אין זיך דאָס איידעלע און שיינע און ווילט עס נאָך אויסוואָרצלען. נישט האָבנדיק קיין בעסערן זאָמען צו פֿאַרזייען...

וויסט ווילט איר ווערן...

— — — — — — — — — — — — — — —

פֿאָלגט מיך. ווערט אייך נישט קעגן ימים־נוראימדיקע שטימונגען... די אידעע, אַז עס איז פֿאַראַן עפּעס העכערס, פֿאַר וועלכן אַ מענטש דאַרף זיך אַמאָל אָפּשטעלן, אויף די קני פֿאַלן און זאָגן: איך האָב געזינדיקט. און וועל נישט מער; איך נעם דעם וועג, שטייגנדיק צו דיר.. די אידעע איז נישט קאָנסער־וואַטיוו, נישט קעגן פּראָגרעס און נישט קעגן דעם אַלעם, צו וועלכן איר שטרעבט;

פֿאַרן רעליגיעזן געדאַנק דאַרפֿן גאַנץ אַנדערע ציטערן, פֿאַרן איבערמענטשלעכן געפֿיל — גאַנץ אַנדערע.

איר האָט, פּער טעות, די ראָלן פֿאַרטוישט...

גייט דאַוונען!

וויזרט אייך נישט קענן הארציקע טרערן... זאמלט זיי ווער אָדער נישט — איר וועט דערהויבן ווערן!

ניינט צו אייער אויער צו די „סיני־נגונים”, זיי זענען אזוי מענטשלעך האַרציק און ריין.

אָרעם?

אָרעם איז דאָס פאָלק, נישט די שול. אָרעם איז דאָס פאָלק, נישט זיינע רעליגיעזע געדאנקען: אין קעניגלעכע קריינען געפינט איר אַזעלכע בריליאַנטן נישט. די פערל פאַרמאָגט נישט דער ים...

אָרעמקייט איז נישט קיין שאַנד.

און זייט איר נאָך אָרעמער און האָט קיין אָרט נישט אין שול, און קאָנט אפילו פאַר אַן אָרט אין א מנין נישט באַצאָלן, און איר זייט אין פאַרק, צי אין די „לאַזשענקעס” אריין, גייט! נאָר נעמט א תנכל, נעמט מיט א סדורל. קוקט אַריין, בלעטערט דאָס תנכל דורך, און זעט: צי איז דאָ ערגעץ א געבאָט, איר זאָלט הונגערן? צי האָט נאָט ערגעץ אָנגעזאָגט, א מענטש זאָל פרירן פאַר קעלט? און קומט צום נביא צו, און הערט זיינע רייד: צי שטימען זיי נישט מיט אייערע געוואלדיקסטע האָפנונגען, פרייטעסטע און ווייטסטע חלומות? און דאָס סדורל עפנט, צי בעט עס נישט אייער געבעט?

פריי ווילט איר זיין?

איז אָנגעוואָרפענע אפיקורסות יישט קיין צוואַנג? נישט קיין יאָך, גלייך מיט אָנגעוואָרפענער פרומקייט?

נאָך שמחת תורה

האָבן מיר, הייסט עס, זיך מיט דער תורה געפרייט?
ישראל ואורייתא!

אַן אַלט פאַר־פאָלק און פול „חסד נעורים"! נישט געגנר־מען, חס־ושלום! קיין אַלמנה, קיין גרושה; ביי קיינעם קיין ווייב נישט אָפּגערעדט.

און אַ מיוחסת דערצו.

מען דערציילט, אַז נאָך איידער די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן, האָט זי כביכול ביי זיך אויף דער שויס געהאַלטן, גע־שפּילט זיך מיט איר, און שפּילנדיק, זאָגט מען, איר צוליב די וועלט באַשאַפן, להראות להעמים והשרים את יפיה. אמת, היינט, נעבעך אַ יורדת, גאָר, גאָר שפּלדיק. גלויבט מען דאָך אָבער, אַז איר צייט וועט קומען צוריק, אַז אויף איר גאַס וועט אַ יום־טוב ווערן, אַז זי וועט צוריק באַקומען די לייצן אין דער האַנט אַריין און כתר־תורה וועט געהויבן ווערן איבער כתרי־מלכים...

וואַרט מען...

און וואַרטנדיק, איז דאָס לעבן אַ גאַנץ גייענדיק יאָר נישט ווי אונטער דער זון!

וואָרים אַ גרויסן חסרון האָט זי, די בת מלכה. נאָך שפּלדיק און מישט זיך אומעטום אַריין. יעדע אין אַלעם אַ דעה האָבן, אַפילו אין מאָס און וואָג!

און זי זאָל עס האָבן דעם מינדסטן באַגריף פון משא

ומתן, פרעגט זי בחרם, וואָס אַ וועקסעלע איז, וואָס פּרנסה איז טייטש!

פּאָלג זי, און דו האָסט דריי קישנס, זאָלסטו שלאָפן אויף איין קישן און דיין משרת אויף צוויי!

פאַרשטייט איר דאָך, וואָס פאַר אַ דרך־ארץ עס וואָלט געווען!

מילא, קריגט מען זיך:

אַפילו אַ חרפּה פאַר לייט; וואָס זאָל מען אָבער טאָן? לעבן לאָזט זי נישט!

קומט דאָך אָבער אויף אַלעם אַ צייט; אויף שלום אויך.

יום־כּפּור געווען:

ערב יום־כּפּור זיך מיט אַלע איבערגעבעטן; מיטן תּורהלע אויך!

פון יום־כּפּור ביז הושענא־רבא פאַסט זיך נישט צו קריגן... איז שמחת־תורה טאַקע: הו־הא! אמת זיך געפרייט מיטן תורהלע! און, דעם אמת זאָגנדיק, דאָס יום־טובדיקע, דאָס שמחת־תורה־דיקע תורהלע, אין יום־טובדיקן מאַנטעלע געהילט, מיט דעם גאַרטעלע אַרומגעוויקלט, מיט דער זילבער־ברעסט באַהאָנגען, מיטן כתר מיט גלעקלעך באַקרוינט, — איז טאַקע אַ שיינקייט — אַ מלכות מיט חסד! גלוסט זיך טאַקע צו כאַפּן מיטן מלכות אַ טענצעלע.

אין חסידים־שטיבלעך האָט מען סופיטן איינגעבראָכן...

און נישט נאָר חסידים אַליין!

פון דער ראַדיקאַלער יוגנט זענען מאַנכע געקומען! דער־פילט עפּעס אַ פּוסטקייט, דערפילט זיך עפּעס אַזוי פאַרלאָזט, אַזוי פון אַלעם אַרום פאַרגעסן, אַזוי איינגעטונקט אין גרויקייט, איינ־געוויקלט אין עצבות, אַז — חרפה אָן אַ זייט! מען איז געלאָפן זוכן יום־טוב־שטימונג ביי די גערער, שמחה — ביי בעלזער, און דעם אמתן ברען — ביי זוואָלינער... פאַראַיאָרן האָט מען אין די שטיבלעך ביי די גאַסט קעלנער געריסן, ציצית געזוכט

און מן־הסתם נישט געפונען און געהייסן קושן די מזוזה פון יענער זייט טיר. דאָס יאָר — אהבה, אחוה, שלום ורעות...

געוואונדערט זיך אַביסל, געקוקט מיט חשד: אפשר אויס־שפּירן געקומען? חוזק מאַכן?

ניין! נישט די צייטן פון חוזק! פאַרבענקטע בלאַסע פּני־מער שפּעטן נישט!

און —

„האַנט אויף אַקסל" צוזאַמען — אַ טענצל געכאַפּט, עפּל געגעסן, אביסל משקה גענומען... —

— — — — — — — — — — — — — — —

און דער עיקר, שינוי פון אַ גאַנץ יאָר איז געווען דאָס ביסל משקה!

וואָרים, גלאַטע, טריקענע שמחות אויף כּל־ישראל האָבן אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר נישט געפעלט.

קיין ישועות ונחמות פון דרויסן נישט געווען! ניין!

אַדרבא, דאָס תּוכחה־פעסל האָט, דאכט זיך, דעם שפּונט פאַרלוירן און עס האָט געריגנען און עס האָט זיך געשיט, אָבער צו דעם איז מען געוויינט...

געווען פאַר דאָס היימישע שמחות! וואָס זיין ליבער נאָך־מען גיט אַ טאָג! עמיצער פון אונז, אַחוץ די צרות הכּלל, — עמי־צער פון אונז — אַ פּרט, גייט אין גאַס, גליטשט זיך אויס, שטרויכלט, פאַלט — פאַרשטייט זיך: לאַכט מען! כּל ישראל האַלט זיך ביי די זייטן, אויסער, נאַטירלעך, דעם געפאַלענעם!

אָט האָט זיך אויסגעקערט דאָס טעפּל מיט דער רויטער פאַרב, פאַר וועלכן אָקסן ציטערן און פאַלן אין שגעון. אַ שמחה! פּטור געוואָרן אַ חמץ! די „שקצים", ווען זייער צייט איז געווען, האָבן דאָך דעם בעלעמער פאַרכאַפּט! אַלטע יידן מיט ווייטע בערד מיט בייטשלעך אין שולן און בתּי־מדרשים אַריינגעטריבן, צו הערן זייערע דרשות!

געהאָלפן האָט דער „בעור־חמץ" נישט: כּשר זענען מיר אין פרעמדע אויגן נישט געוואָרן, אָבער אַ נקמה דערלעבט האָבן

מיר. געפרייט האָט מען זיך. מען פרייט זיך נאָך!

דערנאָך האָבן די ציוניסטן געכאַפּט אַ שטיקל מפּלה. עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז אין די קאָלאָניעס און ארץ־ישראל אַרבעטן אַראַבער און אַ דלות! די קאָלאָניאַל־ מיט דער נאַציאָנאַל־באַנק צוזאַמען האָבן עד היום ווייניקער געלט און אַ קלע־נערן פּאָרטפעל פאַרן מינדסטן פון די גרעסטע באַנקירן! און דעם פּאַשאַ פון ירושלים, וואָס האָט אין זיין געגנאָד לייטזעליק צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ צום ציוניזם, האָט מען שיער נישט אַרויס־געטריבן, — אַ ליבער שמייכל האָט זיך עס צעגאָסן איבער כל ישראל, נאַטירלעך אויסער ציוניסטן...

דערנאָך האָט זיך געפרייט כל ישראל, אויסער חובבי שפת עבר. עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז אין פּאַלעסטינע רעדן יידן אַראַביש, און בכל תפוצות ישראל די חובבי שפת עבר — טערקיש!

דערנאָך אַ נקמה אין רעדאַקטאָרן און שרייבער — יידישיסטן! מען איז געוואָר געוואָרן, אַז זייערע אייגענע קינדער קענען קיין יידיש נישט; רעדן און לעזן נאָר פּויליש, ממש ווי אין די גרעסטע חסידישע הייזער.

און שפּעטער, די מפּלה פון קאַטאָוויץ!

געמאַכט אַ בורא! זיי וועלן געפינען אין קוילן־גרובן אַרבעט פאַר יידן און לייבצודעקלעך. אַ בוידעם! ביי דער ערשטער פּריוו אַריינגעפאַלן! און כל ישראל, אויסער די „משומדים", האָבן געקאָכט!

און היינט די מפּלה פון די וואַרשעווער אַסימילאַטאָרן!

נאַטירלעך, נישט פון אונזערע הענט. מיר שיסן מיט שטרוי! אָבער, ווי עס איז, אַ נקמה דערלעבט!

אָט ערשט נעכטן, דאַכט זיך, האָט גאַנץ וואַרשע געקלונגען מיט ליטוואַקעס. דאָס האַלב־און גאַנץ־אַסימילירטע פּוילישע יידיש האָט זיך געפּאַטשט אין בייכל אַריין: נישט מיר מיינט מען! דעם שעיר לעזאזל — „די גענשע גאַס!"... נו, אַדרבא, נעמט און צינדט אָן אַ לאַמטער און גייט און זוכט היינט אין דער פּוילי־שער פּרעסע אַ ליטוואַק אויף אַ רפואה!

נישטאָ!

כּל ישראל אין איין זאַק אַריינגעוואָרפן!

און כאַפּט דמאָווסקי דעם זאַק אויף די פּלייצעס און טראָג צו דער ווייסל...

צי ער כאַפּט, אָדער ער מאַכט זיך נאָר כאַפּנדיק; און אויב ער מיינט מיט אַן אמת, צי ער האָט גענוג ברייטע פּליי־צעס און וועט דערטראָגן, צי וועט די וואַסער־פּאָליציי לאָזן פּאַראומרייניקן די ווייסל, — נישט פון דעם רעדן מיר אַצינד!

מיר רעדן פון שמחות, און שמחות זענען געווען...

גאָטס גנאָד איז גרויס!

שטיינער פון הימל זענען געפאַלן; אָבער נישט מיטאַמאָל אויף אַלע אברים, קיין סקילה איז נישט געווען, — האָט מען זיך טאַקע געפרייט: אַלע אברים, אויסער דעם, וואָס האָט באַ־קומען.

און דערביי — אַ גלייכווערטל!

עס האָט באַקומען אַ האַנט —

— אַ מצוה; דאָס אַנדערע מאָל כאַפּ נישט!

אַ פוס:

— לויף נישט; פון איילעניש קומט קיין גוטס נישט אַרויס!

אַן אַרויסגעשטעקטע צונג:

— רעד נישט! אַ צונג דאַרף זיין פאַרביסן; ליגן בין המצרים, צווישן די ציין;

אַן אויג —

— כּשר פאַרדינט; קוק נישט, וואו מען דאַרף נישט...

דער קאָפּ —

— זעסט? ס'אַנדערע מאָל טראַכט נישט! פאַר הוריות שטראָפט מען!

דאָס האַרץ — .

— אַ מצוה! קלאַפּ נישט! זיי קיין נאַר נישט, שלאָג קיין „טרעוואָגע" נישט!

אָבער, — ווי געזאָגט, — קיין סקילה נישט...

אין סך־הכּל האָט אַפילו מיט דער צייט באַקומען דער גאַנצער גוף: אַלע אברים — צעקיילט, צעביילט, געניזוקט געוואָרן כּל ישראל — — —

אָבער ווען גייט אָן כּל ישראל?

וואָס פאַר אַ כּל ישראל?

אַ בלבול!

„כּל ישראל" האָבן אויסגעטראַכט אַנטיסעמיטן...

עס דאַכט זיך אויף זיכער, אַז דער נעפּל, וואָס האָט איינגעהילט די פּויליש־יידישע באַציונגען, האָט זיך אָפּגעצויגן, און אַלץ איז קלאָר געוואָרן, ווי דער טאָג, און בולט.

טויבע הערן שוין, בלינדע זעען באַשיימפּערלעך.

יאַגעלאָ, וואָס האָט אַ צייט לאַנג אַרומגעטאַנצט אויפן טיש, מיט דמאָווסקיס הענט אויף אַ שנירל געצויגן, איז אַראָפּ פון טיש.

מען דאַרף שוין קיין תירוצים נישט.

אָפּגעטאָן די בושה פאַר אייראָפּע.

אייראָפּע איז פאַרנומען מיט דער טערקישער סעודה, האָט קיין צייט נישט זיך אומצוקוקן... די דייטשע האַנדלס־און אינ־דוסטריע־וועלט דראָט אָפּצוציען פּוילן דעם קרעדיט; דייטשלאַנד באַיקאָטירט מען דאָ אויך; און ליידן וועלן מער די באַלעוועקעס מיט דער דזיקע גאַס, דער טורעם, וואָס דער ליטווישער דור־הפלגה בויט; זאָגט דער פּוילישער שמשון – דמאָווסקי עט קאָמ־פּאַניע – תמות נפשי עם פלשתים. זאָל צוריק אויפשטיין אַלט און ריין פּוילן, אָן באַלעווקעס, אָן דזיקע גאַס, און טאָמאַשאָוו, לאָדז און זגערזש, נאָר מיט – הוזאַרן!

און אין חלום זעען זיי שוין די הוזאַרן־פליגל פליען קעגן פליגל פון איינזאַמע ווינט־מילן, און טראָגן זיך איבערן אַלט־פּוילישן, שטימונגס־פּוילן „קראַמאָ אָבראַז״... זאַמדיקע האָ־בער־פעלדער פון הייס־געליבטן פּויערל...

– הוזאַרן!

און די לופט פון דער „בעסערער״ פּרעסע איז ריין גע־וואָרן פון שאַלן, פון טראָמפּייטערן, פון העצערייען:

— „נישט לאָזן פאַריידישן פוילן!" „נישט לאָזן די ליטוואַקעס פאַרפּלייצן די שטעט!" „פוילן פאַר פּאָליאַקן!" מען דאַרף שוין נישט וועקן; די חיה איז געוועקט!

דעם גולם אין דער טשאַמאַרקע האָט מען שוין איינגערוימט דעם נאַציאָנאַלן שם, ער איז שוין אַרויס אין גאַס אַריין, טרייבט דעם קרעמער פון מאַרשאַלקאָווסקע, די עפּל־און הערינג־יידענע פון באַזאַר...

מען האָט אונטערגעצונדן, עס ברענט שוין אַליין; מען האָט געהויבן דאָס ברעט, דאָס וואַסער האָט זיך אַריינגעריסן און עס רייסט ווייטער...

אַדרעסן געבן?

דערויף איז נענוג דער „דזשיען" צי „דוואַ גראָשע"...

פּילאַטוס מעג זיך שוין וואַשן די הענט...

דער „ערנסטער" פּאָליטיקער. דער שווערער לייט־אַרטיקל־שרייבער איז שוין פריי פון מצות העצן: ער מעג זיך שוין צוריק נעמען צו זיין אַרבעט — מיט דער שער צי דער אויסלענדישער פּרעסע! און — נאָך דער „שווערער", „עכט פּוילישער", קולטורעלער שער־אַרבעט, גיין אין אַ יידן־ריינע קריסטאַל־קנייפּע און דערכאַפּן די נשמה מיט שוסטאָווס קאָניאַק; אויך אַ נאַציאָנאַלע מצוה...

דער באָיקאָט אַליין איז אויך נאָר אַ מצוה, אויך אַ נאַציאָנאַלע — ווער איז נישט קעגן אונז?

אַ קליין ביסל אויבן אין דער הויך, אַ גרעסער ביסל אונטן...

אויבן דער פּוילישער מאַגנאַט. וואָס האָט זיינע גיטער און שלעסער אויסער דער שטאָט אינם פּרייען יידן־פּרייען! און זיינע קאַפּיטאַלן אין דער ענגלישער באַנק!

מאָשקע, כּל־זמן דער מאַגנאַט קומט נישט אין שטאָט אַריין בויען האָטעלען און איינקונפטס־הייזער, מאָשקע קאָן אים נאָר באַדינען; אויסהערן זיינע באַפעלן צום דערפילן אין פעדער־הויז, פּלייכט אין דרויסן פאַרן גאַניק — מאָשקע קאָן און וועט

מיט אים נישט קאָנקורירן... און געזעלשאַפטלעך נישט לעסטיק ווערן...

מוז מען אים אמאָל, צוליב אַ דעליקאַטן געשעפט, וואָס ליידט נישט קיין פרעמדע אויגן, אַריינרופן, אָבער דאָס וועטער איז שלעכט, מאָשקע — געפרווירן, און די עכט־פּוילישע גאַסט־פריינדלעכקייט, אָדער די קריסטלעכע מענטשן־ליבע פאַרלאַנגען מען זאָל אים געבן אַ גלאָז טיי, — שטייט ביי יעדן פריץ אין קיך־בופעט גרייט דערויף אַן עקסטרע גלאָז, מיט אַן עקסטרע „ספּאָדעקל" און אַן עקסטרע לעפעלע... דער לאָקיי ווייסט דער־פון... פריציש־טראַדיציאָנעל! ווער נאָך פון דער הויך?

דאָס ביסל גרויס־קאַפּיטאַל, וואָס האָט, ווי מען זאָגט, קיין פאָטערלאַנד נישט. נאָר אָדער היימישע אָדער פרעמדע מערק — דאָס זענען עטלעכע געמישטע פּויליש־יידישע קאַפּיטאַלן, אין די הענט פון עטלעכע פּויליש־יידישע פאַמיליעס — די עכטע „אַסי־מילאַציע."

אונטן?

דאָס הייפל באַוואוסטזיניקע אַרבעטער. וואָס גייט צום קלאַסן־קאַמף און וויל זיך נישט פאַרדרייען דעם קאָפּ מיט נאַ־ציאָנאַלע פראַגן, זיין כפרה - דער קרעמער, יענער קרעמער, וועט זיך צוליב דעם מחלוקת צווישן ביידע פּוקסן, נישט אָפּ־געזאָגט פון דער יידישער הילף אינם קאַמף...

ווער נאָך?

נאָך אַ שפּאַר ביסל אומבאַוואוסטזיניקע אַרבעטער די, וואָס שטייען אונטער יעדער פּאָליטיק, נאַציאָנאַלע, ווי קלאַסישע, און אין זייער קלויסטער פּרעדיקט נישט דער גלח קיין האַס, און דראָט נישט מיט קיין הרמות און נישט מוחל זיין די זינד פאַר נישט באַיקאָטירן. זענען זיי צופרידן מיט מאָשקע דעם קליין־קרעמער, וואָס פאַרקויפט ביליקע קליידער (די צייטן, ווען „יאַנוש" פלעגט אַליין נייען פאַר אים, פאַר זיך און פאַר די קינדער, זענען פאַרביי! יאַנוש איז אויך אין פאַב־ריק, די קינדער אויך! אָדער גרייטן זיך דערצו) און ביליק עסנוואַרג און — קרעדיט...

די גאַנצע מיט, מיט אירע גייסטיקע משרתים, לויב־זינגער, קולטור־טרעגער און דיכטער — דער גאַנצער מיטלשטאַנד איז קענן אונז געוויס, דער גאַנצער מיטלשטאַנד איז נישט די צוקונפט; דאָס זעט אַ בלינדער. אָבער „איידער אַ פעטער ווערט מאָגער, גייט דער מאָגערער קאַפּוט!"

און דער מיטלשטאַנד, וואָס פלעגט זיך, צוליב פּאַריז און ווין, פּודערן ליבעראַל... ביי די לעצטע וואַלן איז אַביסל ווינט געוואָרן, דער פּודער איז אַראָפּ!...

איז פון יענער זייט אַלץ קלאָר געוואָרן, ווי דער טאָג, איך מיין: שוואַרץ ווי די נאַכט! די פּאָליטיק, וואָס פלעגט אָפּן געפירט ווערן נאָר אין גאַליציאַנער בעדער מיט עקסטרע הילצערנע וואַנעס און שפּאַציר־גענג — עקסטרע שטונדן ביים אַרצט און די שמוציקסטע ברוטאַלסטע יידן־העצע — די גאַליציאַנער בערד־פּאָליטיק צעשפּרייט איצט פראַנק און פריי אירע פליגל איבער שטעט און שטעטלעך...

דאָרט איז אַלץ קלאָר. אַלע העגט פאַרנומען מיט פרייער „אַרבעט".

און ביי אונז?

וואָס טוען מיר? וואָס טראַכטן מיר?

די אַסימילאַציע, דער נאַציאָנאַליסט, דער ראַדיקאַל?

„נעם אַ פידל, גרימפּל אַרום שטאָט, פאַרגעסענע — —“

איך וויל נישט אַרויסזאָגן. איך וויל נישט פּאַנאַגראַפירן די ציַיטונג; איך בין קיין נביא נישט!

— „שפּיל גוט, זינג פיַין, מען זאָל דיך דערמאָנען!“

ניין, די אַלטע, פאַרגעסענע קאָקעטע — די זינדיקע אַסימילאַציע, נעמט קיין פידל נישט, זינגט נישט אין די גאַסן, נישט אַזויערנאָך וויל זי זיך דערמאָנען...

גוט און פרום ווערן וויל זי אויף דער עלטער... אין טרערן צעגיסט זי זיך. „יזכור“ זאָגט זי און רעכנט אויס אירע קדושים, וואָס זענען אומגעקומען על קדוש השם, פון גוישן שם... און „על חטא“ קלאַפּט זי זיך אין אַלטן האַרץ אַריַין...

תשובה וויל זי טון...

געזעגנדיקט. זי האָט נאָך „קולטור־אַרבעט“ געפירט... צווישן דער „טשעמנע מאַסע“ נאָך דעם פּוילישן א״ב פאַרשפּרייט... נישט קיין הויז־אַרבעט...

נישט אָפּגערייניקט דאָס פעלד פון קרעמער, פון הער אָרעמער זיצערין...

ציַינד וועט אַנדערש זיַין! ווילסט, פריץ־לעב, פאַרפּוילישן די שטעט... מיר האָבן אַנדערש גערעכנט, אַנדערש געמיינט, אָבער דו ווילסט! היליק איז דיַין ווילן! מיר ווען אָפּטרעטן און פאַרשפּרייטן הויז־אַרבעט!

פאַררעדט האָט זיך די אַלטע!

זי האָט פאַרגעסן, אַז דאָס איז איר זעלבסט־פאַרלייקענען, איר טויט, איר זעלבסטמאָרד, אַז דאָס איז — הימל, שפּאַלט דיך! — סעפּעראַטיזם! סע־פּע־ראַ־טיזם!

וואָס טייטש אַרבעטן באַזונדער?

וואָלט, פיליכט, גוט געווען... איז אָבער די אַלטע נישט אַרבעטס־פעיק... צופיל מענער געהאַט (איז דאָך פויליש נישט דער ערשטער ביישלאָף) און אַן עקרה געבליבן! קיין גאָט וועט איר די טראַכט נישט עפענען!

די צייטן פון אַרבעטן איבערן פאָלק, פון דער הויך, די צייטן פון „טשענסטענעווער" צדקות — זאָל זעען דער גוי! — און טשענסטענעווער באַנקראָטן... די צייטן פון וואַרפן דער „טשעמנע מאַסע" מטבעות פון פענסטער אַרויס אין מיסט אַריין — זאָלן זיך די ווערים צוזאַמענשלאָגן מיט די קעפ און כאַפן! — די צייטן זענען איינמאָל פאַר אַלע מאָל פאַרביי. אַרבעטן מוז דאָס פאָלק מיט דער פאָלקס־מאַסע צוזאַמען, הערן, וואָס זי וויל, וואָס איר פאַרלאַנג און איר דינען. אַמאָל — אַן עצה געבן, נישט זעלטן אויפקלערן... מיטן פנים צו דמאָווסקי עט קאָמפּאַניע, און מיטן רוקן צום פאָלק, לאָזט זיך נישט אַרבעטן...

די אַלטע פלאַפלט.

זי רעדט אין איר טרויעריקער איינזאַמקייט פון וועג.

הויז־אַרבעט — און וואָס וועט זיין, אַז דמאָווסקי עט קאָמפּאַניע וועט דאָס אויך נישט ערלויבן? אַז דער „דזשיען" און די „דוואַ גראָשע" וועלן זאָגן:

— אונזער הויז — אונזער הויז־אַרבעט! אַז עס וועלן קומען נייע פריצים פון דאָרף אין שטאָט אַריין נאָך ברויט, און פרישע פויערן, וואָס עס וועט זיי נאָך ערגער ווערן אין דאָרף, און ליפּאַצעוויטש וועט זיך שטעלן אין דער שפּיץ פון דער נייער היישעריק" אַרמיי און רופן:

— אַ וואַרשטאַט נאָך אַ וואַרשטאַט! קראַאַמיק? עס איז אונזער ליים פון אונזער הייליקער ערד! קוישן פלעכטן? אונזערע וועלדער, פוילישע ביימער — דאָס אַלץ וואַרט אויף אונזערע הענט... אויף אונזער פעלד וואַקסט דער פלאַקס, אין אונזער ווערקשטעל מוז ער ווערן איבערגעאַרבעט. מיר רופן דעם פויער צום באָיקאָט!

וואָס וועט זיין דאַן?

דער טאָג מוז דאָך קומען!

ווייטער אָפּטרעטן וועט די אַלטע. נייע טרערן פון די אַלטע אונטערגעפּאַרבטע אויגן גיסן, אַ נייעם „יזכור" זאָגן. צו די אַלטע קדושים נייע צוגעבן. נייע, פון פרישערע קברים אויפן פּאָוואָנזעק, און וועט גיין אָרגאַניזירן, וועמען? דעם יידישן לומפּן־פּראָלעטאַריאַט!

און אפשר וועט די אַלטע אַ גוסס טון און — נפטר ווערן.

און פאַר פּטירה, ווען דאָס אויג איז פאַרקוקט צום הימל, דאָס האַרץ ווערט ווייך, אַ צוואָה שרייבן, איבערלאָזן אַ גרויס קאַפּיטאַל אויף עולמות...

פאַר דעם פּראָצענט זאָל מען די וואַנדערער, וואָס וועלן אַוועק פון די ווייסל־ברעגן איבער ימים צו די הרי־חושך, — לאָז מען די אָרעמע וואַנדערער שטיוול קויפן! און אַ טאָרבע מיט אַ שטיקל ברויט געבן... אָבער נאָר — איבער ימים...

נישט איבער דער יבשה! זאָל איין אויפן וועג נישט ציען צו דער אַמאָליקער היים...

וואָלט איך דאַמאָלט נאָך געלעבט, וואָלט איך אויף איר קבר אַ דרשה געהאַלטן און מיט דער האַנט צום הימל געצויגן, איר צדקה דערמאָנט, און אין גראַמען דערנאָך אַ מצבה געשריבן, אויף אַ שטיין, אויף אַ גרויסן, שווערן שטיין —

תנצב"ה...

אַלטוואַרג און אַלטערטימלעכקייטן, וואו־הין שיקן? וואַרשע, ווילנע, פּעטערבורג?

סיי־ווי־סיי:

— אַלטוואַרג!

אונזער לעבנס־ליניע ברעכט זיך איבער. איין עפּאָכע מיט איר גלויבן און אירע האָפנונגען און חלומות איז אַוועק, אַ נייע, נאָך אָן גלויבן, מיט קוים, קוים אָנגעצייכנטע נעפּלדיקע האָפ־נונגען און צעמישטע, צעקנוידערטע שאָטן־חלומות, קומט אָן...

זאָל דאָס פאַרגאַנגענע נישט פאַרגעסן ווערן...

זאַמלט אַלטוואַרג, אַלטערטימלעכקייטן פאַרן מוזעום. וואַרשע האָט, ווילנע גייט עפענען, פּעטערבורג זאַמלט געלט אויף אַ מוזעום צו עפענען...

— — — — — — — — — — — — — — —

דער אויפרוף פון געוויינלעכן צַלטוואַרג, פון דעם, וואָס האָט נאָך אַ ווערט אין מאַרק און נאָך קיין ווערט נישט פאַר אַ מוזעום, פאַלט.

ווייניקסטנס ביי אונז:

מיט בעזימער באַוואָפנט, שטייען די טויערן־היטער פאַר די טויערן אין די בעסערע גאַסן, און לאָזן קיין יידל, מיט אַ זעקל איבער די מאָגערע אַקסל געוואָרפן, נישט איבער דער שוועל.

— באַיקאָט, האַרציק־זשידיקל, באָיקאָט! נישט געדאַרפט זיך אָנרעדן און וואָלן אַראָפּ פון גלייכן וועג... מיך אַרט עס נישט, דער בעל־הבית בּירגט...

פאַר דאָס, דער אינערלעכער פּאַרקויף פון אַלטוואַרג שטייגט פון טאָג צו טאָג...

עס „ליקווידירן" אַזויערנאָך די „געשעפטן" די, וואָס מוזן צוריק אין תּחום; מען פאַרקויפט, וואָס מען קאָן, פון שטוב, פון זיך אַראָפּ, דאָס גאַנצע אַלטוואַרג...

און „די, וואָס מען טרייבט פון דאָרף...

וואָס מוזן פון וואַלד און פעלד, פון אונטערן פרייען הימל צוריק אין שטאָט אַריין, מיט אַ שמאָלן הימל־פּאַס, וואָס איבער אייזערנע דעכער, און אַ געלער, געלער לבנה איבער עלעקטרי־שע לאָמפּן...

און די באָיקאָטירטע... די קרבנות, וואָס ווערן גאַנץ און גאָר פאַרברענט אויפן מזבח פון דמאָווסקיס פּאַטריאָטיזם... און די קרבנות פון דער שלעכטער צייט, פון קריג, נישט־געררעטעניש, און וואָס איר ווילט...

און צוזאַמען מיטן געוויינלעכן אַלטוואַרג גייען אין קויף און פאַרקויף אויך די אַלטערטימלעכקייטן...

די לעצטע פאַרשאַכערט נישט!

צווישן בעל־הבתישקייט געפינען זיך „זאַכן", וואָס האָבן קיין ווערט נישט אין מאַרק און זענען „אוצרות" פאַר אַ מוזעום. די זאַכן זוכט אויף!

זייט נישט פויל, זוכט אין אַלע פאַרוואָרפענע ווינקעלעך...

אויף די אויוונס, — איר האָט געקאָנט אַמאָל אַרויפוואַרפן אַ רערל פון אַן אַלט חנוכּה־לעמפּל...

אויף די בוידעמס, אין די קעלער, וואו דער אויפגעקור־מענער עושר האָט אַרויף אָדער אַראָפּ געשיקט די ספרים פון בלאָגעי פאַמיעטשי דעם טאַטן, דעם זיידן, דעם עלטער־זיידן, מוטער, באָבע און עלטער־באָבע.

עס האָט זיך אפשר דאָרט פאַרוואַלגערט אַן אַלט טלית־

ותפילין־בייטעלע, אַ שטערנטיכל, אַ ברוסטטיכל, אַן אַלט חלה־טישטעכל...

זוכט, געפינט, שטויבט אָפּ...

און זענט איר אַליין שטומפּיק אויף דער עברי...

איז ביי אייך שיין נאָר דאָס קלייד פון דער לעצטער מאָדע, און דאָס מעטאַל פון דער שטאַנצע, באַאַרבעט אין אַ מאַ־דערנער פאַבריק, דאַן — רופט אַ מבין!

איר וועט קיין חרטה נישט האָבן...

צווישן די אַלטע פאַרלעגענע, פאַרגעסענע, שטויב־געשפּייז־טע און מילב־צעפרעסענע זאַכן, וועלן זיך געפינען אוצרות פאַר אַ מוזעום, פאַר דער גרויסער מצבה פאַר די ערשט נישט לאַנג, אין בלוט און צער אָפּגעגאַנגענע דורות...

און דאָס זענען געווען דורות מיט מער האַרץ און געהירן און פאַרשטענדעניש פאַר יידישער שיינקייט! אויבוואויל פרעמד איז זיי געווען דאָס פרעמד־נאַרישע וואָרט „קונסט”, וואָס דער־מאָנט פון פאַבריק און פאַרקויפט זיך אין קראָם.

אין די אַלטע אויסגעטעפּטע שטערנטיכלעך, אויסגעוועבטע ברוסטטיכלעך, פון דער זון אויסגעצייגענע געשטיקטע חלה־טיש־טעכלעך און טלית און תפילין־בייטעלעך, וואָס וואַלגערן זיך ביי אייך.

און אין די אַלטע פרוכתן, כסא־של־אליהו־דעקן און תורה־העמדלעך און גאַרטעלעך אין די חורבות פון שולן און בתי־מדרשים.

שטעקט „קונסט”, שטעקט נשמה!

אין זיי האָט, פיליכט, אייער באָבע, אייער עלטער־באָ־בע, — פרומע, ריינע און ווירקלעך שיינע יידישע טעכטער, אַריינגעשטיקט זייער שטיל־הייליקע ליבע צו נישט־געקענטע חתנים, זייערע ווירקלעך ריינע, ליכטיק־געפלדיקע פרומע חלומות און האָפענונגען; און די האַרציקע תמימות זייערס, זייער האַרציק־שטילן גלויבן און צוטרוי צום לעבן און צו גאָט, דעם האַר פון לעבן — זייער גאַנצע פרומע, נאַיווע, נישט נאָכגעמאַכטע יונג־פריילעכע „קונסט”!

און זאַכן וועט איר געפינען, פון האָלץ געשניצטע, פון בלעך געבויגענע, פון אייזן און קופּער געשמידטע (זילבער און גאָלד האָט איר שוין לאַנג אויף בראָך פאַרקויפט...) ענגל-לאָמפּן, חנוכה-לעמפּלעך, שאַבאַשניקעס, מנורות, בשמים-שקעטע-לעך, אתרוג-און צדקה-פּושקעס, אין וועלכע דער שטילער, וועלט-פאַרגעסענער, זיך אַליין אומבאַוואוסטער, לאַנג-פאַרשטאָר-בענער, פרום-יידישער „קינסטלער", — אָן דעם נאַרישן נאָמען, נאָר בצלאלס אַן אייניקל — האָט אַריינגעקריצט, אויסגעבויגן אָדער אויסגעשמידט זיינע, פיליכט נישט קלאָרע, אָבער הויכע יידישע, דאָס הייסט: ריין-מענטשלעכע און איבערמענטשלעכע און געטלעכע חלומות וועגן משיח און זיינע צייטן, פון וועלכע דער נביא האָט גערעדט, און מיט וועלכע ער האָט דאָס פאָלק און דעם מענטש געטרייסט...

און ווען שטיקער נאָר, קלעפּט זיי! שטויבט אָפּ, פּוצט אויס, דאָס זענען, ווי געזאָגט — אוצרות!

און שיקט זיי...

יאָ, וואוהין שיקט מען זיי?

איך מיין:

נישט צום וואַרשעווער מוזעום, אַזוי לאַנג, ווי עס איז פאַרן ברייטן פּובליקום געשלאָסן...

ווילנדיק, אָדער געגנויט...

דאָס זענען „זאַכן" פון פאָלק, „זאַכן", אין וועלכע דאָס פאָלק האָט זיינע חלומות פאַרפלייצט, זיינע געטראַכטע שיינ-קייטן אויסגעשמידט, אַריינגעשטיקט, און וועלכע ער האָט זיין נשמה פאַרקערפּערט, און זיי געהערן דעם פאָלק! זיי מוזן פאַר אים זיין אָפן און פריי צו יעדער צייט...

און נישט צום קאַלטן פּעטערבורג שיקט, אַזוי לאַנג ווי עס איז אויסערן „תחום", אַזוי ווייט פון יידישן אויג...

דאָס מוזעום וועט זיין פאַר אונז פאַרשלאָסענער, ווי דאָס וואַרשעווער. און דאָס מוזעום מוז זיין אונזער. פאַר אונז אַלע! נישט קיין מוזעום אויסשליסלעך פאַר געשוואוירענע אַדוואָקאַטן און קויפלייט פון ערשטער גילדע...

ווי הויך עס זאָל נישט קלאַפּן זייער יידיש האַרץ, און
די וואַרעם עס זאָל נישט שלאָגן זייער פּולס פאַר יידן און
יידישקייט אינם קאַלטן „מלוכה-צענטער”, אַהין קומט נישט דאָס
פאָלק און זיי — זענען נישט דאָס פאָלק!...

זיי האָבן געלט? און האָבן גוטע הערצער צו געבן געלט?
ווילן געבן אויף אַ יידיש מוזעום?

זאָלן זיי געבן, נאָר בויען און עפענען אַ יידיש מוזעום
אין — ווילנע!

עס איז אַ יידישע שטאָט — „עיר ואם בישראל”. דאָס
האַרץ פון דער יידישער ליטע — „ירושלים דליטא!”

פאָרט ווילנע

ווען מענטשן רעדן שוין די זעלבע שפראך, רעדן זיי דאָך פאַרשידענע שפּראַכן. בפרט ביי אונזער דור הפלגה, אינם מיש־מאַש פון מענטשן און אַלערליי פּלעצער און אַלערליי חדרים...

די זעלבע נעמען, די באַגריפן זענען דאָך פאַרשידן; די זאַכן, וואָס ווערן מיט די זעלבע נעמען באצייכנט, ווערן דאָך פון יעדן אויג אנדערש געזעען...

און וויפיל אויגן, בפרט ביי אונז, ליידן אויף דאַלטאָניזם, און זעען געוויסע פאַרבן לגמרי נישט?

לעזט אונזער פובליציסטיק און אירע ויכוחים! און אין אַ שלעכט וועטער, דאָס טעאַטער יאָנגס אויספארקויפט און איר האָט מיטן אָוונט נישט וואָס צו טון, קומט אין „הזמיר" און הערט דיסקוסיעס...

— — — — — — — — — — — — — — —

נאָר — צו דער זאַך:

ווער, צום ביישפּיל, רעדט עס נישט פון — פאָלק?

ווער פון אונז איז זיך עס נישט מקריב, כאָטש דריי מאָל אין טאָג פאַרן פאָלק? ווער מיינט עס נישט די טובה — און ווער רעדט עס נישט אין נאָמען פון — — — פאָלק?

אַלץ איינס, צי דאָס פאָלק האָט אַ נשמה, צי עס איז נאָר

אַ גולם, צי עס האָט נאַציאָנאַלע אידעאַלן אָדער גאָר אַ לערן מאָגן, אַ משיח־צי אַ קרופּניק־פאָלק — — —

אַלץ פאָלק און פאָלק! אַ פול מויל — פאָלק! און אַז עס קומט דאַצו, האָט יעדערער זיין באַלק, זיין טייל פאָלק, זיין פּאַרטיי אָדער זיינע לאַנדסלייט, וואָס זענען זיין פאָלק, אָדער די יחידי־סגולה פון פאָלק... רייכע לייט, אינטעליגענטן...

למשל:

אין אַן ארטיקל וועגן מוזעום האָב איך געזאָגט, אַז אַ מוזעום דאַרף זיין „פון פאָלק, פאַרן פאָלק!" און „אַז דאָס וואַרשעווער מוזעום איז פאַרן פאָלק פאַרשלאָסן.

דאַכט זיך, קלאָרע דבורים?

קומט עמעץ, וואָס האָט, באַשיינפערלעך, אַ גאַנץ אַנדערן און זייער אַן ענגן באַגריף פון פאָלק, און לייקנט מיך אָפּ, פון אַ זייט, מיט אַ קורצער אַנאָנס:

דאָס מוזעום ביי דער יידישער געמיינדע אין וואַרשע איז אָפן צו צוויי שעה אַ טאָג, צוויי מאָל אין וואָך...

אָפּגעלייקנט, און דאָך?

און דאָך איז דאָס וואַרשעווער מוזעום נישט פון פאָלק — ער איז אַ מתנה פון איין מענטש, אַ רייכן, וואָס האָט זיינע זאַמלונגען פאַרשענקט, און די יידישע זאַמלונג — דער יידישער געמיינדע.

נאָך אַ חסד!

און די געמיינדע האָט די מתנה אָנגענומען און פאַר איר אַ צימער אָפּגעטיילט.

צום פאָלק עס זאָל פאַרגרעסערן די זאַמלונג, האָט זיך די געמיינדע נישט געווענדט; אַז עס ווערט געעפנט אַ מוזעום, נישט צו וויסן געטאָן דעם פאָלק.

ווילנדיק (ווי איך האָב געגעבן אָנצוהערן) אָדער נישט ווילנדיק — אויס פחד פאַר אַן עין־הרע פון דרויסן, צי איז דער פחד באַרעכטיקט אָדער איבערגעטריבן, — סיי ווי סיי און דער־ווייל ווייניקסטנס —

איז דאָס וואַרשעווער מוזעום נישט פון פאָלק און נישט

פאַרן פאָלק; עס האָט דעם פאָלק גאָרנישט צו פאַרדאַנקען, און עס האָט פאַרן פאָלק נישט קיין פלאַץ און נישט קיין צייט...

עס איז דאָך לעכערלעך: אַ צימער, צוויי שטונדן אַ טאָג און צוויי מאָל אין וואָך, און אויך ביז אַהער — בסוד... צינד אַ קליינער אַנאָנס, אַ שטילער, אַ באַשיידענער... צום — אָפּלייקענען!

בלייב איך דעריבער ביי דאָס מייניקע:

אויב „פון פאָלק, פאַרן פאָלק", איז נישט פעטערבורג, נישט וואַרשע, נאָר — ווילנע!

גיט פלוצלינג בעל־מחשבות אַ פרעג:

— פאַרוואָס נישט ירושלים?

— פאַרוואָס ירושלים דליטע און נישט דפּאַלעסטינע, דאָס אמתע ירושלים?

פאַרוואָס אין לאָקאַל פון צדקה־גדולה און נישט אין בית־נאמן פון דר. כאַזאַנאָוויטש?

— האָט דען דר. כאַזאַנאָוויטש געמיינט דיקא ספרים, און נאָר ספרים און נישט —

און רעכנט מיר נאָך מיט אַן אַריסטאָקראַטישער גרימאַסע די שטערנטיכלעך, ברוסטטיכלעך און אַנדערע שיינע זאַכן פון דער באָבען און דער באָבעס־באָבען...

די גרימאַסע מאַכט נישט אויס, אָבער אַ קאַצנשפרונג איז עס.

אַ קאַצנשפרונג פון פאָלק צו נאַציע, פון אַ פאָלקס־מוזעום צו אַ נאַציאָנאַלן מוזעום...

פאַנטאַזיע פעלט מיר נישט, פון קבוץ גליות חלומט זיך אָפּט, אויבוואויל אויף אַן אַנדער שטייגער, און צעצויגן ווערט מיר ארץ־ישראל, צעצויגן...

אָבער גערעדט האָב איך צופעליקערווייז וואָכנדיק: וועגן אַ מוזעום פאַרן פאָלק דאָ אויפן אָרט.

צוצוקומען, אָן אַן אויסלענדישן פּאַס.

נישט גערעכנט דעריבער אַנדערע לענדער, מיט אַזוינע שטעט, ווי פּאַריז, לאָנדאָן, ווין, בערלין און זייערע מוזעומס, אויף מתנות פון נדבים, אויף די פאַרמאַכטע, ממש פאַרמאַכטע...

און מיר שווינדלט פון פאָלק ביז נאַציע, פון מוזעומס אין פעטערבורג, וואַרשע אָדער ווילנע, ביז אַ נאַציאָנאַל־מוזעום אין — ירושלים...

איך האַלט נישט דערביי...

אגב — אַ קליינע פראַגע:

— ווי וואָלט אויסגעזען, וואָס פאַר אַ פּנים וואָלט געהאַט אונזער יונגע, ערשט פריש־געבאַקענע אַלטערטימלעכקייט דאָרט, ביי דער כותל־מערבי? ביי די קברים פון מלכים און נביאים? ביים לבנון?

— — — — — — — — — — — — — — —

מען האָט גערעדט פון אַ מוזעום פאַר אונז, דאָ אויפן פּלאַץ!

פאַרן פאָלק אין תחום און פאַר זיין יונגן קינסטלער, וואָס קאָן זין און זיין אינערלעכקייט נישט געפינען און וועט אפשר אין מוזעום טרעפן אַ היימישע ליניע, אַן אייגנס, עפּעס אַ האַרציקס און עס וועט עפּעס אין אים אויפטויען...

און איך מוז בלייבן ביי מיינעם:

אויב מען האָט צו וועלן צווישן „א י נ ז ע ר ע" שטעט, איז נישט פעטערבורג, וואָס איז אויסערן תחום, נישט וואַרשע, וואו יידישע עפנטלעכקייט איז, ווי מען דאַרף, נאָך כמעט ווי אומ־מעגלעך, נאָר —

— ירושלים דליטע, נאָר — ווילנע.

נאָך א וואָרט (דאָס לעצטע, זאָל זיך די וועלט איבערקערן!) וועגן „אונזערע" סקאנדאלן

זעלבסטפאַרשטענדלעך האָט אַמעריקע, געוואָר־ווערנדיק פון פראָצעס צווישן טעאַטער־קריטיקער און רעליגיעזן פילאָזאָף, ש ו י ן אַרויסגעשיקט איר קאָרעספּאָנדענט. אָפּוואַרטנדיק דעם פּראָצעס, באַטראַכט ער דערווייל אונזער זיבעטע מאַכט און שרייבט קאָרעספּאָנדענציעס... אַמעריקע קוועלט! דאָס געלע אַמעריקע! באַזיגט דאָס טעאַטער. ווי אַ דבוק אַריין אין דער ליטעראַטור, — „מיר פייפן אויף אייראָפּע!"

די לעצטע קאָרעספּאָנדענץ גיב איך אייך איבער וואָרט ביי וואָרט, אַזוי שרייבט ער:

פאַראַן אין יוראָפּער וואַרשע אַ צייטונג, מאַכט זי קיין בּיזנעס נישט, ערגא: די ערלעכע צייטונג...

עס איז אַ דריי־בּונד פון: ראַדיקאַלעכץ, דעמאָקראַטיזם, און — ע ר ל ע כ ק י י ט; מאַכט קיין בּיזנעס נישט!

געפירט ווערט די צייטונג פון אַ פיר־קעפּיקן אָדלער. די פיר פּאָר פיס — אַרומגעבּונדן מיט אַ לענטע! אַמאָל געווען אַן אויפשריפט, אַ גאָלדענע: „ראַדיקאַל, דעמאָקראַטיש און ערלעך", היינט אָפּגעריבּן. די קעפּ פריי! געווען מער. פון צייט צו צייט

וואַרפֿט מען עמיצן אַרויס, קלענער דער עולם, שענער די התונה, זוכט זיך יענער זיין אָרט, וואו אַ וואָרט צו רעדן, זיפֿצט מען: מען פֿאַרלאָזט אונזער אָרעם ערלעכקייט. ווי געזאָגט: געבליבן פֿיר, דער „פֿיר־קעפּיקער אָדלער״! איך וועל זיי אייך אויסרע־כענען אויף די פֿינגער (איינער וועט בלייבן!): אַ קאַדעט — איינס! אַ מאַרקסיסט — צוויי! אַ ציוניסט — דריי! און אַ טעררי־טאָריאַליסט (מען זאָגט אין זיין אייגענעם נאָמען: לשם ספּאָרט!) — פֿיר!

נישט קיין בלאָף!

איך קום אַריין, די געבונדענע פּיס — אונטערן טיש, די קעפּ, ווי געזאָגט, פֿריי אין דער לופֿט

איך קוק מיך אום — חושך...

אויף די ווענט — אַ גרויליכע טויטקייט.

— אָבער נישט געלן! — רופֿן פֿיר מיילער פֿון פֿיר קעפּ.

— אָבער אָן פֿאַרבן?

— איז אָן פֿאַרבן!

— האָט יעדער קאָפּ, ווי אָנגעצייכנט, זיין מויל. האָט יע־דעס מויל זיין אינסטרומענט. נעמען זיך די מיילער צו דער אַרבעט. בלאָזט יעדעס מויל אין זיין אינסטרומענט אַריין זיין מעלאָדיע... בלאָזט יעדעס מויל ערלעך, געטריי, לשם שמים, לשם מצוה, לטובת הכלל, קיין ביזנעס מאַכט מען נישט...)

אַלץ צוזאַמען — (איך מאַך די אויערן צו, די פּייקלעך פּלאַצן) — אַ קאַקאָפֿאָניע! אַ שטענדיקע־כלאַימדיקע...

לייגן זיי די אינסטרומענטן אַוועק און אַלע פֿיר מיילער שרייען אויס מיטאַמאָל:

— ניין!

אַ פֿיר־פּאַכיקער, צוזאַמענגעשלאָסענער „ניין", אַ האַרט־מת־נגדיש־שלחן־ערוכדיקער, פֿאַרשטייט זיך לויט עפֿורטער פּראָגראַם; „ניין". עפּעס אַ מין בן־יחידיש־אַריסטאָקראַטישער. „פֿון צווישן די ציין געזייערט". און גלאַט „ניין", אַ וואויל־יינגערישער, מיט אַ קוויטש...

פֿרעג איך, להכעיס:

— און וואָס, יאָ?

— נישטאָ, זאָגן זיי, קיין „יאָ"!

אויף וואָס עס איז פאַר אַ „יאָ" איז לכל הפחות איין קאָפּ נישט מסכים (די אומגאַנגס־שפּראַך — האַלב־העברעיש) און מיר גייען (אייגנטלעך: זיצן) ווי איר זעט - צונויפֿמענגעבונדן איז ביי אונז אַלץ: ניין און ניין... פרעגט, וואָס איר ווילט!

פרעג איך אומישנע:

— ארץ ישראל?

— ניין!

— אַ טעריטאָריע?

— ניין, ניין!

— דאָ אַ סיים?

— ניין!

— איר האַלט פון פעטערבורגער בעלי־טובות, פון קאָוונער צוזאַמענפאָר, פון יק"א, יט"א...

— ניין! ניין!

פאַלט מיר איין צו פרעגן:

— פון אַטלעט ווילדמאַן?

— ניין! „פּייט" נישט פרייטאָג־צו־נאַכטס!

— פון אַשט „מעריי"?...

ווערט דאָס בוך, אַפּנים פון „פיר־קעפּיקן אָדלער" אינם דריי־בונד, אויף טויט פאַרשוויגן. מן־הסתם אויס ע ר ל ע כ ק י י ט. דער „עולם" ענטפערט נישט, די מיילער פאַרמאַכן זיך, און פיר פאָר העגט כאַפּן זיך פלוצלינג צו פיר שערן...

— אונזערע קאָרעספּאָנדענטן! מיר מאַכן קיין ביזנעס נישט...

— און פון וואָס — פרעג איך — לעבט איר?

קווענקלט מען זיך אַביסל, דאָך ענטפערט מען:

— „פון זכות אבות"... פון „אַמאָל איז געווען"...

און — פון צופעליקייטן. אָט זעט, — אָפענע פענסטער, זומער־לעב, אַ ווינטל בלאָזט, פליט אַמאָל אַריין פון די אַרו־מיקע ווינט־מילן אַביסל דונסט, קנעט מען מיט ניכטערן שפּיי־

עכץ און מען באַקט ביים קאַלטן אויוון. אַמאָל מען ברענגט אין הויף אַריין מולטערס צום פּלומפּ, כאַפּט מען אַביסל אויסקראַ־צעכץ...

איך האָב פאַרגעסן אייך צו זאָגן, ווי די „קאָרעספּאָנ־דענץ״ הייסט. אַ דריי־גאָרנדיקן טיטל האָט זי, מיט פּיר־אַרשי־נעדיקע אותיות:

וואַרשעווער סקאַנדאַלן —

צי דלות מאַכט פּסלות

אָדער

דער שטילסטער און הימל־שרייענדיקסטער סקאַנדאַל.

— — — — — — — — — — — — —

און איך זאָג ווייטער: גם זו לטובה!

זאָל דער יידישער ליטעראַט פאַרלירן זיין האָנער. דאָס גערדריקטע וואָרט דעם קרעדיט!

זאָגט אָבער די דעמאָקראַטישע צייטונג: דאָס איז די שטי־מונג פון גאַס. באַשטעטיקט פון פּאָעט!

ליבע, ליבע מאַדאַם!

פּאַרן פּאָעט - מערסי!

אַ גרויס וואָרט - לאו כל אדם זוכה!

פּאָעט דאָס איז דער כהן־גדול אין יעדן ליטעראַרישן בית־המקדש...

בין איך אָבער נישט שולדיק, וואָס אונזער קליין ליטע־ראַריש בית־המקדשל איז, בנוגע צו אַ ר ב ע ט, אַזוי אָרעם אין מ ע נ ט ש ן, ומקום שאין אנשים. כהן גדול צי ניין, מוז מען אויפהויבן די פּאָלעס, פאַרקאַשערן די אַרבל, כאַפּן דעם בעזעם און — אויסקערן...

און בנוגע צו דער גאַס: —

די גאַס האָט ר ע כ ט, מאַדאַם!

און דאָס רעכט האָבן „מיר״ איר געגעבן, „מיר״, די ער־לעכע, די שער־אַרבעטער. „ניין״־זאָגער און טערטל־מערטל־שפּי־לער... וואָרים — די גאַס איז דערוויל געוואַקסן... אונז —

דערוואַקסן... זי דאַרף זיך אויף די נעגל נישט שטעלן, דעם קאָפּ אַראָפּבויגן וויל זי נישט, קוקט זי אונז גלייך אין די אויגן אַריין...

מיר וועלן ווייטער שפּילן טערטל־מערטל און אַרבעטן מיט דער שער און די גאַס וועט אונז איבערוואַקסן און אָנהויבן קוקן פון אויבן אַראָפּ...

און אַ קול האָט זי... זי קאָן אויך דאָס מויל עפענען, און אַ געשריי טון:

— פּאָשאָל וואָן..

און איידער אַזאַ האַרב וואָרט צו הערן, פּאָלגט מיך, באַפרייט די פּיס פון דריי־בונד... שטעלט אייך אויף, איינער צום צווייטן מיט די אַקסל, אַ קאַרעי מאַכט, אייער ערלעכקייט לאָזט אין דער מיט, און איר ווענדט אייך מיט די פּנימער יעדערער אין זיין זייט אַריין און שפּיצט די אויערן...

און וועט איר דערהערן, אַז אייער שוואַכע, אויסגעהונגערטע ערלעכקייט קאָמאַנדירט:

— מאַרש!

צעגייט אייך, יעדערער אין זיין וועג...

— — — — — — — — — — — — — — —

און מיינט נישט, אייער שונא רעדט. אויך אַן ערלעכער, לכל הפּחות „אויך", אויבוואויל אַן אַרויסגעוואָרפענער...

און איך בין נישט, ווי חבר סקאַנדאַליני מיינט. איך בין איינער פון די ב—נ—יך בו—נ—יך—... קאָן מען אָבער נישט בויען, ביז עס ווערט נישט אָפּגערייניקט דער פּלאַץ.

צום רבונו של עולם*)

איך רעד צו דיר, רבונו של עולם, פה אל פה, ווי צו א טאַטן. —

און אויף מאַמע־לשון רעד איך צו דיר, אַזוי האָט מיך ר׳ לוי יצחק מבארדיטשוב געלערנט און איך טו קיין פרעמדע גדולים נישט נאָך... און זאָגן זאָג איך דיר, רבונו של עולם:

ס׳אי גוט!

בעסער געוואָרן.

דיין עדה שאָף וועט שוין נישט אַזוי געמינערט ווערן!

וואָרים כל־זמן זייערע פאַסטוכער זענען רבנים און לומדים פרומע געווען — „חבל על דאַבדין!" פיל פון דיינע שעפעלעך זענען פאַרלוירן געגאַנגען, אויף פרעמדע ציין גע־קומען... שוואַך זענען דיינע היטער געווען!

שוואַך איז דער קול פון דיינע רבנים; זיי האָבן גערופן און ביי קיינעם אין האַרץ קיין אָפּקלאַנג פון זייערע רייד נישט געפונען...

און שוואַך זענען די הענט ביי דיינע וואויל־לערנער די פרומע:

זיי האָבן זייערס געטאָן. ארום דיינע הערט מיט די

---

*) די פאָלגנדע פיר פעליעטאָנען זענען פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָכן טויט פון י. ל. פרץ.

כשרע שעפעלעך גראָבן געגראָבן, צוימען געשטעלט... שוואַך און נישט הויך זענען די צוימען געווען; נישט טיף און נישט ברייט די גראָבן...

און תינוקת של בית רבן האָבן לייכטע פיסלעך געהאַט... זענען זיי איבער צוימען און גראָבן, ווי די קאָזעס גע־שפרונגען, צו דער פרעמדער פאַשע אין פרעמדן פעלד אַריין...

און פון טאָג צו טאָג זענען וויסטער געוואָרן די פּלעצער פון דיין הייליקער תורה, לערער געוואָרן די חדרים, טויב־שטומער דיינע בתי־מדרשים... און צו דיינע ספרים אויף די ווענט האָט זיך קיין יונגע האַנט נישט אויסגעצויגן...

איז מקוים געוואָרן אַ שטיק פון דיין תוכחה:

דער יצר־הרע, דער שונא, ימח שמו, האָט אונז אונזערע זין און אונזערע טעכטער פאַר אונז אין די אויגן, געפאַנגען און אַוועקגעפירט „ואין אומר: השבו!" קיינער האָט נישט אָפּ־געשטעלט!

האָסטו אָבער ציינד שומרים מחוץ למחנה געשטעלט...

פאַרצוימט דעם וועג — קאַסאַ!

זאָגט קאַסאַ, משומדים זענען אים אויך נישט ניחא... זיי זיכער, רבונו של עולם, דיין הייליקע סטאַדע וועט שוין אַזוי געשווינד נישט געמינערט ווערן; די מגפה פון שמד וועט אויפ־הערן, דאָס אַנטלויפעניש וועט אָפּגעשטעלט ווערן... און צוריק וועלן אָנגעפילט ווערן דיינע חדרים, אין דיינע בתי־מדרשים וועט קלינגען דער קול פון תורה און פון דיינע גמראָס וועלן פון אונטער די הענט בלעטער פליען...

און נאָך אַ בשורה טובה, רבונו של עולם! היינט־מאָרגן ווערט כעלם מיט דער גאַנצער סביבה ענדגילטיק אָפּגעריסן פון פוילן און צו דער אימפעריע באַהעפט...

פאַר פוילן אַן עולה.

אָפּגעריסן אַן אבר מן החי...

זיי וועלן אַודאי שרייען צו דיר אין דער נויט, און דו וועסט הערן. זיי וועלן בעטן צו דיר, און דו גיעסט זיך פאַר

זייער תפילה, ווי דו טוסט אונז, מיט קיין וואָלקן נישט פאַר־שטעלן...

פאַרגעס אָבער נישט, אַז פון שלעכטן קומט אַמאָל אַרויס גוטס.. פון ביטערס — זיס, און טאַקע פאַר דיינע כעלעמער יידעלעך...

דיין עדה יידעלעך פון כעלם און דער סביבה וועלן זיך שוין נישט אָפּקערן און נישט אָפּוועגדן פון דיר! פרום וועלן זיי ווערן בין המצרים, צווישן ים און מצרים. אַ וואָלף פון איין זייט, אַ בער פון דער צווייטער, און דאָס שעפּעלע, פון ביידע זייטן געצופּט, וועט בלייבן ביי דיר אין דער מיט, מיט די פייכטע פרומע אייגעלעך צו דיר צום הימל אַרויף געווענדט, און וועט שטענדיק שרייען צו דיר!

און נאָך וואָס?

זיי וועלן אַלע מיטאַמאָל „ליטוואַקעס" ווערן!

זיי קאָנען אפשר געשטרויכלט ווערן אין „דקדוק", אָבער וועלן שוין אין פינסטערן עס הארצות נישט זינקען „עברי" וועט מען קענען!

און האָב איך שוין אַ ליטוואַק דערמאָנט, מוז איך דיר, רבונו של עולם, דערמאָנען אין דער מעשה מיטן ליטוואַק, וואָס האָט אַמאָל אַ פערדל געהאַט...

דו ווייסט אַלץ, און „אין שכחה לפניך". איך ווייס! ווייס איך דאָך אָבער אויך, אַז דו האָסט ליב מען זאָל דיר זאָגן, מען זאָל דיר דערמאָנען. אויף דעם זענען דאָך די תפילות געמאַכט, דער סידור געשטעלט!

ווייסטו דען נישט אַליין, וואָס אונז פעלט, וואָס דו דאַרפסט אונז געבן... וואָס אין האַרץ פון דיין כנסת ישראל טוט זיך — און דאַווענען מוז מען!

דו ווילסט, מען זאָל בעטן, דריי מאָל אין טאָג דיר דער־מאָנען...

וויל איך דיר, רבוני של עולם, אָן ליטוואַק מיטן פערדל דערמאָנען...

אַ פערדל האָט אַ ליטוואַק געהאַט, האָט ער עס געוואָלט אָפּ־

געוויינען פון עסן, האָט ער אים יעדן טאָג געשיט אַ קליין ביסעלע האָבער ווייניקער; אַ קליין ביסעלע קלייען און היי ווייניקער — „עס וועט זיך צוגעוויינען"...

עס איז אָפּגעפאַלן אַביסל פון לייב — אָבער עס גייט!

נאָך אַביסל, מען קאָן פון אונטער דער פעל די ביינער ציילן, עס גייט...

די אויגן ווערן טריבער, דער קאָפּ געבויגענער, די פיס־לעך שטרויכלדיקער, די קני צאַפּלדיקער - עס גייט!...

מען דאַרף נאָכאַמאָל אַ ריר טאָן, מיטן בייטשל אַ שמיץ אין דער אָדער יענער זייט: אַמאָל איבערן קעפל, איבער די אויגן, — עס גייט!

ביז עס האָט געהאַלטן ביי גאָר, ביי גאָר, גאָרנישט!

אַ קליין כזיתל היי, קלייען — אַ משהו, פון האָבער שוין לאַנג קיין זכר נישט, און עס גייט! עס שלעפּט זיך.

נאָך איין טאָג אינגאַנצן! נאָך איין טאָג און עס וועט אינ־גאַנצן זיין אָפּגעוויינט פון עסן...

פלוצלינג — —

פלוצלינג גיט עס אַ צי אויס די פיסלעך...

קעגן וואָס איך דערמאָן דיר עס, רבונו של עולם? קעגן דיין התנהגות מיט ד י י ן קליאַטשע, רבונו של עולם...

קריג, באַנקראָטן, באָיקאָט... און — עס גייט צו פּסח! טראַכסט עפּעס דערפון, רבונו של עולם?!

אי אלטע געשיכטע

איך ווייס, איר זייט מיך מקנא!

איר מיינט, אַז אויפשרייבן אַ ווינקעלע איז אַ קלייניקייט. אַ מלאכה נקיה וקלה, ווי מען זאָגט. וואָס צו שרייבן, טראַכט איר, פעלט נישט; פאַראַן „בלעטער", גיבן זיי „פערל" —

ווי אַזוי צו שרייבן? אויך, טראַכט איר, אַן עסק: מען כאַפּט א געשעעניש — אַ „פערל", און מען פרעגלט אויף אייגענעם שפייעכץ...

פעלט אַ „ווינקעלע", איז עס, זייט איר זיכער, פולקייט.

מוז איך אייך אַרויספירן פון טעות.

פון פולקייט זאָלט איר גאָרנישט רעדן. „יותר ממה שהעגל רוצה לינק" — מער ווי דאָס קאַלב וויל זויגן, שטעכן די מילך־גיסער ביי דער מוטער.

אָבער „פון וואָס", און „ווי אַזוי צו שרייבן", דאָס, זעט איר, איז שוין נישט אַזוי לייכט.

אַ ווינקל איז אַמאָל קריעת ים־סוף!

איי, די בלעטער?

פאַראַן!

און איך בין אייך מודה, ביי מיר אין ווינקעלע האָט דער קאַלענדאַר קיין דעה נישט. אין מוקדם ומאוחר אין ווינקעלע — נישט פאַראַן פריער און שפעטער. עס קאָן זיין פורים, און פו וואָנט־קאַלענדאַר ביי מיר, אין ווינקעלע, איז נאָכנישט אָפּגע־

ריסן דאָס בלעטל פון פּאַראַיאָריקן תשעה־באָב, און די בלעטער לעז איך פון היינט, נעכטן און פון פאַראַיאָרן, און ווי אַ פרומער ייד שניידט די נעגל — בסירוגין, לעז איך, ווען און וואָס עס קומט אונטער דער האַנט, און כאַפּ — געשעעניש פערל!

און כדי איך זאָל קיין טעות נישט האָבן, נישט נכשל ווערן אין אַ פאַלשע פּערל, וואַרף איך באַלד אַן אויג צום שפּיגל, איך שרייב שטענדיק קעגנאיבער אַ שפּיגל. זע איך, אַז מיין פּנים האָט זיך פון געשעעניש געענדערט, בין איך זיכער, אַז פון ווינקעלע, וואו די פּערל וועט אַריין, וועט מיר אויך ווערן גרין און געל, און אַלע קאָלירן...

און ציינד הערט די געשיכטע פון הייטיקן ווינקעלע. דער יצר־הרע צום שרייבן האָט זיך אין מיר צעברענט.

דער יצר־הרע ברענט, ווייסט איר דאָך, וואָס מען טוט מען גיט אים נאָך.

זעץ איך זיך צום טיש.

דאָס פּאַפּיר פאַר מיר, אויפן טיש, בלאַנקט ווייס. די פּע־דער היינטערן אויער — געטונקט שוואַרץ...

אָבער וואָס?

און — ווי אַזוי?

דער עיקר, ווי אַזוי. אין ווינקעלע איז דער עיקר די־פאָרם!

זיץ איך און קלער:

עס וועט אַרויספליען אַ וואָרט איבער תפוצות ישראל, אָבער ווי אַזוי?

כנשר? פליגל ברייטע, מעכטיקע — וואו נעמט מען פון גע־שעענעם קראַפט?

כיונה? — ווי אַ טויב פון נחס תיבה אַרויס? האָט זיך ווירקלעך דער גרימצאָרן געלאָשן, דאָס וואַסער זיך געשטילט?

אָדער „כרבּיבים" — ווי אַ שפּיי רעגן, פון דער הויך, וועלן מיינע ווערטער פאַלן אויף די טרוקענע לייבער און הער־צער, זיי צו דערפרישן. זאָל דאָרטן אויפבליען די „חבצלת השרון" — די רויז פון אַלט־יידישן בטחון?

און אפשר וועקן? ווי אַ שופר זאָל עס שאלן? בלאָזט מען, ווער ציטערט נישט? זאָלן אויפציטערן די הערצער פון אונזערע פאַרזאָרגער, וואָס שלאָפן זיי?

און אפשר ווי אַ דונער, למשל – אויף קאָוונער־לייט, פון צאָרניק ברוינעם וואָלקן אַ דונער אויף זייערע קעפּ...

און אפשר גאָר, אַ פאַסטוך־פייפערל... פרילינג... די זון שיינט, די וואָלקן פאַרטריבן... די תלמוד־תורה־קינדער – ווען קריגן לייכטע רעקלעך...

וואָס, ביין?

אָבער וואָס העלפט קלערן?

„פוק חזי מה עמא דבר", וואָס רעדט דער נביא פון גאַס?

וואָס דערציילט דאָס בלאַט?

און איך שטרעק אויס די האַנט, גיב אַ גראַבל – אַ פערל:

„דער קעניג פון מאָנטאָנעגראָ געפאַלן! דער העלד פון אונטער סקוטאַרי! צווישן געדונער פון ריזיקע האַרמאַטן, הוראַ־געשרייען, פון העלדישע באַלאַגערער..."

איך וואַרף אַן אויג צום שפּיגל; צַליין אַ העלדיש פּנים באַקומען...

אַ פערל!

און איך וועל ז׳ דראַמאַטיזירן.

ליתר תוקף ועוז וועט עס ביי מיר געשעען ביינאַכט, אין קעניגלעכן געצעלט, דער קעניג פון מאָנטאָנעגראָ, דער העלד, שטייט, ביידע אָרעמס, ווי אייזערנע שטאַנגען, אויסגע־שטרעקט! איין אייזערנע האַנט קעגן סקוטאַרי, די צווייטע מיט נאָך אַ פעסטער געבייַלטער פויסט, קעגן אייראָפּע, קעגן איר קאָנצערט! און די ברוסט די העלדישע – אויסגעשטעלט! און אין די אויגן (איין אויג אויף סקוטאַרי, דאָס צווייטע אויף אייראָפּע) אַ העלישע בראַנד און פלוצלינג –

– באַך!

אונטערגעהאַקט, ו׳ אַ בוים; געפאַלן, ווי אַ סנאָפּ! פאַרוואָס? פאַר ווען?

„אַ שוואַך האַרץ געהאַט"...

האָט דאָס שוואַך העלדישע האַרץ געפּלאַצט? פאַר צער אוך צאָרן געפּלאַצט?

ניין; פאַר אַ „ווינקעלע" איז בעסער — פון אַ פרעמדער האַנט! אַ מעסער האָט אַ בליק געטאָן אין שויס פון דער נאַכט, און מערדערישע אָפּגלאַנצן געוואָרפן איבער די שטילע שאָטן, פון זיי האָט וועלכע זיך אויפגעוועבט... אַ מעסער אין דער האַנט פון... פון...

האָב איך אָבער אויך אַ שוואַך האַרץ, אַ שוואַך־העלדיש האַרץ. הויבט עס אָן פלאַטערן:

— טאָמער אַ ייד?

טאָמער וועט די פּעטערבורגער אַגענטור אויסטראַכטן אַ ייד

טעלעגראַפירן: סאַלאָניקער קהל אָדער איישישאָקער? גיב איך נאָך אַ גראַבל אין פּאַפּירענעם אוצר; ווייזט זיך אויס — להד"ם!

דער קעניג פון מאָנטאָנעגראָ לעבט, ער שטייט נאָך אין געצעלט; אַ בערזן־שווינדל געוועזן...

גיב איך אַ נייעם גראַבל.

ווייטער — א פּערל.

אַ חסד: די דריי הונדערט רובלדיקע שטראָף אַראָפּגענומען.

אַן אויג צום שפּיגל: אויסגעלויטערט האָט זיך מיין פּנים.

אַ פאָדעם פון חסד לייגט זיך דאַרויף, ווי אַ רעגנבויגן איבער אַ פאַרכמאַרעטן הימל.

„לא בפירוש איתמר" — שוואַרץ אויף וויס אין מאַניפעסט שטייט עס נישט, אָבער דער סענאַט, דער מפרש, האָט אויסגעטייטשט, געזאָגט: מפּללא אתמר. יידעלעך קומט אויך עפּעס...

איך וויל שוין שרייבן, האָט אָבער — איר ווייסט דאָך וואָס — דער מיניסטער פּראָטעסטירט, דער סענאַט איבערגעטייטשט!

אַ בליק צום שפּיגל: דער רעגנבויגן, דער חוט של חסד, לעשט זיך...

ווייטער, פינגער, אַרבעט אין די בלעטער... אָט אַ פּאַק אַן אויסטערלישער!

אַ מודעה רבא פון אונזערע פּאַסטור־־ר: פון זיבן רועי צאן ישראל — פון זיבן רביים קעגן ליטווישע מלמדים, קעגן (ווי נאָמבערג זאָגט): „באָרוך אַתאָ”... גיב איך אַ ציטער, שריי אויס: הוי הרועים! און אַ בליק צום שפּיגל! מיין פנים ברענט, מיינע אויגן פלאַמען מיט געדעכטן צאָרן! איך באָרג מיר דאָס וואָרט ביים נביא, די פעדער ביי ביאַליקן צער און צאָרן.

ווי שטיינער פון אַ שליידער, וועלן מיינע ווערטער איבער די זיבן שטריימלעך פאַלן! סטייטש! — היינט! אין אַ באַלאגערטער שטאָט, וואָס דער שונא וויל נעמען מיט הינגער, אָנצינדן אַ פייער? מאַכן אַ מחלוקת...

פאַלט מיר אָבער אין אויג אַריין אַ נומער „הצפירה” — בוידעם!

געפעלשטע חתימות!

דער גערער איז גאָר אין מאָנטרע!

און דער יצר־הרע צו שרייבן טוט זיך זיינס און ברענט...

איך זוך ווייטער, געפין ווייטער! אַן אויג אין שפּיגל אַריין: מיין מויל איז כמעט פיר־קאַנטיק אָפן! דאָס גאַנצע פנים — אַ פראַגע־צייכן, אַן אָפענער: היכא דמי? און אויגן ברייטע־געגלאָצטע!

דאָס פּראָגראַם פון ראַיאַליסטן...

הערט!

אָפגערעכנט די טשיעמנע מאַסע, טיילן זיך די יידעלעך אויף צוויי טייל: אויף נאַציאָנאַליסטן, וואָס בויגן און בוקן זיך, קומט זיי באַיקאָט! און אויף נאַציאָנאַליסטן, וואָס בויגן זיך נישט און בוקן זיך נישט — קומט זיי וואָס?

— באַיקאָט!

איך וועל פילדערן אויף אַזאַ אומגערעכטיקייט! היכא דמי? היכא דמי?

גיט פלוצלינג אַ קלונג אין טיר. דער בריוו־טרעגער! „יידישע לעגענדן” פון אָדעס, דאָס צווייטע העפט, איך גיב אַ

בלעטער, דאָס אויג פאַלט אויף אַ מעשהלע... אַ מעשה מיט אַדריאַנוס קיסר... אַ מדרש!

זיצט אַדריאַנוס קיסר אין גאַס (מן הסתם אויפן פאָרטאַל פון פאַלאַץ), גייען יידעלעך פאַרביי, גייט דאָס ערשטע יידעלע פאַרביי און בוקט זיך...

פלאַמט אויף זיין צאָרן:

אַ העזה פון אַ ייד! ער בוקט זיך נאָך!

ברילט ער:

— קעפט אים!

גייט אַ צווייטער פאַרביי, און בוקט זיך שוין נישט...

ווייטער גרימצאָרן:

אַ העזה פון אַ ייד: ער בוקט זיך נישט!

און דער זעלבער בריל:

— קעפט אים! —

ניין! אַבסאָלוט — אַלט! אויס מדרש פליטה!

פשוט! פאַראַן צווייערליי יידן, אַזוינע, וואָס בוקן זיך יאָ, און אַזוינע, וואָס בוקן זיך נישט..

האָט מען די קרוין אויפן קאָפּ, ברילט מען:

— קעפן!

פאַרלוירן די קרוין פון קאָפּ

— באַיקאָטירן! —

„איינע אַלטע געשיכטע", ווי היינע זאָגט.

באָדוען-דע-קורטעניי

באָדוען דע קורטעניי, דער אַלטער אינדיווידואַליסטישער אַפּיקורס רעדט. ער שמייסט די פּוילישע קולטור, איראָניזירט איבערן ווילדן באָיקאָט, און איך זע פּאַר מיר אַמאָל (זאָל עס מיר דער אַלטער אַפּיקורס מוחל זיין) דעם פרומען פּערסישן קיסר, וואָס שמייסט דעם צעווילדעטן ים מיט ריטער — שטיל זאָל זיין! און אַמאָל (דאָס וועט אים שוין זיכער נישט באַליידיקן) אַ לופטיקן שפּיל-פויגל, וואָס האָט זיך פאַרהאַלטן איבער אַ מאַרק, פול זידלעריי און געשלעג, און וויל אים שטילן מיט זיין ל י ד!...

באָדוען דע קורטעניי אָבער פּראָטעסטירט... איך רעד נישט צום מאַרק, נישט צום המון... צו מיינע נאָענטע רעד איך, צו די ווייניקע!

איך קוק מיך אום — אַ פולער זאַל מיט יידן...

עס ווערט מיר וואַרעם; איך ווער שטאָלץ: אָט די אַלע, די ברידער מיינע, פון נאַציאָנאַליזם, פון דער אַסימילאַציע און אַזוי פון גאַס זענען די ו ו י י נ י ק ע, די נאָענטע פון באָדוען-דע-קורטעניי!

און באָדוען-דע-קורטעניי רעדט פון דער מענטשהייט...

ער איז א י נ ד י ו ו י ד ו אַ ל י ס ט; נישטאָ קייןביימער, נאָר וואַלד...

און איך זע די מענטשהייט זיינע: ווי זאַמד ביים ים, פון איינציקע טרוקענע קערנדלעך ליגט זי אויסגעשפּרייט...

ניין! באַדוען־דע־קורטעניי איז אַ גרויסער מענטש, ער קוקט צו דער הויך...

און איך דערזע זיין מענטשהייט, ווי די שטערן אין הימל... יעדער שטערן גייט זיין וועג, האָט זיך זיין ליניע, קיינמאָל טרעפן זיך נישט צוויי צוזאַמען, עס רעדן זיך נישט אָפּ צוויי קעגן אַ דריטן. שטיל, רוהיק און אַזוי ליכטיק... און אַזוי איינפאַך: זאַמד אָדער שטערן, פיזיק אָדער אַסטראָנאָמיע... קיין ביאָלאָגיע, קיין סאָציאָלאָגיע... קיין קאָפּ־דרייעניש. אין שאָפּענעם ראָד קיין סטאַדע־קולטור, קיין שטאַנדן, קיין געלקער. אַ מענטשהייט פון באָדוען־דע־קורטענייס!

אַן עקסטער אינדיווידואַליסט. פון דעם שטאַנדפּונקט איז לייכט צו קומען צו שטירנערס עגאָיזם, צו ניטשעס איבערמענטש, צו האַרטמאַנס אויסראָטן; דערצו איז אָבער באָדוען־דע־קורטעניי צו פיין, צו איידל... ער וויל גערעכטיקייט! און פאַר אַלע, בפרט פאַר די ווייניקע, פאַר זיינע באָנטע! האָט שטירנער זיין איך „אויף ניכטס געבויט" און באָדוען־דע־קורטעניי מיין איך אויף קאָנאָפּניצקאס „מענדעל דאַנציקער"!

ווער איז מענדל דאַנציקער, אויף וועלכן מיין איך ווערט געבויט?

אַ וואַרשעווער, עכט וואַרשעווער ייד (קיין ליטוואַק נאָך דאַמאָלט אויף קיין רפואה נישט געווען), און אַן ערלעכער, אַ בעל־מלאָכה, שיקט דאָס ייִנגל זיינס אין שקאָלע אַריין, זיין שכל וועט צונויץ קומען דעם לאַנד! אַ מענטש צו גאָט (דאַוונט זייער ערנסט, דער גלח אַליין, אַז ער גייט פאַרביי, הויבט, פאַר דרך ארץ, דאָס היטל אָפּ) און צו לייט: לעבט זייער גוט מיט שכנים... אַ ייד ווי באָדוען־דע־קורטעניי וואָלט געבאָטן: אָן נאַציאָנאַלע אידעען, אָן ציוניזמען, טעריטאָריאַליזמען און אָן פראַגן וועגן זעלבשטענדיקייט, וועגן אַן אייגענער היים, — פאַרוואָס קומט שלאָגן?

— אַ פּאָגראָם, — פרעגט מענדל דאַנציקער — אויף וועמען? אויף גנבים? אויף רוצחים? — אדרבה! ער גייט מיט!

ער פילט נישט, אַז קודם־כל האָט ער עמיצן איבערגעגעבן

דאָס רעכט אים צו משפּטן און צו שטראָפן. — ער וועט נאָר מיטגיין! אינם בלוט ליגט שוין די אונטערטעניקייט. דאָס בירגערטום פון דער צווייטער מדרגה. אמת. דאָס האָט אָבער באָדוען־דע־קורטעניי נישט אַקצעפּטירט! אָבער אַזוי איז עס. אמת איז אויך, אַז מענדל דאַנציקער איז אַן ערלעכער ייד און אַן אמתער. צוליב פאַרהיטן אַ פּאַגראָם. וועט ער קיין צלם אין פענסטער נישט אַריינשטעלן. אָבער יוען עס זאָל קומען צו פּאָליטישע וואַלן, וועט מענדל דאַנציקער, לויט זיין אייגענעם, לויט זיין יידישן ווילן נישט יועלן! —. אַ בירגער פון דער צווייטער מדרגה פאָלגט! ער ; ינט דעם לאַנד! אָבער באָדוען־דע־קורטעניי האָט דאָס אויך נישט אַקצעפּטירט. ער האָט עס גאָרנישט באַמערקט. אַדרבא: יידן, באַשטעטיקט ער, האָבן רעכט געהאַט צו וועלן יאַגעלאָן... געווען נאָר — גיט ער צו — אַ קליין ביסל טאַקטלאָזיקייט: נישט געדאַרפט זיך אַריינמישן — ווינאַווער...

ווער איז באָדיען־דע־קורטעניי, יואָס מישט זיך יאָ אַריין?

אַ פראַנצויזיש־פאַרפוילישט בלוט, וואָס קילט זיך שוין לאַנג ביי דער נעוואַ אין פעטערסבורג, וואו ער איז פּראָפעסאָר אין דעקאַן!

ווער איז ווינאַווער?

א פאַרפוילישט־יידיש בלוט! קילט זיך שוין אויך לאַנג ביי דער נעוואַ; אויך פּראָפעסאָר. נאָר זיינע לעקציעס, קאַסאָן צוליב, לעזט ער אין בריסל!

דער אונטערשיד איז דער, יואָס ווינאַווער איז יוריסט און אַ סאָציאַל־פּאָליטישער מענטש, בשעת ווען באָדוען־דע־קורטעניי איז אַ שפּראַך־געלערטער!

און פיליכט הענגט עס אָפּ פונם אונטערשיד צווישן פראַנצויזיש און יידיש בלוט?

באדוען־דע־קורטעניי מיינט עס זיכער נישט, אָבער אַביסל סאָציאַל־פּאָליטיק וואָלט אים נישט געשאַדט!

— — — — — — — — — — — — — — —

באדוען־דע־קורטעניי רעדט און איך הער האַמערן!
נישט ער האַמערט! ער זינגט...

געגומען און אויסגעהאַקט אַ צעדער פון לבנון, אויף קליי־נעס צעשפּאָלטן, אין יעדער פעלקער־קלאָץ אַ קלין אַריינגעזעצט: זייט נישט פויל, קלעצער, שפּאַלט איין, רירט איך, בינדט איך אין דער מענטשהייט!

ווער האָט עס געטאָן?

איך ווייס ווער? רופט אים ווי איר ווילט! אפשר דער, וואָס האָט געהייסן: פאַרפולן די ערד און האָט צעטריבן דעם דור הפלגה, וואָס האָט נישט געפאָלגט און געוואָלט זיך דרייען אַרום געבויטן טורם? און דערנאָך אפשר, אַז מען האָט ווייטער נישט געפאָלגט, אויפגעשטעלט סנחריבן, ער זאָל אויסמישן די פעלקער! — פאָלגט מען ווייטער נישט, איז אַ יאָמער!

דער קלין בענקט צוריק צום לבנון, אָדער ערגעץ אַוועק וואו דער פעפער וואַקסט! די זייטן פון די קלעצער, וואָס ווילן זיך נישט שפּאַלטן, נאָר אויף אייביק פאַרהאַלצט און פאַרגלי־ווערט ווערן — דריקן! און דער האַמער אין דער האַנט פון, אַלץ איינס, ווי איר וועט אים רופן, קלאַפּט פון דער הויך...

און באָדוען־דע־קורטעניי שטייט דערביי, שמייכלט און זאָגט:

— מען קאָן אַלץ גוט מאַכן... מען דאַרף נאָר אויסיידישן, דאָס הייסט אויך — אויסקריסטלעכן די וועלט

אַ גרויסער מענטש און אַ גרויסער געלערטער באָדוען־דע־קורטעניי, נאָר אַביסל סאָציאָלאָגיע און וויניקסטנס אַ טראָפּן סאָציאַל־פּאָליטיק וואָלט אים נישט געשאַדט. —

שלום מיטן נייצסטן, מיטן פרייעסטן, געוויס, נאָר אַ באַוואָפנטער שלום! אַ שלום צווישן גלייכבאַרעכטיקטע קאָנקורענטן, און קאָנקורענטן פּאַקטישע, נישט טעאָרעטישע, נישט אויפן פּאַפּיר, אין רייכטום — גיטער און געלט, זען׳מיר, גיטער־און געלט־קבצנים, נישט דער גלייכער שדוך, איז יעדער שלום — אַ דלות! וועט זיין רייכטום — אַרבעט, ויעלן מיר, אויב מיר וועלן פאַר זיך אַליין נישט טראַכטן, בלייבן אַרבעטס־קבצנים און וועלן אויסקוקן אויף אַן איבערקערעניש פון לומפּן־פּראָלעטאַריאַט...

שלום, האַנט אין האַנט... שותּפות! אָבער שלום מאַכן גלייכע מיט גלייכע. די האַנט וואָס מען זוכט זי אויף תּקיעת־כּף, מוז זיין אַ שטאַרקע, אין שותּפות מוז מען האָבן וואָס אַריינצולייגן!

פריער מוז געשטאַרקט ווערן די געגנוואַרט, און פון איר אַרויס אָרגאַניזירט ווערן די צוקונפט! און דאָס איז די שרעק!

וואָס יידישקייט פאַרן ליבעראַל. סעפּאַראַטיזם פאַרן אַסימילאַטאָר און „כּל־ישראל־פּאָליטיק” פאַרן ראַדיקאַל!

איז דאָס פּיליכט אונזער „מיסיע”? מיר זענען דאָס משיח־פֿאָלק, אויסגעלייזט וועלן מיר ווערן גאָר צום סוף, ערשט מיטן לומפּן־פּראָלעטאַריאַט צוזאַמען...

ביז דער צייט וועלן מיר זיין די אַקושערן, וואָס העלפן ביי יעדער געווינען, וואָס ציען מיט צוואַנגען, מאַכן, וואו מען דאַרף, קייזער־שניט און קומט דאָס ניי־געבוירן אויף דער ליכטיקער שיין, לייגט מען עס אין דער מאַמעס בעט אַריין, דעם

אַקושער דאַנקט מען, שענקט אַ מטבע און מען עפנט אים די טיר...

און „זה הקטן גדול יהיה״, וועט פון שטוב אויפן גאַס אַרומלויפן, אַ קונדאַס ווערן, שטיינער וואַרפן און טרעפן אַמאָל דעם אַקושער אין פענסטער, אַמאָל גאָר אין קאָפּ אַריין...

מיסיע? משיח? מאָדערנער אַתה בחרתנו?... כע!

פאַר מיר נישט!

„אָבער „אני מאמין״ זאָגט מען יעדן טאָג, „בכל יום אחכה״ און צו משיחס צייטן איז אַזוי ווייט, אַזוי ווייט...

וועט מען דערלעבן? וועט נישט די ראָסע די אויגן אויפעסן, איידער עס וועט שיינען די זון?

מיר האָבן אַזוינע ברייטע הערצער פאַר אַלע ל י י ד ן, און אָפענע אַפטייקן מיט שמירעכטס און פולווער פאַר אַלע קרענק — פאַרוואָס איז פאַרגליווערט אונזער האַרץ פאַר אייגענע ליידן און פיין? פאַרוואָס האָבן מיר קיין רעצעפּט פאַר אייגענע צופאַלן? פאַרוואָס איז „כל ישראל״ אַנטי־פּראָגרעס?

— אָבער עס עקזיסטירט פאָרט נישט קיין כּל־ישראל־פּאָליטיק.

— עס עקזיסטירט!

מיר מוזן שטענדיק גיין מיט אַנדערע!

— ביז אַ געוויסן פונקט אין וועג... ווייטער וועלן מיר ס׳ פּרוּוון דעפינירן...

1912—13

א בריוו

...און אַזוי, מיין ליבער, זעסטו נאָר רויזן, נאָר רויזן־זעען זעסטו נאָר רויזן, הערן הערסטו דעם געשפּרעך פון גראָזן און דעם געזאַנג פון דער נאַכטיגאַל... און דו ביסט פאַרגיפטעט געוואָרן, ווי דו דריקסט זיך אויס, פון רויזן־דופט, און דיין נשמה איז נאָר אַ לייכט וואָלקנדל פון רויזן־דופט...

און איך שטעל מיר פאָר, דו גייסט אין גאַס, דער גערט־נער גייט פאַרביי און גיט דיר אַ שטויס אין זייט, ווועסטו נישט צאָרנען אויף אים — אַדרבא, דו וועסט זיך פרייען: אַ רויזן־בלוט האָט דיך באַרירט!

און אַ בלינדער אָדער אַ הינקענדיקער, אָדער אַן אַנדער מין קאַליקע שטייט צוגעשפּאַרט צו דער וואַנט, שטרעקט אויס צו דיר די האַנט און בעט אַ פּאָר גראָשן אויף ברויט, די נשמה צו דערהאַלטן...

און דיין טייסטער איז פול, אָבער דו גיסט נישט!

ווייל קיין פּלאָגן זעסטו נישט, דו זעסט נאָר רויזן, די שטים פון געבעט הערסטו נישט — דו הערסט נאָר די שטים פון נאַכטיגאַל — — —

די זון לאָזט זיך אַראָפּ אויפן הימל, ליידיקע, מידע

שאָטנס וואָגלען זיך אום אין די גאַסן...

די נאַקעטע קינדער פון עלנט שטרעקן אויס די האַנט נאָך אַ זעקסערל — נאַכט־געלט צו באַצאָלן.

און די טעכטער פון עלנט צינדן אָן אין דער פינסטער זייערע מאַטע אויגן מיט דעם נשמה־פלאַם, וואָס איז נאָכנישט אויסגעפאַרקויפט געוואָרן — — —

און די דומפּיקע פּוילעניש, צעמישט מיט דעם גאַסיקן שמוץ, הויבט זיך צום הימל — און ביי דיר אין מוח וויגן זיך גרינע שאָטנס, און אין האַרצן ביי דיר רוישט אַ זילבערן קוועלכל, און דיין נשמה איז פול רויזן, לויטער רויזן...

און אַז דו גייסט אַריין אין שעכט־הויז פון לעבן, הערסטו נישט דאָס כאָרכלען פון געקוילעטן קעלבל, און די ברכה פון שוחט דערגרייכט נישט צו דיין אויער. און דעם לעצטן אָטעם פון דער גסיסה הערסטו נישט, און דער גערוך פון דעם פאַר־גאָסענעם בלוט באַרירט נישט דיינע נאָזלעכער... נישט קיין קוילער, נישט קיין געקוילעטע, קיין געטויטע — דו האָסט שע־נערע פאַרלאַנגען: נאַכטיגאַל, געזאַנגען און רויזן...

און אַז דו גייסט אַריין אין הקדש — אויב דו ביסט אַ דאָקטאָר אָדער דו האָסט דאָרט אַ באַקאַנטן חולה, און דו קומסט אים געוואָר ווערן — זעסטו נישט די ווייטאָקן, הערסטו נישט די קרעכצן. דיין מוח בלייבט רוהיק, דיינע אויגן ווערן נישט פאַרוואונדערט, דיין האַרץ גיט אַפילו נישט קיין ציטער — דו זעסט נאָר רויזן. הערסט דעם געשפּרעך פון די בלעטער אין די שפּיצן פון דיביימער... טייבעלעך וואָרקען... נאַכטיגאַלס טרעלן..

און אין טורמע — — —
אָבער אַהין וועסטו קיינמאָל ניטט קומען!

רויזן זינדיקן נישט... דאָס ליבע־זינגען פון נאַכטיגאַל איז נישט קיין זינד.

און דו זעסט דעם ליכטיקן טאָג, אָבער נישט זיין שטורעם...

אויף דעם שטילן געוויש פון די בלעטער האָסטו זיך דערצויגן.

דו ביסט דער ערשטער מענטש אין גן־עדן געוועזן...

אַ קליין הייזעלע אין גן־עדן (זיינע ביימער האָסטו נישט געזען), די פענסטערלעך זענען — — אָפן פאַר אַלע פאַרבן פון געזאַנג און שטערן־ליכט!

שיינהייט און ליבע אין הייזל. שיינהייט און ליבע אָן אויפהער... אָן קראַנקהייט, אָן קריגערייען, אָן נשמה, אָן בענקעניש צו דער אומענדלעכקייט, וואָס רינגלט אַרום דעם גן־עדן...

פאָטער, מוטער און קינד...

פאָטער, מוטער און קינד, און נאַכטיגאַל, און שיינהייט, און פאַרבן, און רויזן...

און דער גן־עדן ווייסט נישט פון קיין שטורעם... און בלומען קרענקען נישט, און קיין קריכנדע פאַראומרייניקן זיי נישט, און קיין פליג בייסט זיי נישט, און זיי וועלקן נישט דעם קייַלעכדיקן יאָר, און אַז עס קומט זייער צייט, פאַלט אויף זיי פלוצלינג אַראָפּ אַ שניי פון הימל... און דאָס לעבן ראַנגלט זיך מיטן טויט, און די רויזן וואַקסן אָן דערנער, און די וואָרצלען פלעכטן זיך טיף אין דער ערד, און קיין פאַרוואונדעטע נאַכטיגאַל פאַלט קיינמאָל פון קיין צווייג נישט אַראָפּ...

אָבער דעם קאַמף פון די וואָרצלען אונטער דער ערד באַמערקסטו נישט, און קיין רויז וועלקט נישט, און די ליבע איז נישט קיין קראַנקע, אַלץ לעבט, אַלץ איז שיין און אַלץ לעבט אייביק!

און דו לעבסט, און אַלע דיינע געליבטע און ליבנדע לעבן... און קיין איין ווייסער פלעק, קיין איין ווייסע מצבה האָט נאָך אויף דיר נישט געקוקט...

און דעם ים האָסטו געזען, אָבער נישט זיין שטורעם... און קיין צעבראָכענע שיף אויפן ים האָסטו נישט געזען, גליקלעך ביסטו, אָבער איך, איך בין דיר נישט מקנא...

1908

נאָך גראָסערס לויה

איך האָב גראָסערן פערזענלעך נישט געקענט. אינגאַנצן צוויי צי דריי מאָל געזען און נישט ביי דער אַרבעט...

איך האָב נאָר צוויי צי דריי מאָל געזען אַן ערלעך, איי־בערצייגט געזיכט, ערלעך־איבערצייגטע אויגן, מיט אַ זיכערן פעסטן בליק ערגעץ אין דער ווייטקייט אַריין אויגן, וואָס זעען דאָס נאָכנישט־געקומענע, דער קאָפּ פאָרויסגעבויגן — פאָרויס, צום נאָכנישט־געקומענעם!

עס איז מיר נישט אויסגעקומען מיט גראָסערן צו רעדן און איך האָב עס נישט געברויכט. עס איז גאָרנישט אַזוי וויכטיק צו וויסן, ווי דאָס נאָך נישט־געקומענע זעט אויס אין דעם אָדער יענעמס אויגן. גענוג איז צו וויסן, אַז דער און דער איז נישט צופרידן מיטן היינטיקן טאָג און זיין מאָרגן איז נישט זיין מאָרגן פערזענלעך פאַר אים...

איך האָב אַמאָל אָפּגעטראָטן גראָסערן די פירונג פון דער יעצט פאַרמאַכטער ליטעראַרישער געזעלשאַפט, און האָב אפילו נישט אויסגעפרעגט, אויף וועלכן וועג ער וויל פירן. אייף אַלע וועגן קאָן מען ברענגען משיחן. אַבי נישט גלעגן אין היינטיקן זומפּ. אַבי נישט געשטאַנען אויפן אָרט, און געזעסן אין שטוב...

ווי אַלט איז געווען גראָסער?

מיין אַ צופעליקע באַקאַנטע, זיינס אַ מומע, האָט זיך עמ־פערט, מען האָט גראָסערן איבערגעגעבן די ליטעראַרישע גע־זעלשאַפט...

„אַזאַ סמאַרקאַטש!" — האָט זי געזאָגט מיט גיפטיקער ליב־שאַפט...

ווירקלעך, ער האָט זיך געקאָנט עפּעס פּראַקטישערס און בעסערס אויסקלייבן אין לעבן. פאַראַן אָבער אייביקע קינדער, וואָס ווען זיי דערזעען פון איין זייט אַ גאָלדענע קרוין און פון דער צווייטער — ברענענדיקע קוילן, כאַפּן זיי זיך צו די לעצטע.

און דאָס פּנים זיינס און די אויגן זיינע האָבן שטענדיק און אָפן פאַר יעדן געזאָגט:

— איך בין יונג, גרין און וועל שטענדיק זיך ציען צום פייער, אויסשטרעקן די האַנט צו הייסע קוילן...

אינגאַנצן צוויי צי דריי מאָל געזען און דאָך. די „צופעליקייט" איז נאַטירלעך פאַר אונז, פאַר אונז, וואָס האָבן וואָס ווייניק פון לעבן, און קאָנען נאָך ווייניקער נעמען אין באַטראַכט, אַריינציען אין חשבון אַריין... דאָס גאַנצע ווייסט פון קיין צופעליקייט, אין געשטאַלט פון אַ טיפוס, האָט אים פּלוצ־לינג געקרייצט דעם וועג, אָפּגעשטעלט, אַ זאָג געטאָן: עד כאן! און גראָסער איז פון לעבעדיקן וועג אַראָפּ, בין איך געגאַנגען אויף דער לויה. און נישט צוליב דעם „טויטן". אין קבר, אין דער ערד אַריין, לייגט מען נישט זיעם מענטש, נאָר זיין שאָל; נישט זיין אינערלעכן „איך", נאָר זיין פאַרקליי־דונג... דער קערפּער גייט צו דער ערד צוריק און דער גייסט— צום הימל"... מענטשן האָבן אַזוי ווייניק צו טאָן מיטן הימל, אַז קוים פליט דער גייסט אַרויף, צו דער הויך, וואָס זיי וועלן און ווילן נישט דערגרייכן, לאָזן זיי נאָך טיפער זייער בליק צו דער ערד אַראָפּ און וואַרפן זיך מיט דער גאַנצער נשמה, מיטן גאַנצן האַרץ איבערן קערפּער, וואָס גייט צו דער ערד... נעצן אים מיט זייערע טרערן, באַדעקן מיט זייערע ערשט פריש געקויפטע בלומען, דאָס מערסט קרענץ אויף דראָטן! — טאַטע מיינער! מוטער, מאַן, ברודער... קרוב, באַקאַנטער...

מען האָט פריער אין אים אויך נישט מער פאַרמאָגט, צר

אים קיין אַנדער באַציונג נישט געהאַט. און דאָס, וואָס איז אין דער ווירקלעכקייט ער, נישט זיין צופעליקייט געווען, דאָס בלייבט נישט. דאָס פליט, זאָגן זיי, אַרויף, אין הימל אַריין...

גראָסערס „איך" איז נישט אין הימל אַריין... ער שוועבט צווישן די ווירקלעך, נישט צופעליק זייניקע, און ווערט פון זיי איינגעטעמט... און ער וועט אויפלעבן אין זיי...

עס איז מיר ווירקלעך נישט אינטערעסאַנט געווען צו זען, וואו זיין הויט־זאַק וועט ליגן, וויפיל קרענק עס וועלן ווערן אויף זיין פאַרקליידונג געוואָרפן...

נישט קיין חבר בין איך געגאַנגען זען, און נישט קיין בר־מנן.

„יקרא דחייא!"

איך האָב געוואָלט זען, ווער עס גייט נאָך — גראָסערן...

און איך האָב כמעט קיין אַלטע לייט נישט געזען און האָב פאַרשטאַנען פאַרוואָס: „טאַקי סמאַרקאַטש"! האָט זיין מומע געזאָגט און איך האָב קיין קינדער נישט געזען. נישט די האַלב־ווילדע פון חדרים, און נישט די האַלב־נאַקעטע פון תלמוד־תורה אַרויס...

אָבער יוגנט האָב איך געזען!

דער טויטער אַקער איז מיט־אַמאָל, ווי דורך אַ כישוף, פאַרפלאַנצט געוואָרן מיט יוגנט, דאָס פעלד פון טויט האָט אויפגעבליט מיט לעבן. פון צווישן מצבות קוקן פרישע, יונגע, לעבעדיקע, לעבנזויגנדע אויגן אַרויס...

וגנט און יוגנט!... ווי ווייט דאָס אויג פאַרנעמט — יוגנט!

ווייס איך, אַז מיר זענען נאָכנישט געשטאָרבן נאָך אַפילו אַלט נישט געוואָרן, אַז מיר האָבן, יוגנט...

און נישט געזיפצט און נישט געטרערט האָט זי, די יוגנט, אין די אויגן איז געווען טרייהייט, איבערגעבנהייט, ליבשאַפט. נישט צו דער שאָל, וואָס מען האָט אין דער ערד אַריינגעלייגט, נאָר צום תוך, צום עצם ענין, וואָס ווערט נישט באַגראָבן... און נישט צום קבר האָבן די אויגן שטיל

שווייגנדיק געקוקט, נאָר אין דער ו ו י י ט אַריין! און נישט שרעק פאַרן טויט איז געלעגן אויף די געזיכטער, און נישט די פאַרלוירנקייט פון שאָף, ווען דער פאַסטוך פאַרשווינדט אויף אַ ווײַלע, נאָר די ז י כ ע ר ק י י ט: דאָס אַלגעמיינע שווייגן האָט ה ו י ך גערעדט:

— מיר וועלן זיך נישט פאַרלירן, נישט פאַרלירן! מיר קענען דעם וועג, חבר! גייענדיק פון מצרים, טראָגן מיר דיין קאַסטן נישט מיט, דיין גייסט איז מיט אונז! ער גייט מיט אונז...

מיר קענען דעם וועג, זײַ רויִק, חבר!

1912

װעגן, װאָס פֿירן אָפּ פֿון ייִדישקייט

די געפֿאַר

— אויף דער אָרדנונג פֿון טאָג — הייסט עס אויף דער צייטונגס־שפּראַך — האָט זיך, צווישן אַל־דאָס־בייז, געשטעלט אויך די שמד־פֿראַגע.

און די געוויינלעך געדולדיקע ייִדישע עפֿנטלעכע מיינונג האָט אָנגעהויבן רעאַגירן.

אין אויסלאַנד — שטאָלצער און שטאַרקער.

פּראָטעסט־מיטינגען, אויפֿגעבראַכטע רעזאָלוציעס; מען הויבט אָן טייטן אויף די אָפּטריניקעס מיט די פֿינגער, פֿאַרעפֿנטלעכן זייערע נעמען...

ביי אונז, אין דער דערשלאָגנהייט, שטילער: עטלעכע צייטונגס־נאָטיצן; ציטאַטן פֿון אויסלענדישע סטאַטיסטישע שמד־ציפֿער; באַגלייט פֿון אַ ייִדישן יתום־קרעכץ, באַנעצט מיט אַן אַלמנה־טרער...

עס איז ביי אונז „צווישן אַל־דאָס־בייז".

אויבן־אָן — די אימיגראַציע, די טשערטאַ־פֿראַגע, דערנאָך אַלטע, נייע, באַנייטע און ניי־אויסגעטייטשטע גזרות, און שטילע עקאָנאָמישע פּאָגראָמען, און אָפֿענע באָיקאָטן, און „זונטאָג־רו" און ייִדישע פֿאַבריקאַנטן, װאָס טרייבן פֿון פֿאַבריק אַרויס די ייִדישע אַרבעטער, און — די װאַרשעווער גמינע...

פאַראַן זיך מיט וואָס צו פאַרנעמען אויסערן שמד...

און קיין יידעלעך — טראַכט מען דערביי — וועלן נישט פעלן... פאַלן עטלעכע פוילע בלעטער פון בוים...

קיין שמד־באַוועגונג — טרייסט מען זיך — איז נישט פאַראַן: קיין שמד־טעאָריע ווערט נישט געפּרעדיקט, קיין שמד־אַגיטאַציע ווערט נישט געפירט, נישט מאַסנווייז טרעט מען אָפּ...

איינציקווייז און דערצו שטיל, אויף־די־נעגל, ווי גנבים, שלייכן זיי זיך אַרויס אין קלויסטער אַריין; מאַנכע הערן נישט אויף צו צאָלן דעם יידישן געמיינדע־שטייער, מען זאָל פון זייער שאַנד נישט וויסן. עס בלייבט גאַנץ אָפט ביז טויט און באַגרעבעניש אַ פּערזענלעכער סוד, העכסטנס אַ פאַמיליען־געהיימניש...

עמיץ איז אַוועק. — אַ חרפה, אַפילו אַ האַרץ־ווייטאָק! אָבער דערביי גיט מען, נישט ווילנדיק, אַ טראַכט: פאָרט פרייער געוואָרן אין אונזער ענגשאַפט... אַראָפּ אַ יידישער קאָנקורענט פון מאַרק, געעפנט זיך אַ וואַקאַנץ אין אוניווערזיטעט, אין גימנאַזיום; לייכטער אָפּצועטעמען...

און דאָך איז עס, פון העכערן נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט, נישט אַזוי לייכט צו נעמען; אָנשטעקנדיק צי ניין, — אַן „אונטערגאַנג" איז עס...

און נישט אין דער צאָל פון די אָפּטריניקע שטעקט די געפאַר, נאָר אין דער לייכטקייט, ב א — אין דער — לייכטזיניקייט פון שמד... אונזער געשיכטע האָט ביז אַהער געוואוסט פון אַנוסים: מאַרטירער, וואָס האָבן פאַרלוירן די קראַפט אומצוקומען אויף קידוש־השם, אונטער די שרעקלעכסטע ליידן און אוממענטשלעכער פּיין...

מיר זענען געוויינט צו שמדות אַלץ רעאַקציע נאָך אַ פאַלשער משיח־באַוועגונג: דער לעצטער פונקט פון האָפנונג איז אויסגעגאַנגען, דער לעצטער בינדנדיקער פאָדעם האָט געפּלאַצט, — אַלץ אַוועק מיטן רויך...

מיר וויסן און פאַרשטייען קאַנטאָניסטן. און די אַלטע

חייבי־מיתות אין די פינסטערע קאַזעמאַטן פאַר פאַלשע בלבולים, וואָס האָבן זיך מיט אַביסל שפּרענג־וואַסער באַפרייט פון אַן אומזיסטיקער תליה...

און נישט מיט שפּינאָזאַס, וואָס אונזער אייגענער בלינדער פאַנאַטיזם האָט פון מחנה אַרויסגעטריבן, האָבן מיר צו טון... און נישט מיט היינעס און בערנעס, וואָס האָבן אין ענגן פינס־טערן געטאָ נישט געקאָנט אויסשפּרייטן די פליגל...

מיר האָבן צו טון מיט קליי נ י ק ייט ן: אין די ספערן, וואו מען טרעפט זיך אויג־אין־אויג מיטן קלענסטן פּיצל עולם־הזה, שפּרינגט מען איבערן יידישקייט אַריבער, ווי איבער אַ שטרוי...

עס איז שוין קיין טראַגעדיע נישט, קיין דראַמע; עס איז אין די ספערן אַ לייכטע קאָמעדיע געוואָרן, אַ פאַרס! און עפּעס האָט געמוזט פאַרבאָרגן ווערן אין אונזער „דענישן קעניגרייך”. די יידישקייט אין געוויסע ספערן איז צו שוואַך געוואָרן און קאָן זיך דאָרט נישט ווערן קעגן מינדסטן און קלענסטן שמד־מאָטיוו...

אין אונזער שוואַכקייט שטעקט די געפאַר...

און דעריבער איז די פראַגע פון „די וועגן, וואָס פירן אָפּ פון יידישקייט”, אַזוי וויכטיק.

„חומש מיט רש״י“

קאָן מען נאָך אַלץ צום „יידישקייט“ נ י ש ט ג י י ן; דער וועג איז אַלץ נישט פריי.

עס שלענדערט זיך פאַר די פיס דער ב ע ל־ה ב י ת און זיין פילאָזאָף — ד ע ר נ ב י א פ ו ן נ ע כ ט י ק ן ט אָ ג...

פון פ אַ ר ג אַ נ ג ע נ ע ם טאָג, אָן וועלכן דער פ אַ ר ג י י ע נ־ ד י ק ע ר ב ע ל־ה ב י ת מוז זיך האַלטן, ווי דער פאַרמשפּטער צום טויט אָן די הערנער פון מזבח.

און אויב דער מאָדערנער נערוון־קראַצער, דער מענטש פון „עט!“ און „קיי און שפּיי!“ איז געוועזן אַן אָנשיקעניש פון דרויסן, האָבן מיר איצט צו טאָן מיט אַ ה י י מ י ש־געבאַקענעם, מיט אַן א י י ג ע נ ע ם...

פון קלויז אַרויס קומט ער, דער נביא פון נעכטיקן טאָג; קומט, לייגט זיך אין דער לענג און אין דער ברייט פון וועג צו יידישקייט, און וואַרפט זיך, און שלאָגט אַרום זיך מיט הענט און פיס, ווי אין אַן עכטער אָדער סימולירטער שווערער קרענק, און דאָס מויל־ווערק שוימט:

— נישט ווייטער גייט, נאָר צ ו ר י ק!

— ח ו מ ש מ י ט ר ש ״ י! א ב ו ת א ב ו ת י נ ו!...

— —

..ווממעגלעך איז דאָס אויפלעבן פון דער יידישער אייגנ־

אַרט, די באַפרייאונג און פרייע, ווייטערע אַנטוויקלונג אָן דער ביבל, ווי עס איז אוממעגלעך אַ לעבעדיק בליענדער בוים אָן וואָרצלען אין דער ערד..

אָבער וואָרצלען אָן שטאַם, צווייגן, בלעטער און בליטן זענען קיין בוים נישט, נאָר אַן איבעריק איבערבלייבעניש פון אַ געוועזענעם בוים. —

פאַרן בעל־הבית אין זיין נביא איז עס, זעט אויס, ג ע נ ו ג...

איז יידישקייט חומש מיט רש״י!

עס איז אַזוי איינפאַך, און אַזוי אויסגעפרווט יוערנד דער צייט, ווען די מלחמה צווישן יידיש און נישט־יידיש איז געווען די מלחמה פון אַן אַ ל ט ־ ב י ו (די ביבל) און צוויי בייע (דער נייער טעסטאַמענט און דער קאָראַן).

הייסט עס:

ווייטער ציען דעם נעכטיקן טאָג,
און ער טוט אַזוי, דער בעל־הבית.

אַזוי, ווירקלעך, טוט ער, דער בעל־הביח מיט ז יי נ ע קינדער — די מינדערהייט — און מיט דער גרויסער מערהייט, מיט די אָרעמע קינדער פון פאָלק, ווי ווייט עס האָט זיך נישט פון זיינע הענט אַרויסבאַפרייט.

און קינדער זענען ביי אים נאָר י י נ ג ל ע ך!
מיידלעך זענען פריי.

מיידלעך לערנט מען שרייבן, לאָזט מען „לעזן" — שרייבן זיי, די מיידלעך, אויף צוויי און דריי שפּראַכן, לעזן זיי אַלע ליטעראַטורן, אויסער יידיש... לעבן זיי מיטן „גוף" אין דער יידישער שטוב, מיט דער נשמה — אין דער פ ר י י ע ר גוישער וועלט — זענען זיי אַרומגערינגלט מיטן א ו מ ל י ב ן, ווייל פאַר זיי אַ ו מ פ אַ ר ש ט ע נ ד ל ע כ ן, ה יי מ י ש ן, און בענקען און לעכצן צום פרעמדן...

ציט זיי פון דער היים אַרויס, אין דער פרעמד אַריין, יעדעס פ ר ע מ ד ע בוך, יעדער, אָן עלטערנס וויסן, אויסגע־

הערטער קאָנצערט, יעדער אויגנבליק פֿון פֿאַרבייגייענדיקן פֿרעמדן...

גייט מען אַ צייט אַרום פֿאַרמאַסקירט אין טאַטנס הויז, לעבט מען שפּעטער אַן אומערטערגלעך פֿאַלש לעבן מיטן האַלב־ווילדן מאַן; גייט מען דורך דער וועלט פֿאַרחלומט און צעווייטאָקט, מיט צעריסענע נשמות און פֿאַרבלוטיקטע הערצער און גאַנץ אָפֿט — איינמאָל פֿאַר אַלע מאָל זאָל עס געזאָגט ווערן! — געצויגן פֿון יעדן קלאַנג פֿון קלויסטער־גלאָק...

ווען דער טראַגעדיע דאַרף מען אָבער גאַנצע ביכער שרייבן. נישט פֿאַרבייגייענדיק, דאָס וואַקסט פֿון די ראַמען אַרויס...

ווען מיר צוריק גיין צום טעמאַ:

יינגלעך לערנט מען תורה...

און נישט קיין תורה פֿאַרן לעבן און נישט קיין לעבעדיקע תורה.

אַמאָל איז געווען, שפּעטער וועט זיין, און היינט אַ תורה פֿון ,דרוש וקבל שכר׳ אויף יענער וועלט, אָן אַ שום באַציונג מיט דער וועלט, מיטן לעבן אונטער דער זון.

לעבט דאָס בעל־הבתישע יינגל אַ טאָפּלט לעבן, אַ היינטיקס און אַ נעכטיקס, זיגט, נאַטירלעך, דאָס היינטיקע איבערן נעכטיקן, און טראָגט די מאַסקע פֿון נעכטיקן טאָג, כּל־זמן טאַטע־מאַמע און שווער־און־שוויגער לעבן און גיבן קעסט, נדן, און ווען איבערלאָזן ירושה. שפּעטער — נאָר דאָס וואַקסט אויך פֿון דער ראַם אַרויס און איך בין קיין אַפּיטרופּוס נישט פֿאַר בעל־הבתישע קינדער...

אָבער ווי זעט אויס דער פּראָדוקט פֿון בעל־הבתישן חומש מיט רש״י אין פֿאָלק?

די אַרויסגעלאָזטע פֿון חדר און תלמוד־תורה — דאָס זענען:

די אַלע קליינהענדלער, וואָס די פּאָליציי טרייבט פֿון אָרט צו אָרט; די אַלע פֿאַקטוירים, וואָס שלינגען לופֿט; די גאַליציאַנער שענקער, וואָס פֿאָרן קושן די האַנט און בעטן רחמים אין

זוין... אונזערע שפיץ־ביי־שפיץ־קעפלעך -- די קליינע איבערגע־
חכמעטע סוחרימלעך, וואָס די קאָאָפּעראַטיווע באַויעגינג יואַרפּט
אַזוי לייכט אַרויס פון שטעט און שטעטלעך אין צעשטרייט, ווי
זאָמד איפן ווינט... אונזערע עמיגראַנטן, אָן נעווערב און
שפּראַך, וואָס דער אַגענט שערט, ווי שאָף ביי דער גרענעץ, אין
אויסלאַנד פאַרבראַקירט (אַלס שלעכט מענטשן־מאַטעריאַל!) און גע־
שיקט צוריק, און טייל וואַרפט זיך פון שיף אַראָפּ אין ים
אריין... די נליקלעך־איבערגעקומענע פאַלן אַריין אין גיהנום פון
סוועטינג־סיסטעם און לעבן שוין נישט מיט חומש און רש״י, —
מיט דער געלער פּרעסע!

און דאָס זענען - אַלע הויקערס פון אונזער גאַס, אַלע
איסגעמאַגערטע, מיט די ווייכע שמאָלע ביינער... די אַנגעצונ־
דענע אויגן אין די טיפע לעכער, ווי די אָפענע וואונדן, די
אַלע שאָטן פון עולם התהו, וואָס שפּייען נאָך אין שלינגען לופט.

וואַקסט דאָס אָבער נאָך מער אַרייס פון דער ראָם.
אָבער ווען נישט דער ייד, ווי זעט אויס דאָס יידישקייט?

דער ערשטער וועג

ציטלין האָט אַמאָל געשריבן:

„אַ הימל האָט ער. פרץ, אָבער נישט קיין גאָט אין הימל!"

די ערשטע העלפט פון דער פראַגע איז געוויס אַ קאָמפּלימענט — און איך פאַרנויג מיך מיט אַ ליבלעכן, פאַרבינדלעכן שמייכל! בעסער שפעטער אַלס קיינמאָל.

פאַר דאָס די צווייטע העלפט באַשטעטיק איך גאַנץ באַשטימט און אַנטשידן.

איך ווייס אַפילו נישט, ווי זיין ליבן נאָמען צו זוכן:

פאַר דער וועלט, — ער איז איר באַשעפער?

נאָך דער וועלט, — ער שיילט זיך ערשט אויס פון איר?

פילייכט נאָר אין דער וועלט: ער איז איר גייסט; איר אַלגעמיינער ווילן, וואָס אַנטפלעקט זיך אין פאַרשידענע פאָרמען, אין קערפער באַקליידטע; איר רעגענט אָדער באַצווינגער, דער באַצווינגער פון טויט און קערפערלעכער פוילקייט; איר געפאַנגענער, וואָס ראַנגלט זיך, רייסט אירע קייטן, ברעכט די מויערן פון איר תפיסה, און באַפרייט זיך, אום ענדלעך אַמאָל אַנטפלעקט צו ווערן?!

פילייכט נאָר איז די וועלט דאָס ליים, און ער — דער קינסטלער, וואָס פירט אַרויס וואָס אַמאָל שענערע און קרעפּטיקערע פאָרמען, פאַרקערפערנדיק אַזויערנאָך זיינע קינסטלערישע טרוימען און — „כחומר ביד היוצר" — ווי דאָס ליים ביי דעם

טעפּער אין דער האַנט, צעברעכט ער אַלץ־אין־איינעם : אָט אַל־טע, שאַפט נייע און וועט אַמאָל דעם נייעסטן, דעם שענסטן דעם העכסטן שענקען די אייביקייט?

ווי עס זאָל נישט זיין — ער איז דער קוואַל פון לעבן!

לעבן הייסט — האָבן געטלעכע פאָרשטעלונגען און, אין אַ געוויסער מאָס, געטלעכן ווילן, די פאָרשטעלונגען אויסצופירן, דאָס אַרומיקע, לויט פאָרשטעלונג, אידעע און ווילן צו ענדערן, אַרויפפירנדיק וואָס אַמאָל נייע פאָרמען, אַ שותף זיין צו מעשה בראשית!

איך לעב, האָב איך דעריבער אין מיר אַ געטלעכן פונק! דאָס האָבן אַלע, וואָס לעבן, און פילן פיל איך, אַז אַלץ לעבט!

דעם געטלעכן פונק האָט אויך דער, וואָס לייקנט אין גאָט. ביי דעם איז נאָר אַ מיסנפאַרשטענדעניש, אַ טעות אַ קליי־נער: ער לייקנט אין פרעמדע פונקען, וואָס האָבן זיך, אין זיי־ער אייטלקייט, אין גאַנצע געטער פאַרקליידט! און ער קאָן זיך פונם גלויבן אין זיי נישט באַפרייען!

דעם געטלעכן פונק האָט אויך דער לעסטערער!

איך רעכן — נאָך אין אַ גרעסערער מאָס! עס לעסטערט די פאַרצווייפלטע ליבשאַפט, וואָס בענקט צום קוואַל פון לעבן און קאָן צו אים נישט קומען!

עס צווינגט די געקרענקטע מענטשלעכע באַרמהאַרצי־קייט, וואָס קאָן נישט איבערטראָגן די פיין און ליידן, וואָס ווערן אין גאָטס נאָמען איז אַזאַ אומענדלעכער מאָס פאַרטיילט און אויסגעטיילט! וואָס ווערט עמפּערט ביז שגעון, זעענדיק דאָס בלוט, וואָס ווערט אין זיין נאָמען פאַרגאָסן!

„איוב” שרייט! די טיף באַליידיקטע, צום טויט פאַרוווּנ־דעטע גערעכטיקייט...

און, איז ער די סומע פון אַלע געטלעכע פונקען; זענע ליבשאַפט, באַרמהאַרציקייט און גערעכטיקייט די געטלעכע אטרי־בוטן אינם מענטש!

לייקענער און לעסטערער זענען די, וואָס, פון געטלעכן פונק באַלעבט, וואַקסן זיי, און, וואַקסנדיק, זענען זיי

די באַשטייענדיקע געטער־פאָרשטעלונגען, און אין די אָפּגע־
שטעלטע נאָרמען און פאָרמען ווי אַזוי מיט די געטער צו פאַר־
קערן — איבערגעוואַקסן; העכער פאַר זיי, ערלעכער, בעסער און
ערהאַבענער געוואָרן, און קאָנען זיך שוין צו די געטער נישט
אַראָפּבויגן, די ביינער אינם רוקן פּלאַצן, אַזוי נידעריק זענען
פאַר זיי די צייטיקע געטער געוואָרן!

און דאָך איז דער פונק צו קליין, אָדער דער „קערפּער“,
וואָס ווערט פון אים באַלעבט, צו פויל, צו האַרט, און עס פעלט
די קראַפט נייע פאָרמען צו באַשאַפן, — עס פעלן דער מוט און
די שעפערישע פאַנטאַזיע! —

ווערן זיי נאָר אַברהמס, וואָס צעשטויסן די געצן, און באַ־
קומען קיין גאָט; די אָפּרייניקער פון בייזן און שלעכטן, וואָס
קאָנען קיין גוטס באַשאַפן; די באַן־ברעכער פאַרן נייעם נביא,
וואָס וועט נאָך זיי שפּעטער קומען, דעם פּלאַץ פריי האָבן
און אָפּגערייניקט, און וועט פאַר דער העכערער פאָרשטעלונג אַ
נייעם טעמפּל בויען!

אָבער דעם לייקענער צום לעבן גערופן, דעם לעסטערער
דאָס פאַרניכטנדיקע וואָרט אין מויל, דעם צעשטערער — די
האַק אין דער האַנט אַריין האָט איר געגעבן, איר, די אָפּ־
שטעלער, די באַפעסטיקער, איר, וואָס ווילט דורכויס
האָבן פאַרליווערטע פאָרשטעלונגען! אַנדערע ווילן פאַר־
האָלצטע, פאַרשטיינערטע, מיט פענזל אָפּגעמאָלטע, איר — עם־
הספר־קינדער! — באַנוגנט אייך מיט פעדער־באַשריבענע, מיטן
וואָרט איינמאָל פאַר אַלע מאָל אָפּגעצייכנטע — אָבער אַלץ אָפּ־
געשטעלטע פאָרמען!

אַן אַנדערע און, אמת, אַ העכערע פאָרם!

דאָס וואָרט איז ווייכער, סימבאָלישער, אָבער אַלץ —
געצנדינעריי!

— — — — — — — — — — — — — — — —

וואָרים, קאָן זיך ווער מיט די געטלעכע פונקען נישט
באַגניגן, מוז דורכויס האָבן אַ פאָרשטעלונג פון אַ דורכויס

פערזענלעכן גאָט (היינע האָט אים צולעצט אַנדערש נישט פאַר־שטאַנען). מוז ער זי האָבן, ווי משה האָט זי געהאַט — אין דער עכט־יידישער (אַמאָל העברעישער) פאָרם, „דאָס הייסט: אָן אַ באַשטימטער פאָרם!

„געדענקט, — ווערט ביים סיני געזאָגט — איר האָט קיין בילד און קיין געשטאַלט נישט געזען".

נישט: עס איז נ י ש ט אָ, עס וואָלט דאָך קיין פערזענלע־כער גאָט נישט געווען! נאָר — איר ה אָ ט נ י ש ט ג ע ז ע ן, איינציק און אַליין די שטימע זיינע האָט איר געהערט! ק י י ן באַשטימטע בילדער פון אים קענט איר, טאָרט איר „דע־ריבער נישט מאַכן.

און געפילט מוז דער פערזענלעכער גאָט ווערן אַלס ג י י־ע נ ד י ק ע ר! ווער עס שטעלט זיך אָפּ, שטאַרבט; גאָט מוז זיין ל ע ב ן!

און דעם מענטש פאָרויס מוז ער גיין, ער דאַרף בענקען צו אים, שטרעבן צו אים, פון אים אַלץ ווייטער און העכער גע־צויגן צו ווערן, — געטער, וואָס ווערן געטראָגן און מיטגע־שלעפּט, זענען ג ע צ ע ן!

„דאָס האָבן די, וואָס איך פאַרטרייב פאַר אייך!"

און אַלץ פ אַ ר ב י י מ ו ז ע ר ג י י ן! אין מאָמענט פון עקסטאַז און אַנטפּלעקונג, באַווייזט ער זיך און ווערט פ ו ן ה י נ ט ן ג ע ז ע ן... ד ע ר ז ע ט א י ם ו ו ע ר פון פאָרנט, קאָן ער מער נישט לעבן, — דער האָט אַ ל ץ ד ע ר ל ע ב ט! לעבן איז נאָר שטרעבן! און ווייט מוז ער זיין פון מענטש, ער וועט אים קיינמאָל נישט דערגרייכן: זיין לעבן איז אַ שפּאַן; געטער ווייטער אויף אַ שפּאַן, זענען געצן!

נישט אינם ג ע ו ו ע ז ע נ ע ם, וואָס איז פ אַ ר ב י י, נישט אין באַשטייענדיקן, וואָס גייט אָפּ, איז גאָט! „אהיה אשר אהיה!" אינם שפּעטער, אין דער אייביקער צ ו ק ו נ פ ט, אין דער א י י־ב י ק י י ט איז גאָט! אייביק מוז זיין דאָס שטרעבן צו אים! —

— — — — — — — — — — — — — — —

און איר וואָס ווילט?

ווילט איר, איר חומש־מיט־רש״י־פריידיקער, צוריקרופן דעם נעכטיקן טאָג?

גלוסט זיך אייך, איר אָפּשטעלער, אויסציען, וויניקסטנס דעם היינט, איבער זיין גרענעץ און נישט צולאָזן דעם מאָרגן...?

ווייסט איר, וואָס דאָס באַטייט?

נעמען דעם לעבעדיקן זאָמען, אַרום וועלכן די שאָל האָט געפּלאַצט, וואָס דאַרף אויפסניי פאַרפלאַנצט ווערן, וואָס זאָל שענער און פאַרביקער אויפשפּראָצן, און צוריק אין דער שאָל פאַרשליסן, און פאַרבינדן און אַרומדראָטן די שאָל און אַ שפּרוך זאָגן: זאָמען, וואַקס אין דער ענגשאַפט, וואַקס אין דער פינס־טער!

דאָס הייסט אויך: די טויטע צו קבר־ישראל נישט ברענ־גען, אין שטוב לאָזן און פאַרפעסטן די לופטן!

וואָס נאָך טוט איר?

אייערע דערוואַקסענע קינדער ווילט איר צוריק אין דער וויג אַריינשטויסן, מיט בענדעלעך בינדן, מיט שנירעלעך שנירן, אָדער נאָך — אין דער געבער־מוטער אַריין! וואַרעם און פינס־טער איז דאָרט! און ווערט אייך ווידערשפּענסטיק דער יונגער דור, צערייסט ער אייער שפּינוועבס, וואָס איר האָט פאַר קייטן געהאַלטן, ברעכט ער אייערע שטרויענע „מויערן״ און אַנטלויפט פון אייער פאַרפעסטעטער תּפיסה, און גייט אָפּ פון אייך און אייער יידישקייט, שילט איר און שרייט, נישט באַמערקנדיק, אַז דעם ערשטן וועג, וואָס פירט אָפּ פון יידישקייט, האָט איר געעפנט, איר אָפּשטעלער, געבאַנט —

וועגן אויך נישט דירעקט.

די פארפרעמדעטע אינטעליגענץ

נאָמאַדן־בלוט; אַ וואַנדער־פאַמיליע אין דער וויסטעניש.

אינם בלוט – ערלעכקייט; גערעכטיקייט, – און אַזוי איז זיין גאָט, וואָס וואַנדערט מיט אים, און איז דעריבער נישט פון האָלץ און נישט פון שטיין, נאָר אַ באַוועגלעכער לעבעדיקער גאָט.

אַן ערהאַבענער גאָט־באַגריף: אַ פרייער און אָפענער וועלט־באַגריף, אָן גרענעצן, אָן אונטערשיידן...

און פאַרלאָזט מען די וויסטעניש און ווערט געוואַנדלט איבער לענדער, קאָן מען זיך מיט די איינגעזעסענע נישט מישן, קעגנזייטיק שטויסט מען זיך אָפּ. לעבט מען באַזונדער, אַנטלויפט מען. ענדלעך, פון דרוק און צוואַנג און מען זוכט זיך אַ באַזונדער לאַנד...

ווערט עס באַצווינגען, דער פאַמיליען־גאָט ווערט דער גאָט פון אויסגעווײלטן פאָלק אינם אויסגעווײלטן לאַנד. עס וואַנדלט נישט מער, עס האָט זיין טעמפּל אין לאַנד.

נאָר אויסראָטן די איינוואוינער האָט דאָס האַרץ נישט געלאָזט, אַרומצוימען דאָס לאַנד פאַר פרעמדע, באַשווערן זיי דאָס לעבן אין לאַנד, האָט די ערלעכקייט נישט ערלויבט. באַפאַלן און באַצווינגען אַנדערע פעלקער האָט די גערעכטיקייט נישט געקאָנט, אַ קליין פאָלק, א באַזונדער שטאַט, – אַ שטאַט פון כהנים און אַ הייליק פאָלק... איז עס מיט דער צייט געפאַלן...

איז אָבער דאָס פֿאָלק געווען זיין שפּעטער, נישט דער פּראָדוקט פֿון זיין שטאַט; דער בויער פֿון טעמפּל פֿאַר גאָט, נישט דורכן טעמפּל צונויפֿגעקליבן און פֿאַרייניקט, דער איינריכטער פֿון דער סאָציאַלער קולטור־עקאָנאָמישער פֿאָרם אין לאַנד, נישט אין איר טיגל אַ צוזאַמענגעשמאָלצענער, — לעבט דאָס פֿאָלק איבער זיין פֿרייהייט און זיין שטאַט, אַזוי ווי זיין שפּראַך און זיין טעמפּל, מיט אַלע זיינע קולטור־עקאָנאָמישע פֿאָרמען און גייט נאָכאַמאָל וואַנדערן איבער דער וועלט... און גאָט גייט ווייטער מיט!

ווערט ביי אים דער אינסטינקטיווער באַגריף פֿון גאָט און וועלט קלאָרער, באַוואוסטזיניקער; ווערט פֿון פֿאָלק אַ וועלט־פֿאָלק; דער גאָט, וואָס פֿאַרלאָזט נישט און ליידט גלות מיט אים צוזאַמען — אַ גאָט פֿון דער וועלט... ווערט די וועלט. דאָס גאַנצע גלות־פֿעלד — די אַרענע פֿון שטרייט צווישן איינציקן גאָט און געטער... זיגן וועט גאָט!...

די וועלט איז נישט פֿריי פֿון דאַנק און קריג, פֿון צוואַנגאַרבעט, רויב און פּיין און אונטערדריקונג... ווייל גאָט איז נאָך איבער דער וועלט, נאָך אין איר נישט איינגעדרונגען...

נאָר די צייט וועט קומען, זי מוז קומען... גאָט וועט משפּטן די פֿעלקער און רייניקן די וועלט, משיח וועט קומען... מיר וועלן אים ברענגען. מיר, די שוואַכסטע, די מאַרטירער פֿון גאָטס נאָמען! און אַריינגעשפּאַרט אין אַלערליי עקאָנאָמישע סעפּאַראַט־סטרוקטורן, אַריינגעפֿלייכט אין אַלערליי סאָציאַל־פּאָליטישע קערפּערשאַפֿטן, ליידנדיק אונטער דער הערשאַפֿט פֿון פּראָווינציאַליטעט־אימפּעראַטיוון, פּאַטריאָטיזמען, מוטווילליקייט און איבערמאַכט, און ביי דער געוועלטיקונג פֿון איבערהאַנט און מאַכט, איבערטראָגנדיק אַלע קוואַלן פֿון דער מינדערהייט און שוואַכקייט — — לעבט דאָס פֿאָלק און בלייבט זיך געטריי!

האָט עס זיין געוועזענעם שטאַט הינטער זיך אַלס גאָלדענע יוגנט־ערינערונג, און זיין קינפֿטיקן וועלט־שטאַט, זיין משיח־וועלט — פֿאַר זיך. אַלס קירנדיקן שטערן. שפּינט זיך דאָס פֿאָלק פֿון ביידע זיינע לעגענדן, וועבט עס זיינע סימבאָלן; באַשטראַלט

פון בטחון, פון הייליקן גלויבן און פאַלט קיינמאָל נישט אַריין אין מרה־שחורה! קומט אַ וואַל אַקעגן, בויגט עס אַ ווײַלע אַראָפּ דעם קאָפּ, און הויבט אים באַלד צום גאָט אין הימל צוריק; און קומט אַ צרה — האַלט עס זי אויס, פאַרגעסט זי לייכט און באַלד... עס וויל נישט געדענקען און דערמאָנען זיינע יסורים! אַבי ווייטער, אַבי איבערלעבן די קוואַל, אַבי משיחן דערלעבן... כאָטש הי חבלי משיח!

אַזוי לעבט, האָפט און גלויבט דאָס פאָלק!

און די אינטעליגענץ? די תינוק שנשבהס, די נאַשער אין די פרעמדע קיכן!

עס איז אַ טראַגי־קאָמישע ערשיינונג:

מיר האָבן קיין איינציקע פיזישע גרענעץ, וואָס זאָל אונז מאַטעריעל אָפּטיילן פון דער וועלט; פאַר דאָס — וויפיל פעלקער, צווישן וועלכע מיר זענען צעשפּרייט, אַזוויפיל גייס־טיק־מאָראַלישע גרענעצן...

איז אונזער אינטעליגענץ די גרענעץ־באַפעלקערונג... האָבן מיר „נחת" פון איר!

שטעלט זי אונז צו „פעלקער" — קאָנטראבאַנדיסטן, וואָס שמוגלען אַריין פרעמדע קולטור־ווערטן, מאַנכמאָל, „חזק האָט דעם טאַטן נישט דערקענט" — אַ ביבלאַרטיק אַגראַר־געזעץ, אַלס פרעמד געוועב; אָפּט אַ שטיק „חובת־הלבבות" פון גראַף טאָלסטאָי איבערגעקייט... איבערהויפּט זענען זיי די קולטור־טרע־גער, צווישן אונז און אַנדערע — די שתדלנים, די שלום־ און פשרה־מאַכער און מליצי־יושר... ציילן זיי די מעדאַלן, וואָס יידי־שע סאָלדאַטן האָבן באַקומען, די אָרדערן פון קאָמערציען־ראַטן און דערגלייכן, און פאַרלאַנגען: רעכט! נישט פאַר אונז און נישט פאַרן מענטש. נאָר פאַר אַנדערשאַרטיקע — רוסן, פּאָ־ליאַקן, פראַנצויזן... קאָנען מיר נישט שיסן? נישט טויטן, נישט פּאָליטיש־שווינדלען?

און צו אונז קומען זיי, די אַלערליי שפּראַכן־ אויסער ייִדיש־רעדנער מיט בסוטת

פאַלן אַ דורנצ...

— קרייציקט דאָס בלוט און פאַרשווינדט!
— ווערט קריסטלעכע יידן... איבערקוקן דעם פּראָצעס... אָדער גלאַט „ככל הגוים"...
זוכט אייך אייער הערשאַפט, בויט אייך אייער מער־הייט, זאָל ערגעץ געזעץ ווערן אייער איבערגעוואַלט... אייער פיזישע קראַפט, — וואָס גייט אייך אָן די וועלט און דער גאָט פון דער וועלט?

— — — — — — — — — — — — — — — —

די פאַרגליווערטע בעל־הבתישקייט פון איין זייט און די פאַרפרעמדטע אינטעליגענץ פון דער צווייטער — דאָס עפּנט די וועגן, וואָס פירן אָפּ פון יידישקייט... כּדי עס זאָלן פאַרמאַכט ווערן די וועגן, מוז באַשאַפן ווערן אַ נייע יידישע אינטעליגענץ, וואָס זאָל קולטיווירן אייגענע ווערטן און פריי באַוועגן דאָס פאָלק!

אויפסניי מוז אויפבליען אַ יידיש לעבן, די ביבל מוז געטראָגן ווערן צום פאָלק אַלס זאָמען. די יידישע פאָלקסטימלעכע סימבאָלן און לעגענדן, אויפסניי אויפגעפרישט, וועלן זיין טוי און רעגן: אויפלעבן וועט דאָס פעלד, אויפלעבן וועט דאָס פאָלק, אויפוואַכן צום ליידן פאַרן אמת און צום פעסטן גלויבן און זיין זיג!...

אויפגעהויבן מוז ווערן די פאָן פון יידישן רענעסאַנס, פון משיח און וועלט־משפּט, און וועלט־באַפרייאונג — פון דער קינפטיקער פרייער מענטשהייט!

דאָס איז די מיסיע פון אייביקן פאָלק, פון וועלט־פאָלק. דאָס מוז געבן דאָס יידישע לעבן, דאָס יידישע הויז, די יידישע שול, דאָס יידישע טעאַטער, דאָס יידישע בוך און אַלץ, וואָס יידיש איז.

1911.

בילדונג

(פאָרוואָרט צום ערשטן באַנד „יידישע ביבליאָטעק")

א

אונזער פּראָגראַם איז — בילדונג; מיר ווילן בילדן דאָס פאָלק, מאַכן אויס נאַרן — קלוגע, אויס פאַנאַטיקער — געבילדעטע מענטשן; אויס ליידיקגייער און לופט־שלינגער — אַרבעטער; ניצלעכע, אָרנטלעכע מענטשן, וואָס אַרבעטן פאַר זיך, און דעם כלל קומט דערפון אַ טובה אַרויס.

אונזערע שונאים זאָגן, אַז דער כלל יידן איז בלוט־איגל (פּיאַווקעס), קאַטאָרזשניקעס, כל־בוניקעס... אונזערע שפּעטער זאָגן, אַז דער יידישער מוח איז אַ פאַרפוילטע הושענא, דאָס האַרץ — אַ קיזלשטיין, די הויט — פאַרוואָרלעסיקט, און אַלע אברים — קרום און לאָם.

אונזערע שאָוויניסטן זאָגן: אַז ישראליק איז גאָטס בן־יחידל — זיין וויג איז אמונה, זיין קאָפּן־קישעלע — בטחון, זיינע ווינדעלעך — ידיעות פון מקדש, זיין פּליניאַק — אַ פּרוכת, זיין וויקל־שנור — משה רבינוס גאַרטל, זיין האַרץ — מלאכים־לעבער, זיין מוח — דער אָרון מיט די כרובים, זיינע ציעמיעניעס אויפן קאָפּ — הייליק לבנון־גראָז.

מיר זאָגן איינפאַך: מיר יידן זענען מענטשן, ווי אַלע מענטשן! מיר האָבן מעלות, מיר האָבן חסרונות. מיר זענען נישט קיין געטער, נישט קיין טייוולאָנים, נאָר מענטשן. און מענטשן

פֿאַרפֿן זיך בילדן, שטענדיק לערנען, מיט יעדן טאָג ווערן קלי־גער, בעסער און פֿיינער.

בטבע זענען מיר גלייך, ווי אַלע מענטשן, און דאָך איז אונזער פֿאָלק נישט גלייך צו אַדרעגע פֿעלקער, ווייל אונזער לעבן איז אַנדערש, אונזער געשיכטע איז אַנדערש, אונזער רבי איז — דער גלות...

דעם גלות האָבן מיר צו פֿאַרדאַנקען אַ סך, אַ סך מעלות. נאָר אַ סך חסרונות אויך. אין דעם טויזנט־יעריקן לעבנס־שטרייט, בפֿרט פֿאַרצייטן, ווען אַלע פֿעלקער האָבן כּוח געזאַמלט און באַנוצט אויף מאָרד, ברענען און צווינגען, האָבן מיר כּוחות גע־זאַמלט און באַנוצט אויף סבלנות, אויף אויסהאַלטן, אויסדולדן, איבערליידן די שלעכטע צייט. י ע נ ע קראַפֿט וואַקסט אַזוי לאַנג, ביז זי טרעפֿט אויף אַ גרעסערע און פֿלאַצט, ווי אַ זייפֿנבלאָז, א ו נ ז ע ר קראַפֿט וועט שוין אויף קיין גרעסערע נישט טרעפֿן. דעריבער זענען אַ סך פֿעלקער אונטערגעגאַנגען און מיר לעבן און ווילן לעבן אייביק...

צייט מיר זענען אין גלות, האָבן מיר אויף אונזער גע־ווייסן, אויף אונזער „יהדות" קיין איינציקן טראָפּן פֿרעמד בלוט; דער פֿעלקער־פֿאַנאַטיזם האָט אונזער פּאָן מיט בלאָטע באַ־שפּריצט, מיר האָבן אים מיט אייגענעם בלוט געוואַשן.

און ווייל מיר זענען אין גלות, ווייל מיר עסן שטענדיק ביי אַ פֿרעמדן טיש, ווייל מיר זענען אייביקע אומגליקלעכע אורחים אויף דער וועלט, דעריבער האָפֿן מיר צו דער מענטש־הייט, דעריבער איז מענטשלעכקייט אונזער היילִיקסטער אידע־אַל, דעריבער איז אונזער ע ג אָ י ז ם (אייגנליבע) די ריינסטע מענטשן־ליבע! ווייל מיר פֿילן, אַז כּל־זמן די מענטשן־ליבע וועט נישט גובר זיין, כּל־זמן עס וועט זיין קנאה־שנאה, תּחרות און מלחמות, וועט אונז נישט גוט זיין, דעריבער בעטן מיר שטענ־דיק אויף שלום, דעריבער זענען אונזערע הערצער, ווי אַ שוראָם פֿאַר אַלע נייעסטע אידעען, דעריבער האָבן מיר האַרץ, געפֿיל און מיטלייד מיט אַלע אומגליקלעכע, מיט אַלע פֿאַרטריבענע,

מיט אַלע געיאָגטע... דעריבער זענען מיר „רחמנים בני־רחמנים"...

און ווייל קיינער וויל פאַר אונז נישט זאָרגן, ווייל מיר האָבן שטענדיק געמוזט זיך אין זינען האָבן אַליין, ווייל מיר האָבן שטענדיק צווישן שונאים געלעבט, ווייל אונזער מאָרגן איז קיינמאָל נישט זיכער געוועזן, ווייל אונזערע מחיות זענען שטענדיק באַגרענעצט, האָבן מיר זיך מיט דער צייט צוגעוויינט צום זאָרגן, צום דענקען, צום איינשפּאָרן; צו האַלטן שטענדיק קאָפּ, צו באַהאַלטן אויף אַ שלעכטן טאָג, צו וואַקסן אויף סקאַ־לעס אָן רעגן, אָן טוי...

און ווייל מיר האָבן נאָר מיט אונזער גייסט געשטריטן, ווייל די הענט האָבן מיר געמוזט האַלטן ביי זיך, זענען מיר גייסטיקער און איידעלער געוואָרן...

די רעשט האָבן מיר צו פאַרדאַנקען אונזער תורה, אונ־זערע נביאים און אונזערע בעלי־התלמוד.

די איינהייט גאָטעס (אחדות הבורא), וואָס איז היינט אַלס „די איינהייט דער קרעפטע" באַוויזן; דער „ואהבת לרעך כמוך *), וואָס אַלע פעלקער זאָגן אונז נאָך, כאָטש פון צונג צום האַרץ איז וויט און צו דער האַנט — נאָך וויטער; דער „חקת אחת לכם ולגר הגר בתוככם" **), וואָס דער גייצנטער יאָרהונ־דערט קאָן אים נאָכנישט פאַרדייען; די בריק, וואָס די תורה האָט געוואָרפן איבער דעם תהום צווישן רייך און אָרעם מיט „לקט, שכחה ופאה" ***), דער אסור פון פראָצענט ****), דאָס באַגרענעצן פון נעמען משכנות, דער צער בעלי־החיים, וואָס איז

*) האָב ליב דעם צווייטן, ווי זיך אַליין.

**) איין רעכט פאַר אייך און פאַר פרעמדע, וואָס וועלן וואוינען צווישן אייך.

***) לויט דעם געזעץ געהער צום אָרעמאַן: דאָס, וואָס ער קלייבט אויף, וואָס דער בעל־הבית פאַרגעסט אויפן פעלד, און די עקן פונם פעלד.

****) את כספך לא תתן בנשך.

פול אין אונזערע חקים, שלמה המלכס געבעט ביי חנופת־הבית, די נביאות, וואָס ווייזן אונז די מענטשהייט אַלס דאָס גרעסטע גליק און אידעאַל; און — די זעלבע מאמרים, דערגענצט און דערלייטערט אין תלמוד בבלי וירושלמי, דאָס אַלץ איז אונזער אייביקער שטאָלץ.

דאָס איז די קווינט־עסענץ פון אונזער „אַתה בחרתנו״! נאָך דעם ערשטן גלות (מצרים) האָבן מיר דער וועלט אַ תורה געגעבן. אינם צווייטן און דריטן גלות זענען מיר אַ לעבעדיקער פּראָטעסט קעגן קנאה, שנאה, קעגן פיזישער קראַפט, קעגן „בל־דאלים גבר״!

דאָס איז אָבער נאָר דער אָדלער פון רענדל, דאָס רענדל האָט אָבער אַ „רעשקע״ אויך; אין קעלער פוילט די בעסטע פרוכט און וואַקסט איבער; מיר ליגן שוין טויזנטער יאָרן אין פינסטערן קעלער!

אַרום דער „אַחדות הבורא״ זענען געוואַקסן: כשוף פון כשדים, מלאכים פון בבל, סגולות פון אַפריקע, פאַנאַטישע זאַבאָבאָנעס פון אייראָפּעישן מיטלאַלטער, נאָכגעמאַכטע פאַקטוירים צווישן גאָט און מענטשן — גוטע־יידן!

אויף דעם אָרט, וואָס די ריינע רעליגיע זאָל אונז פאַרייניקן, שפּאַלטן אונז פארשידענע פאַנאַטיזמען אויף דייטשן, מתנגדים און הונדערטער פאַרטייען חסידים; ווייל אמת איז דאָ נאָר איינער, שקרים — אַ סך! און יעדער שקר וויל זיינע בתי־מדרשים, זיינע רבנים, שמשים, שוחטים, זיינע שול־קלאַפּער, זיינע פאַנאַטיקער... און איר ווייסט, ווי טייער עס קאָסט אונז דאָס שפּיל... וויפיל ממון און דמים עס ווערט פאַרגאָסן...

און — אויף דעם אָרט פון איין רעליגיע פאַרייניקט אונז איין חלול־השם! מיר צעפּאַלן אויף מאַסן קופּקעלעך. יעדער פאַנאַטיקער וויל פון זיין גאַרטל מאַכן אַן אהל איבער כל ישראל, מען זאָל די וועלט פאַר זיך נישט זען, נאָר באַגניגן זיך מיט זיין נשמה־ליכטל, וואָס רויכערט און לייכט נישט...

זאָל זיך אונזער ציוויליזאַציע, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט רחמנות, מיט ליבע, מיט מענטשלעכקייט, מיט חכמה —

ענדיקן מיט צדיקים, צו וועלכע דער רבונו של עולם איז בבחינת עבד, מיט געשלעג, מיט רדיפות, מיט מענטשנהאַס, מיט פאַנאַטיזם? זאָל זיך די גאָלדענע קייט ענדיקן מיט בליי?

מיר ווילן קיין רעפאָרמען!... ווער עס רוקט אָפּ די סטאַ־ווידלעס פון דעם אָרט, וואו די פאַליעס שלאָגן, אויף דעם אָרט־וואו דער טייך איז רוהיק — טוט נישט דעם טייך, נאָר די סטאַ־ווידלעס אַ טובה!... מיר ווילן נאָר בילדן דאָס פאָלק! מיר ווילן אויפווייזן, וואָס עס איז אונזער און וואָס עס איז פרעמד; וואָס עס איז קערן (זיאָרנע) און וואָס עס איז פלעווע און שטרוי; אויך אומפלוט, וואָס האָט זיך צו אונז צוגעטשעפּעט אויף פאַרשידענע גלות־בעטן!... מיר ווילן נאָר ליכטיק מאַכן אין אונזערע מחות, אַז די גוטע אמתע אידעען, וואָס וואוינען דאָרט, זאָלן דערזען, ווער זייערע שכנים זענען, מיט וועמען זיי חברן זיך!

נאָר נישט דאָס איינע האָבן מיר דעם גלות צו פאַרדאַנקען. ווייל מיר האָבן נאָר מיט סבלנות געשטריטן, זענען מיר פייג־לינגע געוואָרן; עס איז אויף אונז מקוים געוואָרן די קללה, אַז מיר וועלן ציטערן פאַר אַ גערויש פון אַ פוילן בלעטל, און צען טויזנטער אַנטלויפן, נאָך איידער מען יאָגט זיי; מיר האָבן אַמאָל די האַרפן צעבראָכן און די פינגער זיך אָפּגעשניטן אום ציון־לידער אין פרעמדן לאַנד נישט צו זינגען, און שפּעטער האָבן מיר פאַר אַ דרייער דעם ערשטן בעסטן שכור „מה יפית״ געזונגען; מיר זענען היינטערליסטיקע שמייכלער געוואָרן, אונזער געפיל און שטאָלץ פאַרלוירן... און — ווייל מיר האָבן צופיל געבעטן און אומגעבעטענע תעניתים געהאַט, שטענדיק פון דער וואַנט פרנסה געצויגן, האָבן מיר פאַרבויגן אַביסל דעם יושר...

מיר האָבן מיט סבלנות געשטריטן, און דעריבער — אַ שטיק ליים געוואָרן, אין וועלכן, אין יעדער צייט, אויף יעדן אָרט שטעקט יעדער פושער אריין די הענט און מאַכט פון אונז

וואָס ער וויל. מיר לעבן נישט מיט א ו נ ז ע ר לעבן... מיר זע־בען געוואָרן, ווי אַ גולם, און ווער עס וויל בלאָזט אַריין פון זיין אָטעם... שטרעקט אַ פּאָלק צו אונז אויס אַ מינדסטן פינגער פון דער לינקער האַנט, פאַלן מיר אים צו די פיס און קושן די קנעכל; שרייט אַ שונא: „נרפּים אתם נרפּים״, איר מאַכט נאָר פּי־ראַמידן און ווילט אַליין קיין שטרוי נישט קלייבן... ווערט אַ געשריי: „שטרוי קלייבן איז די ערלעכסטע פּרנסה!״ שרייט אַ המן: „ודתיהם שונות מכּל עם ועם״, ווערט אַ געשריי אויף דער גאַנצער ליניע: שערט אונטער די אַרזי הלבנון, זיי זאָלן נישט העכער זיין, ווי געוויינלעך גראָז! וויל עמיץ פון אונז פויערן מאַכן, ווערט אין דער מאָדע די סאָכע!

— — — — — — — — — — — — — — —

איין טאָג שטעלן מיר סדומס בעטל פאַר אונז אַליין. ווער עס איז לענגער, שניידט מען אונטער; ווער — קירצער, ציט מען אים אויס, אַז די ביינער קנאַקן און מיר גלויבן, אַז די מענטשהייט איז אַ צעך, ציוויליזאַציעס זענען קנעפּ און מער, ווי זעקס־אַכט מינים השכּלות, טאָרן נישט זיין.

אַמאָל ווילן מיר זיין, ווי די נידעריקסטע בּרואים אין דער נאַטור, מיר ווילן קיין אייגענע קאָליר נישט האָבן... נאָר־שאַרע — אויף דער ערד, ברוין — אויפן שטאַם, גרין — אויף דעם צווייג, אַבי מען זאָל אונז נישט דערקענען! און מאָרגן, דאַכט זיך אונז, אַז דער צלם אלקים שטעקט אין שטריימל מיט פּאות! מיר זענען די ערשטע צום געטאָ, די ערשטע צום וואָלא־פּיק!

און ווייניק נאָך, וואָס מיר זענען געוואָרן כּחומר ביד היוצר, אַ שמיק ליים צום קנעטן, מיינען מיר נאָך, אַז די צורה, וואָס דער פרעמדער האָט אונז אויסגעקנעטן, איז טאַקע דאָס אמתע יידישע פּנים.

בּילדונג דאַרפן מיר, בילדונג, ליכט! מיר ווילן מאַכן רע־ווזיע אין אונזער אוצר, זען, וואָס א ו נ ז ע ר איז, וואָס פרעמדס און דער עיקר — וואָס גוט איז, און וואָס שלעכט.

און נישט א י י נ ע ר זאָל זען און די רעשט זאָל גלויבן אויפן וואָרט; דאָס פאָלק א י נ ג אַ נ צ ן ווילן מיר בילדן, מענער, ווייבער און קינדער. יעדערער זאָל זען, יעדערער זאָל פילן, יעדערער זאָל פאַרשטיין.

אונזער גאָט איז נאָנט צו אַלעם; אונזער תורה איז שוין נישט אין הימל, מען זאָל זי דאַרפן ערשט פון דאָרט אַראָפּברענגען, אַלץ זאָל זיין יעדן נאָנט און פאַר יעדן אָפן!

ב

מיר ווילן בילדן דאָס פאָלק, און שרייבן זשאַרגאָן, ווייל מיר האָבן אַן ערך פון דריי מיליאָן נפשות, וואָס פאַרשטייען נאָר זשאַרגאָן. נאָר מיר האַלטן נישט דעם זשאַרגאָן פאַר הייליק. מיר סימפּאַטיזירן גאַנץ אָפן מיט די, וואָס ווילן דעם זשאַרגאָן אויף אַ לעבעדיקער לאַנדעס־שפּראַך פאַרטוישן.

מיר ווילן נישט זיך אַליין גוטוויליק פאַרשליסן אין געטאָ. ביי דער ג ר ע ס ט ע ר עמיגראַציע, מיט די ג ר ע ס ט ע מיטל, וועלן דאָך אייניקע מיליאָן יידן מוזן בלייבן וואוינען צווישן פעלקער, און מוזן האָבן מיט זיי מגע משא, ומשא ומתן. די אייניקע מיליאָן יידן מוזן זיין בירגער אין די לענדער, וואו זיי פאַרבלייבן, זיי מוזן אַן אָנטייל נעמען אין דעם לעבן פון פאָלק, מיט וועלכן זיי וואוינען צוזאַמען.

נאָך שטאַרקער סימפּאַטיזירן מיר מיט די אָנהענגער פון „שפה־ברורה", ווי ווייט זיי שטעלן זיך אַלס צוועק, צו פאַרברייטערן די העברעישע ליטעראַטור, צו שטיצן די שריפטשטעלער, וכדומה.

מיר ווילן דאָס פאָלק אינגאַנצן זאָל קענען העברעיש, כדי עס זאָל נישט דאָס תנכ"ל פאַרגעסן... דאָס תנכ"ל איז דער אוצר פון אונזער אמונה, פון אונזער נאַציאָנאַליטעט, פון אונזער עטיק (מוסר)! מען דאַרף זען, עס זאָל זיין ביי יעדן ייד, נישט נאָר אין שראַנק, נאָר אויך אין האַנט, אין האַרץ, און אין מוח... מיר

ווילן אייביק לעבן, און אייביק איז נישט צו באַרעכענען, עס טוישן זיך די צייטן, עס טוישן זיך טעג און נעכט... מאָרגן קאָנען מיר ווייטער קומען צו גרויסע נסיונות. דאַמאָלט קאָן אונז נאָר דאָס תנכ׳ל מוט געבן און כּוח.

און עס איז ווייניק, אַז אונזער עטיק שטייט העכער שוין טויזנטער יאָרן, מען דאַרף, אַז יעדער פון אונז זאָל פילן און וויסן, פאַר וואָס און מיט וואָס זי שטייט העכער! עס איז ווייניק פאַר אונז, אַז מיר בלייבן יידן, ווייל מיר זענען געבוירן אַזוי, ווייל מיר זענען געוויינט דערצו, ווייל אונזערע רבנים און גוטע־יידן זאָגן, אַז מיר זענען יידן און פאַרזיכערן, אַז עס איז גוט אַזוי; מיר ווילן, אַז יעדערער זאָל האַנדלען לויט פעסטער איבערצייגונג! זאָל דער אַסימילאַנט נישט מיינען, אַז ער שיצט נאָר די דולדזאַמקייט, דאָס סבלנות; זאָלן פרויען נישט מיינען, אַז זיי ליידן דורך די יולדת־קוויטלעך, וואָס הענגען אויף די ווענט; זאָל דער מתנגד נישט מיינען, אַז מיר דערהאַלטן זיך ביי יידישקייט צוליב דעם תּקון שבועות, און דער חסיד — צוליב צרופין מיט השבעות — אַלע זאָלן וויסן, אַז מיר זענען זיך מוסר נפש פאַר אונזערע הויכע אידעאַלן, אונזער מענטשהייט, אונזער מוסר.

באַזונדער האָט לשון־הקודש פאַר אונז אַן אַנדער ווערט.

אַ יחיד איז קיין פרייער איינציקער פונקט אויף דער וועלט; ער איז אַן אויג אין דער נעץ, וואָס פאַרשפּרייט זיך אויף אַ געוויסן פלאַץ אויף דער ערד; די נעץ איז זיין דור. אַ מענטש איז אינאיינוועגס אַ רינגעלע פון דער אומגעהייערקייט, וואָס ציט זיך פון אברהם אבינו עד סוף כּל הדורות.

ווער קאָן אויף זיך זאָגן, אַז ער געהערט צו אַ פאָלקער, וואָס האָט פאַרבינדונג מיט אַלע אויגן פון דער נעץ, פון דער פאַרשפרייטער אויף דער גאַנצער וועלט, און קען גוט די קייט, וואָס ציט זיך פון אברהם אבינו ביז דעם היינטיקן טאָג.

די העברעישע שפּראַך, וואָס אַלע יידן פאַרשטייען אין אַלע לענדער, איז דער רימען, וואָס האַלט צוזאַמען די רעדלעך,

זיי זאָלן זיך נישט פֿאַנאַנדערלויפֿן; דער איינציקער קלײ, וואָס האַלט אונזערע צעשיטע ביינער צוזאַמען.

די העברעישע שפּראַך האַלט אויך צוזאַמען די רינגען אין דער צייט. זי פֿאַרייניקט אונז מיט משה רבינו, מיט די נביאים, מיט דער משנה, מיט דער גמרא, מיט אַלע אונזערע גרויסע שטערן, וואָס האָבן אַמאָל אויף אונזער הימל געלויכטן!

די העברעישע שפּראַך בינדט אונז צוזאַמען מיט די, וואָס האָבן פּיראַמידן געבויט; מיט די, וואָס האָבן זייער בלוט אויף ירושלימס מויערן פֿאַרגאָסן, ווי אויך מיט די, וואָס האָבן אויף דעם ברענענדיקן פֿייער „שמע ישראל!” געשריען.

פֿאַרגעסן די העברעישע שפּראַך הייסט: פֿאַרגעסן די תּורה, די נביאים, פֿאַרגעסן די געשיכטע, אָפּרייסן זיך, ווי אַ צווייג פֿון בוים, פֿוילן אַ קורצע צייט און — פֿאַרשוואונדן ווערן!

נאָר מיט העברעיש אַליין קאָנען מיר דערווייל נאָכנישט דורכקומען.

עס זענען דאָ צווישן אונז שאָוויניסטן פֿאַנאַטיקער, וואָס מיינען, אַז איבער נאַכט קאָן מען אַ שפּראַך לעבעדיק מאַכן; אַז עס איז גענוג פּערציק־פּופֿציק בטלנים זאָלן מאַכן ביכלעך און פֿאַרשרייבן אַלע נייע ווערטער, וואָס זיי וועלן טרעפֿן אָדער אויסקלערן, און דערנאָך מאַכן דערפֿון אַ פֿולקאָמען ווערטער־בוך; עס זענען דאָ בטלנים, וואָס ווערן דערפֿרייט, אַז זיי זעען אַ העברעישן ראָמאַן; וואָס קריגן קעלבערנע התפּעלות פֿון אַ העברעישן וואַנט־קאַלענדאַר; עס זענען דאָ אַזעלכע, וואָס ווילן שוין די קינדער אויף העברעיש ערציען! זיי ווייסן נישט, אַז די שפּראַך איז נאָר די פֿאָרם, דער תּוך מוז זיין די אי־דעע, זיי האָבן קיין באַגריף נישט דערפֿון, אַז ווערטער זענען נאָר סמנים פֿון באַגריפֿן, אַז ווער עס וויל זיין אייגענע שפּראַך — מוז פֿריער זיין אייגענע בילדונג האָבן. „ואם הייתי הלילה לאיש” — מען זאָל היינט ביינאַכט שוין אָנהויבן רעדן העברעיש, מיט געוואַלד שאַפֿן באַגריפֿן, „הלהן תשברנה?” קאָנט איר דאָס גאַנצע פֿאָלק לאָזן שטיין און וואַרטן? וואָס

זאָל דערוויילע דאָס אָרעמע פאָלק טון? דערקוויקן זיך מיט שמ"רס ראָמאַנען?

זאָל שוין אַפּילו דאָס גאַנצע פאָלק רעדן העברעיש, וועלן מיר דערפון האָבן אַ ציוויליזאַציע? נאָר דער פאַנאַטישער שאָ־וויניזם קאָן אויף דעם רעכענען.

שטעלט אייך פאָר, אַז עס איז אייך געראָטן, אַז אונז האָט זיך געטראָפן אַ פאַרקערטער נס, ווי יוסף הצדיק: אים האָט אַ מלאך אויסגעלערנט אין דער תפיסה אין איין נאַכט אַלע שבעים לשונות, און צו אונז איז געקומען אין דער תפיסה אַריין דער מלאך של שכחה, אַ שנעל געגעבן אונטער דער נאָז, און מיר האָבן אַלע לשונות פאַרגעסן, (אויסער אַביסל ווערטער, אַבי מען זאָל קאָנען קויפן ביים פויער אַ קערצל תבואה); ציגר לאָמיר מאַכן אַ רעכענונג, וואָס אונז איז גע־בליבן אין אונזער פאַרמעגן!

עס וועט זיך באַלד אויסווייזן. אַז מיט די שפּראַכן האָבן מיר אַלע אידעען פאַרגעסן ערשטנס, האָבן מיר פאַר־לוירן אַלע דאָקטוירים, אַלע אַדוואָקאַטן, אַלע טעכניקער, אַלע וויסנשאַפטלעכע מענטשן בכלל; מיר האָבן אין העברעישן קיין איינציקע וויסנשאַפט!

ביז דעם היינטיקן טאָג איז די נייַ־העברעישע ליטעראַטור זייער אָרעם. צווישן גאַנצע פודן ביבולע, פאַרדרוקטע מיט שרפות, מעשיות פון געהאָנגענע, פון מחלוקתן אין קליינע שטעטלעך, באַשרייבונגען פון נייע פענק אין אַן אַלטער באָד, אין אַן .עיר ואם ישראל" האָציפלאָץ, קינות אויף אַ געשטאָר־בענעם גביר צו אַ דיין – צווישן גאַנצע פודן שמאַטעס, קאָנט איר היינט געפינען, כאָטש זעלטן, אַ קליינעם אָרנטלעכן אַר־טיקל!... אַ טראָפן געזונטן פאַרשטאַנד אין אַ ים פון דומהייטן!

נאָר דער טראָפן איז אויך נישט געבליבן... ער איז אויך געוועזן פון יענער זייט גרענעץ... קוקט אייך צו בעסער, וועט איר זען, ווי דאָס קליידל ליגט אויף דער מיוחסת טאַקע, ווי אַ געבאָרגטס!

אמת, אונזער מלמדישער שאָוויניזם פירט אונז אַלע מאָל

אויפן הימל אַרויף נייע שטערן, וואָס לייכטן אין פינסטערן גלות... נאָר וועמען נאַרן מיר דערמיט? וועמען נאַרן מיר, אַז מיר נעמען אַ פּורים־רב און מאַכן אים פאַר אַ פאָלקס־דיכטער, אַ בדחן מיט גראָבע ווערטלעך — און לייגן אים אויף דעם גראָבן פאַרשוויצטן שטערן אַ לאָרבער־קראַנץ אַ לאַ מילטאָן? וואָס פאַרדינען מיר דערמיט, אַז מיר מאַכן פון שמאַטע־פליקער — אַרכעאָלאָגן, פון שלעכטע איבערזעצער, וואָס טראָגן איבער אַ פרעמד ווערק פון דער באָבע יאַכנעס צייטן מיט אַלע דרוק־פעלער — אַז מיר מאַכן פון זיי דענקער און פילאָזאָפן?

די שאַראַוואַרעס מאַכן נישט דעם קאָזאַק, דאָס שטריימל — פון בעדער קיין רב, און אַז איין בעטלער רופט דעם צווייטן „גביר", האָבן זיי ביידע דערפון קיין קאָפּיקע!

אונזערע גרויסע לייט זענען, ווי די בערג אויפן וועג; פון דערווייטנס, מכלומרשט, סיניס, אררטס; קומסטו נענטער, שלעפן אויף זיי אַרויף די פערד און פאַרגעסן זיך אַפילו אָפּ־צושטעלן!

דער שאָוויניזם איז געפערלעך!

העברעיש מוזן מיר קענען אַלס יידן, נאָר — אַלס גע־בילדעטע מענטשן, אַלס לעבעדיקע מענטשן, מוזן מיר קענען די לאַנד־שפּראַך. אין לשון־הקודש שטעקט אונזער רעליגיע, אונזער נאַציאָנאַליטעט, אין דער לאַנד־שפּראַך — אונזער בילדונג, אונזער געוויינלעך לעבן!

האַנדלען אויף העבעריש און לערנען די ביבל אויף דער לאַנד־שפּראַך, זענען צוויי גאָר גלייכע דומהייטן. צוויי שפּראַכן מוזן מיר קענען, אויף דעם זענען מיר אין גלות! אויף דעם זענען מיר צעשפּרייט און צעזייט צווישן פעלקער! וואָס דאַרפן מיר נאָך דעם זשאַרגאָן? נאָר ווער פרעגט אונז אַן עצה? עס עקזיסטירט אַ דריטע שפּראַך, דריי מיליאָן נפשות פירן זי. און אויב מיר ווילן די דריי מיליאָן נפשות בילדן, קאָנען מיר נישט וואַרטן ביז זיי וועלן זיך אַנדערע שפּראַכן אויסלערנען! גוטע עלטערן רעדן פריער נאָך דעם קינד, איידער דאָס קינד

לערנט זיך אויס רעדן, ווי די עלטערן; קיין שפּראַך איז אַן־און־פֿאַר־זיך נישט הייליק, נישט גוט, נישט שלעכט. די שפּראַך איז נאָר אַ מיטל, איינער זאָל דעם אַנדערן פֿאַרשטיין און גע־בילדעטע מענטשן זאָלן אויף די אומגעבילדעטע ווירקן.

עס וואָלט בעסער געווען מיר זאָלן נאָר דאַרפֿן איין שפּראַך קענען, על כּל פּנים נאָר צוויי, מיר מוזן אָבער קענען אַלע דריי!

עס טרעפֿן זיך צווישן אונז נדיבים, וואָס האָבן אַ ברייט האַרץ און אַ פֿרייע האַנט על חשבון הגביר, אויף הקב״הס רעכע־נונג; דער דאָקטאָר ק. מאַכט אַ חשבון, אַז יידנטום איז נאָר ער מיט אַ מנין בטלנים, וואָס דאַווענען מנחה ומעריב; די רעשט שטרייכט ער אויס! ווער עס קען קיין העברעיש, איז נישט בכלל ישראל... אַן אַנדער דאָקטאָר וויל איבערפֿירן נאָר איין האַלב מיליאָן יידן קיין ארץ ישראל. דאָרט וועט זיין דאָס גאַנצע יידנטום, די רעשט דאַרף ער נישט, די רעשט שענקט ער אַוועק, ווי די בני משה, ווי די עשרת השבטים...

מיר זענען קיין גרויסע נדיבים, מיר האָבן נישט אַזאַ ברייט האַרץ, און נישט אַזאַ יד פּתוחה; פֿאַר אונז זענען אַלע יידן — יידן; מיר ווילן פֿאַר אַלע אַרבעטן! און דער עיקר פֿאַר דער מאַסע!...

זשאַרגאָן האָט קיין פּרעטענזיע צו פֿאַרטרעטן די מוטער־שטעלע אין אַ יידיש הויז; דעם פּלאַץ פֿאַרנעמט און דאַרף פֿאַר־נעמען לשון הקודש; זשאַרגאָן האָט קיין פּרעטענזיע צו דער לע־רער־שטעלע, דעם פּלאַץ מוז לעת עתה פֿאַרנעמען אַ לאַנד־שפּראַך; זשאַרגאָן איז נאָר אַ ניאַנקע, זי וויל נאָר אויסלערנען גיין, זיצן, אָנהויבן רעדן... דערנאָך — מעגט איר די ניאַנקע אַרויס וואַרפֿן, אָדער, אויס דאַנקבאַרקייט, איר איבערלאָזן אַן אָרט ביים טיש!

נאָר — ווער עס וויל דאָס פֿאָלק קענען, און ווער עס וויל דאָס פֿאָלק לערנען — דער מוז קענען רעדן און שרייבן זשאַרגאָן.

ג.

מיר ווילן בילדונג, נאָר מיר מיינען ניט די בילדונג, פון וועלכער מען האָט אַמאָל גערעדט. נישט די בילדונג, וואָס אַנטוויקלט נישט האַרץ און מח, וואָס מאַכט דעם מענטש נישט קליגער, נישט בעסער, נישט פעיקער, נאָר בלאָנזשירט אים אָפּ דאָס פנים, לערנט אים בויגן זיך און בוקן, פיין פאַרשפּיצן דאָס בערדל און אָנרופן אַ הונט אויף עטלעכע לשונות.

מיר מיינען די בילדונג, וואָס מאַכט פאַבריקן, באַנען, שאָסייען; בילדונג, וואָס לערנט אַרבעטן — זיך און דער וועלט צום נוצן, אויך די בילדונג, וואָס מאַכט דעם מענטש ערלעך און גוט.

די, וואָס ווילן נישט די בילדונג אויך, האָבן אַ ברירה! לאָזן זיי זיך פריער אָפּזאָגן פון אַלע טובות, וואָס זיי האָבן פון דער בילדונג; זאָלן זיי נישט וואוינען אין הייזער, נאָר ווי ווילדע מענטשן אין היילן פון ערד און שניי, אין לעכער פון פעלזן ביים ים; זאָלן זיי נישט טראָגן קיין געוועבטע און קאָ, לירטע קליידער, נאָר טראָגן זיך, ווי אָדם און חוה אין גן־עדן־ אָדער, ווי עד היום נאָך, די חיות אין וואַלד... לאָזן זיי זיך באַגנוגן מיט ניס פון וואַלד, ווי אפן (מאַלפּעס). מיט רוי פלייש — באַ! „עם הארץ אסור לאכול בשר!“, אַ גראָבער יונג טאָר קיין פלייש אויך נישט עסן... אים קומט נאָר על פּי דין די טרפה, די נבלה, וואָס מען געפינט אויף דעם פעלד, נאָר טויטע פיש, וואָס דאָס וואַסער וואַרפט אַליין אַרויס! בפרט, ווי קומט צו אים זעמל און ברויט? וואָס פאַר אַ רעכט האָט ער צו טראָגן קאַלאָשן, צו טרעטן אויף טראָטואַרן, צו פאָרן אויף שאָסייען מיט פּאָסט, אויף באַנען? ער דאַרף נעמען אַ גרויסן שטעקן אין האַנט אַריין און גיין צו פוס... קומט ער צו אַ וואַסער, דאַרף ער העכסטנס אַ בוים אויסרייסן און וואַרפן איבער דעם שטראָם — נאָר ווי קומט צו אים בריקן, שיפן, דאַמף־מאַשינען?

די אַלע זאַכן האָט די בילדונג געמאַכט! זי האָט אונז זייער געבויט, געלערנט פּי ציכטיקן, פיש כאַפּן, האַלטן און מאַכן פייער, זי האָט אונז געגעבן דעם פלוג, די בראָנע, דרעש־מאַשינען און מילן; זי האָט געמאַכט אַלץ, אַלץ — אָן וואָס אַ מענטש קאָן זיך נישט באַגיין.

צי לעבט אַ פאָלק צווישן פעלקער צעשפּרייט, צי גאָר אַליין פאַר זיך — אָן דער בילדונג מוז עס אונטערגיין!

די בילדונג מוזן האָבן די, וואָס רעכענען אויף בעסערע צייטן, די, וואָס זוכן אין אַמעריקע פּרנסה, און בפרט די — וואָס ווילן אויפוועקן אַ טויטע שפּראַך, צוריק אויפבויען אַ וויסט לאַנד...

מיט אומגעלומפּערטע הענט, מיט אַ ליידיק האַרץ, מיט אַ לערן מוח — קאָן מען דאָס אַלץ נישט באַווייזן...

קיין איינציק לאַנד אויף דער וועלט, קיין איינציק פאָלק, ווי געבילדעט עס זאָל נישט זיין, וויפיל גראַד היץ עס זאָל נישט ווייזן זיין טערמאָמעטער פון מענטשן־ליבע, וועט נישט גערן אַריינלאָזן אַ מאַסע פאָלק, וואָס פאַרמאָגט נישט מער — נאָר אַ הונגעריקן מאָגן!

ארץ ישראל שטייט אויך נישט אַזוי פריי פאַר אונז, דאָרטן איז אויך דאָ אַ פאָלק און א רעגירונג, וואָס האָבן אויך אַ דעה... אונזער רעכט אויף דעם לאַנד איז עלטער... נאָר אונזער אַדוואָקאַט האָט נאָר אַ מויל צום רעדן, בשעת, ווען דאָרט איז דאָ באַוואָפנטע קראַפט... מיט וואָס גייען מיר? מיט אונזער עשירות, וואָס איז קיינמאָל נישט געשטויגן, נישט געפלויגן? מיטן ספּריט צום האַנדל? מיט וואָס וועלן מיר עמיגרירן? עמיגרירט, מיט וואָס און פון וואָס וועלן מיר לעבן?

און דעריבער איז נאָך וויכטיקער די בילדונגס־פראַגע אין ארץ ישראל. דאָרט וועט שוין זיכער נישט זיין, „זכה, מלאכתו נעשית על ידי אחרים"... דאָרט וועט מען שוין מוזן לעבן אַן אייגן לעבן, מוזן האָבן אייגענע אַקערבוי, אייגענע וועגן, אייגענע פאַבריקן, אייגענע באַנען...

נאָר, וואו די השגחה וועט איינעם נישט וואַרפן, וואו

יעדן פון אונז וועט אַלץ אויסקומען צו לעבן און צו ווירקן — איז בילדונג דער באַזיס, די איינציקע קוועל, פון וועלכער עס קאָנען אונז בעסערע יאָרן אַרויספליסן... און זעריבער דאַרפן מיר בילדן דאָס פאָלק!

מיר דאַרפן בילדן דאָס פאָלק! מיר דאַרפן ליכטיק מאַכן יעדן ייד אין מוח, וואַרעם אין האַרץ און געבן אין דער האַנט אַריין אַ מיטל צום לעבן, צום זעלבסטשטענדיקן לעבן!...

די בילדונג — האָט אויסער נאַרן, קיין שונאים נישט.

די בילדונג איז אונזער פּראָגראַם און מיר בעטן אַלע אמת־געבילדעטע מענטשן, זיי זאָלן אונז מיטהעלפן בילדן דאָס פאָלק.

מיינט נישט, איר געבילדעטע מענטשן, אַז איר זייט יוצא דערמיט, וואָס איר אַרבעט פאַר אַ גרעסערן כלל, מכלומרשט פאַר דער גאַנצער מענטשהייט

עס איז נאָך עד היום קיין מענטשהייט נישטאָ. אויף דער וועלטס־בינע שפּילן נאָך איינצלנע טרופּן, איינצלנע פעלקער, פאַרשידענע ציוויליזאַציעס.

מיר גלויבן נישט אין וואָלאַפּיק, נישט אין עספּעראַנטאָ; מיר האָפן אויך אויף דער אַלגעמיינער מענטשהייט, נאָר נישט אויף דעם וועג וועלן מיר קומען צו איר. קיין איינציקע שפּראַך בייט שוין נישט פאַרלוירן, קיין איינציק פאָלק דאַרף נישט פאַר־ניכטעט ווערן, קיין איינציקע ציוויליזאַציע איבערגעהאַקט, דאָס אַלגעמיינע נאָר אין די שפּראַכן, אין די פעלקער־כאַראַקטערן, אין די ציוויליזאַציעס — וואַקסט, און עס וועט וואַקסן, ביז עס וועט ווערן איין ציוויליזאַציע, איין שפּראַך, איין מענטשהייט.

די צוקונפט איז אַ טיגל, אין וועלכן אַלע מעטאַלן וועלן זיך צעשמעלצן און עס וועט ווערן אַ גאָלדענע צייט. נישט די אומוויסנדע גאָלדענע צייט פון גן־עדן־הקדמון, פון וועלכער

עס האָט זיך אויך רוסאָן געחלומט, נאָר די גאָלדענע צייט, פון וועלכער ישעיה הנביא זאָגט נביאות: „ומלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים... ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה וכו׳״ *).

נישט דערפאַר האָבן מיר טויזנטער יאָרן געליטן, מיר זאָלן אונזער ציוויליזאַציע פאַרגעסן; מיר ווילן און דאַרפן זי ווייטער פירן, אום זיך מיט דער מענטשהייט אויף גלייכע רעכט צו פאַרייניקן. מיר ווילן אויך האָבן אַ חלק אין שותפות, מיר ווילן אויך זיין אין דער פירמע.

מיר האָבן אונזערע אידעען, אונזערע באַגריפן, אונזער וויץ, אונזער וועלט־אַנשויאונג — העלפט אונז זיי צו אַנט־וויקלען.

אין גלות זענען מיר אַ צייט פאַרגליווערט, פאַרשטאַרט, קריסטאַליזירט געבליבן, מען דאַרף אונזער ציוויליזאַציע אויפ־טויען, אויפהויבן, לעבעדיק מאַכן.

דורך אייך, וואָס איר האָט ביז אַהער נאָר אין פרעמדע פעלדער געאַרבעט, איז אונזער אַקער פאַרווילדעט און פאַר־דאָרנט געוואָרן; דאָרט פעלט נישט קיין הענט, ביי אונז — פעלן זיי לײדער צופיל! דורך דעם, וואָס איר האָט ביז אַהער אונטער פרעמדע נעמען געווירקט, דאַכט זיך מאַנכן, אַז ער האָט אין דער וועלטס־וויסנשאַפט קיין חלק נישט. אונזער פאָלק האָט געמוזט גייסטיק באַנקראָטירן. ווייל פון אַנדערע פעלקער האָט קיינער פאַר אים נישט געאַרבעט, בשעת ווען אונזערע געביל־דעטע האָבן נאָר פאַר פרעמדע געווירקט.

איר זענט אויף דער וועלט צו־פריע מענטשהייטס־בלומען; איידער פאַר אַזעלכע בלומען וועט אויפשיינען די זון, וועט זיי

---

*) און די גאַנצע ערד וועט פאַרפולט זיין מיט קענען גאָט, ווי דער ים איז מיט וואַסער פאַרפולט. עס וועט איין פאָלק קעגן דעם צווייטן נישט אויפהויבן קיין שווערד, מען וועט זיך שוין קיין קריג נישט לערנען א. אז. וו.

דער פראָסט אונטערשלאָגן, דער שניי פאַרשיטן, דער ווינט מיט דער ערד פאַרקערן!

נישט איינצלנע מענטשן דאַרפן און קאָנען זיך פאַרריי־ביקן, נאָר — פעלקער!

קומט צוריק צום פאָלק, זייט אַן עמוד ענן בייטאָג, זייט אַן עמוד אש ביינאַכט! פירט אים, נאָר לויפט נישט פאָרויס און לאָזט אים נישט אין מדבר.

איר לייגט אָן אַ פייער אונטערן אָפענעם הימל, בשעת ווען ביי אייך אין שטוב ווערט מען געפרוירן אָדער דערשטיקט פאַר רויך.

כל־זמן עס איז קיין אַלגעמיינע בילדונג נישטאָ, איז יעדער איינצלנער מענטש אַ פראָדוקט פון זיין נאַציע; נעמט אים באַלד פון דער ברוסט אַוועק, אין זיין מח ליגן שוין איינ־געוויקלט פאַרשלאָפענע, גערירשנטע פעיקייטן, וואָס וועלן שפע־טער ערוואַכן און אַנטוויקלט ווערן! „גיורא עד עשרה דרא״!

רעדט וואָס פאַר אַ שפּראַך איר ווילט, זאָלן זיך אייך שיטן פערל פון מויל, פאַרקינדעט, וואָס פאַר אידעען איר ווילט; אייער באַרעדזאַמקייט איז דער ר״ן אויף נדרים, אייער וויץ אַ געבוירענער גלות־וויץ, אייער שאַרפזין שמעקט אומגעהויער נאָך „אדרבה — איפכא״, נאָך „מאי קא משמע לן״! „ואם תמצא לומר״!

כל־נדרי קאָן מאיר־בערן נישט אַרויס פון קאָפּ, ער בלאָנקעט זיך אין אַלע זיינע מעלאָדיען; היינע און בערנע זענען יידן אין יעדן וואָרט, אין יעדן וויץ, אין יעדן ערנסט!

איר זייט אונזער, דאַרפט איר ביי אונז אין וויינגאָרטן אַרבעטן.

די מענטשהייט ליגט נאָך אין וויגל; וואָס איר רוימט איר היינט אין אויער, וועט זי דערנאָך נישט געדענקען, זי וועט נאָר פירן דאַמאָלט אַן אַנדער שפראַך...

העלפט בילדן דאָס אָרעמע אומגליקלעכע פאָלק; לאָזט עס נישט איבער ביי פאַנאַטיקער אין די הענט, זיי זאָלן דערפון

דאָס רעשט ביסל בלוט אויסזויגן, אויסנאָגן דאָס לעצטע ביסל מאַרך פון די דאַרע ביינער.

לאָזט עס נישט ביי פאַנטאַסטער אין די הענט, זיי זאָלן עס נישט אין אַלע וויסטע מדבריות פאַרפירן! לאָזט נישט יינג־לעך און ישיבה־בחורים פירן דאָס רעדל — עס איז אַ רחמנות אויף דעם פאָלק! מען דאַרף עס נישט לאָזן פאַלן! דאָס פאָלק האָט אין זיך אַ מאַסע לעבנס־קראַפט, אַן אוצר ענערגיע, דאָס פאָלק איז אַ טרעגער פון אַ ציוויליזאַציע, וואָס די וועלט פאַר־קענט, נישט צו איר נוצן, פון אַזעלכע אידעען, וואָס וואָלטן איר שטאַרק צונוץ געקומען. דאָס פאָלק איז אַן אייביקע בלום... בייטאָג, ווען די זון שיינט, ווען דער מענטשן־גייסט אַנטוויקלט זיך, לעבט זי אויף, אַנטוויקלט אירע בלעטער; קוים אָבער קומט די פינסטערע נאַכט, מאַכט זי זיך צו, קאָרטשעט זיך איין, פאַר־שליסט זיך אין זיך אַליין... דאַמאָלט, דאַכט זיך, אַז עס איז אַ געוויינלעכער ליידיקער דאָרן... און ווען עס שיינט צוריק אויף די זון, געדויערט לאַנג איידער די זון דערקענט די בלום, און איידער די בלום ווערט געוואָר, אַז די זון שיינט... איבער נאַכט ווערט זי פאַרשטויבט און באַשמוצט, און נישט געשווינד דרינ־גען דערנאָך די ליכטיקע שטראַלן דורך!

העלפט דאָס פאָלק, עס זאָל זיך באַלד איינדערפרי מיט דער זון דערקענען.

— — — — — — — — — — — — — — —

פון דער עיקר דאַרף מען זען, ווי ווייט מעגלעך איז, דאָס פאָלק זאָל האָבן פרייהייט.

1890

וואָס ווילן מיר?

(פאָרוואָרט צום זאַמלבוך „ליטעראַטור און לעבן“ 1894)

נאָך צוויי יאָר שווייגן, נעמען מיר זיך ווידער צו דער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור.

ווער עס וויל טרעפן צו רייכע, אינטעליגענטע אָדער בעלי־בתּישע הייזער, דער קאָן אַנדערע שפּראַכן באַנוצן; ווער עס וויל טרעפן צום האַרץ און מוח פון פּראָסטן איינפאַכן פאָלק, צו די, וואָס די העכערע קלאַסן רופן מיט פאַראַכטונג „המון עם“, דער מוז שרייבן זשאַרגאָן.

געשוויגן האָבן מיר דורך דריי אורזאַכן: עס האָט געפעלט געלט. נאָך אַ גרעסערער מאַנגל איז געווען אין מיטאַרבעטער. און כּמעט אוממעגלעך איז געווען צו רעדן אַן ערנסט איינפאַך וואָרט מיטן פאָלק, בשעת יענע פאַרברענטע אידעאָלאָגן און דורכגעטריבענע שאַרלאַטאַנען האָבן אים צוגעזאָגט אַ מאָמענטאַלע הילף, אַ ראַדיקאַל מיטל אויף אַלע קרענק און ווייטאָקן... אין אַ צייט פון עטלעכע יאָר וועט מען אויפבויען אַ יידישע מלוכה אין ארץ ישראל, אָדער פאַרלייגן אַ יידישע רעפּובליק אין אַרגענטינע...

דאָס אָרעמע, דערשלאָגענע פאָלק האָט געגלויבט, און עס

האָבן אויפגעהערט אַלע לעבנס־פראַגן, אַלע געמיין־מענטשלעכע אינטערעסן... דער עולם האָט זיך געפּאַקט היינט־מאָרגן אין וועג אַריין, די אַלטע אַתּה־בחרתנושע קעסלפּויק האָט געדונערט, ציונס צימבל — געקנאַקט, און די אַלטע רבנישע פּלע־דער־מויז האָט אויסגעשפּרייט די פּליגל איבערן פאַרטומלטן קהל...

גיין דאַרף מען, גיין מוז מען, די פראַגע איז נאָר געוועזן, ווער עס האָט רעכט: דער באַראָן הירש אָדער ווערמאָנט? דער הנדיב הידוע אָדער יעדוואַבניק?

— — — — — — — — — — — —

היינט, דאַכט זיך, איז שוין אַביסל שטילער!

דער פאַרבּרענטסטער חובב ציון לייגט שוין אָפּ: שמיטה, פּרה אדומה, בן סורר ומורה און קרבנות אויף עטלעכע דורות, די ליבע צו ציון בלייבט דערווייל אַ פּלאַטאָנישע — פון דערווייטנס; דער שטאַרקסטער „אַרגענטיניעץ" פאַרשטייט שוין, אַז כאָטש דעם באַראָן הירשס נדבה פאַרבלענדט אונז, ווי די זון אין תמוז, כאָטש זי פאַרשעמט אַלע וואוילטעטיקייטן, וואָס זענען געשען, זייט די היסטאָריע געדענקט, איז דאָך נאָך ווייט פון זיין ריזיקן פּלאַן ביז אַ פאָלקס־עמיגראַציע. על כּל פּנים קאָן דאָס נישט אַזוי געשווינד געשען...

לויט דעם קאַלטן חשבון (וואָס אונזערע אידעאַליסטן האָבן אַזוי פיינט) קאָן פּאַלעסטינע (ווען דער טערק זאָל אַפילו אַריינלאָזן) מיט אַרגענטינע (עס זאָל אַפילו קיין היישעריק נישט זיין) צוזאַמען ביי אונז יאָר־יערלעך צונעמען העכסטנס אַזויפיל, וויפיל עס ווערן ביי אונז מער געבוירן אַלס געשטאָרבן; אַז פיר מיליאָן יידן מוזן דאָ בלייבן, אַז פאַר די פיר מיליאָן מוז מען ארבעטן אויפן אָרט, און — אַז די אינטעליגענץ מוז דעריבער מאַכן זיך פאַר אַ הויפּט־צוועק — צו בילדן דאָס פאָלק.

מיט מיטאַרבעטער איז אויך אַ שווערע זאַך געוועזן.

ווען עמיץ זאָל ווע‏לן אַרויסגעבן נאָכאַמאָל אַ „ספר הזכרון" און רעגיסטרירן אַלע אונזערע שרייבער, וואָס „אָפּפערן צייט" פאַר די „אָרעמע ברידער", אַרבעטן פאַר „כנסת ישראל", זענען זיך „מוסר נפש פאַרן יידישן פאָלק", וואָלט ער אַ גאַנץ דיק בוך אַרויסגעגעבן... עטלעכע צענדליק משוררים, שרייבער אין הונדערטער, פובליציסטן אויך עטלעכע טוץ... און דאָך, דאָך איז נישטאָ מיט וועמען צום טיש צו גיין... וואָרים — ווער איז ביי אונז קיין שרייבער נישט? ביי אונז איז יעדער בטלן גענוג קלוג צו געבן געדרוקטע עצות; אין זיין אייגענער שטאָט „קאָן ער קיין קאַץ קיין עק נישט צובינדן" און פאַר דער וועלט דונערן זיינע חכמות פון צייטונגען, אָדער פון אַ באַזונדערער קאַטעדרע אַראָפּ, וואָס ער אַליין אָדער אַ מוכר־ספרים האָט אים געבויט! ביי אונז איז יעדער בדחן אַ משורר, יעדער פּראַלער — אַ פובליציסט, און חדר־יינגלעך — קאָרעספּאָנדענטן... אונזערע צייטונגען ווילן אַרבעט אומזיסט, אַרויסגעבער און מוכרי־ספרים ווילן נאָר טאַנדעט, נאָר ביליק... און דער עולם האָט פרייען פּלאַץ, ווייל די ווירקלעכע אינטעליגענץ האַלט זיך אַלץ פון דערווייטנס...

יעדערער פאַרשטייט, אַז שוסטעריי קאָן מען נישט אומגעלערנט... קיינער וועט קיין אַרשין טוך נישט געטרויען אַזוינעם, וואָס האָט ביי אַ בעל־מלאכה קיין געוויסע צייט נישט געאַרבעט... אַ רייף שלאָגן אַרום אַ פאַס מוז אַ ספּעציאַליסט אַ באַנדער... אָבער קינדער לערנען קאָן דער ערשטער בעסטער בטלן, און די קינדער, דעם בטלנס תלמידים, שרייבן אין צייטונגען, דרוקן ספרים און לערנען דאָס פאָלק! די תאוה געדרוקט צו ווערן איז אַ שעדלעכע, אָנשטעקנדע קרענק, זי האָט שוין אַפילו אַ גריכישן נאָמען: „גראַפאָמאַניאַ", און איין רפואה, איין ראַדיקאַל מיטל קעגן איר וואָלט געווען — אונזער אינטעליגענץ זאָל איבערנעמען אונזער ליטעראַטור אין אירע הענט.

עס איז שוין צייט, אַז אונזער ווירקלעכע אינטעליגענץ זאָל פאַרשטיין, וואָס פאַר אַ פליכט, וואָס פאַר אַ התחייבות זי האָט פאַרן פאָלק... אַז אַרבעטן ביי זיך אין דער היים, פאַר

אייגענע ברידער, הייסט נישט אַרויסלאָזן די אַלגעמיין־מענטשלעכע פאָן פון דער האַנט... היינט מוז אַרבעטן יעדערער ביי זיך, אַקערן און זייען זיין אָפּגעגרענעצט שטיקל לאַנד, אויבוואויל, אָדער בעסער, — ווייל מיר האָפן, אַז די צוקונפט וועט זיין דער אַלגעמיין־מענטשלעכער שפייכלער, אין וועלכן עס וועלן אַריינקומען אַלע ווייצן, די גאַנצע תבואה; אַ שפייכלער, וואָס וועט שפייזן אַלע גלייך, שפייזן יעדן אומגעפרעגט, ווער זיין זיידע איז געוועזן, און נישט געקוקט, פון וואָס פאַר אַ פאַרב זיין הויט איז...

אין דעם זין קאָן די נאַציאָנאַל־אידעע — דער מאַנטל, מיט אַ וואַרעמען וואָל־שטאָף אַלס אונטערלאָג צום לייב, און אַ דאָרניקער שטאַכל־שוויניקער הויט אַלס איבערשלאָג פאַר פרעמדע — דעם אייגענעם נוצן ברענגען דער אַלגעמיינער בילדונג, ווי די קינסטלעך־געטיילטע וויסנשאַפטן — דער אַלגעמיינער וויסנשאַפט.

אויך איז שוין צייט די אינטעליגענץ זאָל אַוועקלייגן אין אַלטן אַרכיוו אַריין די פראַגן: צי איז זשאַרגאָן אַ שפּראַך? צי קאָן זיין אַ שפּראַך אָן אַ (געדרוקטע) גראַמאַטיק? צי קאָן הייסן אַ שפּראַך אַ צוזאַמענפליקעכץ פון פאַרשידענע שפּראַכן פון פאַרשידענע צייטן? דאָס איז אַלץ די אַלטע בטלניש־פילאָזאָפישע מיסט, אין וועלכער עס וועלן אייביק פיקן אונזערע ליטעראַרישע עקרות־היגער; די אמתע אינטעליגענץ דאַרף פאַרשטיין, אַז זשאַרגאָן איז אַ פאַקט, וואָס איז געשען נישט מיט אונזער ווילן און וועט אויף אונזער פאַרלאַנגען איבער נאַכט נישט פאַרשוואונדן ווערן... אַז שפּראַך הייסט יעדעס מיטל, וואָס מענטשן באַנוצן איינער מיטן אַנדערן זיך צו פאַרשטענדיקן, אַז פיר מיליאָן יידן, וואָס רעדן און פאַרשטייען נאָר זשאַרגאָן, זענען אויך מענטשן, און ווער עס וויל זיי בילדן, מוז זייער שפּראַך אַלס מיטל באַנוצן...

עס איז שוין צייט, אַז די אינטעליגענץ זאָל פאַרשטיין, אַז דעם הייס־געהאָפטן מאָרגן וועט די „שפּראַך" אַזויפיל איב־

טערעסירן, וויפיל דער יחוס פון עלטער־זיידן אָדער די פאַרב פון דער מענטשלעכער הויט...

און עס איז שוין די העכסטע צייט די אינטעליגענץ זאָל אַרויסטרעטן און ארויסנעמען די פאָלקס־בילדונג פון אומגעלומפערטע גראָבע הענט...

דאָס פעלד איז שוין געגנוג פון שלעכטע שרייבער און העכסט־אינטערעסאַנטע ראָמאַניסטן ג ע מ י ס ט י ק ט, עס איז שוין די העכסטע צייט צו פאַרזייען!

— — — — — — — — — — — — — — —

מיר ווילן די אלגעמיין־מענטשלעכע פאָן נישט אַרויסלאָזן פון דער האַנט און מיר ווילן נישט זייען קיין שאָוויניסטיש ווילד קרויט, קיין פאַנאַטישע דערנער און נישט דעם פערז פון בטלנישער פילאָזאָפיע; דעם אומקרויט ווילן מיר אַרויסרייסן מיט די וואָרצל, אויסהאַקן די דערנער, דעם פערז פאַרברענען און זייען ריינע, מענטשלעכע אידעען, ריין מענטשלעך געפיל און וויסן.

מיר ווילן אַקערן, באַאַרבעטן און פאַרזייען אונזער שטיק פעלד, ווייל מיר גלויבן פעסט, אַז דער צוקונפטיקער אַלגעמיינער שפייכלער וועט שפייזן אַלע הונגעריקע צוגלייך! מיר גלויבן אַז געוויטער, שטורעם און רעגן מוזן פאַרבייגיין, עס מוז קומען די צייט, און די ערד וועט אונז געבן איר קראַפט, דער הימל־וואַרעם און ליכט... און מיר ווילן נישט, אַז אין שניטער־צייט זאָל אונזער פאָלק שטיין פון ווייטנס, אין יום־טוב באַוויינען פאַרלוירענע יאָרן און פאַרשעמט בעטלען פרעמד ברויט פון פרעמדן בלוטיקן שווייס...

מיר ווילן אויך אַריינפירן אַביסל קאָרן און ווייץ אין שפייכלער אַריין, מיר ווילן אויך בעלי־בתים זיין, אָרעמע בעלי־בתים, נאָר נישט קיין בעטלער...

מיר ווילן, דער ייד זאָל זיך פילן אַלס מענטש, ער זאָל

אָנטייל נעמען אין אַלעם, וואָס מענטשלעך איז, מענטשלעך לעבן און שטרעבן. און — באַ לייד יקט, זאָל ער זיך פילן באַליי־ דיקט אַלס מענטש!

אָט דאָס איז אונזער צוועק, פאַר וועלכן מיר בעטן הילף ביי דער ווירקלעכער אינטעליגענץ.

1894

דער לץ

איך האָב די ערע מיך פאָרצושטעלן:

אני הקטן, בין דער לץ פון דער רעדאַקציע

אַז עס װעלן מאוס װערן די ה ע כ ס ט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, דערציילונגען און לעבנס־בילדער, װאָס זענען געדרוקט אין בוך; אַז עס װעלן אייך איבערדריסיק װערן די ק ל ו ג ע אַרטיקלען איבער לופט, קינדער־דיעט וכדומה — גוטע זאַכן; אַז איר װעט אייך איבערעסן מיט עצות: װי אַזוי אַ גוטער בעל־מלאכה צו װערן; אַז אייער שװאַך קעפל װעט זיך פאַרדרייען, באַרוישט פון די זינגענדיקע, קלינגענדיקע גראַמען,—

דאַמאָלט, דאַרף איך, בדחן, אייך משמח זיין; טאָמער װילט איר ערגעץ איינשלאָפן, דאַרף איך אייך קיצלען!

און איך, לץ, בין דער פעפער און דאָס זאַלץ ביים „ש ל ח ן ע ר ו ך", װאָס דער רעדאַקטאָר האָט פאַר אייך געדעקט: איר האָט אַלערליי מאכלים טובים, איר האָט מעסער און גאָפל, (אַ רובל מיט פופציק קאָפּיקעס), קאָנט איר עסן און טרינקען, און מיך באַנוצען אַלס כריין, צו שאַרפן דעם אַפּעטיט.

איך דאַרף אייך משמח זיין.

פאַרוואָס? כי לכך נוצרתי, דאָס הייסט, װייל צו דעם האָט מיך דער רעדאַקטאָר אויסגעװעלט; ער האָט מיר צוגעזאָגט

אַ חלק פון זיין פּאַרדינסט, וואָס איז אַזויפיל ווערט, ווי זיין חלק עולם הבא!

מיינט נאָר נישט, חלילה, אַז איך בין אַ ספּעציאַליסט פון לאַכן. גאָר פּאַרקערט – וויינען קאָן איך בעסער! אפשר ווילט איר, נעם איך מיך אונטער אַ פּאָדריאַד! און זאָלן מיר אפילו טרערן פּאַרפּעלן, שאַדט נישט, בעט איך מיין ווייב, באַגיסט זי אייך מיט אַ מבול; שיק איך נאָך מיינס אַ קינד, נאָך וועלכעס איר ווילט פון מיינע „צוועלף עשרת השבטים״, און בין דערמיט יוצא לכל הדעותו נאָר, אַז דער רעדאַקטאָר וויל, איך זאָל לאַכן, וועל איך מוזן און קאָנען לאַכן.

אַ ייד איז אַ ספּעציאַליסט צו אַלעמען, היינט איז ער פּאַבריקאַנט, מאָרגן – שוסטער, איבערמאָרגן ווערט ער אַ מלמד, אין אַ פּאָר וואָכן אַרום טראָגט ער אַ צילינדער און שפּילט אין יידישן טעאַטער, דערנאָך גיט ער אַרויס אַ צייטונג!

אַ ייד, איידער ער שטאַרבט, טוישט ער הונדערט מאָל זיין פּרנסה, און זעלטן ער זאָל זי האָבן!

פאַר דאָס אָבער, טוישנדיק די פּרנסה שוין טויזנטער יאָרן, האָט ער זיך אויסגעלערנט טויגן צו אַלץ, דאָס הייסט, צו גאָרנישט, און נעמט זיך צו אַלץ אין דער וועלט.

און איך בין אויך אַ ייד! הייַנט בין איך אַ לץ, מאָרגן וועל איך אפשר זיין קאָלאָניסט אין ארץ־ישראל, אַ שוחט ובודק אין אַמעריקע, אַ צושניידער אין מאָסקווע, אַ זיצער אין פּעטערסבורג, און אפשר גאָר אַ גביר פון מאה אלף רו״כ, נאָך אַ באַנקראָט פון שי״ן אלף ר״ך!

אַ קשיא אויף אַ מעשה!

נאָר, ווי געזאָגט, דערווייל בין איך אַ לץ, אַ בדחן.

איך זע נישט קיין גרויסע זאַכן דערפון, נאָר – וואָס קאָן איך דאָ צולייגן? אַלץ בעסער, ווי ליידיק געגאַנגען, לאָז מיין ווייב כאָטש מיינען, אַז איך טו עפּעס!

— אדוני הרעדאַקטאָר, — האָב איך געזאָגט צו מיין בעל-הבית, — דו הייסט ציגל מאַכן, גיב שטרוי!

דער אָדון הרעדאַקטאָר האָט מיר געוויזן מיטן גרויסן פינגער אונטערן טיש.

אַ לץ טאָר קיין נאַר נישט זיין; איך האָב מיך באַלד געשטויסן, וואָס ער מיינט: אונטערן טיש שטייט אַ קויש, און אינם קויש ליגט שטרוי פון מיינעטוועגן.

איך רוק אפיר דעם קויש און נעם מיך צו מיין מלאכה. רבונו של עולם! וואָס פאַר אַן אוצרות דאָ ליגן! סאַמע היימישע מחברים! יונג און אַלטוואַרג, דאַמען אפילו; ווי איך בין אַ ייד, דאַמען ליגן אין קויש!

איך דערקען זיי באַלד, דאָס שפיציק־קינדישע כתבל!

איך דאַרף זיין אַ לץ, און האָב דאָך באותו הרגע רחמנות אַ ביטער רחמנות אויף מיין רעדאַקטאָר! דער אומגליקלעכער מענטש האָט געמוזט דאָס אַלץ איבערלעזן!

האָר און נעגל שטעלן זיך קאַפויר!

שטעלט אייך פאָר, אַז איר זענט אַ חודש דורכאַנאַנד אין דול־הויז און איר הערט נאָר משוגעים רעדן. נאָך ווייניק, איר מוזט די משוגעים ענטפערן! איך קוק אויף דאַטן; נאָך איידער עס איז אַרויס דער פּראָספּעקט, איז שוין דאָ מאַטעריאַל פון אַ מאַסע קליינע שטעטלעך, פון אַ מענגע ישיבה־בחורים, פון חתנים און פון כלות אויך!

און דאָס איז נישט נאָר אַ סכנה פאַרן מוח, עס איז אויך אַ סכנה פאַר די אויגן!

אונזערע מחברים האָבן אַ פאָרליבע צו טונקל־קאָלירטן פאַפּיר, קליינע בויגעלעך, דראָבנע אותיות, ווי שפּילקע־קעפּלעך, און צו וואַסערדיקן טינט.

עס איז מיר אַ רחמנות אויפן רעדאַקטאָר, אויפן זעצער, און דער עיקר אויף מיר, וואָרים איך בין די לינקע זייט פונם רעדאַקטאָר!

„אדוני הרעדאַקטאָר — שרייבט איינער — למען השם, אַזוי ווי דער שיר וועט געדרוקט ווערן, זאָלט איר אַ ספר אַריינ־

שיקן מיין כלה, מרת חנה גרימפּילגריץ פון מזלבאָזשיץ, נאָר מיטן גאָלדענעם שניט, װעל איך דערמיט יוצא זיין פאַר אַ כלה־מתנה — אַ סדור!"

דער צווייטער בעט: מען זאָל זיין נאָמען נישט אונטער־שרייבן, נאָר „פּיוויש", ווייל דער פאָטער זיינער איז פון די, וואָס טרעטן „הינטערוואַליכס". ער האָט פיינט די השכלה, און וועט אים די ביינער ברעכן; על כל פנים — נישט מיטנעמען אויפן יריד, וואָס וועט זיין גיך און באַלד אין לענטשנא! און פאַרוואָס „פּיוויש"? ווייל דער פאָטער איז שוין געוואָר גע־וואָרן, אַז ער איז עס געווען דער „לעקיש" אינם „פאָלקסבלאַט". און אפשר, האַלט ער זיך אַן עצה, איז בעסער גימפּל? ענדלעך — ווי איר ווילט!

איינער פון אונזערע באַרימטע פושער קאָן זיך נישט אַנ־דערש צוזאַמענקומען מיטן רעדאַקטאָר, נאָר ווי חתן־כלה — אינ־מיטן וועג! אינמיטן וועג האָט ער אַ באַקאַנטן, דעם באַקאַנטן וועט ער אַריינשיקן זיין אַרטיקל, און דער רעדאַקטאָר זאָל אַריינ־שיקן מעות; און רעדט זיך אויס „ברחל בתך הקטנה": אַז דער שליש וועט נעמען דעם אַרטיקל און שיקן דעם רעדאַקטאָר, ווי אויך — נעמען דאָס געלט און שיקן אים, דעם באַקאַנטן פושער.

הערבײַ ליגט אַ פרייז־קוראַנט:

1) צוויי מצבות פון זיינע געשטאָרבענע ווייבער — זעקס קאָפּיקעס פאַר אַ שורה.

2) אַ מצבה פאַר אַ גביריש קינד, זיינס אַ תלמיד — צען קאָפּיקעס פאַר אַ שורה.

3) אַזוי שירים: „דער ליטווישער קוגל", „דער פעפער אין פּאָפּליניק" און אַ פּאָעמע: „דאָס האָניג־טייגל", נישט אַנדע־ש, ווי צו זיבן קאָפּיקעס!

איינער שיקט אַריין פיר וויצן; דריי געגנבעטע פונם „הויז־פריינד", אַ פירטן אַן אייגענעם. דער פירטער קלינגט „קויף ביי קיין ציגיינער קיין פערד; ער האָט עס אַזוי פאַר־דאָרבן, אַז דער בעל־הבית, ביי וועלכן ער האָט געגנבעט, וועט עס נישט דערקענען!" און הייסט זיך געבן פינף הונדערט

עקזעמפלאַרן פאַר באַקאַנטע, ווי „הרב הגאון חותני מאיר מאַנ־טיג, והרב הגאון..." ער רעכנט אויס אַ משפּחה פון רבנים, גאונים, אַחוץ משכּילים און מחברים!

אַ געוויסער באַרימטער צימבלער שיקט אַריין אַ ווערק: אַ שיר פון זעקס הונדערט סטראָפן, אויף געגעבענע גראַמען וועגן שמטה אין די קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל, און וויל נישט מער ווי צוויי קאָפּיקעס פאַר שורה און דרייסיק עקזעמפּלאַרן גע־בונדן אין ענגלישן לייוונט!

ציינד גייט אַ טראַגעדיע.

דער ערשטער אַקט:

עס קעמט זיך אַ מיידל די האָר און זינגט און זאָגט, אַז די השכּלה שיינט, ווי די זון, שמעקט, ווי אַ רויז, און איז באַטעמט, ווי האָניג!

אין צווייטן אַקט קומט פאַר איר טויבער פאָטער און שווערט אין אַכציק סטראָפן, אַז ער מוז נאָך די וואָך חתונה מאַכן די בת־יחידה, ווייל ער זעט שוין, זי איז „אָנגעריררט"!

ער רופט אַריין דעם לאָמען משרת, און שיקט אים, ער זאָל לויפן אויף איין פוס, און ברענגען דעם פאָנפאַטן שניידער דעם שוסטער מיט דער געלער זאָך, די בלינדע נייטאָרין, און נאָך אַזוינע קאַליקעס, מען זאָל אין איין וואָך אויפנייען דער טאָכטערס חתונה־מלבושים. — אַ חתן וועט ער איר שוין אַליין זען; מען קריגט די סחורה!

אין דריטן אַקט: — וואַלגערט זיך דער משרת פאַר ווייטאָק אויף דער ערד: ער האָט ליב דעם מלאך, באַשען, און ציטערט אימת מות פאַרן בעל־הבית, איר פאָטער! ער עפנט דאָס מויל און ווייזט דעם פּובליקום, אַז ער האָט קיין איינציקן צאָן אין מויל פון די פּעטש, וואָס ער האָט שוין פון בעל־הבית באַקומען פאַר נישט פאָלגן; ציינד — ווייס ער נישט, וואָס צו טון: זאָל ער פאָלגן און רופן די בעלי־מלאכות, מאַכט ער אומגליקלעך דעם מלאך, באַשען, די בת־יחידה; זאָל ער נישט רופן — גאָט ווייסט, וואָס עס וועט זיין!

דערווייל קומט אַריין די בעל־הביתטע.

זי לויפט צו צום משרת, ווישט אים אויס פאַר רחמנות, מיטן ברודיקן פאַרטוך, די טרערן פון די אויגן; און, אַז זי הערט אין וואָס עס גייט, ברעכט זי זיך די הענט און וויינט מיט. העלפן קאָן זי נישט; אַ מאַן איז אַ מאַן, און זייט דער מגלהס צייטן, האָט אַ מאַן צו שאַפן!

אין פירטן אַקט: זיצט ביים טיש אַ שטומער רב, וואָס זאָגט נאָר איין וואָרט „לחיים״!

אַ חזן, וואָס שרייבט מיט דער לינקער האַנט די תנאים.

אַ פאַרטראַכטער שמש, וואָס דערלאַנגט צו קבלת קנין, אויפן אָרט פון אַ פאַטשיילע, דעם ווייבס האָרבאַנד.

אַ קרומער סאַרוועד, וואָס פאַלט פיר מאָל איבער זיינע אייגענע צוויי פאָלעס פון דער איינציקער שבתדיקער קאַפאָטע, און צעברעכט דערביי אַכט גלעזער.

אַ דיין מיט קאָלטענעוואַטע פאות, וואָס כאַפּט זיי באַלד אין מויל אַריין און קלערט, צי איז מען שוין מיט דעם יוצא, אָדער מען דאַרף צום מזל־טוב אויפסנייי אַ פּאָר כּלים צע־ברעכן.

עטלעכע יידן, וואָס כאַפּן פון די טעלער!

עטלעכע ווייבער, וואָס ווישן אויס מיט די פינגער די שעלעכלעך פון איינגעמאַכטס, און זענען מקנא דער כלה.

דער חתן — אַ רויטער, מיט אַ גראָבן וואָרצל אויף דער לאַנגער נאָז, מיט אַ פעפער אונטערן אויג — און וויל דווקא אַ קוש טון דער כלה.

און די כלה אַליין, שווייגט, נאָר דאָס פּנים רעדט.

דער פינפטער און דער לעצטער אַקט קומט פאָר שוין אין גאַס.

מוזיק, אַ יידענע מיט אַ קוילישט, אַ חופה!

נאָר, ווען דער חתן וויל נאָכזאָגן דעם שמש „הרי את״, טרינקט אויס די כלה אַ פלעשעלע סם, קריגט שרעקלעכע לייב־שמערצן; שרייט מיט אַ שרעקלעך קול: רוצחים! גנבים! מער־דער! און פאַלט אַנידער טויט!!!

דער מחבר זאָגט אינם בריוו, אַז ער האָט נאָך געוואָלט

מאכן אַ זעקסטן אַקט, און באַשרייבן די לויה, נאָר מען האָט געזאָגט, אַז עס איז אַ מאָדע נאָר פינף אַקטן!

געוואַלד! עס גלוסט זיך אייך צו לאַכן? מיר נישט!
מיך שרעקן די — קאַליקעס!
— הער רעדאַקטאָר! פון קויש וועט גאָרנישט זיין.
דער רעדאַקטאָר ציט מיט די פּלייצעס, ווי איינער רעדט: שלאָג דיר קאָפּ אין וואַנט!
וואָס זאָל איך טון, אַז צו שלימזל בין איך געבוירן געוואָרן אַ ייד!
גאָט, גאָט! פאַרוואָס בין איך אַ יידישער פעליעטאָניסט!
פאַר אַ קריסטלעכן פעליעטאָן־שרייבער שטייט אָפן און פריי די וועלט! די פאַקטן, וואָס דאָס לעבן גיט, זענען: לייכטע, שווערע און מיטעלע; די שווערע ווערן באַאַרבעט דורך די געלערטע, שווערע רייטער, דערפון ווערן ווערק, לייטנדע אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען, מאָנאָגראַפיען און דערגלייכן; די גאָר לייכטערע ווערן געדרוקט מיט גאַנץ קליינע אותיות אַלס טעגלעכע נייעס. זיי ווערן סעגרעגירט, יעדעס מין גייט באַזונדער: אַרויסגעגאַנגען אַזוינע און אַזוינע חבורים, געשטאָרבן אַזוינע און אַזוינע לייט, דערנאָך גייען: קאָנצערטן, בעלער, דועלן, און נאָך אַזוינע קלייניקייטן. די מיטל־שווערע געהערן צום פעליעטאָניסט. נישט ערד־ציטערניש, נאָר אַ טענצל פאַר אָרעמע לייט; נישט אַ מלחמה, נאָר אַזוי איינער דעם צווייטן געבראָכן די ביינער; נישט ווילהעלם, נישט פראַנץ יאָזעף, נאָר אַלכסנדר פון באַטענבערג, נישט נייע, וויכטיקע ערפינדונגען, נאָר אַן עלעקטריש שפּילצייג! און דערגלייכן זאַכן, וואָס זענען נישט גרויס, נישט קליין, נישט אַהין, נישט אַהער. דאָס אַלץ שלעפּט דער פעליעטאָניסט צוזאַמען, קנעט זיי צונויף, מאַכט פון זיי אַ קאַשע, גיסט צו אַביסל וואַרעם וואַסער, עס זאָל נישט זיין צו געדיכט, עס זאָל נישט שטאָפּן; גיט צו אַביסל זאַלץ, אַביסל

פעפער, אַ קליינעם סקאַנדאַל צום טעם, עס זאָל נישט זיין צו לאַנגווייליק; עס זאָל אַ ציפּ געבן אין שפּיץ צונג און שוין! צוגעשטעלט, אָפּגעקאָכט, אויפגעגעבן אַלס פאָרשמאַק, אָדער לעגאָמינע, און פאַרטיק. אַבי גרינג צו פאַרדייען!

אונזער לעבן האָט נישט אַזוינע פאַקטן: מיר האָבן אָדער גאָר קליינע, נישט צו דערזען מיט די אויגן, אָדער גאָר גרויסע צרות, וואָס דער שכל קאָן נישט משיג זיין.

פון פּיאָלון, ווערמקרויט און טייוולסקויט – קאָן מען קיין לעגאָמינע און קיין פאָרשמאַק נישט מאַכן!

מיר האָבן אויך אַמאָל געטאַנצט אויף דער וועלטס חתונה, אויך געהערט דעם וועלט־באַרימטן בדחן, און נישט איינמאָל אָן אייגענעם וויץ פאַבריצירט... נישט היינטיקע צייטן! היינט איז אַזוי גליטשיק, אַזוי טרויעריק, אַז עס הרגעט אַוועק דעם הומאָר, אַפילו דעם גאַלגן־הומאָר.

פאַקטן וואַלגערן זיך אין די גאַסן... נאָר וואָס דו הויבסט אויף, איז פאַרזאַלצן פון טרערן, באַגאָסן מיט אומזיסטן שווייס...

מאַטעריאַל איז אַפילו דאָ, די הענט צוצעפּירן: רבנים, שוחטים, דיינים, ליציטאַציעס אויף „אתה הראית" מיט פּעטש. היינט – מסירות, שרפות וכדומה... עס דאַכט זיך גאָר איינס אין דער וועלט אויף אַ פעליעטאָן...

נאָר דאָס מוז מען שוין איבערלאָזן פאַר חדר־ייִנגלעך אין די טאָג־בלעטער! עס איז שוין זייער פּרנסה, זייער חזקה!

אַ פעליעטאָניסט איז אַ קונצנמאַכער, ער וואַרפט און כאַפּט צוואַנציק רעשלעך אויף אַמאָל, עס רעגנט ביי אים מיט רעשלעך... ביי אונז זענען אָבער אָדער שטויב, אָדער גאַנצע צענער־פּודיקע קוילן, נישט אויפצוהויבן, נישט אַוועקצורירן, נישט צו ברענגען פון אָרט.

און דאָך איז אַ ייִד בטבע וויציק. ער איז וויציק, זיין

שפּראַך איז וויציק! אין פּוילן ווייניקער! אין דער ליטע שאַרט מען עס מיט די לאָפּעטעס, מען שיט פון אַרבל, מען שפּייט עס אויס אין די גאַסן. און אַ ייד דאַרף זיין וויציק, זיין גאַנץ לעבן איז אַ קאַלאַמבור, זיין היסטאָריע — אַ רעטעניש, זיינע תנועות, זיינע מנהגים...

שאַ! דער רעדאַקטאָר האָט מיט מיר אויסגענומען אַ תנאי, איך זאָל נישט אָנרירן קיין מנהגים! איך וועל שוין נישט מערן איך וועל שוין אַפילו נישט לאַכן פון אַן אייזן — אַ שמירה פאַר דער תקופה, אַ מעסער אין וויגל ביי אַ יולדת - פאַר שדים, פון צוריק וואַרפן אויסגעריסן גראָז אויפן הייליקן אָרט, וועך שמועס פון באָרד און פאות. אַז מען זאָגט ניין איז ניין. איך בין אַריינגעפאַלן צו אַ פרעמדן רעדאַקטאָר איז פאַרפאַלן, נאָר רבונו של עולם, פון וואָס דען זאָל איך לאַכן?

פון די עשרה הרוגי מלכות? פון דער סוגיא הכל שוחטין? פון דעם געערטן, באַרימטן, גוטן פובליקום? פון דעם פרומען רעדאַקטאָר, אָדער אפשר פונם

לך פון דער רעדאַקציע?

אָנהויב ווינטער האָב איך מיך פאַר אַ לך געשטעלט. עס איז שוין, ברוך השם, סוף זומער, און איך האָב נאָכנישט אויף עפּעס רעכטס אָוואַנסירט. איבער דער צייט איז אויף טויזנטער אַן איבערקערעניש געקומען... דאָס רעדל פון מזל האָט זיך אַזוי שטאַרק געדרייט, אַז איידער איינער האָט זיך אומגעקוקט, האָט ער שוין עטלעכע קאָזשיאָלקעס אין דער לופט געמאַכט. איבער דער צייט זענען מאַסן גבירים בדיל־הדל און נע־ונד געוואָרן, פאַר דאָס ווייטער זענען אַ מאַסע יידן ביי דער גרענעץ נתעשר געוואָרן פון די עמיגראַנטן... אַ סך „געענדיקטע" זענען געוואָרן „ערלה אויף דריי יאָר". פאַר דאָס זענען אַ מאַסע

אפּיקורסים אַזוי פרום געוואָרן, אַז עס ווילט זיך זיי טאָפּן ביים דופק.

אַרויף, אַראָפּ — דאָס רעדל דרייט זיך. נאָר איך איינער שטיי נאָך אויף איין אָרט. וואו עס האָט זיך מיר נישט עפּעס געוויזן, וואו איך בין נישט געגאַנגען עפּעס זוכן. האָב איך אַלץ געפונען אַ פול הויז (אָדער פּאָדער־הויז) מיט מענטשן פון געוויסע מקומות, אָדער נשרפים פון נאָנט און פון ווייט... זיי זענען, זאָגט מען, בילכער, און זיי אַליין גייען צוריק מיט גאָר־נישט. איך בין צוריק שרייבער!

און דאָ, ווערט דאָס לעבן אין האַרשע טאָג־טעגלעך אומ־ערטרעגלעכער... דורך די שרעקלעכע היצן פאַרען אויס פון מוח אַלע בעסערע געדאַנקען. און - דער עיקר - האָט מען פאַר־ווערט ביי די יאַטקעס דאָס „ביינער־פלייש" מיט די „שטיקלעך", ווייל זיי ווערן געשווינד פאַרדאָרבן. און די אָרעמע לייט זענען אַזוי באַגייסטערט פונם מאָגן, אַז די נאָז האָט ביי זיי גאָר קיין דעה נישט. עס בלייבט דעם אָרעמאַן צו שלינגען לופט, נאָר קיין לופט איז אויך נישטאָ. אין די גאַסן איז פול שטויב פון ליים, קאַלעך און ציגל -- די אַלטע הייזער פוצן זיך שוין אויס צום ווינטער־קאַרנאַוואַל. קלעפּן זיך אויס די צעראַצטע הויט, רעזירן זיך. און אין די גערטנער איז דאָ מער מענטשן, ווי בלעטער... דערצו נאָך איז דער טראָטואַר זייער מסוגל צום שטיוול רייסן. נאָר די אַלע מלאכי־חבלה האָבן נאָר געקריגן דעם רשות, וועלכן דער שטן האָט אויף איובן באַקומען, טו מיטן, וואָס דו ווילסט, „רק את נפשו שמור". בשעת, ווען די ביי־געבאַקענע פּאַטריאָטן האָבן ממשלה אויף דער נשמה אויך.

„רבונו של עולם!" אויף מיינע פּלייצעס שטייט איינער מיט לאַנגע וואָנצעס, אויף זיינע פּלייצעס שטייט נאָך איינער — די אָפּצאַסן מאַכן מיר לעכער אין די פּלייצעס, איז נאָך ווייניק, דאַרף איך נאָך ליידן פון פּאַטריאָטן! ראַפּטום וואַקסט מיר אַ סטודענט פון אונטער דער ערד אַרויס און רייסט מיר פון מויל אַרויס ברונס אַ פּאַפּיראָס, פּלוצלינג האַקט מיר איינער מיט

אָן „אוטשאָני זנאַק״ אין די פּלייצעס אַריין: מנחה דאַווענען! אָט לאָמט מיר ווייטער איינער אַקעגן: יונגערמאַן, ווייז די ציצית!

ניין! איך מוז אַנטלויפן פאַר פּאַטריאָטן, שטויב, טראָטואַרן און פון דער שטאָט אָן „ביינער־פּלייש״! איך מוז אַרויס אויף דער פרישער לופט!

— — — — — — — — — — — — — — —

אין שטאָט האָבן מיך די טראַמווייס און די דראָשקעס אַזוי טויב געמאַכט, אַז אַצינד ערשט פיל איך, ווי די אויערן גייען מיר אָפּ. איך הויב אָן לאַנגזאַם צו הערן יעדן שאָרך, יעדע לייכטע באַוועגונג. אויך בין איך מיך מחיה דערמיט, וואָס איך קאָן אַביסל פאַרמאַכן די אויגן, און דאָך נישט אָפּגעריסן צו ווערן פון דער וועלט. און די וועלט איז דאָ אַזוי פּראָסט, אַזוי איינפאַך: אויבן בלוי, אונטן גרין, און אַזוי ווייניק מענטשן!...

מיט דער צייט אָבער האָב איך אָנגעהויבן צופיל צו הערן. איך האָב אָנגעהויבן צופיל צו פאַרשטיין די אַלערליי לשונות פון עופות, פייגל, אפילו פון געוויקסן.

איינמאָל, ביינאַכט, האָב איך ראַפּטום געהערט, ווי אַ הו זאָגט אירס אַ קליין הענדל:

— פיר דיך בדרך הישר, זיי נישט ווילד, וועסטו זוכה זיין לשני שלחנות... אויף ד ע ר וועלט וועט מען דיך שפּייזן מיט אַלעם גוטן, און צו י ע נ ע ר וועלט וועט מען דיך אַוועקשיקן מיט אַ ברכה.

איך בין אַנטלאָפן. —

עס פליען צוויי שוואַלבן. איינע מאַכט צו דער אַנדערער:

— ווען מענטשן זאָלן וויסן, אַז מיר עסן ווייץ און ווערעמלעך נאָר בשעת־הדחק, וואָלטן זיי אונז אַלע אויסגעשאָסן... די מענטשן ווערן אַלע יאָר הונגעריקער און קליגער... מען דאַרף זיך היטן פאַר זיי... דאָס, וואָס מיר האָבן אַמאָל וואַסער געבראַכט צו לעשן די שרפה פון בית־המקדש, איז היינט קיין מעלה נישט... אַזוינע אַלטע ווערטל צאַלט מען נישט!

פאַר אַ מענטש אַנטלויפט מען, וואָס טוט מען אָבער מיט שוואַלבן, וואָס פליען מיר אין גרויסע רעדער איבערן קאָפּ? איך וואַרף מיך אַנידער אויף דער ערד.

הער איך, ווי דערנער רעדן.

— ווי פּאָדלע — הער איך אונטער מיר אַ דאָרן — ווי פּאָדלע די מענטשן זענען. אַז זיי קאָנען אונז נישט פרעסן, לאָזן זיי אונז נישט לעבן אַ מינוט, איז מען אונז עוקר מן השורש! נאָך ווייניק, זאָגן זיי נאָך, אַז מיר זענען מאוס... ווייץ און קאָרן זענען שיין, מיר — נישט־עסטעטיש, נמאס ומאוס... זייער געשמאַק, זייער געפיל, זייער גאַנצער שכל ליגט אין מאָגן! וואָס עס לאָזט זיך פרעסן, איז אַנגענעם, און וואָס אַנגענעם איז — איז שיין, פיין און עסטעטיש.

און דערנער רעדן שטעכעדיק. איך שפּרינג אויף; דאַנק גאָט, אַז די שוואַלבן זענען שוין אַוועקגעפלויגן, און דערזע ערשט, אַז נישט ווייט פון מיר ליגן צוויי „ליעטניקעס" אָן טורדוטן.

זיי רעדן פון שלעכטע צייטן!

— שלעכטע צייטן, — מאַכט איינער, — מיר, פעלשער, מעגן פאַרמאַכן די קראָמען... געוואָרן אַ פולע לופט מיט מיקראָבן... עס דרייט איינעם אין אויער — מיקראָבן! עס קראַצט ביי דער פּאָדעשווע — מיקראָבן!... די „הינטישע מיקראָבן" האָבן אויפגעגעסן די פּיאַוועקעס, באַנקעס, און אונז, פעלשער, איינגאַנצן... די וועלט אַפילו דרייט זיך, ווי אַ רעדל, נאָר איידער עס וועט צוריקקומען אונזער צייט, וועלן מיר שוין אויף דער וועלט נישט זיין!

אַ פעלשער אויף אַ זומער־וואוינונג איז דער בעסטער סימן פון שלעכטע צייטן; נאָר די זיכערהייט, אַז עס מוז צוריק קומען צו בלוט צאַפּן, לעשט אין מיר אויס יעדן פונק פון רחמנות; איך גיי אַוועק קאַלט, ווי אייז. —

—... אויסער עס זאָל זיך מאַכן אַן אונטערגאַנג!

יאָגט מיך נאָך דעם פעלשערס קול. —

— — — — — — — — — — — — — —

אַך, די ערגסטע „פּרנסה" אויף דער וועלט איז אַ לך.

גוט, ווייניקסטנס אויף אַ זומער־וואוינונג, איז נאָר מיין חבר, יעקל דעם משורר: בלויען הימל, גרינע ערד, פייגל... פון ווייטן קלינגט מען, ער הויבט אָן זינגען:

און מען הערט, ווי גרויסע גלאָקן קלינגען,
און מען הערט, ווי מען מעלקט די קי!

גליקלעכע משוררים; עס האָט עמיץ צווישן די קשאַקעס געגאָסן, הערן זיי קלינגען אין וואַלד, און דערמאָנען זיך, אַז מען מעלקט די קי! איך, אָרעמער לך, אַז איך קוק אויף דער גרינער ערד, גייט זיך מיר די גרינע גאַל אָן פאַר די גרינע ווערים, וואָס קריכן אויף איר; אַז איך קוק אַרויף אויפן בלויען הימל האָב איך פאַר די „לוסטיקע הימלישע אויגן" קיין אַנדער שאלה נישט נאָר: רבותים, ווי גייט עס אייך מיטן בלוט־צאַפּן? ווערט עפּעס זיין אַן אונטערגאַנג? —

אויסער דעם גומען מיט דער נאָז, (וועלכע שווייגן מכמה טעמים), ברענגען מיר די רעשט חושים נאָר גיפט; די אויגן — פעלשערס מיט גרינע ווערים, די אויערן — פּרעטענסיעס פון שוואַלבן, דער חוש המשוש — דערנער־לשון. איך האָב אַפילו ביינאַכט פון זיי קיין רו.

קוים האָב איך צוגעמאַכט די אויגן, חלומט זיך מיר דער פעלשער.

— יאָ, יאָ, — זאָגט ער — אונזער געשעפט הויבט זיך! גאָט זיי דאַנק, עס מאַכט זיך אַן אונטערגאַנג... פון אַזיע גייט די כאָלערע... און דאָ הערשט די כאָלערע־נאָסטרא, אונזער איי־גענע קוגל־קרענק!

און אויף אַלעם איז אַן אונטערגאַנג.

די וועלט פירט זיך שוין אַזוי! ברענט ערגעץ אָפּ אַ טעאַטער, צינדן זיך אָן טעאַטערס אין אַלע שטעט; פאַלט איין ער־געץ אַן אייזערנע בריק, פּלאַצן זיי אין אַרבע פנות העולם; פאַלט ווילהעלם אויף דער שיף, צעברעכט באַלד סטאַנליי אַ פוס,

הויבט אָן די פּאָליטיק שטאַרק צו לאָמען, און דער מסחר אין וואַרשע הערט גאָר אויף צו גיין.

ווערט די „נאָוואָיע ווּרעמיאַ" פרום, ווערן פרום אויך חאַצקל און בערקע, און שמערקע, און אפילו דאָקטוירים און סטודענטן. עס איז פול די לופט מיט מיקראָבן, קעגן וועלכע עס העלפט נישט, נישט קיין שכל, נישט קיין געפיל און נישט קיין געשמאַק...

— ווייל, — זאָגן די רעדנער און די שוואַלבן, — ווייל דאָס אַלץ שטאַמט פון מאָגן אַרויס...

צייטן בייטן זיך.

אַמאָל פלעגט מען זאָגן, אַז די וועלט שטעקט ביים ייד אין טאָרבע, היינט — שטעקט זי אינגאַנצן אין מאָגן.

„דזשאָן־בול" האָט רחמנות געהאַט אויף יידן, נאָר קוים האָט מען אים געזאָגט, אַז עס גייען שיפן מיט פּאות קיין ענגלאַנד, האָט ער געקריגן אַ מאָגן־קראַמף פאַר שרעק; עס איז דאָרט אויך ענג ביים טיש, וואָס טויגן אים נאָך אָפּענע מיילער?

דער אַמעריקאַנער מאָגן האָט פאַרדייט אַלע נייגעבאַקענע אידעען און קאָן קיין אייניציקן כינעזישן צאָפּ נישט פאַרדייען!

עס איז טאַקע פרייהייט, נאָר נישט פאַר מענטשן, וואָס עסן כמעט נישט מער, ווי רייז!...

אַזוי זענען פאַרמאַכט די פרייסישע גרענעצן פאַר די פּוילישע אַרבעטער, וואָס זענען יוצא מיט קרויט און באַנוצן ווייניק ביר.

און די מענטשן־ליבע רעגירט, און מען האָט זיך ליב דאָס לעבן, און שלום זוכט מען, ווי גאָלד... נאָר מען האָט זיך ליב פון ווייטן... פונדעסוועגן — מיטן גרעסטן פאַרגעניגן, נאָר אויף דייטשער אַרט — יעדערער זאָל צאָלן פאַר זיך...

אויפנעמען געסט — מיט דער גרעסטער פרייד, נאָר קומט צו מיר נאָכן עסן! אפשר וועסטו נאָך עפּעס צוריקגעבן פאַר מיינע הינט וועגן.

און פונדעסטוועגן שטייט די וועלט נישט אויף איין אָרט. די אַלטיטשקע רוקט זיך; זי רוקט זיך לאַנגזאַם, פויל, מאַכט

אַמאָל אַ ריק־שריט אויך, נאָר אין כּלל גערעדט, איז זי שוין ווייט געקומען.

וואָס אָדם הראשון איז געווען, ווייסט מען נישט.

איינער זאָגט, אַז ער איז געווען די ערשטע אַפּע, וואָס איז אַראָפּגעשפּרונגען פון בוים, געשטעלט זיך אויף דער ערד און שטאַרקער, ווי אַלע חיות ובהמות, געעפנט דאָס מויל צום עסן.

אין דער גמרא, להבדיל, איז אַ מחלוקת:

טייל זאָגן, אַז אָדם הראשון איז געווען אַ כּופר בעיקר, גאָר אַן אַפּיקורס, אָן חלק לעולם הבא, — און טייל זאָגן להיפּך, אַז ער איז געווען גאָר אויף אַ גרויסער מדרגה. —

אויב ער איז געווען אַן אַפּיקורס, איז ער זיכער געווען אַ פּרעסער. נאָר אויב ער איז געווען אין אַ הויכער מדרגה, ווייסט מען שוין נישט, וואָס זיין עבדות איז געווען, ווייל עס זענען פאַראַנען פאַרשידענע דרכים, און אַלע פירן צום הימל! און פאַרשידענע עבודותן — טייל דינען מתּוך שמחה, אַנדערע מתּוך עצבות; טייל שעלטן, טייל בענטשן, טייל פאַסטן און טייל — עסן ממש, ווי געפרעסן...

איך האָב בטבע פיינט ספקות; עס איז אַ מאַגנעט, אַ כּשוף עס הויבט זיך אָן מיט אַ קליינעם פראַגע־צייכן, און עס ווערט דערפון מיט דער צייט אַ חיה־רעה מיט אַן אָפענעם פּיסק, וואָס שלינגט איין די וועלט.

איך פּיל, אַז קוים הויב איך אָן מסופק צו ווערן, רוקט זיך מיר די ערד אַפּיר פון אונטער די פיס; אַז איך וועל באַלד מסופק זיין, צי בין איך אַמאָל אויף איר געשטאַנען, צי בין איך אַליין אַמאָל דאָ געווען. און — וואַרטן, ביז עמיץ וועט מיר געבן אַ זעץ אין די פּלייצעס אַריין, איך זאָל געוואָר ווערן, אַז איך לעב נישט אין חלום — וויל איך נישט!

דעריבער היט איך מיך פאַר ספקות, עס נישט פון שאלות און לייג אָדם הראשון אַוועק אין אַ זייט.

נאָר פון אונזער עלטער־עלטער־זיידן, וואָס אונזער עלטער־עלטער־זיידע איז זיין איינציקל געווען, האָבן מיר בעסערע

ידיעות. אַחוץ דער פּאָטאָגראַפיע, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אין אַמעריקע און אין אויסטראַליען, און אפילו אַ חוץ דעם, וואָס ער האָט דעם דין פון „חוזר ונעור" און וועט נאָך אַרויס־שווימען אַפילו אינם איין און צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, אַפילו ווען די מענטשן וועלן שוין האָבן מער מוח און האַרץ אַלס מאָגן, האָבן מיר געשיכטע און סאָציאָלאָגיע.

און אַז מיר וועלן מיט אונזער כּוח הדמיון נאָכאַמאָל דורכ־מאַכן דעם וועג פון אים (דאָס הייסט: פון דעם עלטער־עלטער־זיידן, וואָס אונזער עלטער־עלטער־זיידע איז זיין אייניקל געוועזן) ביז אונזער מאָגן־דור, וועלן מיר זען בחוש, אַז די אַלטיטשקע האָט זיך גערוקט... און רוקט זיך נאָך.

אַמאָל האָט מען פון מענטש קיין אַנדער נוצן נישט גע־קאָנט ציען, נאָר אָפּצובראָטן און אויפצופרעסן — האָט מען אַזוי געטאָן. און עד היום ווייסט מען, אַז ווייס פליישׁ איז געשמאַ־קער פאַר בעגער־פלייש, פּרויען־פלייש — אַלס מענער־פלייש, און בכלל, אַז ווער עס האָט נאָר מענטשן־פלייש פאַרזוכט, דעם שמעקט שוין אַפילו קיין קאַוויאַר, קיין אויסטערן, אַזאַ מאכל מאכלים איז עס!

ווי לאַנג האָט נאָך געלעבט דער נאַקעטער מענטש, זייט מען האָט אים געכאַפּט? אַזוי לאַנג, ווי דער כאַפּער, זיין נאַקע־טער ברודער, האָט אים געקאָנט אויפפרעסן ראשו ורובו — ווייל אונזער נאַקעטער זיידע האָט געהאַט אין זיך חיות פון אַ שלייען, וואָס וואַרפט זיך צעשניטענערהייט אין אַ פאַן. — עס האָט פאָרט נאָר געקאָנט דויערן אַ רגע כּמימרא, ווייל אונזער נאַקעטער עלטער־זיידע האָט נישט געהאַט קיין געלע, פוילע קראַנקע ציין, ווי מיר... אַלטע, וואָס וואָלטן שוין קיין ציין נישט גע־האַט, זענען אויף דער וועלט נישט געוועזן, מען האָט זיי גער קוילעט צו **ד ע ר צ י י ט**!

לענגער אַביסל האָט דער געפאַנגענער געלעבט, ווען דער־מענטש האָט זיך אַזוי פיין אויסגעבילדעט, אַז ער האָט פאַר־שטאַנען צו האַלטן, מאַכן און נוצן פייער...

איידער מען האָט אָנגעלייגט אַ פייער, איידער עס האָט

זיך צעברענט, האָט דער געפאַנגענער געקאָנט אָפּלעבן אַ פּאָר שעה; ווייל עס זענען נאָך דאַמאָלט קיין צינד־העלצער נישט געווען, און מען האָט געמוזט רייבן איין האָלץ אָן צווייטן.

אויך האָט עס זיך געקאָנט טרעפן נאָך אַ רעגן, ווען דאָס ברענהאָלץ איז נאַס געווען!...

ווען אונזער געפאַנגענער זאָל געווען קאָנען שרייבן, וואָלט ער צייט געהאַט אַ צוואה צו מאַכן, און עמיצן שענקען די צעשפּאָלטענע ביינער, נאָכן אַרויסנעמען דעם מאַרך.

די אַלטיטשקע האָט זיך ווייטער אַ רוק געטאָן, און אדם הראשונס אייניקלעך האָבן אָנגעהויבן צו פאַרשטיין די דינים, וואָס היינט ווייס יעדע קעכין, היינו: אַז אויב מען לייגט נישט אַריין, נעמט מען נישט אַרויס, אַז אַ געשטאָפּטע לעבער איז בעסער ווי אַן אומגעשטאָפּטע, און — אַז אין דער פינסטער ווערט פעטער די גאַנז.

קוים איז דער מענטש צום שכל געקומען, האָט שוין דער געפאַנגענער געהאַט גאַנצע וואָכן געשענקט לעבן! און וואָס פאַר אַ לעבן! אמת, מען האָט אים געהאַלטן ערגעץ אין אַ לאָך, אין דער פינסטער, אָבער עסן האָט מען אים געגעבן דאָס שענסטע, דאָס בעסטע! און געלעבט האָט ער אַמאָל לאַנג, גאַנץ לאַנג...

עס האָט זיך געטראָפן אַ האַלב יאָר, אַ יאָר! וואָלט דער געפאַנגענער געהאַט די מיטלען, וואָס מיר נוצן אויף אָפּצערן, וואָלט ער אפשר נאָך לענגער געלעבט; עס האָט אָבער דאַמאָלט נאָך קיין עסיק אַפילו נישט עקזיסטירט, און אַפילו די דאַמען זענען דיק און שטאַרק געווען.

דערווייל רוקט זיך אַלץ ווייטער די וועלט!

מען דערזעט, אַז דעם מענטשנס הענט און פיס, אָדער — זיין אַרבעט, זענען מער ווערט אַלס זיין פלייש.

און דער מענטש איז שוין אַזוי ווייט געבילדעט, אַז ער קאָן זיך איינהאַלטן, נישט פאָלגן דעם יצר־הרע, נישט נאָכגעבן דער „קאָלדאַן" — נאָר פאַרזאָרגן זיך אויף שפּעטער!

דאַמאָלט ווערט שוין פון דעם „געבראָטענעם" אַן עבד כנעני, וואָס קאָן לאַנג, גאַנץ לאַנג לעבן, אויב ער ברענגט נאָר נישט

זיין בעל־הבית אין כּעס אַריין, אָדער – אויב דער בעל־הבית ווערט נישט זייער שטאַרק הונגעריק...

אַ גאַנצן זומער, ווען דער טייך וואַרפט אַרויס פיש, ווען אויף די ביימער איז דאָ אויבס און אויף די פעלזן – ווייכע, ווייסע חלזונות (שלימאַקעס) איז ער אודאי זיכער מיטן לעבן.

די געפאַר איז נאָר גרויס געוועזן ווינטער־צייט...

נאָך אַ געפאַר איז געוועזן – פון מזבח! די וועלט רוקט זיך לאַנגזאַם, נאָר דער מזבח מיטן כּהן נאָך לאַנגזאַמער... די רעליגיעס ווילן נישט וויסן פון קיין נייעס...

די מצריים, למשל, פלעגן מוזן קוילען די קרבּנות מיט שטיינערנע מעסערס, כאָטש עס זענען שוין חלפים לאַנג אויף דער וועלט געוועזן; די גייסטלעכקייט טראָגט שטענדיק מלבושים פון עטלעכע הונדערט יאָר צוריק... און דעריבער האָט נאָך לאַנג געדויערט איידער מען האָט פאַרטוישט מענטשן־קרבּנות אויף קעלבער דעם ערשטן טויש האָט געזאָלט מאַכן אברהם־אבינו.·. נאָר נישט אין דעם בין איך אויסן: זכות אבות איז שוין היינט אין שוסטער־גאַס, אַלטע וועקסל צאָלט מען נישט!

נאָר די אַלטיטשקע האָט זיך ווייטער גערוקט... די געטער (דאָס הייסט: זייערע פלעניפּאָנטן אויף דער ערד) האָט אָנגעהויבן שמעקן קעלבערנס, און דער עבד כּנעני איז נאָך זיכערער געוואָרן מיטן לעבן!... כאָטש נישט אַזוי קורץ, ווי איך דערצייל, איז עס געשען. כאָטש ווען מיר וועקן היינט אויף די אויפגעפרעסענע מענטשן פון יענע דורות, וואָלט פאַר אונזערט־וועגן קיין שטויב אויף דער ערד געבליבן, כאָטש הער פראַגרעס האָט זיך נישט געמאַכט מיטאַמאָל – פריער האָט מען עס געגעסן מענטשן־פלייש פאַר נקבות *), דערנאָך פאַר מאַנס־

*) ווען אייבער פון די גרויסע חסידים, וואָס עסט נישט צוזאַמען מיטן ווייב ביים טיש, זאָל וויסן, אַז דער מנהג קומט אַרויס פון יענער צייט, ווען דאָס ווייב האָט נישט געטאָרט עסן דאָס זעלבע, וואָס דער מאַן, ווייל נאָר ער האָט געמעגט עסן מענטשן־פלייש און זי נישט, וואָלט ער

פֿאַרשווינען און דערנאָך ערשט דעם מזבח אָדער דעם גייסט־לעכן — נאָר שטיין שטייט נישט די וועלט, און זי האָט זיך ווייטער גערוקט!

דער מענטש איז וואָס אַמאָל שפּאָרזאַמער געוואָרן, קאַרגער ער האָט דעם עבד כּנעני געהיט נישט ווייניקער, ווי אונזערע פֿויערן דעם אינוועטאַר. די לייב־אייגענע (עבדים כּנענים) האָבן דאַדורך אפשר בעסער אויסגעזען, ווי זייערע לײדיק־גייער, די בעלי־בתּים.

געבילדעטער זענען זיי אַוודאי געווען; זיי האָבן געאַרבעט און געוואָרן מיט דער צייט בעלי־מלאכות און אַפילו קינסטלער!

שלעכט איז נאָר געווען אין אַ הונגער־צייט, ווען עס האָט פֿאַרפֿעלט עסן, אָדער ווען די עבדים כּנענים האָבן זיך אַזוי געמערט, אַז מען האָט פֿון זיי אַזויפֿיל אַרבעט, וויפֿיל זיי האָבן געקאָנט געבן, נישט געקאָנט נעמען... און בפֿרט אַז מען האָט מורא געהאַט פֿון זייער צד פֿאַר אַ מרידה...

אַזאַ צופֿאַל איז געווען אַפֿילו אין גריכנלאַנד! נאָר עס איז שוין געווען אַ געבילדעטער דור, מענטשן־פֿלייש האָט מען שוין נישט געגעסן, און פּרעהס עצה — וואַרפֿן אין וואַסער אַריין, האָט נישט געפּאַסט צו דער גריכישער בילדונג. האָט מען זיך אַן אַנדער עצה געגעבן: מען האָט אַריינגעטריבן די איבעריקע עבדים, די נישט נויטיקע בעלי־מלאכות, קינסט־לער, זינגער, פֿילאָזאָפֿן אין וואַלד אַריין, און די יונגע מיוחסים האָבן זיך אויף זיי געלערנט שיסן. כּל זמן די קנעכט זענען אַנטלאָפֿן אויף דער ערד, האָט מען געזאָגט אַ יהי רצון:

זיכער פֿאַרלוירן דעם אַפּעטיט — וויזיקסטנס צום נאַרישן מנהג: אַניט וואָלט ער כאָטש גערדאַרפֿט זיין קאָנסעקווענט און נישט עסן מיטן ווייב אין איין צייט אויך. ווייל עד היום ביי די ווילדע אין אַמעריקע און אויסטראַליען טאָר דאָס ווייב זיך נישט צורירן צום עסן, ביז דער מאַן האָט אָפּגעגעסן און איז אינגאַנצן זאַט. מערסטנטיילס, נאַטירלעך, האָט דאָרט דאָס ווייב דעם אייגענעם סוף, וואָס אונזער אָרעמע יידענע האָט, ווען זי שיקט דעם מאַן עסן אין סוכּה אַריין... פֿון דאַנען אויך נעמט זיך דער מנהג, וואָס די בעל־הביתטע טיילט ביים טיש און זעלטן זי זאָל זיך נישט פֿאַרטיילן.

אלוהי, אַ ווילד־חזיר! איז אָבער, איינער אַרויפגעשפּרונגען אויף אַ בוים, האָט מען אים אַלס פויגל געשאָסן...

עס האָט אַזוי לאַנג געדויערט, ביז מען האָט רעגולירט די צאָל מענטשן מיטן עשירות פון עסנוואַרג; געמאַכט יעדן צוריק ניצלעך און — שלום ושלוה! קיין ניצלעכן מענטש האָט מען נישט גערירט! נישט געשאָסן, אַפילו נישט געטריבן! —

און די וועלט האָט זיך ווייטער געדרוקט!

מען האָט איינגעזען, אַז דער „עבד כנעני", וואָס קאָן גאָר נישט „זוכה" זיין, קאָן גאָרנישט זיין אייגנס האָבן, ווייל „מה שקנה עבד קנה רבו" — אַלץ, וואָס דער קנעכט דערוואַרבט, געהערט דעם בעל־הבית — און דעריבער, אַז ער אַרבעט אַפילו, אַרבעט ער אָן חשק, אַבי איבערצוקומען, אַבי יוצא צו זיין; דאַגעגן אַ מענטש, וואָס אַרבעט פאַר זיך, אַרבעט מיט מער כוח, מיט מער חשק און איז דעריבער מער ניצלעכער — האָט מען די ניצלעכע מענטשן באַפרייט... און אַזוי איז געקומען ביז צום היינטיקן טאָג.

עד היום איז דער ניצלעכער מענטש, דער, וואָס מען דאַרף אים נויטיק — זאַט; און מען היט אים, ווי אַן אויג אין קאָפּ... עד היום שטאָפּט מען הינער און גענז! און אַפילו די שוואַלבן, ווייל מען מיינט, אַז זי עסט אויף נאָר ווערים און רירט נישט קיין תבואה, איז אויך זיכער מיטן לעבן, כאָטש זי גלויבט אפשר אין גאָרנישט...

מען דאַרף ניצלעך זיין, אָט דאָס איז דער כלל. און דעריבער הויב איך, לץ, אָן צו קלערן, צו וואָס נוץ איך אייך? איך האָב אייך ווייטער נישט געקאָנט מאַכן לאַכנדיק!

איך פיל מיך דעריבער שרעקלעך דענערווירט און מיר דאַכט זיך, אַז די גאַנצע „נאַטור" איז נערוועז, עס איז שפּעט ביינאַכט און זי קאָן נישט איינשלאָפן. דאָ רופט זיך אָן אַ הונט, דאָ אַ קאַץ, דאָ גיט אַ בלאָז, עמיץ — אַ זיפץ... עס ציטערט אויף מיר די הויט!

אום מיך צו באַרויהיקן און די נאַטור איינצושלעפערן, פּרוּו איך מיינע כוחות אין געזאַנג.

איך שפרינג אויף פון געלעגער, הויב אויף די רעכטע האַנט צום הימל, לייג די לינקע אויפן האַרץ, און באַמי זיך אַרויסצוגעבן אַ פּאָר טענער. דערביי עפן איך די אויגן און פיל בחוש, אַז מיין זיסער קול גייט מסוף העולם ועד סופו. איך ווייס נישט, פון וואַנען עס האָט זיך צו מיר גענומען, נאָר די גראַמען פאַלן מיר אויסן קאָפּ אַרויס אַזוי לייכט, אַזוי גרינג, אַז מיר הויבט אָן דאַכטן, אַז עס שטעקט עפּעס טאַקע אין מיר אַ מין משורר! און עס איז אַ פאַרגעניגן מיט די גראַמען... גאָר־נישט, מען דאַרף נישט דענקען, מען מעג קיין פולווער נישט געפינען, אַבי עס קלינגט...

וואָס פעלט, למשל, מיין קאָמפּאָזיציע, וואָס איך האָב דאַמאָלט געמאַכט? זאָגט אַליין?

הימל, נישט דונער!
שטערן, נישט שיין!
לבנה, נישט שימער!
שטילער זאָל זיין!

הוידע נישט, צווייג!
וואָלקן, נאָר שטיי!
ווינטל, דו שווייג!
ערדל, נישט דריי.

ימל, זיי שטום!
רעגן, נישט קאַפּ!
בערל, נישט ברום!
פערדל, נישט כראַפּ

פרעשל, נישט „קוואַ"!
לאָשאַק, נישט „הע":
פייגעלע, שאַ!
עקסל, קיין „מע"!

ליבעלע, קיטש!
קעצל, קיין לעק!
דו, קו, קיין מריטש!
קעלבל, קיין בלעק!

ווייבל, קיין פשיק!
מיידל, נישט קראַץ!
בטלן, קיין קניק!
שאַטס אַלע, שאַטס!

שטילער, נאַטור,
שטילער, „דו שלעכטס",
שטילער, איך לץ
וויל געבן אַ קרעכץ!

און עס איז מיר אויף אָרט און שטעל גרינגער געוואָרן, די נאַטור איז איינגעשלאָפן, איך אויך.

און עס האָט זיך מיר געחלומט, אַז איך האָב דאָס געדיכט פון ערגעץ אַרויסגעגנבעט. נאָר, אַז איך קאָן מיך נישט דערמאָנען, ווער עס האָט עס געשריבן, און וואו עס איז געדרוקט געוואָרן, וועט דער לעזער — טראַכט איך — אַודאי נישט וויסן, און דאָס איז דער עיקר!

דאָס אַלץ איז אָבער פּאָרט נישט צום לאַכן!

איך טרייסט מיך נאָר מיט דעם, וואָס איך האָב צו טון מיט יידן רחמנים בני רחמנים; מיט יידן, וואָס זענען יוצא מיט אַן ערוב, מיט בטול חמץ, מיט אַ יהי רצון פאַר קרבנות.

יידן! אָפּלייענענדיק דעם פעליעטאָן, זאָגט אַ יהי רצון — גלייך איר וואָלט געלאַכט און זייט מוחל דעם

לץ פון דער רעדאַקציע.

1891

וואָס הערט זיך?

— — — — — — — — — — — — — —

פון אונזער לאַגע אין לאַנד, האָבן מיר ווייניק וואָס צו רעדן; זי איז יעדן לעזער גאַנץ גוט באַקאַנט...

מיר קאָנען נאָר פאַרצייכענען דעם פאַקט, אַז אין דער לעצטער צייט, וואָס איז שלעכט פאַר דער גאַנצער וועלט, זענען די יידישע פרנסות אַזוי געפאַלן, אַז אַפילו אונזערע שונאים האָבן שוין נישט דאָס הארץ צו רעדן פון אונזער אָנגעגזלטער עשירות. זיי זענען שוין מודה, אַז מיר זענען אָרעם, זייער אָרעם. אַז, צוזאַמענגעדריקט אין שטעט, געניגט נאָר אונזער הכנסה אויף קוים אַ שטיקל ברויט מיט אַ ציבעלע אָדער אַ צײנדל קנאָבל; נאָר דאָס, זאָגן אונזער שונאים, קומט אונז אויך נישט. פאַר רחמנות וואָלטן זיי צוגעלאָזט צום מויל אַ פּאָר ברויטלעך מיט עטלעכע ציבעלעס און אַ צענדליק קנאָבל, נאָר פיר מיליאָן ברויטלעך אַ טאָג, פיר מיליאָן ציבעלעס, אַ צוויי מיליאָן קנאָבל יעדן טאָג — דאָס, זאָגן אונזערע שונאים, קומט אונז נישט. זיי רעכענען אויס, וויפיל עס קאָסט אַ יאָר, אַ שמיטה, אַ יובל און שרייען געוואַלד. —

— — — — — — — — — — — — — —

דער אַנטיסעמיטיזם אין אויסלאַנד שטייט אויפן אייגענעם אָרט; קיין נייעס איז ער נישט, אין אַלע דורות זענען גע־

וועזן אַנטיסעמיטן, נאָר אין גוטע צייטן ליגן זיי פאַרשטעקט אין די לעכער און מען הערט נישט זייער קול; קומען שלעכטע צייטן... שטייען זיי אויף בימהס און דרשנען.

אין עסטרייך און פּרייסן האָבן זיך געמאַכט געזעלשאַפטן צו ווירקן קעגן די אַנטיסעמיטן. אין עסטרייך זענען צוגעשטאַנען דערצו פון אַדל און גרויסע באַאמטע; אין פּרייסן נישט. די סבה איז אַ פּשוטע: אין פּרייסן וויל די רעגירונג שטאַרקן דעם נאַציאָנאַליזם, ווייל ער האַלט גאַנץ דייטשלאַנד צוזאַמען, און דעריבער קוקט זי אַביסל דורך די פינגער אויף די אַנטי-סעמיטן, וואָס ווילן אויסרייניקן דייטשלאַנד, עס זאָל בלייבן נאָר פּאַר ריינע דייטשן; דעריבער האַלטן זיך די באַאמטע און דער אַדל פון ווייטנס; דאַקעגן אין עסטרייך, וואָס עס איז צו-זאַמענגעשטעלט פון פאַרשידענע פעלקער — דייטשן, אונגאַרן, בעמען, פּאָליאַקן און אַנדערע, איז דער אנטיסעמיטיזם — ווי ווייט ער איז נאַציאָנאַל — פאַר דער רעגירונג געפערלעך, און דעריבער האָבן זיך דער אַדל און די באַאמטע צוגעשלאָסן צו דער קעגן־פּאַרטיי — „מעז יצא מתוק"!

— — — — — — — — — — — — — — —

ווייניק וואָס האָבן מיר צו זאָגן וועגן דער עמיגראַציע. מער ווייניק איז יעדן באַקאַנט, אַז קיין רעגירונג איז נישט צו-פרידן, אַז עס קומען צו איר אָרעמע לייט מיט ליידיקע הענט. אין יעדן לאַנד אין אייראָפּע, און היינט שוין אַפילו אין די פאַרייניקטע שטאַטן אין אַמעריקע, איז דאָ מער הענט צו דער אַרבעט, אַלס מען ברויכט.

אַלע טאָג קומען אַרויס נייע מאַשינען, וואָס פאַרשפּאָרן מענטשן־אַרבעט. די אַרבעטער דערווייל מערן זיך און האָבן פון טאָג צו טאָג ווייניקער אַרבעט און ווייניקער נאָך פאַרדינסט, ווייל דורך דער קאָנקורענץ פאַלט דער לוין פון דער אַרבעט. אין אַלע אייראָפּעישע לענדער, ווי אויך אין די פאַרייניקטע שטאַטן אַמעריקעס איז דער אַרבעטער־קלאַס אומרוהיק, די רע־

גירונגען האָבן מורא פאַר מרידות, און ווילן על כל פנים נישט לאָזן פאַרגרעסערן די צאָל פון פראָלעטאַריאַט.

ווייניקע האָפן אויף בעסערע צייטן פאַר יידן אין אייראָ־פּע, און אפילו די, וואָס האָפן נאָך, רעכענען אויף אַ לאַנגע, לאַנגע צייט. דעריבער איז, על כל פנים דערווייל, די קאָלאָ־ניזאַציע אַ לעבנס־פראַגע פאַר יידן.

די הויפּט־שטעלן זענען פּאַלעסטינע און אַרגענטינע. פון אַרגענטינע ווייסן מיר זייער ווייניק. דער באַראָן הירש האָט געקויפט ערד, מן הסתם האָט ער זיך נישט געלאָזט נאַרן, די ערד איז אודאי גוט, דער קלימאַט איז געזונט. עס פאַלט אונז נישט איין שטאַרק מסופק צו זיין, צי יידן זענען פעיק צו ערד־אַרבעט, ווייל דער מוז איז דער בעסטער לערער, און אַ ייד איז פון אייביק אָן אַ גוטער תלמיד; עס קאָן נאָר זיין די פראַגע, ווי לאַנג עס וועט דויערן דאָס אויסלערנען, און דאָס לאָזט זיך נישט איבעררעכענען; דערווייל איז חשק ביים תלמיד דאָ גענוג, סבלנות האָט ער, און אַ פּאָר דורות וועלן מוזן ליידן...

עס איז נאָר געוועזנדט דערין, די רעגירונג זאָל די עמי־גראַציע ערלויבן. ווייל אַן עמיגראַציע, וואָס איז נישט געמאַכט פאַר איינצלנע מענטשן, נאָר פאַר טויזנטער, דאַרף קיין מהומה נישט זיין, עס מוז זיין מיט אַ סדר, גיין דאַרפן נישט אַלע, וואָס ווילן, נאָר די פון זיי, וואָס זענען פעיק צו ערד־אַרבעט. כל התחלות קשות; דערנאָך וועט אפשר קומען די צייט אויף דער רעשט. די ערשטע קאָלאָניסטן זענען דער פונדאַמענט פונם בנין, און צו אַ פונדאַמענט דאַרף מען גוט, שטאַרק מאַטעריאַל און זיין באַהיטזאַם. יעדערער פאַר זיך, ווען ער לויפט, איז ער אפשר גערעכט; דער דלות טרייבט! נאָר דעם כלל טוט יעדער איינציקער, וואָס לויפט פאַר דער צייט, אַ גרויסע רעה. —

— — — — — — — — — — — — — — —

די קאָלאָניזאַציע פון פּאַלעסטינע איז עלטער, מיר האָבן

שוין דאָרטן אַ סך קאָלאָניעס, נאָר ליידער, ווייסן מיר פון דאָרטן אויך זייער ווייניק, וואָס אייך צו זאָגן.

נאָכפּלאַפּלען מענטשן, וואָס האָבן פּאַלעסטינע פאַר ד'אויגן נישט געזען, האָבן מיר נישט דאָס האַרץ. ווער עס איז אַ היי־סער פּאַלעסטיניעץ, האָט רעכט צו גיין אַליין אומבאַרעכנט, נאָר יענעם הייסן, און דערנאָך צו הערן אַ שאלה: „הבלתי אי־קברים", האָט קיינער קיין רעכט נישט! יעדער מענטש פאַר זיך אַליין מעג זיך מוסר נפש זיין פאַר אַן אידעע, אַלע אַרום אים קאָנען אים אפילו פאַרגעטערן דערפאַר; נאָר פאַרלאַנגען פון גע־ווינלעכע מענטשן מסירת־נפש מיט ווייב און קינד איז נאַריש.

נאָר צי איז באמת דאָ דערביי מסירת־נפש? ווי שטייען די קאָלאָניעס, וואָס מען האָט ביז אַהער געמאַכט? צי איז באמת פון דעם „ארץ זבת חלב ודבש" געוואָרן אַ „סדום ועמורה"? עס איז שווער צו גלויבן, עס לאָזט זיך נישט גלויבן, וויפיל קללות עס איז אויף אונז נישט געקומען, קאָנען מיר זיך דאָך נישט איינשטעלן נאָך אויף דער קללה צו רעכענען?!

פאַרוואָס דען שווייגן די חובבי ציון? פאַרוואָס הערט מען זיי פון אַלעמען רעדן, און שטאַרק און הייס רעדן, און פון דעם מאַכט מען אַ שווייג? פאַרוואָס האָבן מיר חשבונות פון הוצאה והכנסה און קיין חשבון פון דעם, וואָס עס דאַרף שוין זיין אונזער קנין, אונזער נחלה, אונזער אייגנטום?

די חובבי ציון זענען מענטשן, און אַלס מענטשן האָבן זיי אַודאי גרויסע פעלער געמאַכט. ווער ווייסט, ווי אַזוי מען האָט זיי גענאַרט ביים ערד קויפן; ווער ווייסט, ווי אַזוי און ווי ווייט זיי האָבן זיך גענאַרט אין די ערשטע מענטשן, וואָס זיי האָבן אויף זייער קראַפט און געטריישאַפט געהאָפט...

אָט! דאָס בלייבט אונז נאָר צו קלערן... די חובבי ציון, אַלס גרויסע אידעאַליסטן, זענען אַודאי געוועזן זייער נישט פראַקטיש ביי פראַקטישע זאַכן, ווי ערד קויפן, פאַרזייען, פלאַנצן... און ווייל זיי האָבן מורא, מען זאָל נישט זייערע פעלער אָנ־נעמען אַלס פעלער פון דער ערד — שווייגן זיי בעסער.

צי איז באמת אַ חלוק פון פאַרשווייגן דעם אמת און ליגן זאָגן? אָדער – צי הייליקט ווירקלעך דאָס ציל די מיטל?

מיר וואָלטן געהאַט אַסך דעריבער צו רעדן, נאָר דערווייל איז עס אַ „הלכתא למשיחא״, די טערקישע רעגירונג לאָזט נישט אַריין קיין יידן, און אויך – עס הערט זיך, אַז פון היינט אָן זאָל ווערן אַנדערש.

די קאָלאָניזאַציע זאָל איבערנעמען דער באַראָן הירש, עס פאָרט אַראָפּ, זאָגט מען, אַ קאָמיטעט פון געלערטע באַקוקן היערד... עס זאָל ווערן גאָר אינגאַנצן אַנדערש!

דערווייל מוזן מיר וואַרטן און האָפן.

189/

אויה א פעליעטאָ!

מען האָט געפרעגט אַ דאָן־זשואַן, פאַרוואָס ער האָט נישט בעסער חתונה, האָט ער לפי תמו געענטפערט, אַז ער האָט מורא! וואָרים וועמען זאָל ער נעמען? אַ בתולה? ווער ווייס, וואָס עס וועט פון איר אַרויס? עס קאָן זיין אַ „מצא״, עס קאָן זיין אַ „מוצא״, און איינצושטעלן זיך האָט ער מורא; אויפ־קלייבן, וואָס יענער וואַרפט אַוועק — נעמען אַ גרושה, וויל ער נישט. אַן אלמנה, וואָס האָט שוין איינעם געפירט צו גע־טריבן אין זיין רו אַריין, איז אַ געפערלעכע זאַך. אַמבעסטן איז דעריבער אַן אשת איש — „אַז זי טויג פאַר יענעם, טויג זי פאַר מיר אויך!״...

עס הייסט אַפילו „עזותקייט״, „נבול־פה״, עס איז דאָך די אייגענע לאָגיק, אָן וועלכער עס האַלטן זיך אַלע אונזערע סוחרים...

הונדערט יאָרן גייען פאַרביי, טויזנטער יינגעלייט גייען אַראָפּ פון קעסט, און קיינער זוכט זיך נישט קיין נייע פרנסה. וואָס אַ נייער סוחר, איז אַ נייער קאָנקורענט צו דער אַלטער סחורה... זוכן אַ נייעם אַרטיקל איז אַן איינשטעלעניש, מען קאָן אַריינפאַקן די פאָר גילדן און דערנאָך — לייג די ציין אין בייטל אַריין; אָפּקויפן ביי יענעם אַ גרייט געשעפט, איז קיין סברא נישט! עס זאָל גוט זיין, וואָלט עס יענער קיינעם נישט פאַרגינען, בפרט איבערנעמען ביי אַ באַנקראָט! אַזאַ גע־

שעפט איז שוין אַ קטלנית, אַ געפּערלעכע זאַך... אַמבעסטן איז דאָס, וואָס אַלע האָבן; אַז עס לוינט פאַר יענעם, וועט לוינען פאַר מיר אויך...

און דעריבער, ווער עס גייט אַראָפּ פון קעסט, מאַכט זיך אַ שענק „נאַ וויפּיוקו" אָדער „נאַ ווינאָס", עפּנט אַ געוועלבל מיט די אייגענע מינים, וואָס אַנדערע האָבן, אָדער קויפט זיך אַ שטעקעלע און הויבט זיך אָן אַרומדרייען גלייך מיט אַלע אין גאַס...

נאָר פאַר דאָס — האָט זיך שוין איינער איינגעשטעלט דאָס לעבן און געבראַכט אַ נייעם מין, מוז עס שוין מאָרגן זיין אין אַלע גאַסן; „אַז עס לוינט פאַר יענעם, לוינט פאַר מיר אויך"... מעג עס זיין שיך, סמאָלע, פּרוכנע... אַלץ איינס...

דאָס אייגענע געשיט אין אונזער געשעפט — אין דער ליטעראַטור מיין איך — אויך. איך אָרעמער לץ האָב געוואָלט זיין אין מיין ווינקעלע אַ יחיד. אַלע מיינע חברים האַנדלען מיט האָניק און בוימאייל... אויב מען איז נאָר נישט קיין איסטניס, מען האָט נישט קיין פּאַראַורטייל, איז גאָרנישט שלעכט! איך האָב אָבער געוואָלט זיין אַ יחיד און אָנגעהויבן האַנדלען מיט גאַל, ווערמוט, און סם פאַר מייז... באָדיי אַ שטיין — האָב איך געטראַכט — אַבי אַליין. איך האָב געוואוסט, אַז אמת איז די ערגסטע סחורה, נאָר איך האָב גערעכנט, אַז אַפילו די ערגסטע סחורה, אַז זי איז נאָר אין איין האַנט, קאָן זי אויך געבן אָפּצולעקן אַ ביין...

נאָר קוים האָב איך מיין קלייטל געעפנט — עס איז דאָ אַ קאָנקורענט — ר' ראובן ב"ר אשר בריינין!

אַז עס לוינט — האָט ער געטראַכט — פאַר מיר אין וואַרשע, וואו מען קאָן מיר יעדן טאָג טרעפן מיט אַ שטיין אין קאָפּ, לוינט פאַר אים אין ווין אַודאי!

און באַלד שטעלט ער זיך פאַר דער טיר אין זיין „ממזרח וממערב" און הויבט אָן צו וועגן אמת אויפן קווינט און אויפן לויט!...

„ווער עס מיינט — רופט ער אויס בקול רם — אַז אין

די לעצטע צייטן איז אונזער ליטעראַטור אַנטוויקלטער, ברייטער און רייכער געוואָרן — דער נאַרט זיך אָדער יענעם; אַניט, פאַרלאַנגט ער אַזוי ווייניק פון דער ליטעראַטור בכלל און פון אונזערער בפרט, אַז ער געפינט דאָס, וואָס ער דאַרף, ביי אונז אויך"...

ער זאָגט, אַז אונזער ליטעראַטור איז אַן אוצר, אין וועלכן עס ליגן באַהאַלטן סאַמע שברי כלים: „שאַרבאַנעס און שמאַטעס, און דאָס אַלץ איז נאָך, פאַר שיינקייט וועגן, באַדעקט מיט טויזנט־יאָריקן שטויב און באַהאָנגען מיט אַלערליי שפינוועבס"...

אונזערע געלערטע — זאָגט ער ווייטער — זענען נישט קיין שווערע, מאַסיווע סחורה; זיי זענען נאָר לייכטע קאָרקעס, „וואָס שווימען אַרום פון אויבן אויף די שוים־בלעזלעך" פון וואַסעריקן לעבן; „טיפער נעמען אַראָפּלאָזן זיך, דער גרונטעווען עפּעס — פאַלט זיי גאָרנישט איין... די קליינע מוחלעך זענען יוצא מיט אויבערפלעכלעכע קליניקייטן, מיט נאַרישקייטן"... „זיי האָבן קיין אידעען נישט, נאָר עפּעס אַ שאָטן פון (פרעמדע) אידעען"... וואָס קאָנען זיי געבן דעם לעזער, אַז „זיי אַליין קלויבן נאָר שיריים" פון אונטער פרעמדע טישן. און די קליין־מוחיקע, קורצזיכטיקע שרייבערלעך רעדן זיך נאָך איין, אַז זיי טוען עפּעס, און באָרען זיך מיט „טפשות פה ונבול עט"...

ווי אַזוי מען זעצט איבער „טפשות פה און נבול עט", אָסוד, אויב איך וויס... אַ „מאוס־מויל" און אַ „פוילע־פעדער", איז נאָך ווייניק... „טפשות פה" און „נבול עט" איז אַ פעליעטאָן אַ לאַ לעווינסקי... נאָר ווער עס האָט אים נישט געלעזן, דער וועט שוין נישט פילן דעם טעם, נישט וויסן דעם ריח...

נאָר ווי עס איז, איך האָב געקריגן אַ קאָנקורענט...

עס ליגט פאַר מיר אויפן טיש אַ גאַנצער באַרג מיט ספרים... נאָר וואָס זאָל איך רעדן איבער זיי, אַז בריינין האָט

מיר די ווערטער פונם מויל אַרויסגעריסן. אַז איך שטיי מיט אַ טרוקענער צונג און קאָן זי נישט איבערדרייען! אמת איז, אַז ער האָט געמיינט די העברעישע ליטעראַטור, און פאַר מיר ליגט נאָך אַ באַרג יידיש, „ריין יידיש"... נאָר — מה נשתנה? וואָס איך וועל שרייבן, וועט מען אַלץ זאָגן, אַז איך האָב ביי ברייבינען געגנבעט און מען וועט נאָך צווישן אונז אָנמאַכן אַ שלעכט לעבן...

איך וועל שוין בעסער היינט איבער ליטעראַטור נישט רעדן... איך וויל פּרוּוון רעדן פון בילדער.

איך האָב געזען אַ בילד; ערגעץ אויף אַן אויסשטעלונג אין אפשר גאָר אין חלום.

עס איז טיילמאָל גאַנץ שווער צו געפינען די גרענעץ צווישן חלומות און לעבן... גאַנץ אָפט חלומט זיך, אַז די קו איז געפלויגן איבערן דאַך, כאָטש זי שטייט פעסט צוגעבונדן אין אָבאָרע; און טיילמאָל געשיט אַזוינס, וואָס עס האָט זיך קיין פילאָזאָף נישט געחלומט... טיילמאָל שטעקט אינם חלום אַזויפיל לעבן, אַזויפיל אמת, אַזויפיל ברענענדיקע צרות און אַזאַ לע־בעדיק נחת, אַז דאָס לעבן איז דערנאָך אָן לעבן, אָן אַ קאָליר אָן פאַרב... און אַזוי טרויעריק־גרוי, גלייך עס וואָלט אייביק גע־ווען צווישן טאָג און נאַכט!... קורץ — די חלומות מיטן לעבן זענען גאַנץ אָפט אַזוי צוזאַמענגעוויקלט, אַזוי פאַרקניפּט, אַז עס איז קיין וואונדער נישט, אויב קייזער ווילהעלם וויל פּרוּוון שפּילן ביי דעם קניפּ די ראָלע פון אַלכּסנדר מוקדון!... און דע־ריבער האָט ער טאַקע פאַר אַ נייע פּאַרטיע רעקרוטן געהאַלטן אַ רעדע און געזאָגט, אז ער האָפט, אַז זיי זענען פרום, גלויבן אין גאָט און וועלן ציען די שווערד נישט קעגן די פראַנצויזן אַליין, נאָר אַפילו קעגן אייגענע שוועסטער און ברידער, אויב עס וועט זיך זיי עפּעס חלומען...

נאָר דער קייזער ווילהעלם האָט כאָטש אָפענע אויגן; ער

עט, וואָס עס טוט זיך, ער גיט אַכטונג! נאָר אַנדערש איז געוועזן אויפן בילד, וואָס איך האָב געזען...

אין הויף ברענט... דאָס פייער ליגט שוין אין די פענסטער פון אַ גרויסער, ברייטער ליכטיקער שטוב... די פלאַמען שלענגלען זיך אינמיטן געדיכטן רויך... אָט, אָט וועלן פּלאַצן די שויבן און דער פייערדיקער ים וועט זיך אַריינרייסן אין שטוב אַריין...

אויף אַ שעזשלאָנג זיצט האַלב אָנגעלענט אַ בלאָנד קינד פון אַ יאָר צוויי. לעבן שעזשלאָנג, אויף דער פּאָדלאָגע, ליגט דאָס שפּילצייג, וואָס עס האָט ערשט אַרויסגעלאָזט פון הענטל... אַ פּאַרצעלייענע פּופּע איז, אַראָפּפאַלנדיק, צעשפּאָלטן געוואָרן, און פון איר געעפנטן לייב קריכן אַרויס די וואָילאָקענע געדערעם... דער גומענער פּאַיאַץ צאַפּלט — נאָר אים האָט דאָס פאַלן נישט געשאַדט...

דאָס קינד קוקט גלייך אין פייער אַריין. דער אָפּגלאַנץ רויטלט אים דאָס בלאַסלעכע פּנים... עטלעכע ליכטיקע שטראַלן בלאָנקען זיך צווישן זיינע זיידן־גאָלדענע האָר... אין די קיילעכיק געעפנטע אויגן ליגט מער פאַרוואונדערונג אַלס שרעק... און עס אָטעמט שטיל מיטן אָפענעם מיילעכל... עס זענען דאָ עלטערע מענטשן אין שטוב, נאָר זיי באַמערקן נישט דאָס פייער.

אין אַנדערן עק צימער גייט אַ פּרעפערענס ביים עק טישל; אויפן טיש ליגן שפּיל־מאַרקן. נאָר זיי גלאַנצן, ווי גאָלד; מען שרייבט האַסטיק מיט קרייד אויפן טוך, די נאַסטע באַרשט זאָל האָבן וואָס אָפּצווישן... מען ליציטירט פאַרברענט, כאָטש די האָפנונג שטעקט אינם בלינדן טאַלאָן. אין די שפּילער זיצן איינגעבויגן, גלייך אַ הימל וואָלט זיי געלעגן אויף די פּלייצעס... פון גאָלן קאָפּ רינט איינעם אַ טראָפּן שווייס איבער דער נאָז; דער צווייטער קוקט מיט אַ פעסטן שטאָלערנעם בליק, גלייך ער וואָלט אַ קאָנטראַקט געהאַט מיטן מזל; דער דריטער האָט פאַרביסן די ליפּן און וואַרט אויף יענעמס אַ פעלער; דער פערטער שיקט אַרום די לויפנדיקע אויגן, ווי שפּיאָנען, צווישן די פרעמדע קאָרטן...

זיי שפּילן אפשר ערלעך, נאָר זיי מיינען, אַז דער קלענס־טער טעות, אַ ניינטל אויפן אָרט פון אַ קעניג, קאָן אומקערן די וועלט...

אַז עס איז אַ שׂרפה אין הויף — דאָס פאַלט זיי גאָרנישט איין!

זיי זענען צו פאַרנומען, זיי זאָלן אַכטונג געבן, וואָס הינ־טער זיי טוט זיך!

אַכטונג געבן איז אַ באַזונדערע מתנה פון גאָט... דאָס לעבן איז אַ חדר, אַ שווערער חדר, נאָר נישט אַלע האָבן אַ גלייכן מזל, נישט אַלע ווילן, מערקן און קענען גלייך...

נישט נאָר אין חדר טרעפן זיך תּלמידים, וואָס גיבן נישט אַכטונג; דאָס לעבן איז אַ גרעסערער חדר און האָט אויך אַזוינע שילער! אַלע לערנען אין חדר, נאָר נישט אַלע גיבן אַכטונג, און נישט אַלע לערנען גלייך!

עס זענען פאַראַנען גליקלעכע תּלמידים. זיי גיבן נישט אַכטונג, גאָרנישט, און דער רבי טאָר אויף זיי קיין האַנט נישט לייגן, נישט איבערשרעקן, קיין בייזע מינע מאַכן. זיי לערנען נאָר שפּילנדיק... זיי האָבן אַפילו פאַרן פאַרהערן קיין מורא נישט... זיי וועלן סיי ווי סיי קריגן אַ קניפּ אין בעקל און אַ שטיקל טאָרט מיט אַ מאַקאַראָנע אין מויל אַריין... זיי שווימען דורך דער לערן־צייט אָן אַ ווינטל קעגנאיבער, אָן אַ פאַליע איבערן קאָפּ, אָן אַ שלוק געזאַלצן וואַסער... זיי שווימען טאַנצנדיק, לוסטיק, ווי ליידיקע פּאַפּירן איבער דעם זילבערנעם שוים, אונטערן בלויען הימל; אָן אַ בליץ אין די אויגן אַריין, אָן אַ דונער, וואָס פאַרטויבט די אויערן, און מיט אַ פריילעך לידל אין מויל... זיי האָבן שטענדיק פרייע קעפּ, די מוחות זע־

נען אויסגעבעט מיט שניי־ווייסן פויגל־פוך... און די נשמה ליגט שטיל און רוהיק, ווי אַ ווייס זילבערן ווערימל אין אַ פוילער נוס... פון קליינעם לעכל איז דער ליידיקער נוס קוקט עס אַמאָל אַרויס אויף דער פרייער וועלט, נאָר באַלד באַהאַלט עס צוריק דאָס קעפל אין אייגענעם... אַש!

עס זענען אויך פאַראַנען תּלמידים, וואָס ק אָ נ ע ן נישט לערנען.

טייל ווערן געבוירן אָן פיס, אָן הענט, מיט אַ שוואַכע ברוסט, אָדער אַנדערע פעלער אין גוף; אַנדערע ווערן געבוירן מיט עפּעס אַ פעלער אין די געהירן. עס ווערט געבוירן אַ מענטש מיט אַ געזונטן קערפּער, מיט אַן אייזערנעם לעבן, ווייסע ציין און פינף אָפענע חושים... נאָר פון די אויגן קוקט קיין נשמה נישט אַרויס, נאָר דער בויך; דורך די אויערן הערט נאָר דער מאָגן, דורך דער נאָז פילט נאָר די קישקע! די הענט טאַפּן, צי לאָזט זיך נישט עפּעס עסן, די צונג אין מויל איז זיך מתיעץ מיטן גומען! צי וועט עפּעס אַריין בשלום?

מער איז נישט זיין דאגה... מער דאַרף ער נישט און וויל נישט אַכטונג געבן!

אַנדערע זענען ווייטער צעשטרייט, אָן ערנסטער כּונה, אָן זיצפלייש... מער ווי אַ רגע קאָנען זיי קיין זאַך נישט שענקען! דאַרווין (ווער דאַרווין איז, האָט שוין אַפילו דער ראַדזינער רבי געוואוסט), פאַרציילט פון אַ קונצנמאַכער, וואָס איז אַרומ־געפאָרן מיט געלערנטע אַפּן, וואָס פאַר אַ קונצן די אַפּן האָבן באַוויזן, צי האָבן זיי געגעסן מיט מעסער און גאָפּל אָדער קריטיקן געשריבן צו פינף רובל פער שטיק ביים מחבר און נאָך פינף ביים רעדאַקטאָר — דאָס פאַרציילט ער נישט. ער פאַרציילט נאָר, אַז דער קונצנמאַכער פלעגט די אַפּן קויפן אין זאָאָלאָגישן גאָרטן אויף אַ צוויי־פאַכיקן פּרייז, פופציק רובל פער שטיק האָט ער געצאָלט אומאויסגעקליבן, און הונדערט רובל פער שטיק, אויב מען האָט אים ערלויבט די אַפּן אַהיימצונעמען און אויסצו־

פּרוון, אויב זיי זענען פֿעיק צו די קונצן. אויף דער פּריוו האָט ער זיי געהאַלטן אינגאַנצן עטלעכע טעג. אַז מען האָט געפֿרעגט, ווי עס איז מעגלעך אין אַזאַ קורצער צייט צו וויסן, אויב פֿון לאַנגעזקיקן תּלמיד וועט אַרויס אַ לייט, אָדער ניין? האָט ער געענטפֿערט, אַז עס איז גענוג! אויסלערנען, זאָגט ער, קאָן זיך יעדער אַף, די פֿראַגע איז נאָר: אויב ער וועט קאָנען אַכטונג געבן: און אויף דעם האָט ער געהאַט אַ פּראָסטן סימן: איז דער אַף, בשעתן לערנען, געשטאַנען רוהיק און אויסגעהערט, וואָס מען האָט צו אים גערעדט, און צוגעזען, וואָס מען האָט אים געוויזן, איז ער ווערט געוועזן אַ הונדערטער; האָט זיך אים אָבער אינמיטן געוואָלט כאַפּן אַ פֿליג אויף דער האַנט, אָדער נאָכיאָגן אַ געוואָרפֿענע באַל, איז אַ סימן, אַז דאָס איז אַן אַף — לא־יצלח, אַז עס וועט שוין פֿון אים קיין רעכטער אַקטיאָר נישט זיין...

אין אונזער חדר זענען אויך דאָ אַ סך אַפּן, וואָס וועלן זיך שוין קיינמאָל נישט אויסלערנען... זיי הערן נישט, זיי זעען נישט — אָדער בעסער געזאָגט — זיי הערן און זעען צופֿיל, זיי באַשעפֿטיקן זיך גלייך מיטן גרעסטן און מיטן קלענסטן, יעדן שענקען זיי אַ רגע און נישט מער... וואָס זאָגט אויף זיי דער רבי? ער זאָגט, אַז פֿון די אַפּן וועט קיינמאָל קיין לייט נישט זיין... עס דאַכט זיך זיי, אַז דער קלענסטער צופֿאַל, ווי עס איז, אַ פֿליג איז אַוועקגעפֿלויגן פֿון אָרט, אַ באַל איז דורכגע־לאָפֿן, באַטנבערג האָט חתונה געהאַט, די ענגלישע קעניגין האָט איינעם דערלאַנגט די לינקע האַנט, קאַפּריווי איז אַראָפּ און ביסמאַרק איז אַרויף — און נאָך אַזוינע קלייניקייטן קאָנען אי־בערקערן די וועלט מיטן קאָפּ אַרויף, מיט די פֿיס אַראָפּ; ווייל ביז אַהער איז זי זיכער געשטאַנען פֿאַרקערט... זיי קאָנען נישט אַכטונג געבן און דערזען, אַז די פֿלעווועס, וואָס פֿליען אַרום דער מאַשין, האָבן גאָר קיין פּעולה נישט אויף די רעדער מיט די ציין, וואָס מליטשען אונזער קולטור... זיי ווייסן אפֿשר גאָר־נישט, אַז עס איז פֿאַראַן רעדער מיט ציין, זיי זעען נאָר אַ הילצערנעם קאַסטן... דאָס רייבן, ריטשען, טראַסקען, די אַלע

משונהדיקע קולות, וואָס קומען פון דער מאַשין אַרויס, פאַר־שרייבן זיי אפשר גאָר אויף אַשמדאיס חשבון; אַ קשיא אויף אַ מעשה!...

נעכטן, למשל, האָב איך געטראָפן מיינס אַ באַקאַנטן אין גאַס.

— דו ביסט נאָך דאָ? — פרעג איך אים פאַרוואונדערט. איך ווייס, אַז די אייראָפּעישע בילדונג איז אים נמאס ומאוס געוואָרן, איר ציוויליזאַציע האָטן דענערווירט, ווי אַ שיכורער קאָנצערט אויף אַ צעסטראָיעטן פאָרטעפּיאַן... עס האָט זיך אין אים אויפגעוועקט אַ ליבע צום „מאָרגנלאַנד" מיט האַרעמען, עונוכן (סריסים) און באמבוס־קלעפּ אויף נאַקעטע פּיענטעס... ער האָט זיך געגעט מיטן ווייב, פאַרקויפט די כלי־בית און געשאַפן זיך אַ פּאַספּאָרט מיט אַ בריוו צום ועד הפועל. איך האָב געמיינט, אַז ער ליגט שוין לאַנג אויסגעשפּרייט אויף דער מאַמע רחלס קבר, פלוצלינג ער איז דאָ!...

טפו! טפו! טפו! האָב איך דריי מאָל אויסגעשפּיגן. נאָר ער נעמט מיך אַוועק אין אַ זייט און רוימט מיר איין אַ סוד:

— ווייסט? די פראַנצויזן גייען קיין מאַדאַגאַסקאַר...

— נו? — פרעג איך פאַרוואונדערט.

— וואַרט איך!

דעם אייגענעם טאָג האָב איך געטראָפן אַ באַקאַנטן יונגנ־מאַן, וואָס האָט זיך געוואָלט מקריב זיין פאַר דער פאָלקס־בילדונג. ער האָט ביי מיר גענומען עטלעכע זשאַרגאָנישע ביכ־לעך צו פאַרקויפן. „נו, ווי האַלט עס?" פרעג איך אים. „מען מוז וואַרטן — ענטפערט ער מיר — מען מוז זען, צי מען וועט ליבקנעכטן אָפּגעבן פּאָד־סודו!"

אַ פליג איז דורכגעפלויגן, אַ באַל שפּרינגט...

דער אייגענער קונצנמאַכער, פון וועלכן מיר האָבן גע־רעדט, האָט נאָך געזאָגט, אַז די אַפּן, וואָס גיבן אַליין נישט אַכטונג, העלפט זיי נישט קיין שלאָגן, קיין שרייען, קיין בייזערן זיך: פאַרקערט — זיי ווערן נאָך מיניש און כל־בוניש, אַז עס איז די גאַל צו פאַרלירן...

נאָר אַפּן זענען נישט די איינציקע ברואים אויף דער וועלט; עס איז דאָ אַ שפּאָר ביסל קעלבער אויך... טייל זענען אַפילו מחברים, קענט איר נישט „קעלבערנע יוצרות"? די קעל־בער זענען גוטע באַשעפענישן...

עס איז אַ פאַרגעניגן מיט זיי צו רעדן! אַז דער הימל שפּאַלט זיך, האָט נאָך קיין איין עקרה נישט אַ געשריי גע־טאָן: קאַלב! און דאָך ווערן קעלבער געבוירן, אַבי געזונט! זיי קומען אויף דער וועלט אָן שיר־המעלותן, אָן אַ דאָקטאָר, אָן אַ הויבן און דאָך איז זעלטן, אַ קאַלב זאָל פאַרבאַקן ווערן, אָדער נישט אַרויסקומען צו דער צייט... אַ לייטיש קאַלב באַגייט זיך אָן וויקל־שנירן, אָן וויגעלעך, אָן רייט־שטיי־און זיץ־בענק־לעך, און, איידער מען קוקט זיך אום, עס שפּרינגט שוין אויף אַלע פיר און שרייט: „מע!" פאַר קעלבער זענען נישט פאַראַן קיין תלמוד־תורהס, קיין חדרים, קיין שולן; אומגעלערנט, אומגעצויגן, שפּרינגט דערפון אַרויס אַן אָקס... ווייניקסטנס אַ קו! עס האָט באַלד אָפּן אַלע חושים, האַרטע קאָפּיטעס, לאַנגע אויערן און שפּיציקע הערנדלעך און עס הויבט באַלד אָן צו זאָגן די קעלבערנע יוצרות!

אַזאַ קאַלב איז צומאָל נישט מסופק! קוים איז עס אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין, ווייסט עס שוין, אַז מילך איז נישט קיין קאַלעך, וואַסער קיין עסיק און אַז הערנער קומען צוניץ, נישט דוקא ווען מען האָט רעכט...

דאָס איינציקע, וואָס אַ קאַלב דאַרף, עס זאָל ווערן אַ לייט, איז — די מוטער זאָל עס אָפּלעקן! אין דער ליטע איז אַ מנהג, אויסצושמירן יעדעס ניי־געבוירן קעלבל מיט האָניק, די מוטער זאָל עס וועלן גוט אָפּלעקן. אין דער ליטע, אפנים, זענען דאָ אַסך עמאַנציפּירטע קי, וואָס גלויבן נישט, אַז די

נקבה איז באַשאַפן געוואָרן נאָר קינדער צו לעקן, און באַנוצן אפשר די צונגען אויף באַהאַלטענע אסיפות... ביי אונז ווייסט מען פון קיין האָניק נישט און דאָך זענען אַלע קעלבער אַזוי ריין אָפגעלעקט, אַז עס כאַפּט אָן ביים האַרץ...

קוים איז דאָס קאַלב אָפּגעלעקט, פאַרמאָגט עס שוין אַלע פּראַוועס פון אַן אָקס, און קען אַלע שבע־חכמות, וואָס אַן אָקס דאַרף קענען... הלכות שחיטה לערנט עס נישט... „די לצרה בשעתה!" אַז דער חלף וועט אַ בליץ טון, וועט שוין ליכטיק ווערן אין די אויגן; די רעשט זאַכן האָט עס שוין בירושה! קיין שום מלאך, אַפילו נישט דער פון טשאָלנט, וועט נישט אַריינ־קריכן צו אַ קו אין בויך אַריין, צו שנעלן א קעלבל אונטער דער נאָז, עס זאָל פאַרגעסן די קעלבערנע יוצרות און מוזן ערשט גיין אין חדר אַריין צום אָקס זיך לערנען אלף־בית.

און דעריבער זענען די קעלבער אַזוי גוט!

אַ קאַלב ווערט נישט פאַרזויגט, (אויב עס איז אַ חסרון!) מען אַנטוויינט עס באַלד! עס לײַדט קיין צרות נישט פון אומ־ריינע פלעשלעך און עס פאַרדאַרבט זיך קיינמאָל נישט דעם מאָגן...

דעריבער טרעפן מיר נישט ביי קיין קעלבער קיין מרה־שחורה, קיין אַפּיקורסות, קיין וועלט־שמערץ און עס וועט קיינ־מאָל נישט וויסן, אַפילו וואָס דעקאַדענטיזם איז... אַ געזונט קאַלב ווייסט נאָר קעלבערנע יוצרות...

א געזונט קאַלב, אויב עס איז פּאָעטיש, איז עס פּאָעטיש פּראָסט און איינפאַך! מיט איין „מע" פירט עס דורך אַ וועלט! דער אייגענער „מע" איז אַמאָל טיף, ווי אַ ים, אַמאָל הויך, ווי דער הימל, אַמאָל לויטער, ווי אַ טראָפּן טוי אויף אַ בלעטל פון אַ רויז, און אַמאָל אַזוי וווייכהאַרציק און געטריי, אַז מען מוז עס מוחל זיין די קאָפּיטעס...

קיין קאַלב וועט זיך נישט אויפשטעלן שטאָלץ אויף צוויי פיס, וועט נישט פרוון זוכן קיין נייע וועגן, קיין נייע ווער־טער; קיין איינציק קאַלב זעצט זיך נישט אַנידער איבערקלערן, אַפשר נישט „מע"?!

קעלבערנע יוצרות גייען פון הארץ אַרויס, פון דער שלינע אַראָפּ! נאָר אָן פילאָזאָפיע! די שפּין וועבט, די בין גיט האָניק, און דאָס קאַלב מאַכט: מע!

און עס מאַכט נישט קיין סיסטעם, עס זוכט קיין האַר־מאָניע, קיין צוזאַמענהאַנג... קיין טענדענץ... „מע!״ איז — „מע!״

עס שטעקט אין אים נישט קיין באַהאַלטענע כּוונות, קיין שפּיציקע פּייל, קיין פאַרסמטער וויץ, און בפרט נאָך קיין געפּערלעכע אידעע... אַ קאַלב איז בטבע גוט, עס וואָלט שטענ־דיק געלעקט און געליבט, מע! און מע!... ברענגט מען עס ווייטער פון געדולד אַרויס — האָט עס פּאָדקאָוועס!...

גלויבט מיר, ווען אַלעקסאַנדער קיצלאַנד זאָל געבוירן ווערן אין אַן אָבאָרע — וואָלט מען אים אויך בעסער פאַר־שטאַנען!

נאָר ביי די אַלע מעלות טובות קאָן קיין קאַלב נישט אַכטונג געבן... עס ווייסט אַמאָל נישט וויפיל דער זייגער איז, ווי דער קאַלענדאַר האַלט... אויב עס מאַכט זיך אַ שרפה, גייט אים אפילו נישט אָן, ווער עס לייגט אונטער, ווער עס וועט נעמען אַסעקוראַציע, נאָר — ווען די אָבאָרע ברענט, מאַכט עס: מע־מע! שפּרינגט עס אין פייער אַריין און קומט אום על קדוש השם!

עס זענען נאָך פאַראַנען תלמידים קעץ!

אַלע ל״ג בעומר טאָפּיעט מען אַן אַלטע — און טאָג־טעג־לעך ווערן געבוירן יונגע קעץ און דער מין וואַקסט אויך ווי אויף הייוון.

מיט קיין קאַץ וועט איר קיינמאָל נישט דורכקומען. איר וועט זי קיינמאָל גאָרנישט אויסלערנען...

די אַלטע איינגעשרומפּענע, שטענדיק באַשעפּטיקטע צייט

זיצט ביים רעדל און שפינט איר אייביק לאַנגן, פאַרשידן־פאַר־ביקן פאָדים...

און דאָס פריילעכע פעליעטאָנישע קעצל מיינט, אַז דאָס שפינט מען איר אַ שפּילעכל, עס שפּרינגט צו פעליעטאָניש־לוסטיק און וויל אַרויסכאַפּן די קנויל פון הער שויס, שפּילן זיך מיט איר אין באַל, פאַרוואַרפן אין שפּיי־קאַסטן, פאַרשלעפּן אין אַ מייזן־לאָך!

אוי, קאַץ, קאַץ! דאָס שפּינט מען דיר תּכריכים...

1894

שרייב א פעליעטאָן

עס האָט קיין שיעור און קיין ערך נישט, ווייטער אַ פעליעטאָן — אָבער אַ פעליעטאָן, און דאָ איז נישטאָ פון וואָס צו רעדן! עס פעלט מאַטעריאַל!

ארם־נהרים און אַמעריקע זענען פאַרשלאָסן, ווי אַ גבירישׂ האַרץ, אין אַרגענטינע איז שטיל, צעדערבוים — טויט, ווער־מאָנט — שטום; איך זע נישט, מיט וואָס אייך צו פאַראינ־טערעסירן.

ערשט נישט לאַנג איז אינטערעסאַנט געווען צו קלערן, צי די וועלט וועט זיך אין קורצן איבערקערן. אַ געוויסער פאַלב האָט נביאות געזאָגט, אַז יאָ.

דערפון וואָלט איך אייך געקאָנט אויפבלאָזן אַן עסק, ווי אַ לונג־און־לעבער, איך וואָלט דערציילט, אַז פאַלב איז נישט קיין פאַלב ביי אַ קלייד און נישט קיין פאַלב אויף עמיצנס אַ שטערן, נאָר אַ געלערטער אַסטראָנאָם; אַז די וויסנשאַפט, מיט איר גאַנצער בעל־הבתּישקייט און פּאָרזיכטיקייט, האָט ליב אַמאָל אַ פּשטל, אַ נבואהלע, אַ טרעפעכץ — דערביי וואָלט איך אַביסל געשפּילט אויף אייערע נערוון; פריער וואָלט איך אייך איבער־געשראָקן: טאָמער יאָ, דערנאָך געזאָגט — ניין.

און אפשר וואָלט געווען אַ יאָ און אַ ניין און אַ נישט צוזאַמען...

וואָס קומט אָבער אַרויס, אַז מען האָט מיר די מציאה פון די הענט אַרויסגעכאַפּט.

ה׳ וו... איז פריער געפאַלן אויף דער מציאה, און אויב ער וועט האַלז און לייב נישט ברעכן, וועט ער אַזוי פאַלן און פאַלן עד סוף כל הדורות.

ה׳ וו... האָט שוין אַ גליק צו המצאות; ווען, למשל, איז איינגעפאַלן איבערצוזעצן אויף לשון הקודש אַ ווערק פון אַ קאַטוילישן גייסטלעכן, וואָס ווייזט אויס, אַז די נשמות האָבן דעם גן־עדן אויף דער זון. אַז זיי ציען זיך, ווי הייטלעך אַלע מאָל דינער און דינער, ביז זיי ווערן אַזוי דין, אַז עס קאָן שוין דינער נישט זיין?

ווען איז דאָס איינגעפאַלן? וו...

ווען איז איינגעפאַלן צו לערנען יידישע קאָלאָניסטן צו באַאַרבעטן ערד אין פאַלעסטינע און אַרגענטינע כמנהג פוילן דאָס הייסט, לויט צוויי־דריי בראָשורן פאַר אונזערע פויערן געשריבן? וו...!

ווער איז פריער אַרויס מיט אַ ווערקל איבער דער מגפה? וו...!

ווער האָט מיר אַצינד אויסגעכאַפּט פאַלבן מיטן סוף פון דער וועלט? וו...!

וועלכן מחבר איז איינגעפאַלן צו שרייבן אַ פעליעטאָן אין „הצפירה" איבער זיין אייגן ספר, וואָס ער וועט אַרויסגעבן, און וואַרפנדיק אַ שטיין אין אַ פרעמדן גאָרטן, באַווייזן, ווי נויטיק און וואויל זיין ספר איז, און ענדיקן נאָך מיט אַ שמייכעלע: אַ יאָ, איך בין סקראָמנע און לויב מיך נישט? וו...! אַלץ וו... און וו...!

עס איז נאָך אַן עסק געוועזן צו רעדן וועגן חליצה.

איר ווייסט אפשר נישט, מיינע טייערע לעזער, וואָס מען מיינט חליצה? איר זייט דאָך „גראָבע יינגען", המון עם, מען שילט דאָך מיך מיט טויטע קללות, פאַרוואָס איך זאָג אייך אַמאָל אויס פון חדר; מען האַקט דאָך מיר אין קאָפּ, אַז אויב אייערע נשמות וועלן ניט הענגען, ווי שפּינוועבס, אויף די

שטריימל־האָר, וועלן זיי אַריין אין גיהנום אָדער גאָר אין קרי־מינאַל... מען יאָגט דאָך מיך אַרום פאַרוואָס איך רעד מיט אייך, ווי מיט מענטשן! אפשר יאָ? אפשר ווייסט איר טאַקע נישט, וואָס חליצה איז?

וועל איך אייך פאַרציילן.

איר ווייסט, אודאי, אַז אויף אַן אַלמנה איז מער רחמנות, ווי אויף אַן אַלמן. נאָר צי האָט איר אייך אָפּגעגעבן אַ חשבון פאַרוואָס? און דאָך איז עס זייער לייכט צו טון.

אַ נקבה איז ערגער, ווי אַ מאַנספאַרשוין.

אַ מאַנספאַרשוין איז (על כל פנים עטלעכע חדשים אין יאָר) שטאַרקער פאַר אַ נקבה. און אויף דער וועלט איז גאַנץ געפערלעך, אַז מען איז שוואַכער עס איז אַ סך בעסער מאוסער, נאַרישער צו זיין, איידער צו האָבן אַ לויט קראַפט ווייניקער פאַר אַן אַנדערן. אז „יד ישראל" איז נישט „תקיפה", כּל־זמן מיר אַליין האָבן ווייניק פּראָוועס, האָבן מיר ביי די נקבות ווייניק וואָס צוצונעמען.

מיר טוען דאָך, וואָס מיר קאָנען.

אַ מיידל ווערט געבוירן איז גאָר אַ קליינע שמחה, אין חדר אַריין שיקט מען זי נישט! נאָר ביז אַהער האָט זי נאָך אַלץ קיין היזק נישט דערפון — עס קומט אָבער שפּעטער, איז זי אַ מאַנספאַרשוין מקדש!

איר ווייסט, וואָס מען מיינט דערמיט?

ער גיט איר אַ מטבע, אַ פינגערל אָדער אַן אַנדער זאַך, וואָס מוז כאָטש ווערט זיין אַ פּרוטה, און זי איז זיין; ער האָט זי געקויפט!

זי מוז אים פאָלגן, ליב האָבן, טראָגן, האָבן; זי אים איז נישט מקדש!

געפעלט זי אים נישט, גיט ער איר, נישט זי אים אַ גט.

אין שטוב צו שאַפן, איבער די קינדער צו רעגירן — און זויגן — געהערט צו איר.

ער איז איר שפּייזער!

בתי־מדרשים, חברות, כבוד־התורה האָט ער — בײַ די הקפות שטייט זי פֿון דער ווייטן.

ער מעג שכּורן פּורים, זי נישט; ער עסט אין סוכּה, זי נישט; ער מאַכט פֿאַר איר קידוש און הבדלה, און זי קוקט אים אין מויל אַריין...

קורץ — זי הענגט אָפּ פֿון אים.

און אויף אַ ברית עסט ער פֿלייש און פֿיש, און זי איז יוצא מיט פּוטערקוכן, מיט ציקאָריע.

אַזויפֿיל, ווי מיר האָבן פּראַוועס, אַזויפֿיל האָבן מיר בײַ זיי צוגענומען!

ווי וואָלט אָבער געווען, ווען יד ישראל זאָל טאַקע זיין תּקיפֿה? וואָלט אַ נקבה קיין ירושה נישט גענומען, קיין עדות נישט געווען אין בית־דין...

ווייבער, קליינע קינדער און קנעכט האָבן אין פּראַווע שטייען אויף איין מדרגה.

פֿרעגט אונזערס אַ למדן: וואָס איז אַ נקבה? „אַ פּעסל אומ־ריינקייט". ער איז שטאַרק מסופּק, צי זי האָט א נשמה, העכסטנס וועט זי אויף יענער וועלט זיין בײַ אים אַ פֿוסבענקע־לע... ער פֿילט שוין פֿאָרויס, ווי ער וועט דאַמאָלט האָבן דעם יצר־הרע אין די קנעכל!

אַנדערע זענען מסופּק, צי יידן זענען מענטשן, און קיין שום ייד איז נישט מסופּק, אַז אין אַכט מיליאָן יידן זענען נאָר דאָ — פֿיר מיליאָן מענטשן מיט אַ רעשט — ווייבער. „לאַנגע האָר און קורצער שכל, ניין מאָס רייד, אַ יידענע איז ערגער, ווי דער טויט — דאָס רוב זענען מכשפֿות"...

און דאָס איז נישט אונזער יושר אַליין, עס איז בײַ אַלע פֿעלקער אַזוי... אײַן וואָס ווילדער אַ פֿאָלק איז, וואָס וויכ־טיקער עס איז ערגעץ די פֿויסט, ערגער איז אַלץ דער פֿרוי.

בײַ טייל ווילדע פֿאַרברענט מען גאָר די אַלמנות...

בײַ אונז הייסט „מקדש זיין", געבן אַ זאַך, וואָס איז ווערט אַ פּרוטה, בײַ טייל ווילדע הייסט מקדש זיין — געבן אַ

האַק אין די ציין אַריין, אַז צוויי פון די פאָרנטיקע זאָלן אַרויס־פאַלן...

ביי אַנדערע מוז מען די כּלה שלעפּן אויף דער ערד ביי די האָר און אויסגלייכן איר אַ פּאָר ביינער.

ביי אונז האָט נאָך אַ גרושה אַ שטיקל ווערט; ביי אַנדע־רע שטעקט אין דער גרושה די גאַנצע טומאה, מען לאָזט זי אין אַ פרום הויז נישט אַריין און זי שטאַרבט פאַר הונגער, אָדער רייסט אויס ביי די הינט אַ ביין...

ביי אונז פרעגט מען ביי קיין מיידל קיין דעה נישט, אויב זי וויל דעם חתן, און אַז זי זאָגט „ניין" אויף דעם, וואָס גע־פעלט טאַטע־מאַמע, אָדער „יאָ" אויף אַזוינעם, וואָס פּאַסט נישט פאַר זייער יחוס, הייסט זי אַ חצופה, אַן אויסגעלאַסענע...

ביי אַנדערע איז די טאָכטער אַן איינפאַכע סחורה, און דער פאָטער, און נאָך זיין טויט דער עלטסטער ברודער, אָדער דער נאָנטסטער קרוב, פאַרקויפט זי וועמען און פאַר וויפיל ער וויל.

ביי אונז האָט דער מאַן אַ פראַווע אויפן לייב אָן אַ „פּע־רעדאָוויצריע", ביי טייל פעלקער קאָן ער זי אָפּטרעטן אויף איין מאָל און איינציקווייז מכבד זיין מיט איר יעדן גאַסט.

די ווייבער לעקן אין ערגעץ קיין האָניק נישט...

די, וואָס האַלטן פאַר קלוג, גוט און פיין דאָס אַלץ, וואָס אַרום זיי איז, און בפרט נאָך דאָס, וואָס איז שוין אַזוי פון אייביק אָן, די פאַרשטייען, אַז עס דאַרף אַזוי זיין, אַז עס איז נישט מעגלעך אַנדערש. און ווען עמיץ זאָגט זיי, אַז אַ נקבה קאָן אַפילו ווערן אַ רב, אַ דיין, וואָלטן זיך ביי זיי די האָר קאַפּויר געשטעלט, פיענע וואָלט זיי פון מויל. אָדער זיי וואָלטן חוכא וטלולא געמאַכט נישט ערגער פון רעדאַקטאָר פון המליץ, וואָס האָט אויסגעגאָסן אַ גאַנץ בלאַט מיט בלאָטיק־בייזן חוזק אויף אַן אַמעריקאַנישע שטאָט, ווייל — ווייל זי האָט אויפגענומען נישט קיין געמלטן, דאָס הייסט, אַ נקבהשן רב.

און דאָך זענען פאַראַן אַנדערע, וואָס זאָגן, אַז אַלץ וואָס אַרום אונז געשיט, קאָן זיין גוט און שלעכט, און אַז מיר דאַרפן

שכל האָבן און דאָס שלעכטע פאַרריכטן, עס זאָל ווערן גוט.

איינער פון די לייט איז געווען משה רבינו:

פאַר מתּן תּורה האָט אַ נקבה נישט געהאַט קיין פּראַווע פון אַ מענטש, קיין פּראַווע אויף פאַרמעגן, קיין פּראַווע צו לעבן נישט אין אַ פרעמדן רשות, נישט אונטער אַ פרעמדן רוט: אָדער זי איז געווען דעם טאַטנס, אָדער אַ קרובס, אָדער דעם מאַנס, און, אַז זי האָט פאַרלוירן דעם „רשות", האָט זי אויסגעזען, ווי אַ פיש, וואָס פאַלט אַרויס פון וואַסער, אָדער אַ מענטש, וואָס מען נעמט אים צו די לופט.

דער אַלמנה איז דעריבער ביטער געווען. האָט זי כאָטש קינדער געהאַט, איז זי געבליבן אַלס מאַמע ביי די יורשים, אָבער אַז נישט, איז דאָס פאַרמעגן אַריבערגעגאַנגען צום מאַנס קרובים און זי איז געבליבן ביי גאָרנישט, שלינג און שלאַנג, ווי מען זאָגט. נאָר איין גוטער מנהג איז געווען, דער ברודער פון געשטאָרבענעם פלעגט אַמאָל חתונה האָבן מיט דער אַלמנה! אַזוי־אַרום איז דער פיש צוריק אין וואַסער, דער מענטש האָט צוריק געקאָנט אָטעמען. נאָר דאָס איז נאָר געווען אַ מנהג, וואָס מען האָט געקאָנט ברעכן.

וואָס טוט מען, אַז נישט? אַז דער ברודער נעמט צו דאָס „פאַרמעגן" און זאָגט, אַז אָן איר וועט ער זיך באַגיין? וואו וועט זיך די אַלמנה אַהינטון? —

משה רבינו האָט די שאלה פאַרענטפערט:

אויב ער וויל זי נישט נעמען, זאָל ער געבן חליצה — דאָס הייסט, זי שפּייט אים אין פּנים פאַר כּל הקהל הקודש...

עס איז געווען אַ קלוגע, ערלעכע פּראַווע.

קיין מענטש וועט זיך נישט לאָזן שפּייען בפרהסיא אין פּנים אַריין, און אויב עס וועט זיך אַזוינער טרעפן, איז גלייכער, זי זאָל פאַר הונגער שטאַרבן, איידער אַזאַ הונט פאַר אַ מאַן צו האָבן. —

צי האָט זיך משה רבינו געקאָנט ריכטן, וואָס אונזערע רבנים וועלן פון זיין גוטער, קלוגער און ערלעכער פּראַווע

מאַכן? באין אופן נישט. עס איז לייכטער צו טרעפן, וואָס אַ נאַר האָט אין זין, איידער צו פּאַלן, וואָס פאַר אַ ש ל ע כ ט ע, אומ־זיניקע נאַרישקייטן עס וועלן אַרויס פון אונזערע חכמימס פאַר־פּלאָנטערטע מוחות.

היינט איז די לאַגע אַזוי: ער ט אָ ר זי נישט נעמען, און זי מ ו ז נעמען חליצה. זי טאָר אַנדערש נישט חתונה האָבן מיט אַן אַנדערן, ביז ער וועט זיך נישט גערנווילליק לאָזן אָנשפּייען אין פּנים אַריין! זי מוז לעבן אָן לופט און וואַסער, כּל־זמן ער וועט נישט אַליין קומען אין קהל־שטוב און בפני קהל ועדה לאָזן זיך רופן „פּאָדליעץ״, כאָטש ער אַליין איז אויך אַ מכה שולדיק...

אָט דאָס איז חליצה! פּויל. אָרעמע אַלמנה, ווייל משה רבינו האָט דיר געוואָלט אַ טובה טון! שטאַרב פאַר הונגער, דאַר און קוואַר, ווייל משה רבינוס שטעלפאַרטרעטער האָבן נאָר אי־בערגענומען זיין שטעקן. נישט זיין שכל, נישט זיין יושר!

און נויטן חליצה־געבן טאָר מען אויך נישט!

מען קאָן נויטן געבן אַ גט. נויטן, עס זאָל קיינער קיין הייזון, אויסער דער רביצין, נישט פּאַרקויפן, עס זאָל קיינער נישט אָנרירן קיין יום־טוב־שני של גליות, נישט רעדן אויף אַ גוטן ייד, נישט אונטערשניידן אַ פאה, — אויף דעם איז דאָ: שטיינער אין גאַס, אַ שופר אין אָרון קודש, און מסירות, און מלשינות אויף דער צונג... נאָר נויטן חליצה צו געבן, דאָס נישט! אַליין מיטן גוטן ווילן זאָל ער זיך לאָזן אָנשפּייען אין פּנים אַריין!

מען טאָר קיין יידישע פּרנסה נישט צו שאַנדע מאַכן! און חליצה איז שוין אַ יידישע פּרנסה!

זי וועט איר כּתובה אַוועקגעבן, דאָס קלייד פון זיך אַראָפּ פאַרקויפן, זיך אַליין פאַר אַ דינסט שטעלן, אַבי חליצה צו נע־מען...

דער, וואָס האָט אַן עלטערן, בפרט נאָך אַ קרענקלעכן ברודער — אַן עקר, און טוט אַ שדוך מיט אַ קינד, קאָן אָפּלייגן דעם סלוק פון נדן ביז דער חליצה!

פאַרוואָס נישט?

און שטעלט אייך פאָר, אַז פלוצלינג דרוקט דער וואָ כּוֺד, און נאָכן וואָסכאָד די הצפירה אַ ידיעה, אַז די רבנים ווילן מתיר זיין חליצה! שטעלט אייך פאָר מיין פרייד און מיין פעליעטאָן, וואָס איך וואָלט איבער דער בשורה טובה געשריבן!

איך וואָלט דאָס ערשטע מאָל געשריבן וועגן אַ שטריימל אָן גאַל, דאָס ערשטע מאָל גערעדט פון אונזערע „גאונים", אומגעוואָלט פון זיי מאַכן „זכרונו לברכהס", איך וואָלט אַ אילו מיך נישט געשעמט איינעם אַ קוש אין פיסקל צו געבן! וואָס קומט אָבער אַרויס — עס איז באַלד געקומען אַ הכחשה: לא היו דברים מעולם! עס איז קיינעם פון די רבנים נישט איינגעפאַלן עפעס אַ קלער טון פאַר דער אָרעמער חליצהניצע...

די רבנים איז לייכט געוועזן מתיר צו זיין פראָצענט, ערלויבן די רייכע זאָלן שינדן ביי אָרעמע לייט די הויט, אויסקלערן אַן עצה איבערצוהאַלטן דעם חמץ איבער פסח, אַבי צו ראַטעווען דעם שענקער אַ פעסל בראָנפן, פאַרזאָרגן די בעלי־בתים זאָלן קאָנען טראָגן דעם טלית־זאַק אום שבת איבער דער גאַס, צו געפינען אַן עצה קעגן שמיטה פאַר די חובבי־ציון, נאָר שווער איז מתיר צו זיין אַרבעס און הערינג פאַר אָרעמע לייט אויף פסח! ערלויבן חתונה צו האָבן אָן חליצה... און נאָך שווערער איז מיר, אין אַזאַ צייט, צו שרייבן אַ לייכטן פעליעטאָן..

1895

צען פעליעטאָנישע געדאנקען

1) מאַסן בלומען וואַקסן אַרויס פון מיסט; מאַסן צדקות קומען פון גנבהשן געלט.

2) מקנא בין איך נאָר אָדם וחוה, וואָס האָבן אין די נשמות נישט געהאַט קיין איינגעהויקערטע פגרים פון טאַטעס און זיידעס, און האָבן געקאָנט אַלץ פריש און לעבעדיק פילן.

3) די וועלט האָט אירע מאַגאַזינען, וואו זי לייגט אָפּ אויף אַ שלעכטע צייט, אויף הונגער־יאָרן; נאָר אַז עס קומט די בייזע שעה, ווייזט זיך געוויינלעך אַרויס, אַז די רעץ און די מאַגאַזיניערן האָבן אַלץ אויפגעגעסן...

4) גוט פאַר פרעמדע זענען געוויינלעך די, וואָס זענען שלעכט פאַר אייגענע.

5) איך ווייס נישט, אויב גאָט וועט אונז מוחל זיין דער־פאַר, וואָס מיר האָבן אים פאַרזעצט איבער דער נאַטור, מיר זאָלן זי פריי באַהערשן!

6) אמת האָט אין אונזער לעבן נאָר די ווירקונג, אַז מיר ווילן איר נאָכמאַכן און זאָגן שענער און פיינער די ליגנס.

7) ווער עס קען קיין געשיכטע, טאַפּט אין דער פינסטער, ווי אַ בלינדער; ווער עס קען זי, וואַקלט זיך, ווי אַ שכור...

8) צו פויל, זיך אַליין צו פאַרבעסערן, ווילן מיר בעסער אַלץ אַרום פאַרדאַרבן, עס זאָל פּאַסן צו אונז.

9) די שיפס־לייט װעלן אײנער דעם צװײטן נישט פרעסן און אַלע צוזאַמען קעגן שיפס־קאַפּיטאַן זיך נישט שטעלן, כּל־זמן ער זאָגט זײ צו אַ נײ לאַנד און די שטימע זײַנע איז זיכער, און דאָס אויג קוקט גלײַך, ערנסט און שטרענג.

10) אַ פּאָליטיק איז אַ קלוגע נאַרישקײט; פּובליציסטיק — נאַרישע חכמה.

1895

עקבתא דמשיחא

(משיחס צייטן)

...אַזוי, אַזוי, רבותים, אַלץ פאַלט אָפּ, אַלץ ווערט קאַליע, אַלץ גייט צוריק לתהו־ובהו.

נאָר איינס שטאַרקט זיך — דער יצר־הרע, און די הוצאות וואַקסן; אַחוץ דעם גייט אַלץ צוריק.

אפילו די זון, זי פאַרלירט אויך די כחות.

איך געדענק דאָך, ייִנגלווייז, האָט אַ זומער־טאָג געברענט ווי אַ קאַלך־אויוון. פון ראש־חדש אָדר אָן איז מען שיעור משוגע געוואָרן פאַר היץ; מען האָט געהאָפּט אויף ל״ג בעומר ווי אַ קבצן אויפן גרויסן געווינס.

און אַז מען האָט זיך אָנגעהויבן באָדן, האָט מען זיך נישט געקאָנט אָפּרייסן פון טייך; און אַז מען איז אַרויסגע־גאַנגען, האָט דער זאַמד ביים טייך אַזוי געברענט, אַז מען האָט געמוזט צוריק שפּרינגען אין וואַסער אַריין... און היינט? דאַכט זיך — תמוז, האַ? און מיר איז קאַלט! ס׳איז שוין גאָר קיין זון נישט!

איר זאָגט, אַז איך בין אַלט, און דעריבער פריר איך?

איר האָט אַ טעות; קיין אַכציק יאָר בין איך נ י ש ט אַלט, און מיין פאָטער, עליו השלום, האָט קיינמאָל קיין שטעקן נישט

געטראָגן, קיין ברילן נישט געניצט — און איך וואַקל מיך אויף דריי פיס און טאַפּ צו מיט די הענט, און זאָגן זאָג איך אייך, אַז אַפילו די הויך פון מענטש ווערט אויך קלענער פון טאָג צו טאָג. אַ פּשוטער חשבון: אָדם הראשון האָט אָנגעשלאָגן מיטן קאָפּ ביז גלגל־חמה; צען דורות פון אָדם ביז נח, און נח איז שוין מיט אַלע חיות און בהמות אין איין תיבה אַריין.

אונזערע זיידעס, — ווייל איר געדענקט נישט, — פלעגן גיין איינגעבויגן, זיי זאָלן נישט אָנשלאָגן אין סופיט; אונזערע אייניקלעך וועלן שוין אַרומקריכן אונטער די טישן, ווי די ווערים...

אַ יידיש יינגל האָט אַמאָל געהרגעט אַ לייב און אַ בער... אַ יידיש יינגל וואַרפט זיך אַ שטיינדעלע און צעהאַקט גליתעס שלייף... אַ געלינקט יידעלע שטעלט זיך קעגן עגלון מלך מואָב און דערלאַנגט אים אַזוי, אַז די שטיל זעצט זיך אַריין נאָך דער שאַרף... און שמשון הגבור? שוין גאָר אויף דער עלטער, אויס נזיר, אָן האָר, גיט ער זיך אַ זאָג: „תמות נפשי עם פלשתים!" — מיין כפרה, איך מיט די פלשתים צוזאַמען! קערט איבער דאָס גאַנצע הויז, און — אַן עק!

איר האָט עפּעס היינט אַזוינע יינגלעך, אַזוינע יידן?!

און, למשל, עס זאָלן זיך צוזאַמענעמען פון גאַנץ קרוין־פוילן, זאָל זיין פון דער גאַנצער וועלט, אַלע שופר־בלאָזער, און זיי זאָלן זיך שטעלן אונטער יריחו — וועט זיך אַ שטיינדל רירן? און אַ צוים וועט יאָ איינפאַלן?

אָט, יענקל, אונזער גבור, טשאַכנאָווסקיס גאוה, די קרוין פון איר קאָפּ; טאַקע אונזער יענקל, — וואָס קאָן ער? ביים סדר שרייט ער „שפוך חמתך", ווי אַ לייב; פורים שלאָגט ער המנען, צו עס הילכט; „לשנה הבאה בירושלים" רופט ער, אַז די ווענט ציטערן — און יענע וואָך האָט ער געבראַכט אַ פעסל וואַסער צום שלש־סעודות, און האָט זיך דעם מאַרך־ביין געפּרירט!

און נישט נאָר די גבורים זענען אויסגעשטאָרבן, אפילו די גבירים! אין אויסלאַנד בין איך נישט געווען: דאָרט, זאָגט מען, זענען דאָ גבירים, אמתע גבירים; — וואָס איך האָב נישט געזען, ווייס איך נישט. אָבער דאָ!

איר גלויבט אין זייער עשירות און לייקנט אָפּ זייער חלק אויף עולם־הבא, באשר בכן? זיי האָבן קיין רחמנות נישט אויף אַן אָרעמאַן, פאַרזאָרגן נישט קהל; אַז כּלל ישראל איז אַפילו אין אַ סכּנה, רירן זיי זיך נישט פון אָרט, דאָס הייסט — זיי קאָנען, נאָר ווילן נישט טון, און איך גלויב אין זייער חלק לעולם הבא און גלויב נישט אין זייער עשירות. איך זע, אַז אַן עושר שטאַרבט, שטאַרבט ער מיטן עשירות צוזאַמען; אַלץ איז אַרויס: די נשמה פון גוף, דאָס געלט פון קאַסע, דער קרע־דיט פון געשעפט — אַן אויסגעבלאָזן איי.

ווי אַזוי איז דאָס געשען?

עס איז קיין נשמה נישט געווען, קיין עשירות נישט גע־ווען; קרעדיט איז יאָ געווען, ווייל וואָס איז קרעדיט? שמור לי ואשמור לך: איך לאָז מיך גענאַרן און דו לאָז דיך גע־נאַרן!

אַזוי איז שון אין דער סוחרישער וועלט.

צורבא פרח — אויף יידיש הייסט עס: נישט געשטויגן און נישט געפלויגן.

הכּלל, איך האַלט מיך ביי מיינעם: אַלץ גייט צוריק צו תהו־ובהו, אַלץ פאַלט —

יראת שמים אַפילו אויך!

אַמאָל, למשל, זענען געווען בעלי־בתּים, דאָס הייסט — פשוטע מענטשן, אָן ספקות, אָן שאלות, אָן חקירות — און פאַר דאָס פון צווייטן צד — אָן מסירות־נפש, אָן קדוש־השם, תעניתים און גלגול שלג. פון וויג ביז אין קבר אַריין איז עס זיך גע־גאַנגען אין גלייכן וועג, זיך נישט אָפּגעשטעלט, אַפילו זיך נישט אומגעקוקט! גאָרנישט — ווי אַ סאָלדאַט. דער רבונו של עולם זאָגט: „סטופאַי״ — גייט ער — דאָס איז געווען, הייסט עס, דאָס אונטערלאָג — דער המון־עם; פאַר דאָס פון אויבן, מיט זעקס

קעפּ העכער, זענען געווען די גדולים, און טאַקע פון ביידע צדדים. פון איין זייט — מסטרא דימין, הייסט עס, — גאונים אדירים, טליתים פון סאַמע תּכלת, נשמות טאַקע פון אונטערן כּסא־הכּבוד! אַזאַ יידס אַ מחשבה האָט טאַקע מקיף געווען, ווי מיט אַ גאַרטל אַרומגענומען אַלע עולמות; און אַזאַ יידס אַ וואָרט — הימל און ערד האָבן געציטערט.

פאַר דאָס אין צווייטן צד זענען געווען אַפּיקורסים, טאַ־קע אמתע אַפּיקורסים. אַ מוח ווי אַן עגבער — אַלץ דורכגע־שטאָכן, אַלץ דורכגעזען.

פּנחס כּופר הכּל — אַזוי האָט מען אים גערופן — האָב איך דאָך אַליין געקענט. גאָרנישט — לית דין ולית דיין! און גיי שפּאַר דיך מיט אים! אַ מענטש האָט אַ מויל, ווי אויף שרויפן, אַ צונג — חרב חדה, און האָגלט מיט ראיות — רחמנא לצלן!

אַז ער האָט געקריגן אַ מענטש אין דער האַנט אַריין, האָט ער מיט אים געוואָרפן, ווי מיט אַ קאַרטאָפל אין אַלע עולמות; עס האָט פאַר די אויגן געשווינדלט.

און מיינט איר, עס זענען געווען עולמות; עס איז קיין איין וועלט, זאָגט ער, אויך נישט דאָ. ער ווייזט מיר אויס מיט ראיות ברורות, אַז עס איז קיין וועלט נישטאָ, איך בין נישטאָ, ער איז נישטאָ, און דער שטענדער, ביי וועלכן מיר זענען געשטאַנען, איז אויך לא היה ולא נברא, — אַלץ איז אַ פאַרבלענדעניש.

אַזאַ מענטש איז דאָס געווען; מבטל געווען, אַלץ מבטל געווען...

און היינט, ברידערלעך?

אויס גרויסע! קיין גדולים פון דער זייט, קיין גדולים פון יענער זייט; קיין פשוטע בעלי־בתים זענען אַודאי נישטאָ... פאַראַן מיטלמענטשן, נאָר נישט אַזוינע, וואָס גייען אין דער מיט, נאָר אַהין־און־אַהער־מענטשן, וואַקל־מענטשן, שכּורע נשמות...

יעדערער איז „חציו שלי וחציו שלך"; חסידים, מיט אַ שפּאָר ביסל יצר־הרע, אַפּיקורסים, וואָס פאָרן ביים ערשטן

צאָן־ווייטאָק צו אַ גוטן ייד, און די בריק צום סמבטיון האָט נאָך הינטער זיך קיין איינציקער אַפּיקורס נישט פאַרברענט.

דער פרומסטער ייד האָט דרייערליי שלחן־ערוכס: אַ שלחן־ערוך פאַרן רשות הרבים מיט סאַמע אסורים; אַ שלחן־ערוך פאַרן כרמלית, וואו נאָר ער און זיינס גלייכן גייט — מיט אַ מאַסע היתּרים און אַ שלחן־ערוך פאַר זיך אין דער היים — סאַמע ליידיקע בלוטער מיט איין התּרת נדרים...

די אַפּיקורסים זענען אויך אַזוי: דרייפּאַכיקע, פירפּאַכיקע, וויפיל איר ווילט אַליין.

אין דער היים שאַרפט ער זיך די בריטווע צום גאָלן די באָרד אָן דער רצועה של תּפלין, ביי זיך אין „רעדל" איז ער יוצא דערמיט, וואָס ער איז אַ גרויסער אוהב ישראל, דער עיקר מיינט ער די בנות ישראל... און אַ „מאמר" שרייבט ער: חס ושלום, רירט נישט! צאָן־קדשים, בני־נביאים, מנהגים קדושים — ממש עס ברענט... און גיי ווייס!

דאָס איז אין „נגלה"; אין „נסתּר" איז אויך דאָס אייגענע, עס פעלן נישט קיין מקובלים, זיי וואָלטן געקאָנט באַשאַפן גולמות, אַראָפּברענגען משיחן, הייסן שניי זאָל פאַלן אין תּמוז, און אינמיטן ווינטער זאָל גיין אַ שלאַגס־רעגן, — נאָר נאָך וואָס טויג עס זיי? זיי ווילן בעסער ע"פּ קבלה איבערפּעקלען אַ שטיקל סחורה איבער די גרענעץ, פאַרקויפן אַן עקרה פאַר ח"י זהובים אַ בן־זכר...

אַ קרעמל האָבן זיי זיך געמאַכט, און איינער יאָגט דעם צווייטן, און די פּדיונות ווערן קלענער פון טאָג צו טאָג...

און די אַפּיקורסים האָבן זיך אויך געעפנט אַ קרעמל... אַראָפּברענגען זיך, ווי פאַרצייטנס, אַ בת מלכּה, איז היינט שוין נישט כּדאי, מאַכט מען זיך בעסער אַ פאַרלאַג מיט קליינע יצר־הרע־ביכלעך...

קליינע פּדיונעלעך, קליינע ביכלעך, קליינע מענטשעלעך...

מיט איין זאַך טרייסט איך מיר נאָר: פּני הדור כּפּני הכּלב; די וועלט האָט שוין אַזאַ הינטיש פּנים, אַז משיח מוז שוין קומען...

אונזער טרייסט

מען דאַרף זיך טרייסטן!

אַ פאָלק, וואָס האָט אַזוי פיל צרות איבערגעלעבט, אַזוי פיל פינסטערע צייטן איבערגעוואַרט; אַ פאָלק, וואָס מצרים און בבל, צווייִ שרעקלעכע שכנים, האָבן נישט אויפגעגעסן, און דאָס בלוטזיכטיקע אומגעהייער — דאָס מיטלאַלטער, נישט איינגעשלונגען — וועט היינט, אין נײַנצענטן יאָרהונדערט, נישט פאַרלוירן גיין.

מען דאַרף זיך טרייסטן און האָפן!

טרייסטן דאַרף מען זיך מיט דעם, וואָס אויבוואויל דער האַס צווישן מענטשן איז נאָכנישט אויסגעלאָשן; אויבוואויל דעם שוואַכן דינט נאָכנישט דאָס אייגענע רעכט, וואָס דעם שטאַרקן; אַז אויבוואויל: „לא תגנוב, לא תגזול, לא תרצח, לא תחמוד"... איז נאָר נוהג צווישן איינעם און דעם צווייטן פון אייגענעם פאָלק, — דאַך איז דער האַס צווישן מענטשן שוואַכער, מילדער, געלאַסענער, ווי פאַרצייטן...

אַמאָל זענען נישט קיין פעלקער, נישט קיין מדינות, נישט שבטים, נישט קיין משפחות געווען, נאָר איינצלנע האָרדן; חברות מענטשן האָבן זיך אַרומגעדרייט, ווי חיות און סטאַדעס... דאַמאָלט זענען די חיות הייליק געווען, און דער מענטש האָט נאָר אַלס פרעס־פלייש געדינט! אין דער האָרדע אַליין האָט געמוזט שוין זיין אַ צייכן פון מוסר, נאָר צווישן איין האָרדע און

דער צווייטער איז געווען אייביקער קריג, און אייביקע פרע־סעריי און —

די שוואַכע האָרדע איז אויסגעקוילעט און אויפגעגעסן געוואָרן.

דערנאָך באַווייזן זיך נאָמאַדן — גרויסע פאַמיליעס פּאַס־טוכער, וואָס בלאָנקען זיך אַרום אין סטעפּ מיט זייערע סטאַדעס. איין פּלאַץ קאָן צוויי סטאַדעס נישט ערנערן; איין ברונעם, איין קוואַל קאָן צוויי סטאַדעס נישט לעשן דעם דורשט, און צווישן איין פאַמיליע און דער צווייטער איז ווייטער קריג און מלחמה, און וויי און ווינד איז דער שוואַכערער פאַמיליע!

דאָך פרעסט מען זיי שוין נישט אויף! די סטאַדע דאַרף מענטשן, דער פּאַטריאַרך און זיינע ווייבער דאַרפן שוין באַדי־נונג! און דאַמאָלט — ווערט די קנעכטשאַפט גע־בוירן!

שרעקלעך זעט זי היינט אויס, נאָר דאַמאָלט איז זי אַ גרויסע גוטע רעפאָרם געווען! ניינציק פּראָצענט מענטשן האָט זי געראַטעוועט פון טויט! אַלס קנעכט האָט דער מענטש שוין אַגרעסערן ווערט געקריגן — ער האָט אויפגע־הערט נאָר פרעס־פליייש צו זיין!

מענטשן האָבן זיך באַזעצט און אָנגעהויבן באַאַרבעטן די ערד; עס זענען געוואָרן לענדער און שטעט. נאָר נישט מיט אַמאָל געשיט עס! אַלע מאָל פאַלן אַראָפּ נייערע נאָמאַדן פון בערג און וואַלד, באַפאַלן די שוואַכערע ערד־אַרבעטער, קוילען אויס די, וואָס שטעלן זיך אַקעגן, די רעשט נעמט מען געפאַנ־גען, טייל פון זיי פאַרקויפט מען, אַנדערע באַהאַלט מען ביי זיך אַליין פאַר קנעכט...

שלעכט איז דעם באַזיגטן שוואַכן... נאָר אַלץ בעסער, ווי פריער: דער באַזיגטער איינוואוינער לייזט זיך אויס מיט קאָנטריבוציעס, מיט מס; ער באַקומט נאָר אַ נייעם הערשער; די באַזיגטע מדינה ווערט נאָר צוגעטיילט אַלס פּראָווינץ צו אַ נייעם לאַנד!

נאָר דאָס פאָלק ווערט שוין נישט פאַרטריבן, נישט אויסגעקוילעט, נישט אויפגעגעסן, נישט פאַר קנעכט פאַרקויפט; עס טראָגט אַ צייט נאָר אַ גרעסערע לאַסט; עס צאָלט נאָר גרעסערע שטייער.

די מדינה טרעט היינט אָפּ דעם „פאָלק"... — נישט פאָטערלאַנד — די „נאַציאָן" איז היינט אין דער מאָדע!... פעלקער טיילן זיך אָפּ איינס פון צוויטן... און פעלקער פירן מלחמה! ווי אַזוי דאָס געשיט וועלן מיר רעדן אַן אַנדערש מאָל. נאָר עס איז אַ פאַקט און שלעכט איז דעם שוואַכן, באַזיגטן פאָלק... פונדעסטוועגן דאָך איז בעסער ווי אַמאָל... מען צעשיידט שוין נישט די פעלקער, ווי אַ ברויט, וואָס מען צעטיילט צווישן עטלעכע מיילער; מען שטעלט שוין נישט קיין גרענעצן אויף דער קאַרטע, לויט ווי עס פאַלט איין אַ קאַרל אָדער אַ נאַפּאָלעאָן. עס גייען ווייטערע מלחמות, נאָר עס גייט שוין וועגן עפּעס אַנדערש. — יעדעס פאָלק וויל האָבן ביים צוויטן נאָר אָפענע גרענעצן... נאָר אַן אָרט, וואו פראָדוקט צו פאַרקויפן!...

עס איז אמת, אַז אונז, דעם שוואַכסטן פאָלק אין דער וועלט, איז נישט גוט, נאָר דאָך איז אונז בעסער ווי אַמאָל...

אמת איז, אַז כּל־זמן יעדעס פאָלק באַזונדער וועט זיך זינגען זיין „אַתּה בחרתּנו", וועט זיך איינרעדן, אַז נאָר פון זיינעטוועגן האָט גאָט די וועלט באַשאַפן, אַז זיין מוח איז דער קלוגסטער, זיין האַרץ דאָס גאָלדנסטע, זיין כאַראַקטער דער בעסטער, און דעריבער — קומט אים אַ פרייערער פּלאַץ ביים טיש, פאַר דער ברייטסטער שיסל און פולסטן כּוס; אמת איז, אַז כּל־זמן דאָס אַלץ וועט עקזיסטירן, וועלן מיר קיין גן־עדן אויף דער ערד נישט האָבן...

נאָר דער אַלטער גיהנום מיט זיינע שדים איז דאָך איינמאָל פאַר אַלע מאָל פאַרפאַלן! מען וועט אונז דאָך שוין נישט

פרעסן, נישט קנעכטן, נישט ברענען און בראָטן, נישט פאַר־
טרייבן. דער שטאַרקערער איז אויך אַ מענטש, און דער
מענטש ווערט איידעלער, די מלחמה שוואַכער,
די מיטל - מענטשלעכער, און דעם שוואַכנס לעבן ווערט
דאָך אַלע מאָל גרינגער און ווייניקער ביטער...

1896

תעניתּ־געדאַנקען

(אַפאָריזמען)

1) אַסך אײדעלע מענטשן קאָנען נישט טויטן קײן פליג און עסן אויף אַן אָקס...

2) האַלב־געבילדעטע מוטערס פירן ריין און היגיעניש די קינדער כל־זמן זײ זענען געזונט; בײ דער ערשטער קרענק אָבער װערן זײ אַבערגלויביש און שװאַך און קאָרמען די קראַנקע קינדער מיט קאַרמעלקעס און אײנגעמאַכטס און טוישן אויף זײ נישט דאָס העמד. האַלב־געבילדעטע פּאַטריאָטן טוען דאָס זעלבע מיטן פאָלק.

3) דער „הײנט" איז אַ מוטל בספק, דער „מאָרגן" װעט זיכער געהערן צו די, װאָס װײסן נישט קײן גרויסן חילוק פון אַ תענית ביז נישט אַ תענית!

4) מענטשן נעמען זיך צוזאַמען אָדער יענעם צו עסן אָדער זיך נישט צו לאָזן עסן; עס איז נויטװענדיק, נאָר נאַרן מאַכן פון דער נויטװענדיקײט אַן אידעאַל.

5) אין יעדן מענטש שטעקט אַביסל גוטס; װער עס גיט עס אינגאַנצן אַװעק גאָט, דעם בלײבט שוין גאָרנישט פאַר מענטשן.

6) נישט אײנער װערט גרויס, װײל ער שטעלט זיך אויף אַ בעסערן קאָפּ, אַלס זײן אײגענער איז.

7) אַז דו פאָרסט אין וועג, זעסטו פון ווייטן גרויסע בערג, וואָס נעגטער אָבער ווערן זיי קלענער, און צום סוף קריכן גאַנץ לייכט אויף זיי אַרויף דעם בעל־עגלהס געפּגרטע פערד; באַקען דיך נישט מיט גרויסע לייט, וואָרים עס וועט דיר דאָס אייגענע געשען.

8) אַ הון, וואָס כאַפּט דעם אָבראָק, וואָס פאַלט פון איבערגעפּילטן פערדס מויל אַרויס, טראַכט ביי זיך: וואָס פאַר אַ פילאַנטראָפּ עס איז!

9) ביי טייל גייט איבער דאָס האַרץ; ביי אַנדערע — פּלאַצט עס.

10) „נויט ברעכט אייזן" און „אייזן ברעכט נויט" — דאָס איז דאָס קלעצל, אויף וועלכן די געשיכטע וויקלט איר איי־ביקן פאָדים.

11) אָפּט שרייט מען „לא תגנוב", אויס לויטער קאָנ־קורענץ.

12) עס וואָלט היינט אויך פון שטיינער וואַסער געוואָנען, דער שטעקן זאָל נישט זיין פאַרנומען מיט עפּעס אַנדערש...

13) אין דער ערשטער קעשענע איז שוין געלעגן דער גאַנצער קאָדעקס מיט אַלע מפרשים.

14) די ציוויליזאַציע איז אַ פונקט, וואָס באַוועגט זיך אימער ווערנד און מאַכט איר אייביקע ליניע, און זי פירט אַלע מאָל צו אַ העכערן צוועק. טיילמאָל ברעכט זיך די ליניע אי־בער און לאָזט זיך אַריין אין דער טיף, און דאַמאָלט מיינען די קורצזיכטיקע, אַז זי האָט זיך איבערגעהאַקט.

15) דער קאָנסערוואַטיזם איז אַ פאַרשווינדלטער באַנ־קראָט, וואָס וויל קיינמאָל נישט ליקווידירן.

16) אָרעמקייט איז נישט קיין שאַנד — נאָר אַ מכה.

17) עס וואָלט קיינמאָל קיין שרפה נישט געווען, מענטשן זאָלן באַלד דערזען דעם רויך.

18) דאָס לעבן וואָלט געווען אַ גאַנץ האַרמאָנישע מע־

לאָדיע, ווען די לייִדיקע מאָגנס זאָלן נישט אַריינבורטשען און די איבערגעפולטע — אַריינגרעבצן.

19) מענטשן שטאַרבן פאַרשידן: אַ געטע שרייט: ליכט! אַנדערע ווילן, די זון זאָל מיט זיי צוזאַמען אונטערגיין.

20) טייל מיינען, אַז וואָס מען קאָן נישט אויפעסן, מוז מען אויסטרינקען.

1896

די עשרת הדברות

מיט אַ פּירוש פון אַ קליין בעל־הביתל.

דער גרויסער גאָט האָט געגעבן אויפן באַרג סיני קורץ געפּאַסטע צען געבאָטן און אונזער קליין־בעל־הביתל האָט צו זיי צוגעגעבן אַ לאַנגן פּירוש אין זיין קליין הערצל...

„אנכי!"... „לא יהיה לך"... „לא תעשה"...

זאָגט דער רבונו של עולם!

„איך איינער בין גאָט און וויל מיין ממשלה מיט קיינעם נישט טיילן! קיין אַנדערע געטער, אויסער מיר, זאָלסטו נישט האָבן; פון גאָלד און זילבער קיין אָפּגעטער נישט אויסהאַקן, נישט גיסן" — —

און דאָס קליינע בעל־הביתל שרייבט איין ביי זיך אין הערצעלע:

„איין גאָט אין הימל, נאָר אַ סך צדיקים אויף דער ערד."

„צו גאָט איז ווייט און דער וועג פירט דורכן הייליקן אָרט, און איך ציטער פאַר די ווייסע מצבות"...

„צום רבין איז נאָנט און די אומות העולם מאַכן באַנען, שאָסייען און מען רעדט נאָך פון לופט־באַלאָנען..."

„גאָט, ברוך הוא, ווי דער אמת איז, וויל זיין ממשלה

מיט קיינעם נישט טיילן, ער דאַרף און וויל ביי קיינעם קיין עצה נישט פרעגן, דאָס הייסט: ער איינער אַליין איז גוזר! נאָר קוים האָט ער גוזר געווען, זיינס אָפּגעזאָגט, קאָן קומען אַ ליאַדע צדיקל, אַפילו אַ ווייבעריש, און מבטל זיין, און מאַכן אַלעס כּעפּ״א דארעאָ!״

און דוקא ביליק! אינגאַנצן פאַר ח״י גדולים!״

„אַמאָל איז געגנוג אַביסל אָפּגעשפּראָכענער בוימאייל, אַ יהי־רצונדל — צו מאַכן פון טויט — לעבעדיק... און דאָס קאָסט נאָך ביליקער.״

„אַמאָל העלפט אפילו קעגן דער גזרה אַ טאָטערל אויך! און אַ פינף קאָפּ. איז אַ מטבע, אַ טרונק בראָנפן — אודאי!״

„עס איז אַן עבירה פון גאָלד און זילבער אויסהאַקן אָדער אויסצוגיסן זיך עבודה־זרהלעך... די מטבע טראָגט פּראָצענט און איז אויך אַ גרויסע עבודה־זרה!״

ווען גאָט, דער רבונו של עולם, האָט געזאָגט:

„לא תשא... לשוא!״

זענען בלאָס געוואָרן די הימלען, עס האָבן געציטערט די בערג, עס האָבן טייכן און ימים געשוימט און געזאָטן, די גאַנצע ערד האָט אַ פיבער געכאַפּט, עטלעכע שטערן זענען פאַר שרעק אַראָפּגעפאַלן...

און דאָס קליינע בעל־הביתל שמייכלט פאַר נחת און פאַר־צייכנט זיך:

„לשוא? אַן איינפאַל! און אַ וואָרט אומזיסט רעדן, וועל איך יאָ? וואָס איז, אַ מחבר בין איך, וואָס רעדט צו שטיין און ביין? מיין צייט איז געלט, מיין וואָרט איז גאָלד! אומזיסט שווערן ביי גאָטס נאָמען וועל איך נישט! איך וועל נאָר שווערן אין מאַרק, אין געוועלב... מיט גאָטס נאָמען וועל איך אויסנאַרן אַ צענערל אויף דער אַרשין, פאַררעדן עמיצן די ציין, אויסגלייכן אַ קרומע וואָג, אונטערהאלטן משופע די מאָס... אַלץ נישט אומזיסט!״

„אפשר וועל איך נאָכאַמאָל מיט אַ שבועהלע זיך ארויס־
גאָרן פון דער היים אויף אַן אָקעלע... ווייטער נישט!"
„אומזיסט, קיינמאָל נישט!"

„זכור את יום השבת"...

„איך וועל געדענקען, אודאי!..."
„יעדעם באַשעפעניש דאַרף באַנייען די כחות; איינמאָל אין וואָך רוען דאַרפן ווייב און קינדער, דינסטן און משרתים. אַפילו דאָס פערד און די בהמה — וואָס דינען ביי אַ ייד..."
„אָבער אַ קריסט מעג פאָרן אום שבת?"
„וועל איך אים מיין פערד פאַרדינגען!"
„שבת קאָן זיך אויסשלאָפן דער משרת, דער אַרבעטער, די אַרבעטערין?"
„זאָלן זיי אַ גאַנצע וואָך קיין אויג נישט צוטון, וועל איך נאָר צאָלן איין מאָל אין וואָך און נישט עובר זיין אויף „לא תלין".
„רוען מעגן ווייב און קינד... איך וועל אויך נישט טון די האַנט אין קאַלט וואַסער אַריין... גענוג אַ גאַנצע וואָך זיך אַרומ־געיאָגט מיטן סאָנד מיט קאָמאָרניקעס, מיט גאָט ווייסט וואָס!"
„שבת — איז אַ טאָג אויף „קאָפּ־אַרבעט"; איך וועל מיר אָפּסדרן די גאַנצע וואָך: ווי איין און ווי אויס, און וועל שוין פאַרשפּאָרן אַ גאַנצע וואָך צו קלערן; עס וועט גיין אַ גאַנצע וואָך, ווי אַ פּוטער!"
„שבת קומט נאָך צו־נוץ, אַראָפּצונעמען ביי יענעם די שבתניקעס, נאָר דאָס טוט שוין דער קאָמאָרניק אַליין; די פּראָשעניע וועל איך איינגעבן אינמיטן דער וואָך!"

„כבד את אביך ואת אמך"...

„מיטן גרעסטן פאַרגעניגן; דער אָרעמסטער טאַטע קאָן גע־

ווינען אויף דער לאָטעריע, געפינען אַ כשרע מציאה און איבער־לאָזן ירושה".

„נאַר אַ קראַנקער טאַטע מעג ליגן אין שפּיטאָל און מיר נישט איינרעכטן דעם סאַלאָן; די מאַמע מעג וואוינען באַזונדער און שטריקן זאָקן, ליידיק גיין איז גאָר קיין תכלית נישט! ביי זיך האַלטן איז גאָר קיין פּלאַן נישט, שנור־און שוויגער־שפּיל איז קיין געשעפט, מיטן ווייב זיך גטן, הייסט נישט גאָט!"

„לא תרצח"!

הערט זיך גאָטס קול צווישן דונערן און בליצן, און אונזער בעל־הביתל ווערט פאַרציטערט.

„ווער — שרייט ער באַליידיקט — איך? איך — נעמען אַ האַק אין דער האַנט אַריין און אָפּהאַקן עמיצן אַ קאָפּ? אפשר נאָך אַ פּיסטויל? איך וואָלט מיך דען אַליין נישט דערשאָסן פאַר שרעק? מיין באָבע האָט דען געהאַט אַ פּיסטויל אין דער האַנט? וואָס איז, אַ רוימער בין איך? אַ גרעק? בלוט פאַרגיסן וועל איך? פּולווער וועל איך קויפן? אַ נאַר בין איך, משוגע?"

„וואָס דאַרף איך דאָס? וואָס דאַרף איך מיך שפּילן מיט אַ מעסער — מיין צינגל איז ווייניק? מיט אַ פּראָשעניעלע, וואו־הין מען דאַרף, בין איך נישט יוצא? וואָס? יענעמס בלוט וויל איך זען? זאָל מען אים באַגראָבן מיטן בלוט צוזאַמען; קיין איינציקער טראָפּן זאָל נישט פעלן!"

„האָסט דאָס גאָרנישט געדאַרפט זאָגן, רבונו של עולם!!"

„לא תנאף..."

— „אָבער האַנדלען מיט דער סחורה קאָן איך? שיקן קיין טערקיי, קיין אַרגענטינע און צוריקפירן וואָלוול מלשינות און רכילות מעג איך? לא תנאף — זאָגסטו? מהיכא תיתי! איך — נישט! איך האָב קיין צייט נישט דערצו. איך בין קיין בעלן נישט דערויף; מיין ווייב און טאָכטער אויך נישט — עודאי

נישט, איך וואָלט זיי די קעפּ געשפּאָלטן! נאָר י ע נ ע מ ס ו ו י י ב, י ע נ ע מ ס טאָכטער, רבונו של עולם? זאָל זיך י ע ד ע־ ר ע ר היטן זיינס!"

„אמת, עס איז אַ שווערע פּרנסה מיט מסירת נפש, ס כ נ ו ת נ פ ש ו ת מיט אַביסל חלול השם, נאָר אויף דעם איז מען דאָך אין גלות...!"

„לא תגנוב..."

„אויך, רבונו של עולם, געזאָגט, כּביכול, אומזיסט. א י ך וועל גנבענען! און דערנאָך? דערנאָך וועט מען מיך איינזעצן... און ווער וועט געבן מיין ווייב און קינדער עסן?"

„זעסטו, רבונו של עולם, ווען אויף אַמאָל אַ צען־טוי־זנטער... באַ! מיין ווייב וואָלט געלייגט אויף איר נאָמען אַ „זאַ־לאָג", און אין דער צייט, וואָס איך וואָלט נאָכן ווירעק גע־זעסן, וואָלט זי אַביסל געוואוכערט, ווי אַ יידענע... נאָר דאָס מיינסטו דאָך נישט, פון צען טויזנטער — פון אַ מילתא דלא שכיחא, רעדט מען נישט אויף אַ באַרג סיני!"

„לא תענה ברעך עד שקר!"

„אויסער — חס ושלום — ווייס איך? געגן אַ שונא!"

„אויסער נאָך פון דיין תורה־וועגן, אַז דער גבאי וועט מיר קיין גוטע עליה נישט געבן... און אפשר — אויסער לשם מצוה — אַז איך וועל וועלן אַן אַנדער רב, אַן אַנדער שוחט, אָדער מאַכן מיינס אַ קרוב פּאַר אַ שול־קלאַפּער. און נאָך — רבונו של עולם — אויסער די אַלע טויזנטער אופנים, ווען איז עס ג ל אַ ט אַ מ צ ו ה אַ י י ד צ ו ב אַ ג ר אָ ב ן!"

„לא תחמוד"

— „רבונו של עולם, איך זאָג דיר אָפן, איך וויל נישט־נישט יענעמס הויז, נישט יענעמס ווייב, נישט יענעמס פערד און וואָגן..."

„פאַרקערט! איך, רבונו של עולם, פאַרגין אים! איך פאַר־גין אים אַפילו זיין עשירות!—".

„איך וויל אַ בעסער און אַ גרעסער הויז; אַ פּאַלאַץ קאָן איך אויך פאַרדייען!"

„איך וויל אַ ווייב מיט מער נדן; אַ שיינע יידענע אַלס צולאָג — קאָן אויך נישט שאַטן!"

„איך וויל אויך אַ שענערע קאַרעטע און בעסערע פערד!"

„און דאָס אַלץ וויל איך נישט פון אַ בשר ודם, נישט צונעמען ביי יענעם — נאָר „מתנת ידך הרחבה והמלאה". פון דיין כשרער האַנט!"

„דו זאָגסט דאָך „לי הכסף ולי הזהב!"

„און, אַז דו, רבונו של עולם, לאָזט נישט אַרויס קיין בייע באַנקאָ־צעטל, אַז דו נעמסט נאָר ביי איינעם און גיסט דעם צווייטן — בין איך שולדיק?"

„איך — דאַרף, מיין ווייב און קינדער — דאַרפן! האָבן — מוז איך, מיין דאגה ביי וועמען דו נעמסט?!"

אָט אַזוי טייטשט זיך אויס דאָס בעל־הביתל די עשרת הדברות.

1896

וויסן, אידעען און „איזמען“

וויסן איז איינפאַך ליכט־העלער טאָג.
נאָר דאָס ליכט פילט נישט אויס דעם רוים, דער טאָג — די צייט, דאָס וויסן — דאָס לעבן...
אונזער גאַנצע וויסנשאַפט איז אַ גראָשנדיק ליכטל אין אַן אומענדלעך פינסטערער הייל.
אין פינסטערע ערטער, אין פינסטערע צייטן לייכטן אונז אידעאַלן, פינקלען און שימערן אידעען, בליצן „איזמען“ און שלאָג־ווערטער.

אידעאַלן זענען ליכטיקע, הויכע שטערן אין די ווייטע ברייטע הימלען.
דערוויילּ, ווייניקסטנס, נישט צום דערגרייכן, נישט צום דערלאַנגען.
און דאָס מערסט איז מען פון זיי נישט צופרידן:
— איך קאָן זיי נישט אָנטאַפּן! — קלאָגט זיך דער בלינדער.
— נישט צום איינבייסן! — בייזערט זיך דער הונגעריקער.

— וואָס פאַר אַ טעם האָט עס? — פרעגט דער פיינשמע־קער, דער בייכיקער בעל־הבית.

— מען זאָל זיי ווייניקסטנס קאָנען אָפּרייסן און באַנוצן אַלס קאָטיליאָן־שטערן אין קאַרנאַוואַל! — זאָגט זיין זון, דער טענצער, און דער יונגערער זון, דער פעסימיסט, וואָס איז שוין געבוירן מיט צעקנוידערטע נערוון און אַ מאָגן־קאַטאַר, שמייכלט זויער:

— צי פאַרמאָגט נישט דאָסזעלבע יעדער גלי־וואָרים? צי בליצט נישט איבער יעדן זומפּ, איבער יעדן געמויזעכטס?

און אויך דער פּראָפעסאָר פון מאַטעמאַטיק וויל בעסער זיין נאַכט־לעמפּל, וואָס באַלייכט אים זיינע ד׳ אמות פון „צוויי און צוויי איז פיר״...

נאָר די פירער פון קאַראַוואַנען אין זאַמדיקן סטעפּ, פון שיפן אין אָקעאַן מיט באַהאַלטענע פעלזן און ריפן, ווייסן, וואָס שטערן, וואָס אידעאַלן זענען.

אויפן שוויס־און בלוט־פאַרגאָסענעם פעלד צווישן מערב און מזרח שפּראָצן בלומען־אידעען... זיי שפּראָצן, בליען, וואַקסן, לעבן, בלייבן שטיין, פאַרלירן סעקונדנווייז דעם גלאַנץ מיטן זאַפט; זיי וועלקן, פאַרשטויבן און פאַרשווינדן...

נישט וואָר און נישט פאַלש זענען אידעען, נאָר פרישע און אַלט, בליענדיק אָדער פאַרווילקט.

אַז מען טראָגט אייך צו אַן אידעע, בויגט צו די נאָז: פרישע נעמט און שטעקט אייך אויף דער ברוסט, אַלטע — וואַרפט אַרויס. ווער עס איז ווייכהאַרציק, זאָל דערביי לאָזן אַ טרער.

מיינט אָבער נישט, אַז די פרישע אידעע איז וואָר, אַז זי איז דער אָפּגלאַנץ פון דער מאָרגנדיקער זון...

נאָר פאַר אַלטע אידעען — היט אייך!

אויב עס געפעלט אייך נישט דער היינטיקער טאָג, האָט איר רעכט: ער זאָל זיין דער בעסטער, וואָלט ער אויך דער לעצטער געוועזן — האָפּט איר אויף מאָרגן, וואויל אייך: עפּעס אינעווייניק זאָגט אייך, אַז איר האָט נאָך וואָס צו דערלעבן, נאָר זוכט נישט זיין בילד אין דעם נעכטיקן טאָג, מאָלט אייך נישט דעם „שפּעטער" מיט די שוויס־בלוטיקע פאַרבן פון דער פאַרגאַנגענהייט; הויבט נישט אויף קיין אַלטן לאַפּן מיסט פאַר אַ הייליקע פאָן און זוכט נישט קיין בלומען אויפן בית־הקברות...

ווילט איר בלומען, זוכט אייך פרישע.

טייערע שטיינער זענען „איזמען", דאָס זענען ליכט־פענגער, ליכט־שוואָמען. נאָר דאָס, וואָס זיי שלינגען איין, גיבן זיי נישט אַרויס צוריק; דערצו ווערט נאָך דער שטראַל אין די שטיינער פאַרשידנאַרטיק געבראָכן.

דערפון קומט דער פלעמיק־פינקלדיקער גלאַנץ, וואָס טרייסט אונזער אויג אין דער פינסטער, וואָס דערמאָנט אָן פאַרלוירענעם און צוריקגעהאָפטן טאָג, באַגניגן זיך מיט דעם ליכט קאָנען אָבער נאָר קינדער, ווייבער און ליידיק־גייער...

ביים פיינסטן בריליאַנט קאָן מען קיין בוך נישט לעזן, קיין בריוו שרייבן, קיין אַרבעט פאַרריכטן, — דערצו דאַרף מען דעם טאָג מיט זיין איינפאַכן ליכט.

1902

עטרת יתומים אין ווארשע

פערזאָנען

אַ בעל־הבתּישער מענטש — האַלב דייטש געקליידט. די אויגן דערמאָנען אָן קעלבערנס, דאָס בייכל — אָן קאַרלסבאַד. זיצט ביי זויער־מילך מיט שוואַרץ־ברויט. קוקט אויף ביידע, ווי אַ קינד אויף אַ רפואה, און פאַרקרימט זיך ביי יעדן ביסן.

אַ חברה־מאַן — איינער פון די געפערלעכע מענטשן, וואָס צאַפּן געלט פון דער וואַנט — פאַר יתומים, אַלמנות, תּלמוד־תּורהס, נשרפים, אָפּגעפאַלענע משפחות וכדומה.

סצענע: ביי דער מלעטשאַרניע אין קראַשינסקיס גאָרטן.

דער בעל־הבתּישער מענטש — דערזעענדיק, אַז דער חברה־מאַן קומט צו, פאַרקרימט זיך, פּרוּווט אויסדרייען דאָס בענקל, דער חברה־מאַן האָט אים אָבער שוין דערזען.

בעל־הבית (צו זיך). וואו מען זייט נישט!...

חברה־מאַן (צו זיך). ר׳דאָ, דער פויגל. (הויך) מאָיען!

בעל־הבית (זויער). מאָיען! (רוקט אָפּ דאָס נישט־דערעסענע, וויל קלינגען און באַצאָלן).

חברה־מאַן (נעמט אים אײליק דעם לעפל פון האַנט אַרויס. קלינגט, צום בעל־הבית). איך װיל איך װײַזן אַ שײנע זאַך. אײלט בישט! (צום אַרײַנקומענדיקן מילך־מײדל) זויער־מילך און ברויט!

בעל־הבית (צו זיך). אַרײַנגעפאַלן!

חברה־מאַן זעט! (דערלאַנגט אים אַ פּעקל פאָטאָגראַפיעס).

בעל־הבית. פּאָסט־קאַרטן־בילדער? הכנסה אויפן נאַציאָ־נאַל־פאָנד? שוין געקויפט — עטלעכע זעכציק שטיק... װאָס זאָג איך, עטלעכע זעכציק — איבער הונדערט! אַחוץ אַזוי מאַרקן!

חברה־מאַן. (מיט אַ נישט־גלויביקן שמייכל). זייער פיין פון אייער זייט! (ערנסט) דאָך קוקט, עס איז גאָר עפּעס אַנדערש. פאַר קוקן צאָלט מען נישט!

בעל־הבית (נעמט אומגערן, באַקוקט, פאַראינטערעסירט זיך). דאָס פאָטאָגראַפירט די פּאָליציי?

חברה־מאַן. פאַרװאָס גראָד די פּאָליציי?

בעל־הבית. װאָס איז, איך קען נישט דעם עולם? פון באַטשעיאָוו, פון די האַלן, װאו נאָר מען שטופּט זיך! אָט דעם בחור (ער װײַזט אויף דער פאָטאָגראַפיע) קען איך! אַ שײנער פויגל! מיר אַליין אַרויסגעשלעפּט אַ נאָז־טיכל! אַפילו געכאַפּט בײַ דער האַנט, נאָר פונקט בײַ דער לינקער, און מיט דער רעכ־טער האָט ער דערװײַל איבערגעגעבן דאָס טיכל אַ צװײטן... אַן אויסלענדיש טיכל געװען! פאַרפאַלן! געװאָרן פלוצים אַ געפײפעריי — האָ, האָ! גאָט געדאַנקט, כ׳בין אַנטלאָפן — אַלע, זע איך, אַזוינע בחורים (זיפצט) — אַ חלול־השם, אַ חלול־השם!

חברה־מאַן. אַודאי!

בעל־הבית. עפּעס האָט מען מיר געזאָגט, אַז עס איז פאַראַן אין װאַרשע אַ הויקער, װאָס קלײַבט צוזאַמען אַלע יתומים, רחמנא לצלן, און נעמט זײ אויף דער לערן... אַ פּאָר טעג לערנט ער די מלאָכה, און דערנאָך מוז יעדערער יעדן טאָג עפּעס אַהיים ברענגען — אַניט, קריגט ער געשלאָגן! אויף די סטאַוו־קעס, זאָגט מען, װאוינט ער... װער עס ברענגט אָבער די פײַנ־

סטע גנבה, קריגט לעקעך און בראָנפן! פאַר גאָלדוואַרג צאָלט ער צו עטלעכע גראָשן! (ווארפט צוריק די פאָטאָגראַפיעס) אַלע אַזוינע בניכער... דאָס וועט אַמאָל אונטערצינדן, מיט מעסער שטעכן, כ׳ווייס וואָס... פון רבינס אוניווערזיטעט!

חברה־מאַן. נאָר מוז איך אייך זאָגן, אַז דער „רבי״ באַקומט אַ גרויסע קאָנקורענץ!

בעל־הבית. מיין כפרה!

חברה־מאַן. עס איז נישט אייער כפרה! (דערלאַנגט אים אַ צווייט פעקל פאָטאָגראַפיעס).

בעל־הבית. שוין דערוואַקסענע גנבים און גזלנים?

חברה־מאַן. זעט.

בעל־הבית (באַקוקט). אויך יינגלעך — דאַכט זיך, די אייגענע גאָר, יאָ?

חברה־מאַן. יאָ.

בעל־הבית. נאָר עפּעס אַנדערש געקליידט?

חברה־מאַן. כמעט אָרנטלעך. טייל זאַכן אַפילו אַלטע, נאָר איבערגעמאַכט!

בעל־הבית. עפּעס זעען זיי זאַטער אויס...

חברה־מאַן. זיי קריגן צו עסן און צו טרינקען!

בעל־הבית. און אויף וואָס שטודירן זיי?

חברה־מאַן. אויף בעל־מלאכות!

בעל־הבית. איר מאַכט חוזק?

חברה־מאַן. חס־ושלום! דעם „רבינס״ קאָנקורענט איז אַ חברה.

חברה־מאַן. יאָ — „עזרת יתומים״ הייסט זי.

בעל־הבית. אָ! עפּעס געהערט!

חברה־מאַן. איך קאָן אייך געבן עטלעכע דאַטן! די חברה האָט ביז היינט אָפּגעגעבן קינדער (נעמט ארויס א צעטל

און לעזט) איין און צוואַנציק צו קאַמאַשן־מאַכער, ניין צו שוס־טער, ניינצן צו שניידער, עלף צו שאַכטל־מאַכער, דריי און צוואַנציק צו טישלער, אַכט צו איינבינדער, פינף צו גאָלדשמידן. ניין צו היטלמאַכער, פינף צו האַנטשו־מאַכער, צוויי צו מעכאַניקער, ניין און צוואַנציק האָט די חברה אריינגעגעבן אין פאַבריקן!

בעל־הבית (אַביסל אומגעדולדיק). ובסך הכל?

חברה־מאַן (געלאַסן). לייכט צו באַרעכענען: הונדערט איין און פערציק יינגלעך! דערווייל!...

בעל־הבית (ווילל אומצופרידן זיין). אַלץ יינגלעך און יינגלעך! ווייל ס'איז דאָ אַזויפיל תּלמוד־תּורהס, שולן פאַר בעל־מלאכות... נאָך אַ חברה! מיידלעך יתומות, וואָס זאָלן טאָן?

חברה־מאַן. מען פאַרזאָרגט מיידלעך אויך. נאָר ווייניק, עס פעלט געלט!

בעל־הבית. אַזוי... (ווערט קלינגען)

חברה־מאַן (נעמט אים ווייטער דעם לעפל פון האַנט אַרויס). וואָס איילט איר? מען וועט מיר ברענגען, וועט איר צאָלן...

בעל־הבית (פאַרלעגן). איך איל מיך!

חברה־מאַן. יאָ, ביי וואָס האַלט איך? אַהאַ! פאַר אַ צייט איז צו אונז געקומען אַ יונגע דאַמע —

בעל־הבית (פאַרטראַכט). אַ יונגע דאַמע — —

חברה־מאַן. אַ יונגע דאַמע, פיין געקליידט, גאָר פיין... פערפומירט, אַז עס האָט אין אַלע שטובן געשמעקט...

בעל־הבית. און וואָס האָט געוואָלט די דאַמע, אַ גרויסע נדבה געבן?

חברה־מאַן. פאַרקערט. זי האָט מיטגעפירט אַ מיידעלע פון אַ יאָר צוועלף. „אָדער — זאָגט זי — נעמט זי דאָ ביי מיר צו, אַניט וועט זי זיין ווי איך...”

בעל־הבית. אַהאַ! פון יענע לייט! אַ נאַכט־פויגל?

חברה־מאַן. אַ נאַכט־פויגל —

בעל־הבית. און איר האָט צוגענומען דאָס מיידל?

חברה־מאַן. מען האָט געמוזט, נאָר עס פעלט געלט! אינגאַנצן טויזנט צוויי הונדערט און פופציק מיטגלידער —
בעל־הבית. וואָס צאָלן?
חברה־מאַן. פון דריי ביז צוועלף רובל אַ יאָר! זעלטן איינער פיר און צוואַנציק, גאָר זעלטן זעקס און צוואַנציק...
בעל־הבית. שיין געלט!
חברה־מאַן. אויף ציגאַרן גיט מען אויס מער!
בעל־הבית. איך נישט, איך רויכער נישט...
חברה־מאַן. איז אַודאי גוט...
בעל־הבית. וואָס איז די גוטסקייט? מוז מען פאָרן קיין קיסינגען!
חברה־מאַן. אַז מען קאָן, פאַרוואָס נישט!
בעל־הבית. מען מוז — אַ מענטש איז געפּערלעך!
חברה־מאַן (מיט אַ שמייכל). מען זאָגט, אַז צדקה איז אויך אַ רפואה — פאַרשרייבט אייך.
בעל־הבית. לייכט צו זאָגן — אַזויפיל אָרעמע קרובים אויפן קאָפּ.
חברה־מאַן. גוט מען האָט אַ קאָפּ! און אַ קעשענע דער־צו. פאַרשרייבט אייך.

(דאָס מילך־מיידל ברענגט דעם חברה־מאַן עסן).

(דער בעל־הבית פאַרגעסט זי און צאָלט, שטעלט זיך אויף).

בעל־הבית. אַדיע! (ציט אויס די האַנט).
חברה־מאַן (ציט זיינע צוריק). מען האָט דאָך גערעדט פון פאַרשרייבן?
בעל־הבית. מהיכי־תיתי... מהיכי־תיתי... נאָר אַצינד אייל איך מיך! איר האָט דאָך אַודאי אַ לאָקאַל, אַ קאַנצעלאַריע, כ'וועל קומען, אַודאי קומען... אַדיע! (רוקט זיך אָפּ אָן די האַנט־געבן).
חברה־מאַן. איר ווייסט דאָך נישט דעם אדרעס.

בעל־הבית (פון ווייטן). געוואָר ווערן, געוואָר ווערן!

חברה־מאַן (שרייט אים נאָך). קאַרמעליצקע זיבן און צוואַנ־ציק! קאַרמעליצקע זיבן און צוואַנציק! (צו זיך) דער כלב! (נעמט זיך צו עסן, נאָכן דריטן לעפל) והוה דן את כל אדם לכף זכות — אפשר אַ קבצן!

1902

קעגן ה[illegible]קאטא

די סצענע שטעלט פאָר אַ באַנק אין זאַקסישן גאָרטן, וועלכע איר ווילט.

זי — מיט אַ [illegible] פון אַ חצי־זכרטע, זיצט אַביסל פאַרטראַכט און אפשר נישט.

ער — אַ שפּיציקער יונגער מאַן; אַ שפּיציקער הוט, אַ שפּי־צ׳קע נאָז, צוויי פליענדיקע קראַוואַט־שפּיצן, צוויי איבער־געבויגענע קאַמאַשן־שפּיצן וכדומה. מן־הסתם האָט ער שפּי־ציקע אויגן אויך. נאָר דער פון פאָרנט פאַרשפּיצטער ראַנד פון שפּיציקן הוט פאַרשטעלט זיי. ער גייט איבער דער אַליי דערזעט זי, פאַרקרומט זיך, וויל זיך מאַכן כּלא־ידעה און פאַרבייגיין — עס איז אָבער שוין צו שפּעט.

זי (האָט אים שוין באַמערקט, רופט אים צו מיט אַ שמייכל, וואָס וויל און דאַרף זיין זיס, און קומט אַרויס זויערלעך). אַ... הער! (זי רופט אים ביים נאָמען; עס קומט אָבער אָנגעבלאָזן אַ ווינטל, רייסט איר דעם נאָמען פון די דינע ליפּן אַראָפּ און שלײַדערט אים אַרויף אויף אַ בוים — עס ווערט אַ שטיקל גערודער צווישן די פייגעלעך. — נאָר דאָס געהערט שוין נישט צו דער סצענע).

ער (מיט אַ פּערטל געגעץ). אַ... מאַדמואַזעל... (ער רופט זי אויך אָן ביים נאָמען; עס בלאָזט ווייטער אָן אַ ווינטל, כאַפּט דעם נאָמען און

פאַרוואַרפט אים צווישן די בלומען... די לעזער, כאָטש זיי שפּילן נישט מיט, מעגן, פאַרלירנדיק ביידע נעמען, גאַנץ דרייסט — אָפּזיפצן).

ז י. זעצט אייך...

ע ר. דאַנקע (זעצט זיך). אַ שיין וועטער...

ז י (באַליידיקט, אַז מען הויבט אָן מיט איר שמועסן פון וועטער) — דומהייטן; האָט איר שוין געלעזן...?

ע ר. וואָס?

ז י. נו — דאָס נייעסטע נייעס... גאַנץ וואַרשע רוישט...

ע ר. געבוירן געוואָרן אַ אינדיק מיט צוויי, דריי קעפּ און אפשר גאָר אָן אַ קאָפּ? אפשר האָט זיך באַוויזן אַ דבוק אין פּראַגע?

ז י. פון לי—טע—ראַ—טור רעד איך..

ע ר. פון אַ ליטעראַרישן אינדיק?

ז י. אַך, וואָ! פון דר. רונדשטיינס...

ע ר. זי מיינען דעם דר. רונדשטיין, דעם געוועזענעם שטילן גרויס־רעדאַקטאָר פון קליין־שרייַדיקן ציוניסטיש־גאַליציש־וואַרשעווער „ווסכוד", וועלכער האָט זיך איבערגעוויקלט צום ריין וואַרשעווער „איזראַעליט", און אין איבוועגס געשטעלט זיך פאַר אַן אויסלענדיש־וואַסער־טרעגער אין „פּשעגלאָנד־טיגאָדניאָווי"?...

ז י. אַ באַרימט אַרטיקל! כמעט די גאַנצע פּוילישע פּרעסע האָט עס איבערגעדרוקט!...

ע ר. דאָס מוז שוין זיין אַ מאכל! דאָס וועט שוין קיין „קויקל" נישט זיין. ניין! אונזער דר. האָט שוין געמאַכט אַ קאַצנשפּרונג... דאַכט זיך — אַזאַ „געבעך", און אַז מען דאַרף, שפּרינגט ער, — אויף וועמען איז ער אַרויפגעשפּרונגען?

זי. אַך, דער טאָן אייערער! דער אייביקער גאַלגן־הומאָר...

ע ר. וועגן וואָס שרייבט ער?

ז י. וועגן פּויזנער יידן...

ע ר. וואָס וויל ער פון זיי? שטילע מענטשן... מען שטופּט

זיי, מאַכן זיי שטילערהייט פליטה קיין בערלין... די קהלות
פאַלן אָפּ... נאָר שטיל!

זי. נישט וועגן דעם רעדט ער... פאַרקערט, ער ערלויבט
זיי אפילו צו בלייבן אין פויזן, און צו זיין, ווי זיי זיינען
דייטשן, עכטע דייטשן!

ער. ער, דער ציוניסט – ערלויבט, יידן זאָלן זיין דייטשן?

זי. ער איז דען נאָך ציוניסט?...

ער. קאָן זיין נישט – נאָך אַ קויקל, צי אַ קאַצנ־
שפרונג – אַ יונגער מאַן, פאַרוואָס נישט?!... הכלל – זיי
מעגן, זאָגט ער, זיין דייטשן...

זי. נאָר קיין האַקאַטיסטן נישט!...

ער. נו, דומהייטן! וואַסער־געדראָשן! דער שוואַכער
טאָר קיינמאָל נישט האַלטן מיטן שטאַרקן געגן שוואַכן!...
קינדער אין די וויגן, ווייסן עס!

זי. ער זאָגט: זיי זענען!

ער. האָט ער פאַקטן?

זי. אויסטראַכטן וועט ער נישט...

ער. קאָן זיין, מוחל! אין אַ גרויסער פאַמיליע טרעפן
זיך אידיאָטן אויך! נאָר צי האָט ער באַרעכנט, וואָס עס איז
פאַראַן מער: פוילישע אַריסטאָקראַטן־פריצים, וואָס פאַרקויפן
זייערע גיטער דער האַקאַטאַ, דייטשן צו באַזעצן, אָדער –
יידישע האַקאַטיסטן?

זי (אָפּגעפאַלן ביי זיך). ניין... קיין פאַקטן, בפרט קיין
ציפערן, איז אין אַרטיקל נישטאָ!

ער. וואָס דען איז דאָ?

זי. עס איז דאָ געגוג! (מיט שטויגענדיקער ווארעמקייט) אַ
טאָן, אַ סטיל, אַ באַגייסטערונג...

ער. (אין איר טאָן). הייס־פוילישער פאַטריאָטיזם פאַר אַנ־
דערטהאַלבן קאָפּיקעס די שורה?

זי (פארוואונדערט). מער נעמט ער נישט? (דערמאָנט זיך).
אַך – שלעכטער מענטש! אַלץ אויסגעלאַכט, ארונטערגעריסן...

ע ר. פאַרקערט — איך האַלט דעם אַרטיקל פאַר זייער נ י צ ל ע ך...

ז י (מיט אַביסל נצחון, דאָך אומרוהיק). אַ—האַ!

ע ר. נאַטירלעך — נאָך אַזאַ אַרטיקל איז לייכט צו ווערן פּראָפעסאָר אין לעמבערג, אין קראָקע... ווילנדיק צי נ י ט ו ו י ל נ ד י ק, גייט אַ מענטש אין גלייכן וועג צו דעם, וואָס גוט איז...

ז י. פוי...

ע ר. שלעכט אַדרעסירט, מאַדמואַזעל... שיקט ווייטער!

ז י (טראַכט אַ ווײַלע: י אָ באַליידיקן זיך, נ י ש ט באַליידיקן, וואַרפט אויף אים אַ בליק פון דער זייט; פלוצלינג לעבהאַפט). אָבער די צווייטע העלפט!...

ע ר. דער אַרטיקל האָט נאָך אַ צווייטע העלפט?

ז י. געוויס, און אַ זייער ראַדיקאַלע, אָבער גאָר שטאַרק ראַדיקאַל! אַרויסגעטרעטן קעגן קאַפּיטאַליזם...

ע ר. מיטן פינגער אין שטיוול — געשאָקלט?

ז י (אומגעדולדיק). קעגן בורזשואַזיע. (היציק) ער זאָגט, אַז כּל־זמן יידן וועלן דינען צום גאָלדענעם קאַלב, כּל־זמן יידן וועלן זיך וואַלגערן אין בעל־הבתּישן רינשטאָק...

ע ר. וועלן זיי זיין אַסימילאַטאָרן...

ז י. אַך, וואָ! האַקאַטיסטן וועלן זיי זיין!

ע ר. קאַפּיטאַליזם — האַקאַטאַ — סיידן צוזאַמענגעבונדן מיט אַ ציצה!

ז י. אַך, נאָר חוזק געמאַכט... די צווייטע העלפט איז זייער שטאַרק! און רירנד אויך! ער פאַררופט זיך אַפילו אויף יידישע געבעטן...

ע ר. אויפן סדורל זיך געשטעלט?! אָ! נאָך אַ ש ט אַ ר ק ע ר קויקל!...

ז י. יידן, זאָגט ער, בעטן אויף שלום; אויף שלום צווישן מענטשן און פעלקער... זיי בעטן, עס זאָל אויפהערן קריג,

פאַרשווינדן קנאה־שנאה... זיי — ט אָ ר ן נישט זיין קיין האַקאַ־טיסטן...

ע ר. ריכטיק, מאַדמואַזעל... קיין האַקאַטיסטן טאָרן זיי זיכער נישט זיין... נאָר וועגן אַרטיקל אַליין, זעט איר, האָב איך אַ טעות געהאַט; עס איז גאָר אינגאַנצן א ו מ נ י צ ל ע ד! אַ ברכה לבטלה: אומזיסט, הייסט עס, זיך אין טאַטן אַריין גע־שאָלטן!

ז י. וואָס ווייטער?

ע ר. זעען זי — די פויזנער יידן, וואָס זענען, און מעגן, לויט דר. רונדשטיינס אַרטיקל, זיין דייטשן, זאָגאַר עכטע דייטשן, לעזן דעם פוילישן „איזראַעליט” נ י ש ט... פאַר זיי איז עס פאַרלוירענע שטראָף־רייד... און קיין פראָפעסאָר אין לעמ־בערג צי אין קראָקע וועט דר. רונדשטיין וועגן דער צווייטער העלפט אַרטיקל נ י ש ט ווערן... דער פאַטריאָטיזם פון דער ערש־טער העלפט, זעט איר, איז ג ו ט, זייער ג ו ט! דאָס האָט מען ליב... ביי אַן אָרעמען פאָלק, ווי מיר אָדער די פּאָליאַקן זענען, איז פאַטריאָטיזם אַ גאַנגבאַרע מטבע... אַפילו געמאַכטער — אַלץ בעסער ווי גאָרנישט. אָבער די צווייטע העלפט — אַנטי־קאַפּי־טאַליזם, נייע אידעען מאַכן אַלץ צו שאַנדן! דאָס איז שוין סם... אַ טרפות פאַר גאַליציען — ניין, ער וועט קיין פראָפעסאָר נ י ש ט זיין... אויסער...

ז י (האַלב פאַראינטערעסירט, האַלב באַליידיקט). א ו י ס ע ר ו ו אָ ס?

ע ר. אויסער, אַז ער וועט די צווייטע העלפט אָפּרופן... אַ יונגער מאַן — וועט ער מאַכן נאָך אַ קויקל... נ אָ ך אַ קאַצנ־שפּרונג... וועט ער א פ ש ר בלייבן אויף די פיס!...

ז י (כמעט מיט אָפּשיי). זי, שלעכטער מענטש... נאָר מיט גאַל, נאָר מיט גאַל געשפּיגן!

ע ר (מיט אַ האַלבן גענעץ). באַ! אַ גאַל האָט מען, שפּייען גאַנץ אָפט — מוז מען! אַדיע!

ז י (קאַלט). אַדיע... (בלייבט זיצן).

ער (גייט ווייטער, גייענדיק, פייפט ער, א גריביש לידל).

פענעלאָפּאַ, די עגונה,
אַרבעט האָט זי פולע הענט..
שפּינען, שפּינט זי גאַנצע טעג —
און ביינאַכט ווערט אויפגעטרענט...
פענעלאָפּאַ, די עגונה...

(עס יאָגט אָן א ווינטל, צעיאָגט דאָס פייפן איבערן גאַנצן זאַקסישן גאָרטן)

1902

פּאָלעמיק

(דר רונדשטיין אַלס ציוניסטן־קריטיקער)

1

דער רעדאַקטאָר פון וואַרשעווער „איזראַעליט“ האָט איבערגעהאַקט זיין גאַנג אַרטיקלען איבערן ציוניזם, וועגן דער מינסקער פאַרזאַמלונג און האָט אַרויפגעלאָזט אויף דער בימה דעם דר. רונדשטיין, דעם באַרימטן ערפינדער פון יידישער „האַקאַטע“ אין פּויזן, און געגעבן אים דאָס וואָרט. ער זאָל באַטראַכטן די י י ד י ש ע פאָלקס־באַוועגונג פון סאָציאַל־עקאָנאָמישן שטאַנדפּונקט!

און דר. רונדשטיין, וואָס האָט געשטעלט איין פוס אויף די פּויזנער יידנס קעפּ, שטעלט אַצינד דעם צווייטן פוס אויפן ציוניזם און בלייבט אַליין הענגען אין דער לופט, מלחמה צו האַלטן, ווי ער זאָגט, מיט די מליצהדיקע לופט־שלעסער פון א י צ ט י ק ן ציוניזם!

לויט דר. רונדשטיינס מיינונג, מוז יעדע פּאַרטיי געגרינדעט ווערן אויף אַן עקאָנאָמישן פּראָגראַם. אַלץ מוז געבויט ווערן אויף אַווירטשאַפטלעכן יסוד. און דאָס, צו זיין באַדויערן, טוט דער ציוניזם נ י ש ט.

די עקאָנאָמישע פראַגן ווערן אַוועקגעלייגט אָן אַ זייט, פון

געגנוואַרטס־פּראָגראַם ווערט גאָרנישט, אָדער ווייניק גערעדט און שלעכט גערעדט. דער לאָנדאָנער קאָנגרעס האָט אַפילו אויפגעשטעלט „אַ מין פּראָגראַם פאַר די געגנוואַרט", נאָר „דעם ווירטשאַפטלעכן פּראָגראַם האָבן געמאַכט אינזשיניערן אָדער דאָקטוירים", מען האָט זיך אַפילו נישט קלאָר געמאַכט די תנאים, ביי וועלכע דאָס אויספירן פון דעם כלומרשט ווירטשאַפטלעכן פּראָגראַם וואָלט מעגלעך געווען.

מען האָט גערעדט פון חברות פאַר לעבנסמיטל און אויסאַרבעטן און דר. רונדשטיין אַנטדעקט צום פּופּצענטן מאָל אַמעריקע, אַז ווען דער ציוניזם זאָל אויף דעם אופן אָרגאַניזירן די יידישע אַרבעטס־קראַפט, וואָלט ער באַלד פאַרלוירן אַלע קליינהענדלער און קרעמער, ביי וועמען ער וואָלט צוגענומען די פּרנסה... און מיינט, דאָס דערמיט שלאָגט ער נישט זיך און זיין פאַרלאַנגען, אַז דער ציוניזם זאָל בויען אויף עקאָנאָמיע.

אין דער אסיפה אין מינסק איז יאָ געוועזן אַן עקאָנאָמישער רעפעראַט פון אַן עקאָנאָמישן ספּעציאַליסט דר. גורעוויטש. יאָר דער פאַקט שטעלט דעם דר. רונדשטיין נישט צופרידן. ערשטנס, האָט די פאַרזאַמלונג אויסגעהערט דעם רעפעראַט גאַנץ קאַלטבלוטיק, כמעט פאַרשלאָפן, בשעת די קולטור־פראַגע האָט „אַרויסגערופן מינוטן, מיט וועלכע דער ווינער פאַרלאַמענט וואָלט זיך נישט געשעמט"(?).

צווייטנס רעכנט דר. רונדשטיין דעם רעפעראַט אַליין פאַר גאָרנישט, אָדער כמעט גאָרנישט.

דעם דר. גורעוויטשעס מיינונג, אַז „ביי יידן שיידן זיך די קלאַסן שאַרף נישט אָפּ, ווייל מען פאַלט גלייך אַראָפּ צום לומפּנפּראָלעטאַריאַט", איז נישט אמת (און אַז דר. רונדשטיין זאָגט, איז גענוג!). די פראגע: „מען דאַרף מאַטעריאַליזירן דעם יידישן גייסט" איז נאָך קיין ווירטשאַפטלעך פּראָגראַם נישט, און „די פּראַקטישע פאָרשלאַגן, וואָס דר. גורעוויטש האָט געמאַכט, זענען חלומות", נישט צום אויספירן. די אַרטעלן און שותפות־חברות זענען נאָכנישט דאָס וואָרט פון דער וויסנשאַפט.

קורץ און שאַרף!

פון וואַנען נעמט זיך עס? עס קומט... — מיינט דר. רונד־שטיין, — דערפון, וואָס „די ציוניסטישע אַרכיטעקטן זאָרגן מער פאַר די ראַך־שפּיצן, וואָס זיינען מער צו אַן אילומינאַציע פון מליצות, איידער פאַר די פונדאַמענטן פון דעם גאַנצן געבוי".

און אַזוי בויען טאָר מען נישט. „אַ געבוי אָן פונדאַמענטן צעפאַלט זיך, ווי אַ קאָרטן־שטיבל ביים ערשטן בלאָז".

און דער פונדאַמענט מוז זיין אַ ווירטשאַפטלעכעס געגנ־וואַרטס־פּראָגראַם, ווייל „אַ סאָציאַלע פּאַרטיי („סאָציאַלע" איז שטילערהייט אריינגעגנבעט) וואָס וויל אויספירן אירע אידעאַלן אין דער צוקונפט, מוז לייגן איר זאָמען אין דעם ניילאַנד (?) פון דער געגנוואַרט". „לופט־שלעסער און חלומות זענען שלעכטע פונדאַמענטן פאַר אַ געבוי וואָס זאָל אַרויפשיסן צום הימל מיט מיסטישע (?) בלומען־בעכערס".

די משלים פון בויען און זייען מישן זיך אפילו צונויף אויס כמעט אין יעדן זאַץ ווערט געבויט און געזייט. נאָר נישט וועגן סטיליסטישע פעלער גייט עס.

דר. רונדשטיין האָט אַריינגערוקט נאָר אַ קליין וואָרט „סאָציאַלע" — אַ קליין שטיינדעלע, וואָס דער לעזער קאָן לייכט נישט באַמערקן און שטרויכלען דעריבער. און פאַלן דעם הויך־פילאָזאָפישן קריטיקער אין שויס אַריין...

דער ציוניזם וויל און מוז זיין אַ יידיש פּאָליטישע פאָלקס־באַוועגונג. דר. רונדשטיין מאַכט פון אים בלאָהר יד אַ סאָציאַלע באַוועגונג, וואָס מוז ווירקלעך געבויט ווערן אויף אַ געוויסן ווירטשאַפטלעכן פּראָגראַם און מוז ווירקלעך „אָנגעהויבן ווערן אונטן, ביים פונדאַמענט".

„די נידעריקסטע פאַכן פון לעבן מוז מען באַלייכטן; די קרעפטן, וואָס אַרבעטן און שאַפן, אַנטפּלעקן; קלאָר ווערן וועגן געוועב פון אורזאַכן (סבות), וואָרים „די ווירקלעכקייט לאַכט פון

חלומות און פאַנטאַזיעס און זי וואַרפט אַרויס די האַרפע פון פּאָעטס האַנט".

די ציוניסטן אָבער טוען עס נישט, זיי האָבן קיין פעסטע וויךטשאַפטלעכע פּראָגראַם נישט.

„זיי פאַרבלענדן נאָר מיט אַן אילומינאַציע פון מליצות און באַטויבן מיט הויך־קלינגענדיקע, נאָר הוילע ווערטער, ווי: ארץ ישראל, קאָלאָניאַל־באַנק, קולטור... אָדער באַשעפטיקן זיך מיט „האַלב־מיטל", מיט וואַרעם וואַסער פאַר בלוטיקע וואונדן, מיט פלאַסטער פאַר הילצערנע פיס"...

אַזוי רעדט דר רונדשטיין פון „יעצטיקן", פון היינטיקן ציוניזם פון בעל־הבתישן מאָמענט. „ווען די באַוועגונג וויל ווייס זיין, ווי שניי, און אומשולדיק, ווי אַ טויב", און קאָן קיין פּרייס, ערנסטעס וואָרט נישט ליידן:

און געמיינט האָט ער, אַז „יידן, דאָס באַרימטע מחנה־פאָלק, וועט אָנהויבן די אומאַנדערשונג פון זיין לעבן מיט דער גרויער, וואָכעדיקער, נאָר פונדאַמענטאַלער אַרבעט" און וועט זיך „צו אַלעם ערשטן נעמען איבערצואַנדערשן די עקאָנאָמישע לאַגע".

און, לויט דר. רונדשטיין, וואָלט עס זייער לייכט געווען צו טון.

מען האָט נאָר געדאַרפט — זאָגט ער — אָננעמען איינעם (וועלכן עס איז?) פון די ערשנדע עקאָנאָמישע פּראָגראַמען אָדער באַשאַפן פאַר זיך אַ נייעם!

פון אַ קליין, שטילערהייט אַריינגעגנבעט ווערטל: „סאָציאַלע" באַוועגונג, איז אַרויס אַ גאַנצער שפּאָגל־נייער חוב! דער ציוניזם איז מחויב צו באַשטעטיקן, וואָס עס איז פאַר אַ ווירטשאַפטלעכעס פּראָגראַם, אָדער צו שאַפן אַ נייעם! אַלע ציוניסטן, מזרחי, פּראַקציאָניסטן, חירות (אויב זי לעבט נאָך!) און די מיטל־פּאַרטיי, אַלע זאָלן זיך די הענט געבן און אָננעמען!

און באמת באַקומען מיר אַ פונק־נייע מיסיע! עס איז נאָר געזאָגט, אָננעמען אַ „הערשנדן פּראָגראַם"! די הערשנדע ווירטשאַפטלעכע פּראָגראַמען זענען קלאַסן־פּראָגראַמען... און דער

ציוניזם, אַלס פאָלקס־פּאַרטיי, קאָן זיך מיט איין קלאַס נישט באַגניגן! ער וואָלט צעגאַנגען, ווי שניי אויף דער זון! אפשר איין פראַקציע וואָלט געבליבן! אויך נישט די גאַנצע! מוז מען טאַקע באַשאַפן אַ נייעם פּראָגראַם! און עס וועט זיין דאָס אַכטע וועלט־וואונדער, אַ ווירטשאַפטלעכעס סיסטעם פאַר גרויס־ און קליינהענדלער, קאַפּיטאַליסטן, בעלי־מלאכות, פאַבריק־אַרבעט (אַביסל איז פאָרט פאַראַן), איבער אַלע קלאַסן און פאַר אַלע קלאַסן! — פאַר אַלע און מיט קיינעמס שאָדן!

און אויב מען וועט דאָס פּראָגראַם געפינען, וועט שוין די גאַנצע וועלט געניסן; מיר האָבן געהאַט אַ שווערע מיסיע צו פאַרשפּרייטן די אמונה און אחדות הבורא, דר. רונדשטיין זוכט אונז אַ צווייטע;

און אויב נישט, באַשטייט דר. רונדשטיין, אַז דער ציוניזם זאָל זיך באַגניגן מיט איין קלאַס!... זאָל ער נישט זיין קיין פאָלקס־באַוועגונג; לויט זיין רעצעפּט דאַרפן די ציוניסטן אַרויס־ טרעטן אַלס סאָציאַל־פּאַרטיי, און באַגליקן מיטן ווירטשאַפט־ לעכן פּראָגראַם נאָר „די גרויע דערשלאָגענע מאַסע, וואָס ווערט פון היינטיקן, בעל־הבתישן ציוניזם געטריבן צו דער פינסטערער רעאַקציע;"

וועגן „רעאַקציע" וועלן מיר נאָך רעדן; אצינד שטעלן מיר נאָר די פראַגע:

ווי וועט אויסזען דר. רונדשטיינס צוקונפט־ציוניזם פאַר דער גרויער מאַסע אָן ארץ ישראל, קאָלאָניאַל־באַנק און יידישע קולטור... וואָס וועט אין אים זיין ציוניסטיש!

2

מיר מוזן אָבער דעם דר רונדשטיין שטעלן נאָך אַ פראַגע: מיט וואָס פאַר אַ מיטל רעכנט ער אויסצופירן דאָס ווירט־ שאַפטלעכע פּראָגראַם, ווען עס זאָל געגעבן אָדער אָנגענומע ווערן?

ער לאַכט אויס די ציוניסטן, וואָס רעדן זיך איין, אַז די ווירטשאַפטלעכע פראַגן וועלן פאַרענטפערט ווערן ערשט אין אייגענעם לאַנד, אין ארץ ישראל, און האָבן — ווי ער זאָגט — פאַרן געגנוואַרטס־פּראָגראַם נאָר האַלבע מיטלען. און דאָך איז גאַנץ לייכט איינצוזען, אַז דאָס פאַרענטפערן מיט יידישן ווילן, מיט יידישער קראַפט, וואָס עס איז פאַר אַ ווירטשאַפטלעכע פראַגע, באַזונדער פאַר יידן אַליין, נישט אַרבעטנדיק פאַר אַלע און גלייך מיט אַלע, איז שוין מער, ווי לופט־שלעסער בויען. דאָס איז איינפאַך טפּשות! דער ציוניסט האָט אַ לאָגישן אויסוועג: כּל־זמן מען איז נישט פריי, קאָן מען זיך אינגאַנצן נישט העלפן, מיט געבונדענע הענט קאָן מען קוים דעם שטריק אויפן האַלז לויזער מאַכן, ער זאָל נישט ווערגן! קודם כּל — באַפרייען די הענט! דער אָפּטימיסט גיט נאָך צו: דאָס פאָלק, וואָס האָט אַמאָל געהאַט שבת, שמטה, יובל און אַנדערע מענטשלעך־איידעלע איינריכטונגען, וועט געוויס גיין אין דעם זעלבן וועג ווייטער ביז צו די העכסטע מדרגות, אָדער: דאָס פאָלק, וואָס האָט אַזויפיל געליטן און געהונגערט, וועט וויסן, וואָס ליידן און הונגער איז! דערווייל מוז מען אָבער טון, וואָס מען קאָן, און מוז מען זיך באַגניגן מיט האַלב־מיטל, זאָל עס זיין אַ געגנגעוויכט פאַר אַנטיסעמיטיזם, פאַר באַשרענקונגען א. אַז. וו... ווער עס וויל אָבער דאָ, באַלד אויף אָן אָרט און שטעל, אינגאַנצן אומאַנדערשן די יידישע לאַגע, מוז עס טון אויסער־האַלב דעם ציוניזם.

דער ציוניזם, אַלס פאָלקס־, נישט קלאַסן־באַוועגונג, אַלס פּאָליטישע, נישט עקאָנאָמישע פּאַרטיי, פּאַראייניקט און אַרבעט פאַרן גאַנצן פאָלק; קיינעם נישט אויסגעשלאָסן. די יידישע פאָלקס־פראַגע און די אַלגעמיינע אַרבעטס־פראַגע שטייען זיך נישט אָקעגן און דעקן זיך נישט. איין פראַגע קאָן פאַרענטפערט ווערן אָן דער צווייטער. נאָך מער — די אַרבעטער־פּראַגע קאָן פאַרענטפערט ווערן, די יידן קאָן נאָך דערפון ערגער ווערן, אויב צום רעכט אויף אַרבעט — דאָס העכסטע אַרבעטער־פאַרלאַנגען — וועט צוגעגעבן ווערן: אויסער יידן! וועט ערשט פון דער יידן־

פראַגע ווערן אַ לעבנס־פראַגע! נישט קיין „נויט“, נאָר אַ ברויט־פראַגע! און מערקווירדיק! — וואָס פאַר אַלעמען און ביי אַלעמען איז קלאָר און פאַרשטענדיק, ווערט ביי אונז און בנוגע צו אונז פאַרקניפט, פאַרקריפלט און אויסגעדרייט נישט צו דערקענען.

צי וואָלט דר. רונדשטיין געראָטן דער פוילישער פּאָליטישער פאָלקס־באַוועגונג אין פּויזן, אָדער דער רוטענישער אין גאַליציען, זיי זאָלן זיך איבערניצעווען אויף אַ פּאַרטיי מיט אַ ווירטשאַפטלעכן פּראָגראַם? אויף אַן אַלט אָדער אויף אַ נײַ באַשאַפענעם?

צי וועט עמיץ פאַרלאַנגען פון די אירלענדער, וואָס באָרען זיך פאַרן פּאָליטישן לעבן קעגן ענגלאַנד, אָדער די אַרמענער, וואָס האָבן דיזעלבע נאַציאָנאַל־פּאָליטישע חשבונות מיט טערקיי, — זיי זאָלן זיך איינמאָל פאַר אַלע מאָל ערקלערן פאַר אָדער קעגן מאַרקס?

צי ווייסט איר נישט, דר. רונדשטיין, אַז די ציוניסטישע אָדער יידיש־נאַציאָנאַלע אַרבעט וואָלט זיך שוין צו גליקלעך געשעצט זי זאָל ברענגען דאָס יידישע פאָלק צו דער מדרגה, עס זאָל האָבן זיין אייגענע באַזונדערע פראַגע פון „מיין“ און „דיין“, פון „אַרבעט“ און „לוין“: פאַר זיך אַליין, ביי זיך אין דער האַנט! מען זאָל קאָנען צוגיין און קלערן איבער איר מיטן אייגענעם פרייען ווילן?

צי ווייסט ער נישט, אַז נישט נאָר גאַנצע פּראָגראַמען זענען אַצינד נישט צום אויספירן פאַר און דורך יידן באַזונדער, נאָר אַז אפילו די קלענסטע תקונים, — איך וויל שוין נישט באַנוצן דאָס קלינגענדיקע וואָרט „רעפאָרמען“, — קליינע פאַרבעסערונגען, וואָס ליגן האַרט ביי דער גרענעץ פון צדקה, מצוות ומעשים טובים, באַ! אַז אפילו צדקה, מצוות און מעשים טובים אַליין זענען ביי אונז נישט אין דער האַנט?

און ווייסט דר. רונדשטיין פון אַן אויספירלעכן געגנוואַרטס־פּראָגראַם אויף אַצינד, איך שוין, — וואָס

פֿווייגט ער? פֿאַרוואָס וואַרט ער די ציוניסטן זאָלן עס אויפֿגעפֿינדן?

3

דאָס לעבן איז א י י ן לעבן, און פֿאַרשידענע לעבנס־פֿראַגן באַרירן נאָר פֿאַרשידענע זייטן אָדער פֿאַרשידענע פּונקטן פֿון לעבן. ווי די פֿראַגן, אַזוי די פּאַרטייען! די פּאַרטייען באשעפֿטיקן זיך מיט פֿאַרשידענע פֿראגן, און באַרירן זיך, גלייך מיט זיי, ארום און ארום אויף אלע גרענעצן. „באַרירן" איז אָבער נישט „דעקן". צוויי פֿראגן, וואָס דעקן זיך, אָדער וואָס וואַרטן אויף איין ענטפֿער, זענען נאָר א י י ן פֿראַגע, נישט צוויי! צוויי פּאַרטייען, וואָס זוכן דעמזעלבן צוועק און ווילן אים דערגרייכן מיט דיזעלבע מיטל, זענען נישט קיין צוויי, נאָר א י י ן פּאַרטיי! אזוי אויך דער ציוניזם. אלס יידישע באַוועגונג, וואָס באהאַנדלט די יידישע לעבנס־פֿראַגע, באַרירט ער און איז, צו אלעם ערשטן, אָפּהענגיק פֿון דער אלגעמיינער לעבנס־פֿראַגע (דער פּונקט, וואָס איז ליידער זייער ווייניק באַשפּראָכן!) און באַרירט נאָך אויסער דעם אַלערליי נעבן־ און הילפֿס־פֿראַגן, ווי קולטור, גלויבן, היגיענע, ווירטשאַפֿט, קונסט א. ד. ג.

אַ ציוניסט קאָן זיך באַשעפֿטיקן מיט דער קאָרסעטן־פֿראַגע, צוליב דעם געזונט פֿון יידישע פֿרויען... און דאָך איז דער ציוניזם קיין קולטור־פֿראַגע, קיין רעליגיע־זאַך, קיין ווירטשאַפֿטס־פּראָגראַם, קיין קונסט, פּונקט ווי ער איז קיין קאָרסעט־און קיין אַנטי־קאָרסעט־פֿראַגע... ווייל פֿראַגן, וואָס באַרירן זיך, צו זיי ווירקן געגנזייטיק אויף זיך, מער אָדער ווייניק, גלייך צו קאַפּויר — דעקן זיך נישט! און דער ציוניזם, ווי ער זאָל נישט פֿילן די באַרירונג מיט דער ווירטשאַפֿטלעכער פֿראַגע, קאָן נישט נעמען אויף זיך צו היילן די סאָציאַלע וואונדן, פֿאַרקערט — יעדער ענטפֿער אויף יעדער ווירטשאַפֿטלעכער פֿראַגע מוז צעשלאָגן די ציוניסטישע פּאַרטיי און אַרויסוואַרפֿן פֿון דער פֿאָלקס־

באַוועגונג די קלאַסן, וועלכע דער ענטפער וועט שעדיקן צוליב אַנדערע! קיין ראַדיקאַלער גאַנצער ענטפער קאָן עס שוין געוויס נישט זיין!

עס איז פאַרשטענדלעך, אַז דער פּאָליטישער ציוניזם, וואָס וויל און מוז זאַמלען די מיטלען אויף אויספירן זיין לעצטן צוועק ביים גאַנצן פאָלק און מוז זיך דעריבער אָרגאַניזירן איבעראַל, בשעת דאָס אויספירן אַליין מוז ליגן אין די הענט פון איינצלנע מענטשן און אויף אַ געוויסן פלאַץ, — אַז זייענדיק אין אַזאַ לאַגע, מוז דער פּאָליטישער ציוניזם געבן יעדן קעמערל פון צעשפּרייטן אָרגאַניזם, יעדן רעדל אין דער צעוואָרפענער מאַשין עפּעס צו טון, און זעט, ווי „רעדער" און „רעדלעך" פאַרנעמען זיך מיט נאָענט־ליגנדיקע הילפס־פראַגן, ווי יידישע קולטור, יידישע קונסט, אָרגאַניזאַציע פון יידישע אַרבעטער וכדומה... אַניט וואָלטן די „קעמערלעך" פאַרשטאַרט און אָפּגעשטאָרבן, די רעדלעך זיך צעלאָפן, און דער „קאָפּ" אין וויין וואָלט קיין הענט און פיס און וועמען צו באַפעלן נישט געהאַט! אויך איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז וואָס ווייטער די הילפספראַגן ליגן פון מיטלפונקט (פון באַזעלער פּראָגראַם), וואָס ווייניקער די פראַגן, פאַר וועלכע די פאַרטיי־מענער אַגיטירן אין ציוניסטישע גרויסע פאַרזאַמלונגען, באַרירן דעם אייגנטלעכן ציוניזם, וועט אַלץ ווייניקער אייגהייט זיין צווישן די פאַרזאַמלטע, און וואָס שאַרפער עס וועט זיין דער אונטערשיד, אַלץ פלאַכער און מיטלמעסיקער וועט אַרויס די החלטה... נאָר דערמיט מוז מען זיך באַגניגן! עס קאָן אַנדערש נישט זיין!

דאָס האָבן מיר געזען אויף אַלע קאָנגרעסן בנוגע צו קולטור, און דאָסזעלבע זעען מיר אויך איצט בנוגע צום ווירטשאַפטלעכן פּראָגראַם. ווי געלערט עס איז נישט געווען דר. גורעוויטשעס פאָרטראַג אויף דער מינסקער אסיפה, זענען אַלע זיינע פראַקטישע עצות נישט מער געווען, ווי בעל־הבתישע האַלב־מיטלען...

נאָר פון דאַנען איז נאָכנישט בעדרונגען, ווי דר.

רונדשטיין וויל, אַז דער ציוניזם מוז זיך בויען אויף פעסטן ווירטשאַפטלעכן סיסטעם; פאַרקערט, געדרונגען איז, אַז דער ציוניזם, וואָס וויל און מוז זיין אַ פאָלקס־באַוועגונג, טאָר נישט בויען אויף אַ ווירטשאַפטלעכן סיסטעם, וואָס קאָן העלפן גאָר איין קלאַס כיטן שאָדן (וויען אַפילו מיטן ערלעכסטן) פון אַנדערע!

די ציוניסטישע פאַרטיי, אַלס יידישע פאָלקס־פאַרטיי, מוז זיך שטעלן איבער די יידישע קלאַסן. ווי שאַרף זיי זאָלן זיך נישט אָפשיידן איינע פון דער צווייטער און ווי פאַר־שידן און ווידערשפּענסטיק עס זאָלן נישט זיין זייערע אינטע־רעסן! דער ציוניזם האָט נישט דאָס רעכט צו פאַרווערן זיינע מיטגלידער צו ווירקן אויסערהאַלב דעם ציוניזם, אויף איי־גענער פּערזענלעכער פאַראַנטוואָרטלעכקייט לויט זייער אייגענעם געוויסן און איבערצייגונגען; אָבער אין ציוניזם אַליין קאָן נאָר אָנגענומען ווערן אַ געוויסער אומשולדיקער קערן פון וואָס עס איז פאַר אַ ווירטשאַפטלעכן פּראָגראַם, און נאָר מיטן צוועק, דער יידישער אַרבעטער זאָל נישט פאַלן נידעריקער פאַרן אָרגאַניזירטן נישט־יידישן!

שטעלן זיך, ווי דר. רונדשטיין וויל, אויף אַ סאָציאַלן פוס, הייסט פון ציוניזם מאַכן אַ גאַנץ אַנדער פאַרטיי; נישט קיין יידיש־פּאָליטישע, נישט קיין נאַציאָנאַלע, נאָר אַ פאַרטיי מיט גאָר אַנדערע צוועקן!

דר. רונדשטיין פאַרלאַנגט אָבער נאָך מער. עס איז אים ווייניק צו פאַרלאַנגען, דער ציוניזם זאָל זיך גרינדן אויף אַ סאָציאַל־ווירטשאַפטלעכן קלאַסן־פּראָגראַם, ער וויל נאָך דעם איינציק נאַטירלעכן פאַרטיי־פונדאַמענט — דעם נאַציאָנאַליזם אַוועקשאַפן.

„בשעת דער נייער מענטש — זאָגט דר. רונדשטיין — שטרעבט זיך צו באַפרייען פון נאַציאָנאַלן אַבערגלויבן און באַ־

מיט זיך אָראָפּצוּוואַרפֿן פון זיך דעם שאָוויניזם (די פאַלשע נאַציאָנאַלע גאווה), ווילן די יידן (ציוניסטן?) גרינדן אַן אייגענע אָרגאַניזאַציע אויף דעם אָפּגעלעבטן נאַציאָנאַליזם! דאָס יידישע פאָלק, וואָס וויל דאָס פּעיקסטע זיין צו די אַלגעמיין מענטשלעכע אידעאַלן, פאַרבלאָנדזשעט, צו דר. רונדשטיינס באַדויערן, אויף די פאַלשע וועגן פון אַ געקינצלטן אונטערגעהאַלטענעם נאַציאָנאַל־געפיל, וואָס איז קעגן פּראָגרעס און גאַנץ אָפּט שעדלעך (פאַרגלייך „ניוואַ פּאָלסקאַ״ „גאַזעטאַ פּאָלסקאַ״ וכדומה).

מיר האָפן, אַז דר. רונדשטיין מיינט עס אין אַלגעמיינעם, אַז ער מעסט אַלע נאַציאָנאַליזמען מיט איין מאָס... אַנדערע טוען נאָך אַנדערש! פרעמדע נאַציאָנאַל־שפּראַכן, פרעמדע מדות, אַנדערע פעלקער־זעלן, אַלערליי היסטאָרישע טיפּן זענען כשר, אפילו היילק, און פאַרדינען. אפילו פון אונזער זייט, אויף מסירת נפש. און אונזער אייגענער נאַציאָנאַליזם איז אַלס אי־דעע – קעגן פּראָגרעס, אַלס פּאָליטיק – געפערלעך! נאָר יידי־שע אייגנאַרט, יידישע קונסט, יידישע שפּראַך, געוואוינהייטן און מנהגים זענען „אַלטע לאַפּן אויפן מיסט אַרויסצוּוואַרפֿן״... און דעם דר. רונדשטיין מוזן מיר ענטפערן, אַז די אַלגעמיינע מענטשהייט אין געשטאַלט פון אַ וועלט־סטאַדע פון איינצל־פּערזאָנען איז שוין אין שוסטער־גאַס באַקאַנט אַלס קאָמי־וואָ־יאַזשאָר־אידעאַל! די מענטשהייט, אַלס העכסטער אָרגאַניזם, מוז באַשטיין פון פרייע און זאַטע פעלקער, ווי פעלקער – פון פאַ־מיליען, און די לעצטע – פון איינצל־פּערזאָנען. אַז דער „פּראָ־גרעס״ פאַרלאַנגט נישט די פאַרניכטונג פון פעלקער, אַזוי ווי ער פאַרלאַנגט נישט די פאַרניכטונג פון איינצלנע אָרגאַניזמען, אום אויפצולעבן און צו באַפרייען די איינצלנע „קעמערלעך״ אין לייב! דער פּאָרטשריט גייט נישט אַזוי פלאַך! ער פאַרלאַנגט נישט נאָר אַ ברייט, נאָר אויך אַ הויך און טיף לעבן, און צו דעם צוועק מוזן זיך פאַרבינדן וואָס אַמאָל העכערע אָרגאַ־ניזמען!

און פון נאַציאָנאַליזם ביז שאָוויניזם איז וויט! מען טאָר זיי אונטער דער האַנט נישט אויסמישן, נישט פאַר־

בייטן, ווי מען טאָר עס נישט טון בנוגע צו גוטע און שלעכטע, קלוגע און נאַרישע מענטשן! עס וועט קיינער נישט זאָגן: פאַרניכטעט אַ מענטש, ווייל ער קאָן ווערן שלעכט! מען זאָגט: זוכט מיטל, ער זאָל גוט זיין!

בפרט יידישער נאַציאָנאַליזם, וואָס האָט קוים קראַפט זיך צו שיצן, און קאָן קיין בייזע חלומות נישט האָבן!

מיר זענען אַרויסגעטראָטן קעגן דר. רונדשטיין נישט אַלס גואל־הדם פון ציוניזם; דערצו האָט דער ציוניזם נענטערע קרובים, נאָך וויניקער צו פאַרטיידיקן דאָס בעל־הבתישקייט אין דער ציוניסטישער פּאַרטיי... מער איז אונז געגאַנגען וועגן נאַציאָנאַליזם, און נאָך מער – וועגן אמת, וואָס דר רונדשטיין פאַרטונקלט און פאַרשמירט מיט מכלומרשט געלערטע פראַזן און קלינגענדיקע ווערטער מכלומרשט אין דער מלחמה קעגן פראַזן און קלינגענדיקע ווערטער:

1902

פּראָמעטעוס

רציחהשע נקמה!

דאָס שטאָלענע געטלעכע האַרץ!

אַ נאַקעטן, האָט ער מיך מיט קאַלטע אייזערנע קייטן צום קאַלטן פעלזן צוגעשמידט.

און פון פייכט־קאַלטער הויך לאָזט זיך אַן אָדלער, אַ שוואַרצער, ברייט־פליגלדיקער אָדלער, מיט אַן אומבאַרמהאַר־ציק־קאַלטן בליק אין אויג...

און דאָס קאַלטע אומגעהייער, דער קאַלטער פעלז וועט פון מיר זאַפּן און זאַפּן די וואַרעמקייט פון האַרץ, און דער מער־ערישער אָדלער וועט עסן פון מיר די לעבער...

און אייביק, אייביק וועל איך ליידן!

דער מערדער — —

די געטלעכקייט האָט ער מיר נישט צוגענומען, די אומ־שטערבלעכקייט — נישט! אייביק זאָל שלאָגן דאָס האַרץ, דער פעלז זאָל האָבן פון וואָס צו ציען. און אייביק וועט צוריק און צוריק וואַקסן די לעבער, דער אָדלער זאָל האָבן אייביק צו פרעסן!

אַזוי וויל ער, יופּיטער —

אַזוי איז ער זיך נוקם!

און פאַרוואָס?

ליכט האָב איך ביי אים געגנבעט, ליכט — אַ פונק פ ע פאַר אָרעמע מענטשן!

אַלץ וויל ער זאָל זיין איינגעזונקען אין פינסטערן תהום און פון דאָרט אַרויפקוקן מיט באַגייסטערטע נאַרישע אויגן צו די געטער אויפן אָלימפּ, צו די, וואָס זיצן איינגעהילט אין פּרעכטיקן ליכט, עסן אַמבראָזיאַ און טרינקען נעקטאַר.

און ער וועט זיך פון צייט צו צייט אַראָפּלאָזן אין פינ־סטערן תהום אַריין, אין געשטאַלט באַדיי פון אַ קו — אַרויסצו־כאַפּן א שיינע און טייערע פּערל פון ים...

און איך האָב זיי ליכט געבראַכט —

כאַ—כאַ—כאַ — עס איז גענוג אַ פונק ליכט! ביי אַ פונק ליכט זעען די געטער, זעט דער אָלימפּ אַנדערש אויס — און יופּיטער, וואָס קאָן שוין די קר־פּעל פון זיך אינגאַנצן נישט אַראָפּוואַרפן...

וואָס לאָזט זיך דער אָדלער אַזוי לאַנג אַראָפּ?

וואָס באַטייטן די רעדער, וואָס ער מאַכט אין דער לופט אין דער הויך?

וויל ער מיך פריער נאָך שרעקן — איז נישט די שרעק גרעסער פאַר דער ערגסטער שטראָף?

האַ — ווי שאַרף עס ענטפּעדט די לופט אויף יעדן ריר פון די שוואַרצע פליגל, אויף יעדן שניט פון די שפּיציק־שוואַרצע ברייטע מעסער...

און ער שווימט און שווימט...

גאָט אין הימל איז עס נישט — —

וואָס?

עס איז דאָך אוממעגלעך!

פאַרוואָס? פאַר אַ פונק פייער! אין פייער און פלאַם איינ־

געטונקטע געטער זאָלן קאַרגן אַ פונק פייער! יופּיטער, וואָס דור־נערט ביי יעדער לייכטסטער געלעגנהייט, אויף יעדן געבורטס־טאָג פון דער יונגסטער אָלימפּישער סובּרעטע, ביי יעדער מאָל־צייט, טיילמאָל פאַר זיך אַליין ביי יעדן הויך — זאָל קאַרגן א פונק?

און וואָס וועלן זיי, די אָרעמע מענטשן, מאַכן פון אַ פונק?

פייער וועלן זיי מאַכן, כאַ, כאַ, כאַ! קעלבער וועלן זיי בּראָטן. פאַר זיך. פאַר דיר אויך, יופּיטער!

און אַז ס׳וועט דיר אַרויס פון האַלז, וועט דיר שמעקן אַביסל געבּראָטן קעלבערנער רויך!

ניין — נאַרישע מענטשן, נאַרישע געטער!
קעלבער־בּראָטער, קעלבער־פּרעסער...
פאַר וועמען, פון וועמען וועל איך ליידן...
ניין — טויזנט מאָל ניין!
עס איז אַ מיראַזש, אַ וויסטער חלום — מען דאַרף נאָר די אויגן אויפרייסן!

געוויס, אַ שטיק שוואַרצער, פאַרגליווערטער, טויטער וואָלקן בלאָנדזשעט פאַרוויסט אַרום אין דער לופט — נישט קיין אָדלער — וואָס פאַר אַ פעלז. כאַ־כאַ־כאַ! קיצלען לאָזט ער זיך, קראַצן, איך שייל אים, ווי אַ קעכין אַ קאַרטאָפל — אַ ווייכער נאַרישער פעלז...

און די קייטן —
כאַ—כאַ—כאַ!
שטרוי, פויערישע שטרויענע שטריק — —
שפּרינג אויף, פּראָמעטעוס!

דו האָסט פון דיין אייגנס אַ שוואַרצן חלום געליטן...
קיין פעלז, קיין קייטן, קיין אָדלער, קיין יופּיטער, קיין אָלימפּ...

וואו האָסטו אַ פונק פייער גענומען!
האַ, וואָס!
פּראָמעטעוס — כאַ—כאַ—כאַ!
געוויס אויך אַ חלום — — —
אַ וואַנזיניקער חלום, אַ ליגנער אַ גרעקס אויסגעטראַכטע
מעשה — ווער פּראָמעטעוס, ווען פּראָמעטעוס —
וואָס פאַר אַ פונק פייער...
עס איז פינסטער, נאַכט.
אַ אַ אַ — —
נאָך אַביסל שלאָפן!
צי בין איך נישט אַ פּורים־רב נאָך אַ איבעריק גלעזל?

1906

ראש חודש

1

מן־הסתם ווייסט איר שוין פון טאָג־ און וואָכן־בלעטער פון דעם נייעם געזעץ, וואָס רומעניען האָט אַרויסגעגעבן צו דערשטיקן דאָס לעצטע ביסל יידישע לעבן, וואָס פּאָכעט קוים אין דעם בלוטיקן לאַנד, אין נייעם שפּאַניען, וואָס איז קליגער פאַרן אַלטן און ברענט און בראָט אָן פייער, אָן האָלץ און אָן אינקוויזיטאָרישע צערעמאָניעס.

דאָס געזעץ איז גאַנץ איינפאַך: „פּרעמדע, — זאָגט דאָס געזעץ — טאָרן זיך אין רומעניען נישט באַשעפטיקן מיט קיין שום מלאכה, כל זמן זיי וועלן נישט באַווייזן, אַז אין זייער היים, אין זייער לאַנד, הייסט עס, האָט דער רומענער דאָס פרייע רעכט צו זיין אַ בעל־מלאכה".

דאַכט זיך, גאַנץ ערלעך. צווישן פעלקער און מדינות איז פון אייביק אָן דאָס רעכט: „שמור לי ואשמור לך" — „ווי דו פירסט דיך מיט מיינע מענטשן, וועל איך מיך פירן מיט דיינע". איז אָבער דאָ אין דעם געזעץ אַ פיין שפּיצל, אַ שאַרף שפּיצל, וואָס טרעפט גלייך דעם ייד אין האַלז אַריין!

אַלע רומענישע יידן, אויסער אַ גאַנץ קליינעם פּראָצענט, הייסן לויט דעם רומענישן געזעץ: פּ ר ע מ ד ע!

עס מאַכט נישט אויס, וואָס יידן זענען פריער אין לאַנד אַריינגעקומען, ווי די רומענער, עס מאַכט נישט אויס, אַז זיי

דינען אין מיליטער, פאַרגיסן זייער בלוט פאַר רומעניען, צאָלן שטייער און, ווי געוויינלעך, אַ דאַנק דער ערלעכקייט פון די באַאַמטע, פיל מער ווי די רומענער, און מוזן דערביי אויף אייגענע קאָסטן אויסהאַלטן אַלע יידישע אינסטיטוציעס פאַר צדקה און רעליגיע, פון וועלכע די רומענישע רעגירונג, וואָס פאַרזאָרגט דערמיט אַלע אַנדערע רעליגיעס, וויל נישט וויסן, עס מאַכט נישט אויס, וואָס כמעט יעדער רומענישער ייד האָט אין דער רומענישער ערד קברים פון זיידעס און עלטער־זיידעס— לויטן געזעץ זענען זיי פרעמדע!

און אַלס פרעמדע קאָנען זיי זיך נישט באַשעפטיקן מיט דער מלאכה, כל זמן זיי וועלן נישט פאָרשטעלן דער פאָליציי קיין באַווייז, אַז אין זייער לאַנד, ביי זיי אין דער היים, האָט דער רומענער דאָס רעכט אַ בעל־מלאכה צו זיין!

און אַזוי ווי די יידישע רומענער האָבן נישט קיין היים, קיין אייגן לאַנד, וואו דער רומענער זאָל קאָנען זיין אַ בעל־מלאכה, על כן — שטאַרבט, יידן, פאַר הונגער!...

אַזוי האָט פאַרשטאַנען דאָס געזעץ גאַנץ אייראָפּע, און אַלע אייראָפּעישע בלעטער (אויסער עטלעכע אַנטיסעמיטישע) זענען אַרויסגעטראָטן מיט אַ שאַרפער קריטיק קעגן דעם באַר־באַרישן געזעץ; אַזוי האָט פאַרשטאַנען דאָס געזעץ גאַנץ רו־מעניען, און בפרט די רומענישע בעל־מלאכהס, וואָס האָבן גע־מאַכט אַסיפות מיט ששון ושמחה און אויסגערופן, אַז זיי וועלן מיט אייגענעם כח נויטן די יידן, זיי זאָלן זיך אונטערגעבן דעם נייעם געזעץ, און די פאָליציי, זי זאָל שטרענג דערויף אַכטונג געבן! אַזוי האָבן פאַרשטאַנען דאָס געזעץ אַלע רומענישע יידן, וואָס האָבן זיך געפילט, ווי די יידן פאַר פורים אין מרדכי ואסתרס צייטן, און בפרט די יידישע בעל־מלאכהס, וואָס האָבן זיך פאַרזאַמלט און אַרויסגעגעבן אַ שטאַרקן, מיט בלוט פון האַרץ געשריבענעם, פראָטעסט און אַן אויפרוף דאָס לאַנד צו פאַרלאָזן! פריער פאַר אַלע האָבן נישט אַנדערש פאַרשטאַנען דאָס אַכזרישע געזעץ דער מיניסטער, וואָס האָט עס פאָרגעלייגט, און דער פאַרלאַמענט, וואָס האָט עס אָנגענומען.

און פונדעסטוועגן, זאָגט היינט דער מיניסטער, אַז ער האָט עס אַנדערש געמיינט!

רומעניען דאַרף געלט באָרגן, מען דאַרף אָנקומען צו יידיש־אייראָפּעישן קאַפּיטאַל אויך, און וואָס מען וועט אויף אונזערע קאַפּיטאַליסטן נישט זאָגן, אַזוי אומפאַרשעמט זענען זיי נישט, זיי זאָלן אונטערשטיצן דאָס לאַנד אין דער צייט, ווען יידיש בלוט רינט אין זיינע גאַסן...

אפשר שפּעטער מיט דער צייט, אַז מען וועט דערמיטן געוויינט ווערן! ווייניקסטנס, ווען די אייראָפּעישע צייטונגען וועלן אויפהערן דערפון צו שרייבן...

און דעריבער, אַז מען דאַרף צום ייד און דער ייד קרימט זיך, מאַכט דער מיניסטער מיטן קעניג קאַרל אַ נייעם פּירוש צום דין!

יידן, הייסט עס, וואָס האָבן נישט זייער לאַנד, וואָס האָבן נישט זייער היים, פון וואַנען זיי זאָלן קאָנען ברענגען אַ באַווייז, אַז די רומענער האָבן דאָרט דאָס רעכט צו זיין בעל־מלאכות, זענען נישט מחויב דעם באַווייז צו ברענגען.

און מען האָט גערופן דעם בוקאַרעשטער רב און געזאָגט אים, נאָך עטלעכע קאָמפּלימענטן, דעם נייעם פּירוש, אויך האָט מען דעם פּירוש מודיע געווען אין די אייראָפּעישע בלעטער אַלע אָבער וויסן, אַז דער פּירוש וועט נישט פאַרגעשטעלט ווערן דעם פּאַרלאַמענט צו באַשטעטיקן, אַז דער פּאַרלאַמענט וואָלט עס נישט באַשטעטיקט, אַז דאָס גאַנצע רומענישע פאָלק, וואָס האָט ווייניקער געוּעכטע, ווי סדום, נאָר אַ בעסערן מזל פון סדום, גלויבט נישט דעם פּירוש, און, אַז באַלד נאָך דער הלוואה, וועט די רעגירונג מיטן מיניסטער אַנדערש טייטשן, העכסטנס וועט מען צו דעם צוועק מאַכן אַן אַנדער מיניסטער...

דער פּאַרלאַמענט, דאָס רומענישע פאָלק, בפרט די רומענישע בעל־מלאכהס מעגן בלייבן די אייגענע...

אין ווינער „אַליאַנס איזראַעליט" איז געווען אַן אסיפה, און אויף דער אסיפה האָט מען זיך אַסך געשפּאַרט וועגן ציוניזם (עס איז געקומען דר. הערצל מיט אַסך מיטגלידער ציוניסטן) און אַביסל גערעדט וועגן רומענישע יידן. אַביסל און דערצו נאָך — פאַרשטעלט, עס טוט זיך עפּעס, נאָר בסוד...

צי עס וועט געראָטן, ווער ווייסט?

דערווייל מוזן רומענישע יידן עמיגרירן... אויף אַליאַנסן זיך אינגאַנצן פאַרלאָזן קאָן מען נישט! קיין גוטער ווילן, קיין הייסער ווילן אַפילו, צו טון פעלט נישט; נאָר כוח פעלט — די איינציקע יידישע כלי־זיין!

נאָר עמיגרירן טאָרן זיי נישט אָפן.

עס זאָל קיין שלעכטן איינדרוק נישט מאַכן אויף איירראָפּע, דאָס הייסט אויף די אייראָפּעישע קאַפּיטאַלן, האָט די רומענישע פּאָליציי פאַרווערט די רומענישע יידן זיך צו פאַרזאַמלען, אסיפות צו מאַכן און אָפּצוקלערן, ווי אַזוי און וואוהין צו עמיגרירן...

צו דעם אייגנטלעך דאַרף מען קיין גרויסע אסיפות נישט...

ווי אַזוי צו עמיגרירן?

צופוס; עס איז אויף קיין באַן־געלט נישטאָ...

מיט וואָס?

מיט דער אויסגעמאַטערטער נשמה עס איז נישטאָ; וואָס פון רומעניען אַרויסצופירן, אויסער דער קראַנקער, פאַרסמטער נשמה...

וואוהין?

וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט...

ענגלאַנד פאַרשליסט זיך פאַר פרעמדע, אין רעשט אייראָפּע איז נישטאָ וואו אַ שפּילקע אַרייַנצווואַרפן... אַמעריקע, דאָס אַמאָל יונג־געוועזענע, פרייע, אָפענע אַמעריקע, האָט שוין לאַנג אָנגעהויבן אין אַ פּאָליטיש־ענגן גאָרסעט זיך צו שנירן!

קאַנאַדאַ דאַרף אויך קיין יידן נישט!

אין טראַנסוואַאַל, די לעצטע האָפנונג; איז אָבער מלחמה

אין טראַנסוואַל! און ווי עס זעט אויס, וועט זיך די מלחמה נאָכנישט אַזוי גיך אויסלאָזן.

אין אַנדערע לענדער, אויסער רומעניען, וועלן מיר אויך קיין נחת נישט שעפּן...

נחת פון דייטשלאַנד: עס פאַלן דאָרט אָפּ אַלע אַנטיסעמיטישע בלעטער, ווייל מען דאַרף זיי שוין נישט; כמעט די גאַנצע פּרעסע איז אַנטיסעמיטיש... נאָך אַ פריידי: מען זעצט אַריין איין אַנטיסעמיט נאָכן צווייטן, אַנטיסעמיטן באַנקראָטירן און נעמען זיך צו אַלעס ביינז — ווייל דער אַנטיסעמיט האָט אויפגעהערט אַ געשעפט צו זיין; אויס מאָנאָפּאָל — אַלע האָבן פיינט א ייד! דער מאָאָר האָט זיינס געטאָן, זאָל ער גיין צו אַלדע שוואַרצע יאָר!

פון פראַנקרייך הערט מען באמת ישועות ונחמות...

עס זענען וואַלן געוועזן. די גרויסע פראַנצויזישע קלפּי איז אַריבער! און עס האָט זיך אויסגעוויזן, אַז די ליבעראַלע האַלב־ראַדיקאַלע און אַ קליין ביסל סאָציאַלע רעגירונג האָט גובר געווען, ממש געזיגט; אַסך אַנטיסעמיטן זענען אָפּגעפאַלן, דריומאַן אַליין, דער גרעסטער אנטיסעמיטישער העלד, האָט זיך נישט דערהאַלטן! מען האָט אויסגעקליבן אין פּאַרלאַמענט אַריין אַפילו דרייפוס־מענטשן, אויף וועלכע מען פלעגט שפייען אין די גאַסן... אין אַלזשיר אַפילו זענען די אַנטיסעמיטן געפאַלן!

ליידער איז עס „אליה־וקוץ־בה", אין פרייער איבערצוגנג איז עס: אַ רויז מיט אַ שטעכנדיקן דאָרן!

געזיגט האָט די פרייהייט אין דער פּראָווינץ; דער פינסטערער נאַציאָנאַליזם מיטן אַנטיסעמיטיזם אונטערגעשלאָגן — אין פּאַריז!

און ווייסט איר, וואָס פּאַריז איז פאַר דער פראַנצויזישער

פראָווינץ? דאָס זעלבע, וואָס דאָס אַמאָליקע רייכע, שטאָלצע און שטאַרקע פראַנקרייך, פון פאַרן אומגליקלעכן פראַנצויזיש־דייטשן קריג, איז געוועזן פאַר גאַנץ אייראָפּע! — אַ פאַבריק פון נייע מאָדעס, פון נייע געדאַנקען, פון פּאָליטישע אידעען! —

וואָס עס גייט היינט אויף אין פּאַריז, וועט מאָרגן וואַקסן און צעוואַקסן זיך אין גאַנצן פראַנקרייך! און אין פּאַריז איז אויפגעגאַנגען — אַ בלוטיקע זון... דער פיינסטער נאַציאָנאַליס־טישער אַנטיסעמיטיזם!

אפשר וועט איר אייך טרייסטן דערמיט, וואָס אין דער ענגלישער קאָמיסיע, וואָס מען האָט אויסגעקליבן אויסצוקלערן תקנות, ווי אַזוי פּטור צו ווערן פון נייע עמיגראַנטן, איז אַריין איין ייד אויך, דער לאָרד ראָטשילד?

און אפשר דערמיט, וואָס אין איטאַליען, לויט מען טע־לעגראַפירט צו אַלע צייטונגען, וועט זיין אַ קריגס־מיניסטער אַ ייד?

אַ מאָראַלישע טרייסט איז עס...

ענגלאַנד מיינט אַלע פרעמדע, נישט דוקא יידן! ניין און ניינציק פּראָצענט וועלן מיר ליידן דערפון. אָבער ענגלאַנד איז, על כל פנים ביז היינט, קעגן יידן נישט אויפגעהעצט, איטאַליען געטרויט איר אַרמיי, איר גאַנצן כבוד אין יידישע הענט אַריין!

אָבער מאַטעריעל — קיין ברויט וועט דערפון נישט זיין...

און מיר דאַרפן צום אַלעם ערשטן ברויט!

גיט פריער אַן אָרט דאָס ברויט צו פאַרדינען! און דער־נאָך וועלן מיר לעכצן צו אַביסל כבוד אויך!

אין גאַליציען — דערזועלבער דלות...

פון רוסלאַנד האָבן מיר נאָר צו דערציילן נייעס פון היימישן יידישן לעבן.

די אָדעסער אָפּטיילונג פון דער פּעטערבורגער חברה

„מפיצי השׂכּלה" האָט אָפּגעזאָגט אייניקע פון אירע מיטגלידער, וואָס האָבן פאַרלאַנגט, אַז די שולן, וואָס די אָפּטיילונג פירט, זאָלן ווערן פאַריידישט, מען זאָל אין זיי לערנען העברעיש, יידישע געשיכטע וכדומה, אָפּגעזאָגט דעריבער, ווייל פאַריידישטע שולן זענען נישט נויטיק...

דאָס פּראַקטישע לעבן – זאָגט די אָפּטיילונג – פאַרלאַנגט זיי נישט, די „חדרים־מתוקנים". וואָס מען האָט קינסטלעך געמאַכט, פאַלן אָפּ... און ברענגט ציפערן דערויף!

אַמאָל האָט דאָס „פּראַקטישע לעבן" געשריען „שקאָלעס־ניע־זשעלאַיעם" און די „מפיצי השׂכּלה" האָט זיך נישט דערשראָקן: זיי האָבן געוואוסט, אַז דאָס רופט נאָר דאָס בלינדע „פּראַקטישע לעבן" פון היינטיקן טאָג, וואָס באַהאַלט זיך, ווי אַ פראָש אין וואַרעמען געמויזעכטס און וויל נישט אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין, און האָט שולן געמאַכט...

היינט שפּילן די מפיצי השׂכּלה אַליין, וויניקסטנס די אָדעסער אָפּטיילונג, די ראָלע פראָש אין געמויזעכטס... זיי ווילן אויך נישט אַרויס פון וואַרעמען שליים, ווילן אויך נישט זען ווייטער פון די אייגענע נעז, דאָס הייסט גאַנץ קורץ, הגם די נעז זענען געווען לאַנג...

און עס פאַלט זיי גאָרנישט איין, אַז צו באָרשט דאַרף מען קיין צייבער נישט; אַז וואָס דאָס נידעריקע, קורצזיכטיקע, היינטיקע לעבן באַדאַרף און פאַרשטייט, אַז עס דאַרף, דאָס באַשאַפט עס זיך אַליין, און דערצו דאַרף מען קיין „חברות" נישט, קיין אָפּטיילונגען פון חברות אודאי נישט...

אַז, אויב דאָס אָרעמע, דערשלאָגענע פאָלק קוקט נישט אַרויף, נאָר אַראָפּ, מוזן עס פאַר אים טון זיינע מכלומרשט גרויסע, בעסערע, קליגערע, העכערע! וואָרים, אַז נישט – ווער דאַרף אייך? רוקט אייך אַביסעלע ווייטער, וועט אייך און אונז בעסער זיין!

אַ וויכטיק נייעס איז אפשר אויך די ציוניסטישע־רבנישע פּאַרטיי.

כּל־זמן דער ציוניזם האָט זיך פאָרגעשטעלט אַלס פּאָליטישע אידעע, האָבן די אַלע, וואָס האָבן געגלויבט אין דער מעגלעכ־קייט אויסצופירן אַ ציוניסטיש פּראָגראַם מיט דער הילף פון פאָלק, מיטן ווילן פון סולטאַן און ביישטיין פון אייראָפּעישע גרויסמעכט, געקאָנט זיך האַלטן צוזאַמען; סיי פרומע רבנים, סיי אַלטמאָדישע בעלי־בתּים, סיי פאַבריקאַנטן, סיי בעלי־מלאכות און אַרבעטער, סיי סטודענטן און אַפילו גאַנץ רויטע יונגעלייט — אַלע האָבן פאַרשטאַנען און געוואָלט „ציון", כאָטש צו פאַרשידענע צוועקן!

נאָר אין פּאָליטישן פּראָגראַם האָבן נישט אַלע געקאָנט אַרבעטן.

מיט דעם האָט זיך באַשעפטיקט דער דר. הערצל מיט דער הילף פון נאָך עטלעכע פאַרטרויאונגס־מענער, אין רשות הרבים — אין אָפענעם מאַרק מאַכט מען קיין פּאָליטיק נישט...

יונגעלייט ווילן אָבער אַרבעט; ציוניסטישע פאַריינען ווילן אויך עפּעס טון. דרשות האַלטן איבער ציון, קלייבן שקלים, פאַרקויפן אַקציעס — דאָס אַלץ שטילט נישט דעם הונ־גער פון עפּעס צו טון פאַרן פאָלק און מען האָט געשטעלט די פראַגע פון קולטור...

מען האָט די קולטור אַריינגענומען אין ציוניסטישן פּראָג־ראַם מיט דער טענה: אַז מיר מוזן זיך פריער קולטיווירן אַלס פאָלק, אויסבילדן און פעיק מאַכן אַ לאַנד צו באַזיצן! און קוים איז אַריין די קולטור, האָט געמוזט אַרויס דער שלום צווישן דעם ציוניסטישן עולם.

אַלע „שטייען אויפן פּראָגראַם פון באַזעלער קאָנגרעס" בנוגע צו דער ציוניסטישע הויפּט־אידעע, אָבער נישט אַלע קאָנען אייניק זיין וועגן קולטור; עפּעס שמעקט פאָרט מיט השכּלה!

פאַרן פרומען רב איז קולטור: עין יעקב, פאַרן געביל־

דעטן: יידישע געשיכטע, אַלגעמיין וויסן, פּאָר אַנדערע נאָך עפּעס טיפּערס...

יעדער וויל זיין קולטור, זיינע שולן, זיין ליטעראַטור...

און דעריבער מוז יעדערער האָבן זיין באַזונדערע חברה!

אַלס די ערשטע אָפּגעזונדערטע פּאַרטיי זענען אַרויס די יונגע ציוניסטן; אַלס די צווייטע — די פרומע רבנים...

די לעצטע האָבן געגרינדעט אַ חברה „מזרחי".

וועגן די פּראָגראַמען פון ביידע פּאַרטייען וועלן מיר שרייבן אין אַ באַזונדער אַרטיקל...

דערווייל האָט איר אַ נייעס: פרומע יידן אָרגאַניזירן זיך! רבנים מאַכן חברות. אַלס פרייער מענטש האָב איך פּאַר זיי מורא, די פינסטערקייט וועט אין דער אָרגאַניזאַציע שטאַרקער און געדיכטער ווערן... עס וועט נאָך מער ווימלען מיטן אַלטן אַלטוואַרג... נאָר אַלס אַ ייד פריי איך מיך! יעדע אָרגאַניזאַציע, ציוניסטישע, נאַציאָנאַלע, פרייע, רבנישע, וואָס איר ווילט, איז אַ צייכן פון אויפלעבן, פון פרישער קראַפט, פון יידישער קראַפט...

„עס וועט זיך דורכמאָלן און מעל וועט זיין!"

וואָס נאָך פּאָר אַ נייעס קאָן איך אייך דערציילן פון פאַרגאַנגענעם חודש?

עס גייט צו זומער... פּאָעטן פרייען זיך: גרעזלעך וועלן אויפוואַקסן, פייגעלעך וועלן זינגען, זומער־פייגעלעך היפּן און שפּרינגען, דאָס טייכל וועט גאָר מחיהדיק רוישן אין דער שטיל. די ביימער וועלן זיך שאָקלען און סודען זיך גאָט ווייס פון וואָס... אַ הימל וועט זיין אַ בלויער, אַ הויכער, פיינער בלויער הימל, מיט זילבערנע נעפּעלעך; און קלאָרע נעכט וועלן זיין, און טיפע נעכט, נעכט מיט אַ זילבערנער לבנה, גילדענע שטערן, נעכט מיט זיסער בענקשאַפט, מיט גן־עדנדיקן האַרץ־ציטערן... מיט... מיט... מיט אַלעם גוטן...

דער פּראָווינץ־ייד אָבער ציטערט פאַרן זומער, גאַנצע קהלות ציטערן... מען האָט קיין רו בײטאָג, מען שלאָפט נישט בײנאַכט:

דער זומער גייט, — שׂרפות גייען...

הילצערנע הייזער, שטרויענע דעכער... די ברענענדיקע זון... שלעכטע, פאַרביטערטע מענטשן... אַבי אַ פונק און אויס שטאָט, אויס... אַלץ אויס!

און עס האָט זיך שוין אָנגעהויבן...

באָברויסק איז שוין אָפּגעברענט...

מאַי 1902

2

עס איז לייכט צו זאָגן: לך־לך! לאָז דיך אין צייטיקן גערטל אַריין, וואַרף איבער די בלעטער און זוך אויס פאַר דער יידישער פאַמיליע עטלעכע פרישע ראש־חודש־רעטעכלעך!

לך־לך — נו, אדרבא, גיי אין אַזוינע היצן! אַז העגט א... פיס הויבן נישט אָן צו פּאָלגן און פון מח דאַמפט, ווי פון אַ קאַלכאויוון!

און, ווען איך טו עס שוין, וועט פון די פריש־שטייפע ראש־חודש־רעטעכלעך, מיט די חנעוודיק־עלאַסטישע עקעלעך און לייטזעליק־רויטע מיידלשע פּנימלעך — איידער זיי וועלן זע קראקע*) און קומען צו אייך אין דער האַנט אַריין — ווערן וואָס? אַ גאָרנישט! „טעלטשיק” און איינגעשרומפּן וועלן זיי זיין, ווי בתולות נאָך שלשים!

איך וועל בעסער אַראָפּגיין, כאַפּן אַ טראַמוויי, צושלעפּ זיך צו דער פּריוויסלאַנסקער באַן און מאַכן, גאַנץ יידישלעך — פּליטה קיין אָטוואָצק!

וועל איך, אין אייער מזל, הערן, אין טראַמוואי צי אויף דער באַן, עפּעס נייעס, אַביסל פּאָליטיק — מהיכא־תיתי! וועט

*) דער מאָנאַטלעכער זשורנאַל „די יידישע פאַמיליע” האָט זיך געדרוקט אין קראָקע. — רעד.

זיין אַ פעליעטאָן! אַז נישט — וועט איר אייך באַגיין! איר באַגייט אייך אָן וויכטיקערע זאַכן! אַפילו אָן ברויט!

אַ סוף! קיין „ראש־חודש" מיט „שטאָלערנע ווערטער און קופערנע פּיסקלעך", מיט זאַלץ, פעפער און — גאַל, וועט היינט נישט זיין. אין אַזוינע היצן האָט אַ מענטש, אפילו אַ שרייבער, קיין גאַל נישט!

און איך כאַפּ מיין נאָטיץ־בוך און אַ בליישטיפט, און שטיי שוין אין שטויביקן נעפּל אויף דער טוואַרדאַ־גאַס...

און פון רעכטס, אין שטויביקן נעפּל, שלעפּט זיך דער געלער ווי אַ טשערעפּאַכע — איך שפּרינג אַריין!

און עס זיצט שוין, ברוך־השם, אַ חברה יידלעך... און ר' לייבעלע — אַ געווערער חסיד מיט אַן אמתער פּריוועסאָווקע אויפן שפּיץ קאָפּ, דער גרויסער חסידישער מאַכער ביי דער וואַרשע־ווער קהלשער קלפּי — פירט דאָס רעדל.

מען רעדט פון די ערשט געענדיקטע פראַנצויזישע „ווי־באָרן", און אויף וויבאָרן איז ר' לייבל אַ שטאַרקער מבין! אויף „וויבאָרן" האָט ער די ציין אויפגעגעסן!

פון אונטער דער פּריוועסאָווקע רינען אויפן דאַרן באַוועגלעכן פּנים ארויף דיקע טראָפּן שוויים. איינער, אַ גרויסער טראָפּן, האָט זיך ווי פאַרגאַפט, אָפּגעשטעלט אויף דער שפּיץ־נאָז, און אפשר — דערשראָקן פאַרן שוואַרצן אָפּגרונט — אונטער דער נאָז; ר' לייבל האַלט פון אַלטע מנהגים און שמעקט נאָך טאַבאַק!

דאָס שאַרף־שפּיציקע בערדל כאַפּט ער וואָס אַמאָל אין מויל אַריין, די שאַרף־שפּיציקע אויגעלעך לויפן פון איין פּאַסאַזשיר צום צווייטן, פאַרהאַלטן זיך אַ רגע אויף די לויזע קנעפּ פון די אָפענע כאַלאַטן — נאָר מיר קוקט ער אַ ווײַלע גלייך אין פּנים אַריין; ער וויל מיך דורכבויערן און דערקענען, צי בין איך אַן אמתער צי נאָר אַ נאָכגעמאַכטער „גוי"... אין אַ ווײַלע אַרום פאַרגעסט ער אָן מיר, און דערציילט ווייטער דעם עולם מיט אמת־חסידישער התלהבות פון דער מפּלה, וואָס די נאַציאָנאַל־אַנטיסעמיטישע פּאַרטיי מיט די גלחים צוזאַמען האָבן אין

פראַנקרייך געהאַט! אין נייעם פּאַרלאַמענט זיצן כמעט סאַמע ראַדיקאַלן...

— וואָס הייסט עס?

— ווי ביי אונז, להבדיל, די דייטשן, די אַפּקורסים, וואָס ווילן אַלץ עוקר מן השורש זיין, אַלץ איבערמאַכן — פון שפּי־טאָל ביז תּלמוד־תּורה!

— און וואָס איז ווייטער די שמחה?

— אַ מצוה אויף די נאַציאָנאַליסטן מיט די גלחים צוזאַ־מען! האָבן זיי נישט געזאָלט אָנהייבן מיט „אחינו בני ישראל”!

— כן יאבדו — באַשטייט דער עולם — מן הסתם האָט ראָטשילד מיט „יקא” און „כל ישראל חברים” אויך נישט גע־שוויגן...

— אפשר... ראָטשילד האָט זיך אַודאי געלייגט אין דער לענג און דער ברייט... אַ ערלעכער ייד, ראָטשילד... דאַוונט יעדן טאָג ותיקין! נאָר דער עיקר איז די גבורה, וואָס וואַלדעק־רוסאָ האָט באַוויזן!

— ווער איז דער?

— אַ שפּאַס! דער ערשטער מיניסטער אין פראַנקרייך!

— און וואָס האָט ער אַזוינס געטאָן?

— אַ קלייניקייט: עס דאַרף זיין די ערשטע אסיפה אין פּאַרלאַמענט. מען וועט אויסקלייבן אַ פּרעזעס אויף די גאַנצע סעסיע, אויף גאַנצע דריי יאָר הייסט עס; עס וועט ווייטער זיין אינטריגעס, די שוואַרצע חברה וועט, מן־הסתם, פּרוּוון דורכ־פירן אירס אַ מענטש... דאַכט זיך — אַן ערשטער מיניסטער דאַרף זיין דערביי! וואָס! גייט זיך מיין בחור, נעמט זיך די פלוניתטע אונטערן אָרעם און פּאָרט זיך גאָר אַרויס שפּאַצירן אויף דער סעקוואַנע!

— וואָס איז אַזוינס סעקוואַנע?

— די פּאַריזער „ווייסל” הייסט „סעקוואַנע”; ס'איז דאָך פראַנצויזיש; אַזוי זיכער איז ער געווען!

דאָס אייגענע האָט געטאָן דער פּרעזידענט אַליין, ליובע

דער, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געווען אין פּעטערבורג — אויף אַ זומער־וואוינונג צום „מאמאלע" איז ער זיך געפאָרן!

און אָן זיי האָט אויך דער פּאַרלאַמענט אויסגעקליבן אַ יושב־ראש גאָר אַ גרויסן פון זייער צד. — עפּעס אַן אויסטער־לישן נאָמען האָט ער. נאָר גאָר אַ פייערדיקער ראַדיקאַל!

און אונזער ר' לייבל, דער חסידישער מאַכער ביי דער וואַרשעווער קהלשער קלפּי. וואָס שפּרינגט אויס דער הויט אַרויס, אַז מען גיט אָפּ אַ קוויטל פאַר אַ קליין שטיקל דייטש, וואָס ציטערט אימת־מות, מען זאָל נישט איינפירן אין תּלמוד־תּורה אַ ביסל דקדוק, וואָס זיין בעסטער חלום איז אַ זאַזשאָנד־גמינע, מיט שטריימלעך, על כּל פּנים — פּריוועסאָווקעס, עס זאָל קיין זכר פון די דייטשן נישט בלייבן, — דער אייגענער ר' לייבל פרייט זיך מיט די גרויסע אַפּיקורסישע ראַדיקאַלן אין פּאַריז.

— און פון וואַנען ווייסט איר דאָס אַלץ, ר' לייבעלע? — פרעגט דער עולם — פון „הצפירה" צי פון „המליץ"? אפשר גאָר פון „יוד"?

— פוי! — שפּייט ר' לייבעלע אויס — קיין טרפה־פּסול אין האַנט אַריין נעמט ער נישט! ער האָט זיך זיין „קוריער־וואַר־שאַווסקי"!

אויפן הייליקן „גרזשיבאָוו" — דאָס איי, פון וועלכן די יידיש־וואַרשעווער קוואָקע איז אַרויס — האָט זיך געמאַכט אַ צופאַל! עס איז אונז פאַרביי־געפאָרן אין דער ברייט אַ וואָגן מעל, אויף דער טראַמוואַי־שינע האָט דער וואָגן אַביסל אונטער־געטאַנצט, עטלעכע זעק מעל זענען אַראָפּגעפאַלן און סטאָפּ! דער טראַמוואַי שטייט; ווי געבילדעט אַ טראַמוואַי־פערד איז נישט, האָט עס דאָך אינמיטן גאַס, אין שיינעם העלן טאָג, אַראָפּגע־לאָזט דעם קלוגן קאָפּ און מיט אַ לאַנגער רויטער צונג געלעקט די ווייסע זעק, — מאַטעריאַליסטישע צייטן!

תּוך כּדי דבור האָט אונז אַרומגערינגלט אַן עולם פון קוקער — יידן, ווייבער און קינדער, און איך האָב מיך קוים

דורכגעשניטן און דעריאָגט, די באַן נישט צו פאַרשפעטיקן, דעם ווייס־בלויען טראַמוואַי...

אין מוח אַרבעט זיך ביי מיר אויס אַזאַ מין „סענטענציע" (אַ מוסר־וואָרט). דער טראַמוואַי איז אַ דעמאָקראַטישע אינסטיטוציע — ווער עס צאָלט אַ צענערל, דער פאָרט! קיין אויסנאַם פאַר יידן, אַפילו קיין באַזונדער אָפּצאָל — פּריצים, פויערן און יידן, להבדיל, זענען גלייך! דערפאַר גייט זיך יעדער טראַמוואַי זיין וועג, אויף זיינע רעלסן, און איין בעל־עגלה טאָר דעם צווייטן נישט העלפן! אַפילו די פערד קענען זיך נישט; זיי טרעפן זיך און „וויהערן" גישט, און שאָקלען זיך אַפילו נישט צו מיט די קעפּ!

מיד פון אויסקלערן, מאַך איך די אויגן צו און הער, ווי צוויי (אַפילו גוט באַקאַנטע) ליטעראַטור־פאַבריקאַנטן, אייגנטלעך — טאַנדעטער, רעדן גענוג שטיל אַפילו — דאָס פאַרלאַנגט דאָס געשעפט און די בעסערע געזעלשאַפט אינם „ווייס־בלויעם", וואָס גייט דורך מאַרשאַלקאָווסקאַ — אויך פון פראַנקרייך.

— „דעם עיקר נצחון האָבן געהאַט אונזערע לייט — די דרייפוסאַרן; די, וואָס האָבן פאַר דרייפוסן מלחמה געהאַלטן מיטן גענעראַל־שטאַב! אַצינד וועט זיך עס אָנהויבן אויפסניי! די גרעסטע דרייפוסאַרן זענען אויסגעקליבן געוואָרן אין נייעם פאַרלאַמענט אַריין, און הימל און ערד וועלן זיי אויפרירן מען זאָל נאָכאַמאָל דורכזען דעם משפט"!

— מען האָט דאָך געגעבן אַמנעסטיע,ביידע צדדים געשענקט! —

— זאָלאַ קוקט נישט אויף אַמנעסטיע! ער וויל, דער אמת זאָל אַרויס, בוימאייל אויפן וואַסער! דער פסק אין רען, זאָגט ער, איז קיין פסק נישט, נאָר אַ ניי פאַרברעכן געווען! עס קומט זיי לכל־הפחות — סיביר!

און עס האָט זיך שוין אָנגעהויבן. דערווייל האָבן זיי — די דרייפוסאַרן אין פאַריז, באַלד נאָך די „וויבאָרן", אַ גרויסע סעודה געמאַכט, אפשר פאַר הונדערט גרויסע לייט! מען האָט

געגעסן, געטרונקען און גערעדט געהאלטן... מען לאזט זיך הערן!

— זאלא איז געווען?

— אודאי! פייער און פלאם האט ער געשיט! ער פייפט אויף דער אמנעסטיע, אויפן פסק פון רען...

— מוז מען טאקע אראפנעמען פון בוידעם די רעשט העפטן פון דרייפוס־ראמאן...

— אודאי, און גוט אפשטויבן!

— געוויס! מען וועט זיי נאך פארצוקערן!

— הלואי! אפשר צושרייבן א פופציק העפטן?

— למה רק? ווארט, זאל עס טון א דייטש; מיר וועלן קומען צום גרייטן!

ביי דער פראנציסקאנער גאס זענען די טאגדעטער אפגעשטיגן, און אריינגעקוקלט האט זיך א „שלאגאן" מיט א בייכל, ווי א פעסל, וואנסן, ווי א בעזים, רויטע בעק, ווי די בארקעס און פעט־פארלאפענע אויגעלעך. א פריש עקזעמפלאר פון דארף. אונטערגעשטופט האט אים א בלייכער דארער סטודענט מיט רויטע, ברוינע־בלויע ארומגעזוימטע אויגן.

זיי זעצן זיך, אונטערן „אלטן" האט די באנק א שטערבלעכן קרעכץ געטאן.

— פשא־קאשץ — טשיעלענצע־נוזשקי! — מאכט דער אלטער און סאפעט — עס איז נאך אזא מעשה אין דער קריסטלעכער וועלט נישט געהערט געווארן.

— בא! — געגעצט אפ דער סטודענט.

— אלע, סינקו, אוואשזיי! בא...

ער קאן נישט פארדייען דעם יידישן קריגס־מיניסטער אין איטאליען: „זשיד אי מיניסטער וואיני"!

עס איז ווירקלעך נישט געהערט געווארן, איך זע ערשט,

זוי געזינדיקט איך האָב, דערמאָנענדיק דעם פאַקט אין פאַריקן „ראש־חודש" כלאחד יד, און אָן שום פירוש. גאַנץ אייראָפּע, ביזן לעצטן אויסגעפּאַשעטן שלאַגאָן, גאַפּט!

און עס איז קיין וואונדער נישט!

מען איז אַביסל געוויינט געוואָרן צו באַרימטע יידישע מענער, נאָר אויף אַנדערע פעלדער!

ערנבירגער פאַר צערקוועס בויען! האַנדלס־אָבער־און אונטער־ראַטן! — אונזער געשעפט, האַנדל—האַנדל!

עס זענען באַרימט יידישע מוזיקער — גאָר אַ פּשוטע זאַך:

מיר האָבן אַזוי לאַנג „מה־יפית" געזונגען; אַזויפיל יאָרן די פריצישע הויפן מיט יידישע כלי־זמר פאַרזאָרגט! עס איז שוין אין בלוט אַריין, עס קומט שוין בירושה! עס איז פאַראַן אַפילו אַ פּויליש־אַמעריקאַניש־קאַטויליש יידל, וואָס שפּילט אויף איין פּאַרטעפּיאַן, אינגאַנצן מיט צוויי הענט, דריי שטיק מיטאַמאָל! ער פלעגט זיי דורך ווי, להבדיל, אַן הבדלה!

באַקאַנט זענען אויך יידישע אַקטיאָרן, און דאָס איז שוין אַוודאי על פי דרך הטבע. אין דער לאַנגער גלות־נאַכט האָבן מיר אַזויפיל פּרעמדע ראָלן געשפּילט; עס איז אויך אַריין אין די ביינער!

לעצטנס האָבן זיך באַוויזן יידישע פּאָליטיקער... נאָר פּאָליטיק האָט דאָך אודאי שייכות מיטן שאַכער־מאַכער פאַרן אייזערנעם טויער, צי אויף דער וואָלאָווער גאַס!

עס הערט זיך נאָך פון יידישע געלערטע: יוריסטן, דאָקטורים, אינזשעניערן, אַפילו פּראָפעסאָרן — וואָס איז דאָס וואונדער? — יידישע מוחות! האַנדל־קעפּ אויפן „תלמוד" געשליפן! און דאָס טרינקט נישט, הוליעט נישט, דועלירט זיך נישט, נאָר זיצט און לערנט...

אָבער קריגס־מיניסטער! נמרודס מלאכה, עשוס מאָנאָפּאָל, אַרישע גבורה!

און דער אַלטער טרייסט זיך און טרייסט דעם זון:

— זעסט, — זאָגט ער, — אויף אַזאַ מדרגה קומט מען" אַז מען לעבט נישט בשלום מיטן קלויסטער! זייט איטאַליען איז ווידערשפּענסטיק געוואָרן דעם פּאַפּסט, האַלטן זיך ערלעכע קריסטן פון ווייטן, ווילן זיי זיך נישט אַריינמישן! און באמת, צי קאָן אַ פרומער קריסט ווערן גענעראַל, אַז מען קאָן אים הייסן שיסן אויפן וואַטיקאַן! דינען טאַקע סאַמע נישטן!... און „אַז מען דאַרף דעם יידן, רייסט מען אים אָפּ פון דער תּליה" — ביי אונז האָט מען אויך אַזוי געטאָן... מען האָט געדאַרפט סוחרים, האָט מען דאָס „טאַלאַלייסטוואָ" אַ ר י י נ ג ע ל אָ ז ט! אמת?

— אמת, — גענעצט דער סטודענט...

איך ווייס אַפילו עפּעס צו דערציילן פון יידישע, אַלטע און נייע גבורים, נאָר איך וויל בעסער שווייגן, ערשטנס — די היץ טוט אָן מעשים, צווייטנס — אַ שלאַגאָן קאָן ענטפערן מיט דער יד, דער בחור איז ערשט פון דאָרף, געוויינט צו פּויערים! דריטנס — וואָלט איך מוחל געווען צען קריגס־מיניסטאָרן פאַר אַ שטיקל ערד פאַר רומעניש־יידישע עמיגראַנטן!

עס וועט זיין אַ פּלאַץ!

אין די באַן־וואַגאָנען טראָגט מען שוין אַרום פרישע קור־יערס.

דעפּעשן מיט גרויסע אותיות: שלום! די בורן האָבן זיך אונטערגעגעבן!

דער עולם איז אויפגעשפּרונגען, יידן און קריסטן.

— פּאַסן וואָלט געלאָזט שניידן אייראָפּע פון איר הויט! די גאַנצע צייט פון מלחמה האָט זי אויף די בורנס מזל טרערן געגאָסן, קראָקאָדיל־טרערן, און מיטן מינדסטן פינגער פון פוס אין שטיוול נישט גערירט! און אַזאַ העלדן־פאָלק זאָל אויסגע־לאָשן ווערן! אַזאַ פריי טראַנסוואַל זאָל פאַרפלייצט ווערן מיט די ענגלישע סוחרים־שווינדלער! דאָס פיינע האָלענדיש וועט פאַרגעסן

ווערן און אין גאַנץ אַפריקע וועט זיך „גאָרגלען" דאָס „פּאַס־קודנע" ענגליש און די שבטים פרייען זיך נאָך, וואָס מען וועט זיי צוריק אויפבויען די פערמען! די ענגלישע קאַץ גלעט און דראַפּעט דערביי די נשמה אויס!

אַנדערע זאָגן:

— אויס ענגלאַנד! אַצינד האָט זיך ערשט באַוויזן, אַז די ענגלישע אַרמיי איז ווערט אַ שאָס פּולווער!

— און זעט דאָך! אַ פּאָלק אָן הערנער! אַז מען נעמט איין אַ מדינה, נעמט מען קאָנטריבוציע, פאַרשיקט מען די מורדים במלכות, וואו דער פעפער וואַקסט, און דער ענגלישער „האַנדל־האַנדל" צאָלט נאָך צו, גיט באַלד אַמנעסטיע; אַלץ מוחל — נאָר די גאָלד־גרובן אַהער!

און איך קלער:

אַפריקע וועט זיין ענגליש, דאָס הייסט פריי, שטאַרק און רייך! אַ פּלאַץ וועט זיין נישט נאָר פאַר רומעניש ייִדן, אפשר אַפילו פאַר מיינע בלאַטע שכנים, וואָס שטייען שוין איבערגע־דרייט צום פענסטער און שאָקלען זיך מנחה...

פּלאַץ וועט זיין, נאָר אויף הוצאות וואו נעמט מען?...

איך פאַרטראַכט מיך: וואָס קאָן יק"א טון? וואָס קאָן טון „הנדיב הידוע" מיטן פּאַריזער און ווינער אַליאַנס צוזאַמען?

און איך דרימל און קלער אַזוי כמעט ביז אונטער אָט־וואָצק.

איך קוק מיך אום, איך בין געבליבן אַליין מיט עטלעכע ייִדעלעך, יענע לייט זענען אַראָפּ אין וואַווער, פאַלעניצע, שווי־דער... מיינע שכנים נעמען אַביסל בראָנפן: לחיים, לחיים! און איינער זאָגט מיט אמת־ייִדישן הומאָר:

— „ווייס איך, וואָס זאָל איך מיר ווינטשן?"

„זאָל איך מיר ווינטשן דאָס געלד, וואָס די פראַנצויזישע גלחים האָבן אומזיסט אויסגעגעבן אויף די פראַנצויזישע וויבאָרן. צי דאָס געלט, וואָס איז נאָך ביי די שוואַרצע לייט געבליבן?

„זאָל איך מיר ווינטשן דאָס ביסל פונט שטערלינג, וואָס קיטשענער וועט באַקומען פאַרן שלום, וויפיל ענגלאַנד וועט באַ־

צאָלן פאַר די פאַרברענטע פערמען, צי אפשר גאָר — וויפיל די גאַנצע מלחמה האָט געקאָסט?

„און אפשר — גיט ער צו ביטערלעך — וואָלט מען יוצא געווען מיט דעם געלט, וואָס אונזערע רומענישע עמיגראַנטן פעלט אויף הוצאה פון גיהנום אַרויס?”

„דערוויילע, ברודער, בין איך אַ קבצן — האָב איך אַליין נישט אויף הוצאה! לחיים!”

זעט איר, נאָך איידער איך בין אַראָפּגעשטיגן פון וואַגאָן, האָב איך אַ גאַנצן ראש־חודש

אין קאָן אייך נאָר צוגעבן, אַז אין רוסלאַנד האָט מען ערלויבט, יידן זאָלן אַריינגעבן די קינדער אין די עפּאַרכיאַל־שולן, און יעדער קוראַטאָר זאָל אָפּמאַכן וויפיל פּראָצענט. און — וואָס נאָך וויכטיקער איז, — אונטער דער השגחה פון פינאַנץ־מיניסטער וועלן ביי אַלערליי פאַבריקן געעפנט ווערן מעכאַנישע שולן, וואו אַלע וועלן אויפגענומען ווערן אָן אונטערשיד פון קלאַס און גלויבן.

דערפאַר, זאָגט מען, וועט מען דאָס יאָר אין מאָסקווער אוניווערזיטעט קיין איינציקן יידן נישט אַריינלאָזן!

זייט געזונט! זאָל אייך דער אויבערשטער אין די הייסע טעג שיקן אַ קילונג פאַרן גוף און פאַר דער נשמה...

יוני, 1902

3

אָנהויבן מוז מען פון וועמען? פון אונזערע בעלי־בתּים, פון די אומות העולם...

אַלץ ווענדט זיך אָן זיי!

מיר זענען צו שוואַך אויסצופילן, קעגן זייער ווילן, דאָס קלענסטע פּראָגראַם!

מיר זענען די שוואַכסטע, און כּדי אַזוינע זאָל בעסער גיין, מוזן פריער די שטאַרקע בעסער ווערן!

מען מוז וואַרטן און האָפן אויף דער צייט, ווען הייליק וועט זיין דער מענטשלעכער ווילן, נישט די פויסט, וואָס פירט אַלץ אויס מיט געוואַלט; ווען הייליק וועט זיין דאָס מענטשלעכע לעבן, נישט דער אייזערנער גאָפּל, וואָס כאַפּט אַלץ אַרויס פון טאָפּ...

וואָס זאָלן מיר טון? דערווייל מוזן מיר, ווי נח בדורותיו, אַלע ווײַלע עפענען דעם צוהר פון תּיבה און אַרויסקוקן און זען, צי האָט זיך אַרום אונז דאָס וואַסער נישט געשטילט...

דער ציוניזם, וואָס וויל דערהאַלטן און הויך אַנטוויקלען אַ באַזונדער יידיש פאָלק אויף זיין באַזונדער לאַנד, מוז באַלד צוגעבן: מיטן סולטאַנס גוטן ווילן און מיט דער גאַראַנטיע פון אַנדערע רעגירונגען...

דער נאַציאָנאַליסט, וואָס פאַרלאַנגט, אַז יעדער פויגל זאָל מעגן נעסטן, אייער לייגן און זיינע אייגענע לידער זינגען אויף־

יעדן בוים אין יעדן וואַלד; דער, וואָס זאָגט זיך אָפּ (און וויל עס אויך פאַר אַנדערע!) פון פּאָליטיש־קריגערישן לעבן, און פאַרלאַנגט, מען זאָל אים לאָזן ווייטער שפּינען זיין היסטאָרישן פאָדים מיט אייגענע הענט. לויט אייגענעם געשמאַק... וואָס וויל גיין, אויבוואויל צום אַלגעמיינעם צוועק, נאָר פריי אויף זיין אייגענעם וועג, נישט „עטאַפּנים פאָריאַדקאָם" אויף פרעמדע — מוז אַוודאי בעטן, משיח זאָל קומען פריער צו זיי...

נאָר אַפילו דער ענו, דער געלבזיכטיקער זון פון פאַקטאָר מיט דער שענקערין, דער אַסימילאַטאָר, וואָס פאַרשענקט אַזוי־פיל און פאַרלאַנגט אַזוי ווייניק, וואָס איז גרייט זיך אייגנהענ־טיק אָפּצושיילן די הויט, אין אַן אַנדערער אַריינצושפּרינגען וואָס וויל יוצא זיין מיט יום־כּפּור אין דער דייטשער שול און מיט קבר־אָבות, מוז אויך זאָגן דעם יהי־רצון: לאָזט מיך!

— לאָזט מיך זיין, וואָס איך בין, בחדרי חדרים, אונטער ריגל און שלאָס; אין גאַס און עפנטלעכע הייזער וועל איך טראָגן וואָס פאַר אַ מאַסקע איר ווילט!

— זייט ליבעראַל! איר זעט. איך שטאַרב גלידווייז אָפּ זייט נישט קיין אומגעדולדיקע יורשים און טויט מיך נישט מיט געוואַלט! —

און מיט אַ זיס חניפהלע לייגט ער צו:

— און אפשר וועל איך מיט דער צייט אַליין קומען! אַניט איך — מיין זון, מיין אייניקל, — די טעכטער מיינע האָב איך שוין לאַנג, ווי לוט אין זיין צייט, אייך אַרויסגעשטופּט פון טיר...

— און אין וואָס גייט עס? אין היינטיקן טאָג! די גאָל־דענע פאַרגאַנגענהייט האָב איך אייך שוין לאַנג פאַר די פיס געוואָרפן און איר האָט זי מיט די פיס צעטרעטן, און איך שעם מיך אַציגד מיט איר. איך לעז אייערע „זכרונות" און פאַסט אייערע תעניתים, און פריי מיך אין אייערע ימים־טובים. פון דער צוקונפט האָב איך נישט וואָס צו קלערן, — מיין שמאָ און פלאַך טייכל מוז אין אייער ברייטן טיפן ים אַריין און

דאָרט פאַרשוואונדן ווערן! אויפן מאָרגנדיקן פעלד זיי איך נישט און אַקער נישט, עס זאָל קאָנען עפּעס פאַר מיר וואַקסן!

זייט ליבעראַל, שענקט מיר דעם היינטיקן טאָג!

יאָ, אַפילו „אויסטוישן דאָס רענדל" קאָן מען נישט אָן זייער ווילן.

כּל־זמן איינצלנע טוען עס, זאָגט מען נאָר „גיורא עד עשרה דרא!" זאָל אָבער קומען אַ מנין אַסימילאַטאָרן! מען וועט פאַר זיי דעם קלויסטער פאַרמאַכן...

לאָמיר עפענען דאָס פענסטער אין דער פינסטערער נאַכט און זוכן וואָס עס איז פאַר אַ שימער אין שטאָלערנעם הימל.

אין דער לעצטער רגע האָט דער ענגלענדער אוועקגע־כאַפּט דאָס מעסער פון בורס האַלז... זאָל זיין. מען האָט גע־וואָלט פאַרכאַפּן „די קאָראָנאַציע פאַר דער אָפּעראַציע", דאָך וואָלט עס פאַר פּופּציק יאָר אוממעגלעך געווען; דערצו מוז מען דאָך האָבן דאָס געפיל, אַז דאָס רעכט ליגט דאָך נישט אויף דער שפּיץ שווערד!

דער אַמעריקאַנישער לייב האָט אויסגעריסן פון די שפּאַניש־וועלפישע ציין אַ שפּעלע — די אינזל קובאַ, און האָט עס אַליין אויך נישט איינגעשלונגען, נאָר באַפרייט: גיי, לעב דיר דיין אייגן לעבן.

אין פראַנצויזישן פּאַרלאַמענט האָט מען אָפן גערעדט וועגן שלום מיט דער גאַנצער וועלט, אַפילו מיט דייטשן. נקמה צווישן פעלקער האָט אויפגעהערט צו זיין אַ הייליק פּאַטריאָטיש געפיל, און דער פּאַרלאַמענט האָט קריעה נישט געריסן! בור־זשואַ האָט אויסגערופן פראַנקרייך, די אייביקע אַקושערקע, וואָס העלפט שטענדיק דער מענטשהייט, ווען זי ליגט אין קימפּעט מיט אַ נייער אידעע, זי זאָל זיין די ערשטע (נאַטירלעך אויף רוסלאַנד געשטיצט) און פאָרלייגן, אַז די פעלקער זאָלן זיך אַנטוואָפענען און צעלאָזן די אַרמעען!

באַ! אַן אָפיציר פון דער פראַנצויזישער אַרמיי האָט אַ העכערן פון זיך געפאַטשט! דאַכט זיך „אַחת דתו להמית".

און דאָס קריגס־געריכט האָט אים נישט געהייסן הענגען,

נישט קעפּן און איז יוצא געווען מיט אַ פּסק פון דריי יאָר פעסטונג און אויסשטרייכן פון דער אַרמיי.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען האָט דעם אָפיציר דענערווירט, אין דער לעבער אַריינגעקראָכן, און דאָס קריגס־געריכט האָט געזאָגט, אז אַ סאָלדאַט איז אויך אַ מענטש און אַז די מיליטערישע דיסציפּלין האָט אויך אירע גרענעצן...

נישט קיין נייע, גאָר פונק־נייע ווערטער?

אַלץ ווי אָפּהענגיק פון זיי; זיי מוזן פריער בעסער ווערן, אונז זאָל בעסער גיין, נאָר צו דעם איז נאָך ווייט, זייער ווייט...

אפילו די רציחות אין רומעניען האָבן זיי נישט גערירט!

אין די עסטרייך־אונגאַרישע דעלעגאַציעס האָט דער אויס־לענדישער מיניסטער גאָלובאָווסקי געזאָגט, אַז עסטרייך־אונגאַרן קאָן פאַר יידן אין רומעניען גאָרנישט טון; יעדערער איז בעל־הבית ביי זיך אין דער היים. און קיינער האָט נישט געפרעגט, פאַרוואָס האָט זיך עסטרייך־אונגאַרן אָנגענומען פאַר די אַרמע־נער און אָפּגעריסן באָסניען און הערצעגאָווינען פון דער טער־קיי, אַבי איינצופירן עסטרייכישן יושר. און די טערקיי האָט קיינעם קיין פרייהייט נישט צוגעזאָגט, קיין טראַקטאַט נישט אונטערגעשריבן, און האָט עסטרייך גאָרנישט צו פאַרדאַנקען...

מען האָט נישט געפרעגט, ווייל יעדערער האָט געוואוסט, אַז עס איז אין רומעניען קיין יידישע פּראָווינץ צוצונעמען נישט פאַראַן!

אין עסטרייכישן פּאַרלאַמענט האָט מען נישט באַקומען קיין צוואַנציק אונטערשריפטן, מען זאָל קאָנען פאָרשטעלן די יידיש־רומענישע פראַגע.

אין אונגאַרישן פּאַרלאַמענט האָט אַ פויערישער אָפּגעאָרדנ־טער יאָ געפרעגט וועגן רומעניען, און דער מיניסטער־פּרעזי־דענט שעלי האָט געענטפערט: זייט רוהיק, די גרענעצן פאַר יידיש־רומענישע עמיגראַציע זענען פאַרמאַכט! אונזערע אונגאַרישע יידן אַליין פאַרשטייען, אַז עס מוז אַזוי זיין, זיי האָבן עס אַליין כמעט פאַרלאַנגט!

אין ענגלישן פּאַרלאַמענט האָט באַלפור אויך באַרוהיקט דעם עולם מיט דער פאַרזיכערונג, אַז ביז היינט האָט זיך די עמיגראַציע פון רומענישע יידן נישט געשטאַרקט, און, אַז סיי־ווי־סיי זיצט אַ קאָמיסיע און קלערט, ווי אַזוי אַזוינע זאַכן צו באַוואָרענען...

און אַפילו די פאַראייניקטע שטאַטן האָבן געענטפערט אויף אַ פראַגע פון דער יידישער זייט, אַז זיי קאָנען נישט פּראָטעסטירן...

די אַמעריקאַנישע לאַנגע הענט, וואָס דערגרייכן ביז שפּאַניען וועגן קובאַ, זענען צו קורץ צו דערלאַנגען ביז רומעניען וועגן אָרעמע יידן...

און דערווייל לאָזן זיך צוויי טויזנט רומענישע יידן קיין ווין צו־פוס...

און דאָס איז דער „החלוץ לפני המחנה" — די ערשטע. וואָס גייען; עס וועט זיך ערשט אָנהויבן. ווי די היישעריקן וועלן זיי גיין, ווי די היישעריקן וועט זיי טראָגן דער ווינט, און ווי די היישעריקן וועט מען זיי טרייבן פון גרענעץ צו גרענעץ...

דאָס אַלץ ווענדט זיך אָן זיין

עס איז אַזוי קלאָר, ווי דער טאָג, און דאָך נישט אַלע ווייסן עס!

אין ווײמאַר איז געווען אַן אַסיפה פון דייטשע סטודענטן. צווישן אַנדערע האָט מען פון אונז אויך גערעדט.

אין זאַל האָט אַרומגעשוועבט דער אַנטיסעמיטישער גייסט, רעדנער האָבן אונז געוואַשן מיט בלאָטע, אויפגעוויזן, אַז סעמיטיזם איז אייביקער קעגנזאַץ פון גערמאַניזם, און ווי ווייט נידעריקער דער סעמיטיזם איז, — און דאַמאָלט האָט זיך אויפגעהויבן אַ יידישער סטודענט, אין קאַטאָוויץ געבוירן, דאָמבראָוו־

סקי מיטן נאָמען, און האָט אין זיין אייגענעם נאָמען, ווי אויך אין נאָמען פון אַלע זיינע יידישע חברים פּראָטעסטירט.

— נישט דער סעמיטיזם — האָט ער געזאָגט — איז שולדיק, נאָר די יידישקייט! נאָר די יידישקייט שטייט קעגן דער דייטשער־נאַציאָנאַלער אידעע! נאָר מיר — האָט ער הויך גערופן — זאָגן זיך פון דער יידישקייט אָפּ, מיר ווילן אויסטוישן די מאַקאַבעער אויף האָהענצאָלערן, ישעיה און ירמיה אויף שילער און געטע - צי ווילט איר דען נישט, מיר זאָלן זיך אַסימילירן?

און אַז מען האָט פון אַלע זייטן געענטפערט: „ניין, ניין!" האָט דאָמבראָווסקי דאָך נישט אָפּגעטרעטן און געזאָגט, אַז עס העלפט נישט, ער און זיינע חברים מוזן זיך אַסימילירן...

די דייטשע סטודענטן האָבן געפיפן און געלאַכט, די יידישע — געשוויגן...

ווי אַזוי קאָן מען זיך באַוואָרענען פאַר אַזוינע רעדנער און אַזוינע שווייגער?

וואָס קאָן אונז פאַרזיכערן, אַז אונזערע אייגענע קינדער וועלן נישט אַזוי רעדן אַדער אַזוי שווייגן, און נישט פאַרמערן מיט זיך די ריטער פון שמוציקן בעזים, מיט וועלכן מען פאַטשט אונז איבערן פנים, און מען טרייבט אַרום, ווי פוילע בלעטער פון אָרט צו אָרט?

אין דער פרעמד, אין דער אָפּהענגיקייט קאָן אונז העלפן נאָר די נאַציאָנאַלע שולע...

דאָס איז אויך, דאַכט זיך, אַזוי העל ווי דער טאָג, און דאָך פאַרשטייט עס נישט די פּיליע פון מפיצי השכלה אין אָדעס, וויל באין־אופן נישט פאַרגרעסערן די צייט פאַר יידישע זאַכן אין די חברהשע שולן...

— פון דער הויך — האָט אַ געוויסער סאַקער געזאָגט —

קוק איך אַראָפּ אויפן נאַציאָנאַליזם, ווי משה פון באַרג סיני אויפן עגל...

— די אַמעריקאַנער — האָט מרגליות געדופן — האָבן אויך קיין נאַציאָנאַלע שולע נישט...

ווי קרום מוז זיין אַ מענטש, וואָס גיט אַזאַ פאַרגלייך, און ווי נידעריק דער, וואָס שטעלט זיך אַליין אויפן באַרג סיני...

נאָר אַלץ ווענדט זיך אָן זיי, דאָס בייזע ווי דאָס גוטע...

דער קוראַטאָר פון אָדעסער ראַיאָן האָט פאָרגעשטעלט דעם בילדונגס־מיניסטעריום אַ פּראָיעקט, מען זאָל די יידישע שולן איבערמאַכן פון צוויי־אויף דריי־קלאַסיקע, עס זאָל זיין מער צייט פאַר יידישע זאַכן...

עטלעכע היימישע פונקטן:

אין ירושלים איז געענדיקט און געעפנט געוואָרן דאָס הויז פון אונזער נאַציאָנאַל־ביבליאָטעק, וואָס מיר האָבן דעם דר. כאַזאַנאָוויטש צו פאַרדאַנקען.

אין פּאַריז האָט מען געעפנט אַ יידישע פאָלקס־אוניווערזי־טעט. פאָרצוטראָגן יידישע געשיכטע, העברעיש, פראַנצויזיש א. ד. ג.

די יידיש־וואַרשעווער געמיינדע האָט געעפנט אַ ניי שפּי־טאָל און פון פּריוואַט נדבות אַ שולע אין טשענסטעניעוו פאַר ערד־אַרבעט און דאָרפס־ווירטשאַפט. אויסער אַלגעמיינער בילדונג, רעליגיע און העברעיש נישט פאַרפעלט.

אין אונזער היימיש־פּאָליטישן לעבן האָט זיך געמאַכט נאָך אַ בלעטל — אַ חברה „חירות", מיטן צוועק מלחמה צו האַלטן מיט דער אַסימילאַציע אויסערן ציוניזם און אין ציוניזם. מלחמה צו האַלטן מיט פאַלשע בעלי־טובות, מיטן אַליאַנס, יק"א, וכדומה...

געבענטשט זאָלן שטענדיק ווערן די הענט, וואָס הויבן זיך

אויף אָפּצורייסן די מאַסקן פון פאַלשע פּנימער, וואָס נעמען ווידלעס אויסצורייניקן אונזער שטאַל, בעזימס אַרויסצוטרייבן פון בית־המקדש די אידעען־הענדלער...

נאָר פאַר יק״א האָב איך אַ גוט וואָרט.

פאַר נאַציאָנאַליסטן איז עס די איינציקע צווישנלענדישע יידישע אינסטיטוציע, דאָס לעבעדיקע צייכן פון אונזער אַחדות; דער ציוניזם דאַרף נישט בייז זיין, אייב יק״א באַשעפטיקט זיך נאָר מיט זיין „געגנוואַרטס־פּראָגראַם״, קיין שאָדן ברענגט יק״א נישט...

יולי, 1902

4

איך וועל אייך מאַכן אַ סורפּריז — אַן איבעראַשונג...

אויפן אָרט פון אַ שווערע, טיפער און אַ ביטערער כראָ־ביק, פון וועלכער מילך ווערט גערינען אין קאָפּ, פון וויין ווערט עסיק אין פלאַש און פון בלוט זײַנען די אָדערן ווערן שטעכעדיקע שפּילקעס, — וועל איך אייך געבן — טרעפט וואָס?

אַ לעבעדיקע סצענע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין אונזער רעדאַקציע.

די פּערזאָנען: איך און דער רעדאַקטאָר; פּאַרדאָן — דער רעדאַקטאָר און איך.

איך בין אייך נישט מחויב פאָרצושטעלן די פּערזאָנען, — איר קענט מיך, דעם רעדאַקטאָר אַוודאי...

ערשטנס — שרײַבט ער (די געפּערלעכסטע קאָנקורענץ פאַר שרײַבער), צווייטנס — קוקט ער אַרויס פון יעדער שורה, פון יעדן וואָרט מיט שער און בלײַשטיפט...

דאַרף איך אייך זאָגן, אַז כאַראַקטעריזירט זענען מיר: ער אַלס יצר־טוב. שטיל און ערנסט, טיפע טרויעריק־פייכטע אויגן און צום הימל — צוויי ווײַסע, שניי־ווײַסע פליגל... אַזוי זעט מען אים די פליגל נישט אָן, נאָר „סאַם־נאַ־סאַם" אין רע־דאַקציע, אין אַ זומער־טאָג, אַז ער טוט אויס די מאַרינאַרקע (די באַרימטע היסטאָרישע מאַרינאַרקע) קומען די פליגל אַרויס בולט. איך ווײַטער — אַלס יצר־הרע פון לאַכן, בקיצור געזאָגט

אַלס „חוזק״, נאָר, חס־ושלום, נישט גלאַט חוזק — מיט אַ פּי־לאָזאָפישן סאָוס...

אויפן אָרט פון שער און בליישטיפט, קומט דער יצר־טוב אַריין מיט אַ פּאַק צייטונגען אַלס מאַטעריאַל צו ראש־חודש (שטרוי גיט ער!), איך — שפּיל מיך מיט מיין פאַרכשופטן שפּיגעלע, אַ מתנה פון אַ געהאָנגענעם כשוף־מאַכער, אין וועלכן (דאָס שפּיגעלע מיין איך) עס קומט אַלץ אַרויס קאַפּויר...

נאַטירלעך קוק איך אין שפּיגעלע אַריין און לאַך; דער רעדאַקטאָר בעט זיך: זיי ערנסט!

און ער גייט צו מיר צו, שטרייכלט מיר מיטן עק פון ווייסן פליגל איבערן קאָפּ און זאָגט:

— עס איז שוין צייט!

און איך פיל, אַז אונטער זיין ווייסן פליגל ציען זיך אויס מאַט און פאַרזילבערט מיין לעצט ביסל געקרייזלטע שווארצע האָר... אין אַלע רמ״ח אברים און שס״ה גידין לייטערט זיך מיר דאָס געבליט און ווערט קלאָר און שטיל, ווי דער סמבטיון לכבוד שבת... און שטיל און רוהיק מאַכן זיך מיר די אויגן צו, ווי צו אַ זיסן שלאָף מיט נאָך זיסערע חלומות... אַ דורכזיכטיקער, נאָר עפּעס וואונדערלעך טרויעריקער נעפּל נעמט מיך אינגאַנצן אַרום... און אין נעפּל, אין האַלבן דרימל הער איך זיינע ווייטערע רייד:

— און געדענק, דו ביסט אַ שרייבער! מיט עטלעכע טויזנט יאָר צוריק וואָלסטו א נ ב י א געווען, וואָלסט געמוזט זיין!

— און נביאים לאַכן נישט! עס לאַכן נאָר פאַלשע נ ב י א י ם, אַראָפּגעשטויסענע מלאכים, דער גיהנום לאַכט!

— נביאים לאַכן נישט! אין הייליקן גרימצאָרן שפּאַלטן זיי פעלזן, ברעכן זיי מויערן, וואַרפן זיי צעדערן; אין שטילער געטלעכער ליבע טרינקען זיי פאַרחלשטע מדבר־גרעזלעך מיט וואַרעם בלוט פון הארץ, מיט האַרציקע טרערן פון אויג...

— עס איז „ראש־חודש״, נישט „שטעט און שטעטלעך״!

— עס איז אַ חודש לעבן, אַ חודש יידיש לעבן...

— ביסט שוואַך און עסטעטיש, גראָב דיך איין אין כאָ־ף, גראַבל נישט אין זומפּ, רייס די גלות־בלימלעך פון אויבן!

— עס וועט זיין גענוג צו פאַרטרייבן דעם ג ל י ק ל ע כ ן שמייכל פון חתן־כלה אונטער דער חופה, ווי דעם חוזק פון מאַרשאַליקס אויסגעצאַקערט פּנים...

— אין ימים נוראים, אין די שרעקלעכסטע צייטן, שטעלסטו דיך פאַר אַן עדה יידן צום עמוד, דו ביסט זייער שליח־צבור... אַ שליח בוצר ביסטו!

נאָר ווי ער האָט דעם „שליח־צבור" דערמאָנט — ווי מיט דער האַנט אוועקגענומען!

דער נעפּל אַרום מיר איז פאַרשוואונדן, די אויגן עפענען זיך, דאָס שפּיגעלע בליצט און עס ווייזט מיר אַ „שליח־צבור" — מיין אַלטן קליינשטעטלדיקן שליח־צבור...

אַ חנעוודיק יידעלע, אַ קליינס, אַ דאַרס! אַזוי אויסגעמאַטערט, אויסגעטריפטע אייגעלעך, צוויי אָפן געלאָזטע פענסטערלעך אין אַן אַלטער חורבה פון אַ פאַרגעסן הויז... ביים עמוד — לעבט ער! אויף קרומע הינערשע פיסלעך טאַנצט ער „ממעמקים" קעגן די לייבן און הירשן אויפן אויסגעקראָכענעם מזרח און אַ רענדל פוס קוקט אַרויס פון אַ לאָך אין אַלטן זאָק... די צו־גרוי־סע שיך קלאַפּן צו צום טאַקט... די הרוגי־מלכות באַוויינט ער מיט אַ קנאַקעדיקן פאָלקאָוואָי מאַרש זכר־לשיפקא, אין „כי הנה כחומר" צעגיסט ער זיך, ווי אַ קליין קינד ביי דער מוטערס פאַרטוך אין אַ קליין־רוסישער „וויעציערינאַ" און צום פורימדיקן „שושנת־יעקב" גייט „יאנטעקס" ליד פון מאָנישקאָס „האַלקאַ"!

איך לאַך. לאַכנדיק גיב איך אַ בלאָז אויפן שפּיגעלע, יענער שליח־צבור פאַרשווינדט, עס באַווייזט זיך דר. ביק... נאָר דער רעדאַקטאָר רירט זיך באַליידיקט אויפן בענקל...

— זיי ערנסט — זאָגט ער שאַרפער ווי געוויינלעך — וויכטיקע ענינים!...

ער עפנט דאָס פּעקל צייטונגען, עס בלעטערט פֿאַרשידנ־פֿאַרביקע הילן... ער בלעטערט אומגעדולדיק. איך פֿאַרגעס אַ ווײַלע אָן שפּיגעלע, און עס מאַכט זיך אַן אַנדער שמועס.

ער: מען האָט אָפּגעציילט עלף מיליאָן יידן... עס מוז זיין מער... אַסך ציפערן מיט פראַגע־צייכן...

איך: און וויפיל אַבאָנירן דאָס בלאַט?

ער: ווייניקער ווי עלף מיליאָן (אַ העויה אויפן פנים)... אַסך אַבאָנירן, מער ווי אַסך לעזן... נאָך מער הערן זיך איין, ווי אַנדערע לעזן — נישקשה...

איך: הם!

ער: באַ!

ער האַקט זיך אָפּ, ער מישט ווייטער.

ער: אַ פּאָגראָם אין גאַליציען... פעלד־אַרבעטער שטרייקן קעגן די פּריצים און שלאָגן יידן...

איך: אַ נייעס! ווען דען זאָלן זיי שלאָגן? זאָלן זיי אָנרירן אַ פּריץ — האָ־האָ! פּאָליציי, מיליטער!...

ער: (האַלב־דערשראָקן): אַפילו אין ניו־יאָרק אַ פּאָג־ראָם...

איך: ביי ר' יוספס לויה...

ער: אַהאַ! צופיל יידעלעך צוזאַמענגעקומען...

איך: על כל פנים צופיל פאַר אַמעריקאַנער דייטשן...

ער: און דאָך האָט דער גענעראַל לעאַ, כמעט אין נאָמען פון קייזער, אַפילו פון פּאַפּסט, געזאָגט, אַז אַלע זענען גלייך...

איך: עס פרייט זיך טאַקע דער וואַרשעווער איזראַעליט...

ער: דאָך צופיל יידן מיטאַמאָל זענען געפערלעך...

איך: אויך קיין נייעס; דאָס האָט שוין דער מדרש גע־וואוסט... „בני ישראל — זאָגט ער — די קינדער פון ישראל — במשלו — זענען געגליכנט — לדגים — צו פיש", מיינט מען: צו הערינג... שאספתן היא שחיטתן — וואו אַסך מיטאַמאָל, שעכט מען... מאָנטאַגיו אין לאָנדאָן וויל טאַקע צעשפרייטן דעם לאָנדאָ־

נער ווייטשעפל און צעזייען איבער גאַנץ ענגלאַנד... וואַרשעווער אַסימילאַטאָרן ווייסן עס פון לאַנג. אַז צוויי טרעפן זיך אין אַ קריסטלעך הויז, שטייען זיי קיינמאָל נישט צוזאַמען, נאָר יעדע־רער אין אַ באַזונדער ווינקעלע... זיי גריסן זיך אַפילו נישט, קענען זיך נישט! באַמערקט נישט איינער און גייט נאָענט צו צום צווייטן — באַקומט ער אַ וואונק מיט אַ פינגער: וואַנדער ווייטער...

ע ר: עס איז דאָך נישט אַזוי שלעכט...

דער סענאַט פון בערלינער אוניווערזיטעט האָט מסכים געווען אויפן יידישן נאַציאָנאַליזם; דערמיט, שרייבט דער „וואָסכאָד", האָט ער אויך מסכים געווען אויפן ציוניזם...

א י ך: וואָס דאַרף מען עס. אַז מען האָט שוין אַ הכשר פון רבנים?

ע ר: דר כאזאַנאָוויטש שיקט אַרויס צום בית־נאמן אין ירושלים אַ נייעם טראַנספּאָרט וויכטיקע ספרים, זעלטנהייטן...

א י ך: באַ דער בית־נאמן אָבער, — זאָגט מען — איז פֿאַרשריבן נישט אויפן קהל, נאָר אויף נאָמען פון אַ פּריוואַט מענטש... אפשר נאָך אַ סוחר.. ער קאָן מיט דער צייט זאָגן: עלי כתיב... אָדער באַנקראָטירן און די בעלי־חובות וועלן צוטרעטן..

ע ר: לאָמיר האָפן, אַז דער נאַציאָנאַל־פאָנד וועט זיך שטאַרקן... מען וועט מיט געלט אַלץ מאַכן, פאַרשרייבן אויף קהל...

א י ך: ירושלים — קהל? וועלן קומען די רבנים און וועלן זי פאַרמאַכן, ווי סטראַשונס ביבליאָטעק אין ווילנע...

דער רעדאַקטאָר (דער יצר־טוב) ווערט גרין און געל, ער שטאַרקט זיך דאָך און זאָגט ווייטער:

— דר. הערצל איז שוין צוריקגעקומען פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל...

א י ך: מיט ליידיקע הענט...

ע ר (אומגעדולדיק): נישט דאָס איז דער עיקר! דער עיקר איז, מען האָט אונז פּאַר אַ צד. רעם קאָנגרעס - פּאַר א פּאָליטישע אינסטיטוציע, דעם דר. הערצל - פּאַר א גערעכטלעכן

פאָרשטייער... מען אונטערהאַנדלט מיט אונז, כמעט ווי אַ רעגי־רונג מיט אַ רעגירונג... דערצו זענען מיר שוין געקומען!

עס שטעקט דערינען אַסך אמת, ס׳איז אפשר אינגאַנצן אמת, נאָר אַ רעדאַקטאָר טאָר מען קיינמאָל נישט רעכט געבן, איך האָב מיך איינגעשפּאַרט און זאָג:

— עט, טערקישער אַפּעטיט צו די פּאָר גראָשן אין באַנק!

דער יצר־טוב — דער רעדאַקטאָר ווערט בּלאַס, דער שמור־עס האַקט זיך אָפּ אַ ווײַלע. איך וויל זיך צוריקנעמען צו מײַן שפּיגעלע. איך פיל, איך וואָלט דאָרט עפּעס שיינס געזען, נאָר ער רעדט ווײַטער...

ער (זיפצט און רעדט): אַ וויסטע כמאַרע גייט, אויף פּוילן גייט זי... אַ וויסטער אַרטיקל אין „נאָוואָיע וורעמיא״...

מען דאַרף — זאָגט די „נאָוואָיע ווּרעמיא״ - פאַרווערן די יידן זאָלן אין פּוילן קיין גיטער נישט קויפן...

איך: בײַ פּויערים קויפן טאָר מען שוין לאַנג נישט...

ער: בײַ פּריצים מיינט ער...

איך: מאי טעמא?

ער: די יידן, זאָגט ער, קויפן אויס אַלע גיטער, פּריצים בלײַבן אָן ערד...

איך: שקר — אַ קינד אין ייִנג יוייסט, אַז די גיטער אין יידישע הענט ווערן אַלע מאָל יווייניקער — זיי צעגייען, ווי זאַלץ אין וואַסער —

ער: בּכלל דאָס יידישע פאַרמעגן — —

איך: געוויס... תּפלה עושה מחצה, פּין „זרענו וכספּנו״ נאָך דער הבדלה, ווערט מקוים דאָס ערשטע...

ער: נישט שטענדיק דאָס ערשטע...

איך: אויסער, וואו צוויי־און דריי־קינדער־סיסטעם ..

ער: באַ!...

איך: אַלץ פּאַלט אָפּ, בּפרט ערד, וואָס רוקט זיך אונז שטענדיק אַרויס פון אונטער די פיס... און בּפרט אין פּוילן, וואו ערד און קלויסטער זענען גלײַך הייליק...

ער: עס, ביי פויערים אפשר! פויזנער פריצים פאַרקויפן די גיטער דער האַקאַטישער באַנק...

איך: און דאָך יאָגט הער וואַרשעווער „איזראַעליט" יידי־שע האַקאַטיסטן...

ער: אָן פאַקטן...

איך: ווער דאַרף פאַקטן? אַבי מען רעדט... נאָר דער איזראַעליט, אַז ער רעדט, מילא...

ער: אָבער אַז נאָוואָיע ווּרעמיאַ רעדט...

איך: שקרים!

ער: זאָל זיין שקרים, זי האָט אַ דעה אין פמליא של מעלה... עס קאָן זיין אַ גזרה...

איך: געוויס...

נאָר אויפן אָרט פון זיפצן האָב איך מיך צעלאַכט.

נישט גערנוויליק האָב איך אין שפיגעלע אַריינגעקוקט...

איך האָב דעם כעלעמער רב דערזען!

נישט איינעם פון די היינטיקע פיר כעלעמער רבנים; די היינטיקע אַלע פיר מיט אַלע אַלופי־כעלם צוזאַמען זענען ווערט אַן אויסגעבלאָזן איי, איר זאָלט אַפילו צולייגן דעם קאַזיאָנע רב... זיי אַלע האָבן קיין דעה נישט...

אַן אַלטן „מאור הגדול" זע איך...

אין אַ קאַפּטאַן מיט סטראָקעס... בייזע ברעמען, שאַרפע אויגן, אַ האַרטער ספאָדעק מיט שטעכעדיקע האָר... אַ באָרד ביזן גאַרטל...

אַ פּאַפּיר ציטערט אים אין דער האַנט...

אַ פּאַפּיר פון פוילישן סיים...

דער פוילישער סיים פרעגט אָן, צי וואָלט נישט גלייך געווען, יידן זאָלן זיך אַביסל קאָלאָניזירן... ווייניקער קרעמער וואָלט נישט געשאַדט... ערד וועט געבן דער סיים, וויפיל מען דאַרף, וויפיל מען וועט וועלן...

— היה לא תהיה! — שרייט אויס דער כעלעמער רב, און וואַרפט פריער דאָס פּאַפּיר און דערנאָך דעם ספאָדעק אָן דער ערד, פון יידן פויערים מאַכן? און תורה ווער וועט לערנען?

און איך גיב אַ בלאָז אין שפּיגעלע אַריין און זע אַ נייע סצענע:

אַ ריינער בלויער הימל, אַ גילדענער זומער־טאָג... פעלד און וואַלד בלענדן מיט טויזנטער העלע פאַרבן, — שאַרן לוסטיקע פייגעלעך שווימען אין די לופטיקע ליכט־פּאַליעס און שניידן זיי דורך מיט געזאַנג... און אויפן ברייטן טראַקט, ווי אַן עמוד־ענן, פאָרט אַ ברייט געעפנטע קאַרעטע מיט וואַרשעווער פאַר־זאָרגער... מען זעט זיי אין די אויגן, אַז זיי האָבן געלעזט די יידישע פראַגע „על צד היותר טוב" — די נעז גלאַנצן פול מיט נחת! זיי האָבן אין טשענסטעניעוו אַ שולע געעפנט, מען וועט יידישע קינדער ערד־אַרבעט לערנען... מען וועט מיט דער צייט גיטער קויפן, פאַרצעלירן...

אויס קליינע קרעמער! אויס הענדלער, פאַקטוירים, לופט־שלינגער, מעקלער אין צירקל ביי פּאַסטפאָרטן און נולדים ונפטרים, אויס „פאַר־דער־באַנק־דרייער", „לאָטעריע־מאַכער", היימישע פּאָסט־פירער, לעבעדיק־פלייש־הענדלער, ביי־דער־גרענעץ־עמי־גראַנטן־שינדער... אויס, אויס!

אויף דער ערד וועט מען זיי באַזעצן...

און אין מזרח־זייט רוקט זיך שטיל אַרויס אַ קליין שטיקל וואָלקן — נאָוואָיע ווראָמיא...

איך דערצייל דעם רעדאַקטאָר די סצענע און ער פאַלט צוריק אויפן בענקל...

באַלד שפרינגט ער דאָך אויף, ער האָט קעגן מיר אַ ניי כלי־זיין געפונען!

— גאָט אין הימל, צי האָסטו פאַרגעסן אַנטאָקאָלסקין?

דאָ וועט שוין שווייגן דיין פאַרשאָלטענער שפּיגל!

איך וויל מיך פאַרקרימען, גלאַט אַזוי, עס האָט זיך מיר געוואָלט פאַרקרימען און ער שפרינגט אויף, נישט ווי עס פּאַסט פאַרן יצר־טוב —

— שקר! — שרייט ער, — מען האָט ביי אים קיין קבורה־געלט נישט גענומען! אַנטיסעמיטן האָבן אויסגעטראַכט...

איך שפּאַר מיך נישט און ער באַרוהיקט זיך.

— מען מוז זיין ערנסט, — זאָגט ער — אַז אַ פּראָסטער מענטש שטאַרבט, נעמט מען זיך אויך צום האַרץ...

„והחי יתן אל לבו" האָט שלמה המלך געזאָגט!

„עס איז אַ רעטעניש, אַן אייביקע שרעקלעכע רעטעניש"...

און דער יצר־טוב גייט באַוועגט אַרום איבער דער שטוב און רעדט:

— אַ מענטש גייט אַרום, אַ מענטש מיט אָפענע אויגן...

— מיט אַן אָפן מויל — העלף איך אונטער...

— מיט פרייע הענט...

— אויב מען קוקט נישט אויף זיי..

— און פּלוצים, איידער דו קוקסט זיך אום - ואיננו! די ערד האָט אים איינגעשלונגען...

דאָרט ליגט ער — די אויגן געשלאָסן, דאָס מויל פאַר־מאַכט... די האַנט — טויט!...

— אך! — ווער איך אויך גערירט, דער עיקר פון די טויטע הענט, וואָס קאָנען שוין אפילו קיין פליג נישט אָפּטרייבן...

— בפרט — ציט ווייטער זינגענדיק דער יצר־טוב — בפרט אַזאַ אַנטאָקאָלסקי...

אַ מענטש, וואָס איז אַרומגעגאַנגען צווישן אונז מיט אַ גאָלדענער קרוין אויפן קאָפּ...

מיט אַ גאָלדענער קרוין, פון וועלכער עס האָבן שטראַלן געשלאָגן אויף גאַנץ כנסת ישראל...

מיט אָפענע אויגן... און פון די אויגן האָט אַרויסגעקוקט אַ ריינע גאָלדענע נשמה... אַ רוח־הקדש, כביכול - די שכינה.. מיט פרייע הענט... מיט די הענט...

איך ווער צערודערט.

— וואָס האָבן געטאָן די הענט?

— זיי האָבן דאָס שניידערל געמאַכט..

— דאָס בלינדע שניידערל, וואָס ציט אַריין אַ גראָבן פאָדעם אין אַ דינע נאָדל?

— אַהאַ! און די „אינקוויזיציע", וואָס ער האָט יונגער־הייט נאָך אָנגעהויבן, האַ?

— און נישט געענדיקט, וואָס? די אינקוויזיציע, פון וועלכער די פרומע דינסט האָט אַ הינער־שטייג פאַר כפּרות געמאַכט!

— אָ, די פינסטערקייט, — קרעכצט דער יצר־טוב — זיי האָבן אים נישט פאַרשטאַנען... די ווילנער מלמדים האָבן גע־וואָרנט די קינדער, זיי זאָלן נישט שניצן. „נישט אַלע קאָ־נען זיין דעם קייזערס בעלי־מלאכות"... זיי האָבן שפּעטער אויך נישט פאַרשטאַנען...

— וואָס?

— זיין קריסטוס, זיין איוואַן דעם בייזן...

— מיט שטראַלן אויף דער כנסת־ישראל?

— שאָוויניסט! — זידלט מיך דער יצר־טוב...

עס שאַדט נישט, וואָס ער איז אין פרעמדע נשמות אַריינגעקומען, אין פרעמדע הערצער געגראָבלט...

ער איז טריי געבליבן זיין פאָלק!...

הער: געבוירן אין ליטווישן הארץ — אין ירושלים דליטא... געלערנט אין אַ ליטוויש חדר, ביז אין דער לעצטער מינוט מלעיל ומלרע נישט פאַרגעסן! פון אַ יידיש ווערטל נחת געשעפּט! קיינמאָל נישט געשמדט! מיט די מאָנטעפיאָרעס זיך משדך געווען! דעם אייניקל מיט אַ בריוו אויפן קאָנגרעס גע־שיקט... אויף אַ יידיש בית־הקברות באַגראָבן... קיין קבורה־געלט נישט גענומען, שקר! שקר שקרים!...

און ער רעדט ווייטער און ווייטער, איך אָבער הער נישט. נאָך וואָס? דאָס וועל איך אין אַלע יידישע צייטונגען לעזן, דאָס האָט מען ביים אָפענעם קבר געזאָגט...

איך קוק דערוויל בעסער אין מיין שפּיגל!

און אין שפּיגל זע איך אַנטאָקאָלסקין אין דער לופט!

ער פליט אַרויף און פון דער שניי־ווייסער נשמה טיילט

זיך אָפּ דער גוף און פאַלט אויפן יידישן בית־עלמין אין אָפּעַ־נעם גרוב אַריין!

און ביים אָפענעם גרוב שטייען קהל און רב:

— אונזער אַנטאָקאָלסקי! — רופן זיי כמעט מיט פרייד — און מיר וועלן אים באַגראָבן!

די נשמה דערווייל פליט אַרויף...

וואוהין? מן־הסתם אין גן־עדן אַריין!

נאָר אין וועלכן?

— אין אונזערן! — בעט זיך דער „וואָסכאָד" מיט אַ דין וויינענדיק קולכל...

— גיע סמיי! — שרייט מיט אַ ריזיקן באַס איוואַן איוואַ־נאָוויטש איוואַנאָוו — „טי נאַש! וו נאַש ראַי לעטי!" דיין נשמה איז צו ריין, צו טיף, צו ערהאַבן צו געטלעך, זאָלסט נישט זיין אונזער! וו נאַש ראַי, מאַרש!

די אָרעמע נשמה דערשרעקט זיך און פליט אַוועק לינקס... דער אָרעמער קליינער „וואָסכאָד" שפרינגט ווייטער מיט אַ כעס און כאַפּט אָן איוואַן איוואַנאָוויטשן ביים אויער — פון שטיוול...

און נאָך אַ בלאָז גיב איך אין שפיגעלע אַריין און זע אַנטאָקאָלסקין אין לינקן גן־עדן!

ביים טיש, וואו עס בליצט מיט אָרדנס און עפּאָלעטן, זיצט ער אויך...

דאָך פילט ער זיך נישט היימלעך...

ער האַלט אויך אַ שוימענדיקן בעכער אין דער האַנט, די האַנט אָבער ציטערט.

אינמיטן פאַלט ער צוזאַמען...

אַ פליישיקע שווערע האַנט האָט זיך אים אויף די דאַרע אַקסל געלייגט — —

— סלושיי, דיין איוואַן דער בייזער — אַ פּראַכט, כאָטש זיצנדיק! נאָר דיינע אַנדערע אַרבעטן — זיי מיר מוחל — זענען צו יידיש.

דער רעדאַקטאָר — דער יצר־טוב — שטייט אויף, נעמט צו דאָס פּעקל צייטונגען און גייט שטילערהייט אַוועק...

אויגוסט, 1902

5

אַ קורץ צעטל פון רומענישע גזרות:

טויזנט אַכט הונדערט פיר און זעכציק – יידן טאָרן קיין אַדוואָקאַטן נישט זיין.

טויזנט אַכט הונדערט זעקס און זעכציק – יידן ווערן פאַררעכנט אַלס פרעמדע. דאָס נאַטירלעך באַפרייט זיי נישט פון דינען אין מיליטער, פון בלוט־פאַרגיסן פאַרן „פאָטערלאַנד"!

טויזנט אַכט הונדערט דריי און זיבעציק – יידן טאָרן נישט האַנדלען מיט בראָנפן.

טויזנט אַכט הונדערט איין און אַכציק – ווערט ערלויבט דער פאָליציי צו מאַכן, ווען עס פאַלט איר איין, רעוויזיעס אין יידישע הייזער און אַרויסצוטרייבן פון לאַנד אומבאַקוועמע יידישע פאַמיליעס.

אין זעלבן יאָר ווערט וועקסל־ און קאָמיסיאָן־געשעפט ערקלערט אַלס מאָנאָפּאָל פאַר רומענער.

טויזנט אַכט הונדערט דריי און אַכציק – טויזנט אַכט הונדערט זיבן און אַכציק – עס ווערט פאַרמאַכט די לאָטעריע, און טויזנט יידישע פאַמיליעס, וואָס האָבן דערפון געלעבט, בלייבן אָן פרנסה.

עס ווערט פאַרבאָטן פאַקנטרעגעריי און פינף טויזנט יידישע פאַמיליעס, וואָס האָבן זיך דערמיט באַשעפטיקט, בלייבן אָן ברויט.

יידן טאָרן קיין מיטגלידער אין האַנדלס־קאַמערן ניש זיין.

עס ווערט זיי פאַרווערט פאָרצוטרעטן פאַר פרידנס־ריכ־טער.

זיי טאָרן נישט דינען אַלס שטייער־איינגעמער אין מאַגי־סטראַט.

דער טאַבאַק־האַנדל ווערט יידן פאַרווערט.

זיי טאָרן קיין באַאַמטע נישט זיין; נישט אָננעמען קיין עפנטלעכע אַרבעט.

רומענער, וואָס באַשעפטיקן יידן און דעטאַיל־געשעפטן, ווערן באַשטראָפט.

טויזנט אַכט הונדערט ניין און אַכציק — יידן טאָרן קיין וויכטיקע פאָדריאַדן ביי אייזנבאַנען נישט אָננעמען.

טויזנט אַכט הונדערט זעקס און ניינציק — די אומזיסטע פאָלקס־שולן ווערן פאַר יידן פאַרמאַכט. זיי קאָנען נאָר אָנגענומען ווערן דאַמאָלט, ווען עס בלייבט פרייער פלאַץ נאָך די רומענער, און אויך מוז מען פאַר יידישע קינדער צאָלן.

טויזנט אַכט הונדערט אַכט און ניינציק — מיטל־ און הויכ־שולן (גימנאַזיומס און אוניווערזיטעטן) ווערן פאַר יידן גע־שלאָסן.

טויזנט ניין הונדערט און איינס — די אויסשענק פון ביר און קאַווע, ווי אויך דער פאַרקויף פון פאַרבייסן און בעקערייי־זאַכן ווערט יידן פאַרווערט.

און צום סוף (אויב צרות האָבן אַ סוף) דער לעצטער שלאַג:

טויזנט ניין הונדערט און צוויי — יידן טאָרן נישט אַרבעטן אין האַנדלען און פאַבריקן...

פרעמדע (לעז: יידן) טאָרן זיך נישט באַשעפטיקן אי. רומעניען מיט קיין געווערב (מלאכה), כּיז זיי באַווייזן נישטן אַז אין זייער לאַנד האָט דער רומענער דאָסזעלבע רעכט...

אַלע פאַן־שולן ווערן פאַר יידן פאַרמאַכט; זיי טאָרן אויך נישט איינטרעטן אין די צעכן!

— — — — — — — — — — — — — —

איירָאָפּע, וואָס האָט רומעניען באַפרייט פון דעם טער־קישן יאָך און אויסגענומען, זי זאָל יידן גלייכע רעכט געבן, זעט און הערט און שווייגט. יעדערער האָט אַזוינע זינד אויפן געוויסן (אויב פעלקער האָבן עס) — אַזוינע זינד, שווערערע, לייכ־טערע — עמיץ זאָל קאָנען מוסר זאָגן יענעם און אַליין נישט רויט ווערן...

„און אמעריקע — האָבן מיר זיך אויסגעדריקט אין איינעם פון די פריערדיקע ראש־חודשן — אַמעריקע, וואָס האָט גענוג לאַנגע הענט געהאַט, צו דערגרייכן ביז שפּאַניען און אויס־רייסן איר קובאַ פון מויל, האָט צו קורצע הענט צו דערלאַנגען ביז רומעניען". נאָר אויב נישט גענוג לאַנגע הענט, אַ גרויס מויל האָט עס, שרייען קאָן אַמעריקע... און שרייען מוז עס, ווייל טויזנטער און טויזנטער רומענישע יידן אַנטלויפן פון גיהנום, פון שעכט־הויז צום פרייעם לאַנד... און אַמעריקע, אויב־וואויל זי האַלט יידן פאַר פיין, גוט, ערלעך, פעיק און אַרבעט־זאַם, קאָן אַזויפיל יידן מיטאַמאָל נישט פאַרדייען — און אַמע־ריקע איז אַרויסגעטרעטן מיט אַ געוואַלט־שרייענדיקן פּראָטעסט קעגן „רוצחישן, מערדערישן רומעניען!"

איירָאָפּע (אויסער ענגלאַנד, וואָס לײדט גלייך מיט אַמע־ריקע אויף יידישע עמיגראַנטן־קרענק) שווייגט! זי, איז מען אָפּיציעל מודיע אויפן וואונק, פילט זיך אפילו באַליידיקט! ס'טייטש, ווי קומט אַמעריקע אַ דעה צו זאָגן אין איירָאָפּע?! סדומס טענה צו לוט!

דאָך גאָר אָן אַ ווירקונג איז דער אַמעריקאַנישער פּראָ־טעסט, פון ענגלאַנד אונטערגעהאַלטן, נישט געבליבן. רומעניען איז קלוג, רומעניען האָט פאַרשטאַנען, וואָס אַמעריקע און ענג־לאַנד מיינען, און האָט אַרויסגעגעבן אַ שטילע, נאָר אַ נייע

גזרה -- מען זאָל יידן קיין אויסלענדישע פּאַספּאָרטן נישט אַרויס־געבן.

אַ קאָמפּאַניע עמיגראַנטן האָט מ״ן פון דער גרענעץ צו־ריקגעפירט.

און אונזערע אויסלענדישע אַסימיליאַנטן האָבן אַודאי ט״י אָפּגעצעטעמט: פטור פון רומענישע יידן!

עס וועלן פאַרמאַכט ווערן די באַראַקן, ביליקע קיכן שפּיטעלער פאַר עמיגראַנטן; אויס קאָמיטעטן! און מען וועט זיך רוהיק נעמען צו וויכטיקערע פראַגן: צי מען זאָל איבערטראָגן שבת אויף זונטאָג! צי איז די צאָל פון פריידיקער און קאַנ־טאָרן נישט צו קליין? וכדומה...

די רומענישע יידן וועלן זיך בראָטן אויפן לאַנגזאַמען רומענישן גיהנום־פייער. נאָר די ווינער לאַנגע און פיינע צדקה־נאָז וועט דעם סוואָנד פון געריכערטן פלייש נישט פילן — הונדערטער און טויזנטער וועלן אויסגיין פאַר הונגער, נאָר די קלאָרע צדקה־אויגן וועלן עס נישט זען, און דאָס רייך־באַרמ־האַרציקע האַרץ וועט נישט וויי טון... אַי וואָס, עולם־הבא? צדקה ומעשים טובים וועט אויפן אָרט אויך נישט פעלן!

— — — — — — — — — — — — — —

נישט אויף ישועות ונחמות האָבן מיר זיך צו ריכטן פון רומעניען. וואו דאָס געזעץ האָט ערקלערט יידן אַלס פרעמדע און רייסט ביי זיי אויס דעם לעצטן ביסן פון מויל, און נישט אויף בשורות טובות פון גאַליציען, וואו יידן זענען גלייכבאַ־רעכטיקט, וואו דאָס געזעץ מאַכט קיין שום אונטערשייד נישט צווישן „גאַנצע” און „באַשניטענע” ביי דער פּאַפּירענער פריי־הייט ווערן די קנאַפּע ניין מאָל הונדערט טויזנט יידן אין גאַ־ליציען באָיקאָטירט, אַרויסגעטריבן פון יעדן געווערב, פון יע־דער באַשעפטיקונג. און שלעכט באַהאַנדלט און ערנידעריקט אויף יעדן שריט און טריט. עס האָט זיך אויסגערעכנט. אַז צוויי מאָל הונדערט טויזנט יידן זענען איינפאַך אָן ברויט. לעבן פון בעטלען, פון גראָשנדיקער צדקה. נישט דאָס ג ע ז ע ץ טוט עס,

נאָר דאָס פֿאָלק, דאָס פֿאָלק אַליין פֿון ארבעטער ביז שלאַכט־שיץ, ביזן העכסטן באַאַמטן אין דער אַדמיניסטראַציע, אין געריכט... פֿון צייט צו צייט ווערט דאָס פּעבל אונטערגעהעצט און מאַכט פּאָגראָמען אין דערפֿער און שטעט; פֿון צייט צו צייט ווערן יידישע הייזער, גאַסן און שטעטלעך אונטערגעצונדן און פֿאַרברענט; פֿון צייט צו צייט — יידישע טעכטער פֿאַרכאַפּט, פֿאַרפֿירט און אָפּגעטויפֿט...

דאָס פּאַפּירענע געזעץ שווייגט, און די קראַפֿט פֿון געריכט און פּאָליציי טרעט נישט איבער די שוועל פֿון קלויסטער!...

עס איז שלעכט, און עס מוז ערגער ווערן. עס מוז, ווייל די אַלגעמיינע עקאָנאָמישע לאַגע גאַליציענס פֿאַלט פֿון טאָג צו טאָג! עס איז שלעכט און עס מוז ערגער ווערן, ווייל אַ מאַסע פֿון די גייסטלעכע אָרדן, וואָס האָבן זיך נישט געוואָלט אונטערגעבן דער פֿראַנצויזישער רעגירונג און האָבן געמוזט אַרויס פֿון פֿראַנקרייך, האָבן זיך שטילערהייט איבערצויגן און באַזעצט אין גאַליציען. גאַליציען ווערט פֿרומער, ווערט, אויב עס איז מעגלעך, קאַטוילישער ווערן און די רעאַקציע וועט וואַקסן וואָס אַמאָל שטאַרקער... און, ווי געזאָגט, ביים טויער פֿון קלויסטער ענדיקט זיך די מאַכט פֿון קייזערלעך־קעניגלעכן באַאַמטן!...

— — — — — — — — — — — — — —

אין רוסלאַנד האָט די רעגירונג ערלויבט אַן אַלגעמיין יידיש־רוסיש־ציוניסטישע פֿאַרזאַמלונג אין דער גובערניאַל־שטאָט מינסק. די אַסיפֿה איז געווען אַ גרויסע און האָט מיט דער צאָל פֿון די דעלעגאַטן, ווי אויך מיט דער אַרבעט איבער די עטלעכע טעג, באַוויזן, אַז די ציוניסטישע באַוועגונג וואַקסט פֿון טאָג אויף טאָג.

די פֿאַרזאַמלונג האָט געעפֿנט דר. ברוק מיט אַ רעדע, אין וועלכער ער האָט פֿעסטגעשטעלט, און, ווי עס זעט אויס, מיט דער איינוויליקונג פֿון דער מערצאָל אויף דער אַסיפֿה, אַז די ציוניסטישע אַרבעט באַשטייט נישט נאָר אין דער פּאָליטיק, וואָס איינצלנע פּערזאָנען קאָנען פֿירן אין נאָמען פֿון דער גאַנ־

צער פאַרטיי, נאָר אויך און נישט ווייניקער, אינם שטרעבן אויפצוּוועקן די פאַרשלאָפענע קרעפטן פון פאָלק, צו אַנטוויקלען זיי און אָרגאַניזירן. דאָס פאָלק, וואָס האָט ביז אַהער באַנוצט אַזויפיל קראַפט און ענערגיע אויף אויסהאַלטן, איבערלעבן און שווייגנדיק ליידן, מוז אָנהויבן פאַרווענדן די קראַפט אויף אויפלעבן, פאַרייניקן און אָרגאַניזירן זיך.

פון די באַריכטן איבער דער ציוניסטישער באַוועגונג אין די ראַיאָנען אין רוסלאַנד האָט זיך אויסגעוויזן, אַז איבער דער קורצער צייט האָבן זיך פאַרמערט אַזוי די צאָל פון די פונקטן, וואו דער ציוניזם האָט זיך אָנגענומען, ווי אויך די צאָל פון איינצלנע ציוניסטישע פאַריינען. די שקל־סומע איז אויך גע־וואַקסן, דער פאַרקויף פון אַקציעס פאַר דער קאָלאָניאַל־באַנק איז גוט געגאַנגען; עס איז געזאַמלט געוואָרן פאַרן נאַציאָנאַל־פאָנד. און די קולטור־פראַגע, ווי עס ווייזט זיך אויס, באַשעפ־טיקט דאָס מערסט פאַריינען. עס עקזיסטירן מאַסן פאַריינען און עס גרינדן זיך נייע מיטן צוועק צו לערנען העברעיש, יידישע געשיכטע, צו גרינדן מוסטער־חדרים און דערגלייכן. די עקאָנאָמישע פראַגע פאַרנעמט אויך אַ געוויסן פלאַץ אינם פאַריין־לעבן. עס ווערן צוזאַמענגעשטעלט אַרטעלן, אַלערליי אַרט אַרבעטער־צוזאַמענלעבן און ווירקן, עס ווערן געעפנט ביליקע קרעדיט־קאַסעס א. ד. ג.

אויף דער פאַרזאַמלונג האָבן זיך דאָס ערשטע מאָל די רוסיש־פוילישע ציוניסטן געשפאָלטן אויף דריי אונטערפּאַרטייען:

1) „מזרחי" – וואָס פאַרזאַמלט אונטערן פאָן ציוניסטישע רבנים, אַזוי קאָנסערוואַטיוו־פרומע יידן, ווי אויך אַ געוויסע צאָל אינטעליגענטן „בעלי־תשובה"... אָן דער שפּיץ שטייט דער לידער רב – ריינעס.

2) די פראַקציע, אָדער די „ראַדיקאַלע" אָדער די „פאָלקס־פאַרטיי", וואָס באַשטייט ס'רוב פון יונגע ציוניסטן, אויסלענדישע און אינלענדישע סטודענטן – אָן דער שפּיץ שטייען מאָצקין און דר. ווייצמאַן.

די פאַרטייען זענען די רעכטע און די לינקע אין ציוניזמוס.

בשעת, ווען מזרחי בויט אַלץ אויף רעליגיע און ציטערט פאַר „קולטור״ נישט לויט דעם רבנישן רעצעפּט, בויט די פראַקציע אויפן נאַציאָנאַל־געפיל, נישט אָפּהענגיק פון גלויבן און פרומקייט.

פון דער רעכטער און לינקער שניידט זיך אָפּ אַ געוויסע

3) מיטל־פּאַרטיי, וואָס באַשטייט פון „ווילדע״, וואָס ווילן גיין זייער אייגענעם וועג; פון ציוניסטן, וואָס האַלטן דאָס שפּאַלטן פון ציוניזמוס אויף אונטער־פּאַרטייען פאַר שעדלעך, אין אַזוי מיטלמענטשן...

באַמערקט איז געוואָרן, אַז די פראַקציע האָט זיך, ווערנד דער אַסיפה, אין דער צאָל פון אָנהענגער געשטאַרקט...

אויסער מיט באַריכטן פון אַלע ראַיאָנען, האָט זיך די מינסקער ציוניסטישע פאַרזאַמלונג באַשעפטיקט מיט צוויי הויפּט־פראַגן – וועגן אָרגאַניזאַציע און קולטור.

וועגן אָרגאַניזאַציע איז מען צו קיין פעסטן באַשלוס נישט געקומען און געזעצט אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל פאָרשטעלן דער צווייטער אַלגעמיין־רוסיש־ציוניסטישער פאַרזאַמלונג, ווען נישט – דעם קאָנגרעס אַ נייעם פּראָיעקט. בנוגע צו קולטור איז געבליבן, ערשטנס, אַז קולטור ווערט גערעכנט פאַר איינע פון די וויכטיקסטע נאַציאָנאַל־אַרבעטן: עס זענען געוועלט געוואָרן צוויי קולטור־קאָמיסיעס. איינע פאַר דער פרומער „מזרחי״־פּאַרטיי, די צווייטע פאַר די פרייע ציוניסטן. און גע־בליבן איז, אַז די שקל־קאַסע דאַרף ביידע שטיצן. די ציו־ניסטישע קולטור־אַרבעט איז, ווי עס זעט אויס, באַגרענעצט געוואָרן אויף נאַציאָנאַל־קולטור – העברעיש, יידישע גע־שיכטע, רעפאָרם פון חדרים און ישיבות און דערגלייכן...

— — — — — — — — — — — — — — —

אויף יידן האָט די מינסקער פאַרזאַמלונג געמאַכט אַן איינדרוק אַ גרויסן, אָבער נאָך אַ גרעסערן אויף דער פוילישער פרעסע.

דעם צופאַל, אַז פאַרן עפענען די אסיפה האָט עמיץ באַליידיקט דעם „פאָרשטייער" פון דער „גאַזעטאַ פאָלסקאַ" און דער איז אַנטלאָפן פון מינסק, האָט מען אויפגעבלאָזן, ווי אַ „לונג־און לעבער" און געמאַכט דערפון אַן אַנטיסעמיטישן „פּתאום־ורעמסס"... דעם „קאָרעספּאָנדענט" האָט מען אויפגעהויבן ביז צו דער מדרגה פון לכל־הפּחות אַן אמבאַסאַדאָר אין אַ פרעמדער מדינה, באַפאַלן זענען דעם אמבאַסאַדאָר, הונדערט, אויב נישט טויזנטער דעלעגאַטן! ווילד, באַרבאַריש, שרעקלעך! און דער צוועק דערפון איז געווען, מען זאָל קאָנען אַרבעטן אין דער פינסטער, בסוד פאַרן קריסטלעכן פובליקום, און — וואו אַ סוד, איז אַ גנבה, בפרט אַ יידישער סוד! מען וויל, וויניקסטנס, אונטערמינירן פוילן און אויסשיסן אין דער לופט! און דאָך האָט די פוילישע פרעסע פון דער מינסקער פאַרזאַמלונג נישט ווייניק געשריבן! און ווי ערלעך! למשל:

די מינסקער אסיפה האָט ערקלערט העברעיש אַלס נאַציאָנאַל־שפּראַך און די קלוגע פוילישע פרעסע, וואָס כאַפּט אַלץ פון דער לופט, ווייסט נישט קיין אונטערשיד פון העברעיש ביז יידיש, (זיי ברענגען גאַנץ אָפט איבערזעצונגען — נאָטירלעך געפעלשטע — פון „זשאַרגאָנישן" „המליץ" צי „הצפירה"!) — און באַלד איז אויסגעבלאָזן געוואָרן אַ שרעקלעכע נאַכריכט, אַז די מינסקער אסיפה האָט באַשלאָסן, אַז די יידישע נאַציאָנאַל־שפּראַך איז זשאַרגאָן! און זשאַרגאָן — זאָגט די פוילישע פרעסע — איז דייטש; דייטש איז היינט אין פוילן טרפה, ווי חזיר, איבער דער האַקאַטע! על כן: ווילן די ציוניסטן, דאָס הייסט אַלע יידן, רעדן דייטש, ווערן האַקאַטיסטן און לכל־הפּחות — חרוב מאַכן פוילן!

מיט שוים אין די מיילער יוערן דערציילט טויזנטער שקרים, בלבולים...

און דער אמת — די פוילישע פראַוודאַ?

די „פּראַוודאַ" מוז זיין אָריגינעל און פריי! זי זאָגט קיין שום פאָלק נישט אָפּ דאָס רעכט צו האָבן אַן אייגן לאַנד און צו לעבן דאָרט זיין באַזונדער לעבן — נאָר פאָרבאַרייטן זיך דערצו דאַ, ביי דער „פּראַוודאַ" אין פוילן — דאָס איז אַן אומ־ערהעורטע עולה! רייס פון עץ החיים עפּל וויפיל דו ווילסט, נאָר איבערן צוים פון גן־עדן קריך נישט און אויפן וועג צום בוים זאָלסטו קיין פוס נישט שטעלן!

— —

דער באַרימטער פראַנצויזישער שרייבער זאָלאַ איז פאַר־גאָריט געוואָרן און געשטאָרבן.

די פוילישע „ראָלא" שרייבט: „זאָלאַ האָט נישט געגלייבט אין גאָט, ער איז ווידערשפּענסטיק געוואָרן זיין הייליקן קלויס־טער — אַ מצוה אויף אים! איר שפּילט אייך מיט גאָט?"

— — — — — — — — — — — — — — —

נאָר אויב די אַנטיסעמיטיש־פוילישע פרעסע (דאָס הייסט זיבן פערטל פרעסע מיט ניינציק פּראָצענט לעזער!) האָבן וויי־ניק סימפּאַטיע פאַר זאָלאַ און נאָך ווייניקער פאַר דער מינסקער אַסיפה, צעגייט זי זיך פאַר דאָס, ווי אַ וואַסער. אויס לויטער רחמנות איבער דער אומגליקלעכער לאַגע פון אומגליקלעכן רו־מעניען — — —

עס זיצן אין איר יידן, ווי די ווערים אין אַ פלוים, און פרעסן זי אויף, און וויל מען זיך פאַרטיידיקן, נישט לאָזן זיך אויפפרעסן פון די ווערמיקע יועלף (אַזוי וואַקסט אַלץ ביי אַנטי־סעמיטן אין די אויגן), קומט אַמעריקע, אונטערגעהעצט פון יידישע באַנקירן, און פּראָטעסטירט! — און עס גייט דורך אַ גע־וויין דורך די „בלעטער". און דער פויליש־קריסטלעכער לעזער לעזט און מאַכט פויסטן און קריצט מיט די ציינער... און די יידיש־פוילישע אינטעליגענץ, וואָס ערגערט זיך און דערהאַלט די יידישע נשמה מיט די פוילע קריסטלעך־אַנטיסעמיטישע בלע־

טער שמייכלט: אַלץ לאָזט זיך איבערקויפן! שאַדט נישט! און גייט רוהיק אין טעאַטער, אין צירק אַריין... איבערקויפן זאָל ראָטשילד, בלייכרעדער!

— — — — — — — — — — — — — — —

געשטאָרבן איז דער מעמעלער רב — דר. י. רילף.

די ציוניסטישע פּאַרטיי פאַרלירט אין אים איינעם פון אירע טעטיקסטע מיטגלידער. די דייטש־יידישע טעאָלאָגיע — איר גרעסטן געלערטן און רוסיש־פּויליש־יידישע עמיגראַנטן — אַן אויסלענדישן פריינט, און מיר האָבן זיי אַזוי ווייניק צווישן די דייטשע יידן!...

סעפטעמבער, 1902.

6

פרעגט אַ פּראָווינץ־פּאַנאַטיקער (אַ יידן צי נישט קיין יידן) וואָס איז אזוינס שגעון? וועט ער אייך ענטפערן אויף קלאָר: אַ דבוק, אַ רוח... משוגע ווערט אַ מענטש, ווען ער ווערט באַ־זעסן פון איינעם פון יענע לייט, וואָס איז געפערלעך צו דערמאָנען. אשמדאי אליין צי לילית מאַכט זיך אַמאָל אַ שפּאַס און קריכט אין אַ מענטש אַריין! און וועמען טוט ווײ, אַז מען שלאָגט אַ משוגענעם, אַז מען באַוואַרפט אים מיט שטיינער, אַז מען פּייניקט אים? מן־הסתם דעם בעל־דבוק! פון דעם איז נאָר איין טריט צו דער מיינונג, אַז אַ „משוגעת" איז אַ מצוה צו שלאָגן, צו דורסן... אַזוי שלאָגט מען דעם שגעון אַרויס! און אַזוי טוט טאַקע דער גראָבער מאַרק־עולם, ווי אויך אונזערע ווילד־געבוירענע קינדער, איידער די שולע, די ליטעראַטור און דאָס לעבן צווישן מענטשלעכע מענטשן שלייפט און פיילט אָפּ די ווילד־קייט פון די יונגע נשמות... אַלטע מענטשן געדענקען אָבער נאָך די צייט, ווען אַלע האָבן אַזוי געמיינט, ווען אַ „הקדש" צי אַ שפּיטאָל פאַר משוגעים איז ערגער געווען פאַר די ערגסטע טורמע, שרעקלעכער אפשר פאַרן אמתן גיהנום. ווען פּייניקן, שלאָגן, שמידן און בינדן זענען געווען די איינציקע רפואות, וואָס דאָס כמעט היילקע „פּאַרצייטנס" האָט געהאַט, אויסער השבעות און החרמות, פאַרן אומגליקלעכן קראַנקן. עס זענען שוין אָבער אַנדערע צייטן, היינט ווייסט מען שוין, אַז שגעון

איז אַ קרענק, אַן אומגליק, נישט קיין דבוק, נישט קיין רוח; אַז אויב מען שלאָגט, טוט ווי דעם קראַנקן מענטש, אויב מען פייניקט אַ קראַנקן מענטש, איז מען ווילד, באַרבאַריש ווילד, און די שפּיטעלער זענען רעפאָרמירט געוואָרן, און די אומגליקלעכע קראַנקע האָבן אונזער האַרץ, אונזער מענטשלעך רחמנות געוואונען.

פונקט אַזאַ טעות האָט די מענטשהייט געהאַט און האָט נאָך קעגן אַנדערע אומגליקלעכע, קעגן — פאַרברעכער.

דער אומגעבילדעטער מענטש, וואָס זעט אין דעם גייסטעס־קראַנקן אַ רוח צי א דבוק, זעט אין יעדן פארברעכער א להכעיסניק, א „שלעכטע זאך", א מענטש, וואָס וויל גערנוויליק יענעמס לייד, וואָס האָט נחת פון יענעמס צער, א שלעכטן מענטש, אָן וועלכן מען דאַרף זיך נוקם זיין, וואָס פאַרדינט, ווייניקסטנס, אלערליי שטראָף! דער פרומער וועט נאָך צוגעבן: א מצוה! דער פרומער מיט א גוט האַרץ: א טובה! — זאָל ער אביסל אָפּקומען אויף דער וועלט!

דער געבילדעטער מענטש אָבער ווייסט שוין פון טעות. ער ווייסט, אז ניינציק פּראָצענט פאַרברעכער זענען געוויינלעכע מענטשן, טיילמאָל, אפילו גאַנץ אָפט, גוטע מענטשן, וואָס נאָר די נויט טרייבט זיי צו דער זינד... זיי זאָגן, אַז אויב די מענטשלעכע געזעלשאַפט נעמט אויף זיך די פליכט, צו פ[illegible]רה[illegible]ן דאָס געזונט מיטן פאַרמעגן פון אירע מיטגלידער קעגן דעם פאַרברעכער, איז זי נאָך מער מחויב צו באַוואָרענען אירע מיטגלידער פאַרן פאַרברעכן אַליין! שולן פאַר אַלע, ברויט, אַ דאַך איבערן קאָפּ, דאָס ווייניקסטע, וואָס אַ לעבעדיקער מענטש מוז האָבן, און די טורמעס — זאָגן זיי — וועלן בלייבן לער, אָדער כמעט לער! און אויב דער אידעאַל אונטערצוברענגען דאָס פאַרברעכן אַליין, איז פאַר אַ ווייטערע, שפּעטערע צייט און אוממעגלעך פאַר היינט; אויב די מענטשלעכע געזעלשאַפט איז דערווייל נישט אימשטאַנד דאָס פאַרברעכן צו פאַרניכטן, האָט זי ווייניקסטנס נישט דאָס רעכט, דעם פאַרברעכער באַרבאַריש צו באַהאַנדלען!

זי טאָר זיך נישט נוקם זיין אָן דעם, וועמען זי האָט דאָס לעבן אָן פאַרברעכן אוממעגלעך געמאַכט, אָדער וועמען זי האָט נישט אויסגעלערנט צו אונטערשיידן צווישן „גוט" און „שלעכט"... זי טאָר נישט שטראָפן דעם אומגליקלעכן פאַרברעכער פאַר זיין אייגענע זינד. און אויב זי איז געצוויטיקט דעם פאַרברעכער אומשעדלעך צו מאַכן, אָפּצוזונדערן, אָפּצושליסן און באַשעפטיקן מיט אַרבעט, אַפילו מיט שווערער אַרבעט, מוז זי עס טון מיט באַרמהערציקייט — —

— „אַראָפּ די קייטן"! —

אַזוי קורץ און שאַרף איז געווען דער באַפעל פון איטאַליענישן יוסטיץ־מיניסטער!

איטאַליענישע קייטן ווערן פאַרקויפט אויף אַלט אייזן, אויף ברוך! 700 אומגליקלעכע פאַרברעכער, „באַשטראָפט" אויף לעבנסלענגלעכע אַרבעט, וועלן אַרבעטן אָן קייטן!

איטאַליען האָט אין דעם פאַך איבערגעשטיגן אַלעמען...

יידן אין איטאַליען איז דאָ זייער ווייניק, דער טייל, וואָס יידן האָבן אין פאַרברעכן, וואָס ווערן מיט קייטן באַשטראָפט, איז איבעראַל צו גרינג; עס איז דעריבער קיין יידיש נייעס נישט.

און דאָך דערצייל איך עס אייך, ערשטנס — פאַרוואָס נישט? איר זייט דאָך מענטשן! צווייטנס שטעקט דערינען אביסל יידישקייט. תורת משה ווייסט נישט פון קיין שטראָף אַלס נקמה. מען באַשטראָפט „למען ישמעו ויראו, ולא יוסיפון"...; און: „אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו"...

דאָס רעשט נייעס פון היינטיקן חודש איז נישט אַזוי פריילעך.

אין בערלין האָט זיך לעצטנס אָפּגעשפּילט דער לעצטער אַקט פון דער קאָניצער טראַגי־קאָמעדיע.

פאַרן געריכט זענען געשטאַנען אַנטיסעמיטן, וואָס מען האָט פאַרקלאָגט, אַז זיי האָבן מוטווילליק, מיט שלעכטן געוויסן, געוואָלט מאַכן פון אַ געוויינלעכן מאָרד — אַ רעליגיעזן מאָרד; אויפבלאָזן א בלבול דם. אין געטויטן ווינטערס גוף איז געווען

דאָס גאנצע בלוט, אויפן האלז איז קיין צייכן פון „שחיטה" נישט געווען, און צום סוף האָט אן אנטיסעמיטישער דאָקטאָר געזאָגט: אַז מען האָט אים געקוילעט, „כדת משה וישראל" און אויסגעצאַפּט דאָס בלוט אויף מצות לכבוד פסח! די אנטיסעמי־טישע באנדע האָט נישט גערוט און פון טאָג צו טאָג אויסגע־קלערט נייע בלבולים אויף אַנדערע קאָניצער יידן! עס איז כמעט קיין איינציקער קאָניצער ייד פון בלבול נישט פריי געווען. די באַנדע האָט אויפגעבלאָזן קעגן יידן א פייערדיקע שנאה, האָט אזוי געווירקט אויפן געריכט, אַז עס איז געגוג געווען, אַ קאָ־ניצער ייד זאָל נישט קאָנען אויסווייזן געגוי, וואו ער איז גע־ווען אין דער צייט, ווען דער מאָרד איז געשען, ער זאָל אָפּ־זיצן גאַנצע חדשים אין תפיסה. די געריכטס־דינער, וואָס האָבן נישט געפאָלגט די באַנדע, וואָס האָבן געזוכט דעם אמת, האָט מען אין די אַנטיסעמיטישע בלעטער באשמוצט, און פארקלאָגט, אז זיי זענען איבערגעקויפט, אַז זיי זענען יידישע משרתים...

און אין בערלינער געריכט האָט דער אמת מנצח געווען: צוויי פאַרקלאָגטע אנטיסעמיטן, די רעדל־פירער פון דער קאָני־צער באנדע, זענען באשטראָפט געוואָרן מיט געפענגעניש; דער פסק פון בערלינער „בית־דין־צדק" זאָגט בפירוש ארויס, אז דער בלבול איז א בלבול געווען. נאָר א קליין ווערימל שטעקט אין שיינעם עפּל.

א פּראָקוראָר האָט עדות געזאָגט, אַז רעליגיעזער מאָרד איז אין דייטשלאַנד אוממעגלעך! די דייטשע יידן זענען צו גע־בילדעט, האַלטן נישט פון יידישן אבערגלויבן!...

---

* כמארע האָט אויסגערעגנט, א צווייטע קומט אָן. איין בלבול דם איז אוועק; עס איז שוין שיער נישט געווען א צווייטער!

געשען איז עס אין מצרים. מען האָט איינגעזעצט א געוויסן חיים כהן, א יונגנמאן פון ירושלים, דערפאר, וואָס ער האָט

געוואָלט ארויסנארן א זיבן־יעריק מיידל אין שעכטן זי אויף פסח... דאָס זיבן־יעריקע מיידעלע איז געלעגן קראנק אויפן האַלז, און חיים כהן (אזוי זאָגט דער אַקט) האָט געוואָלט זי איבערקויפן מיט זיסע זאכן און ארויסנארן פון שטוב אכט חדשים נאָך פסח, איבערהאלטן זי די גאנצע צייט, דערנאָך קוילען כדת משה וישראל און באנוצן דאָס בלוט צו די מצות...

א שכנה האָט אין דער צווייטער שטוב געהערט חיים כהנס רייד, נאָר אז זי איז אריינגעלאָפן צום מיידל, איז שוין חיים כהן אין שטוב נישט געווען! דעם טויער־היטערס ווייב האָט געזען, אז חיים כהן האָט, ארויסגייענדיק פון הויז, גע־האט אין דער האנט א קעסטל, אין וועלכן מען האלט געוויינ־לעך זיסע זאכן! דאָס מיידל אליין האָט פריער געזאָגט, אז נישט חיים כהן איז עס געווען, נאָר דערנאָך האָט זי געזאָגט, אז יאָ!

אויף דעם עדות־זאָגן איז חיים כהן פארמשפט געוואָרן אויף א יאָר געפענגעניש מיט שווערער ארבעט...

נאָר שרעקט אייך נישט! עס איז קיין רעכטער בלבול דם נישט געוואָרן... א פּראָקוראָר אין מצרים איז אמאָל קליגער, ווי זיינס גלייכן אין דייטשלאנד. ער האָט געזאָגט, אז ער באשול־דיקט נישט חיים כהן, אז ער האָט געוואָלט כאפּן א קריסטלעך מיידעל און שעכטן לכבוד פסח אויף כשרע מצות... עס וואָלט געווען צו נאריש! יידן דארפן קיין בלוט צו מצות נישט! אָבער א קריסטלעך מיידעל, ווען אפילו א זיבן־יעריקס, קומט צוניץ. מען קאָן זי פאַרקויפן אין א שאנד־הויז אריין, צו א קונצן־מאַ־כער וכדומה...

דאָס זאָגט דער פּראָקוראָר און — דאָס פּאָלק?

דער פּראָקוראָר וועט שוין קיין שטיינער אין א יידיש פענסטער אריין נישט ווארפן, אָבער די רומענער, די גריכן און די קאפטן אין מצרים — זיי קאָנען עס גאַנץ לייכט טון! חיים כהן איז דאָך דערווייל פארמשפט!

דער אַמעריקאַנער פּראָטעסט קעגן רומעניען איז שוין כמעט פאַרגעסן געוואָרן.

רומעניען האָט פאַרשטאַנען אין וואָס עס גייט און אירע אַמבאַסאַדאָרן אין לאָנדאָן און ניו־יאָרק האָבן צו וויסן געטאָן, אַז די רומענישע רעגירונג איז נישט אימשטאַנד איינצוהאַלטן די יידישע עמיגראַציע. און אין דעם איז עס, ווי עס זעט אויס, ווירקלעך געגאַנגען. מיר ווילן נישט דערמיט אַרויסטרעטן אומדאַנקבאַר קעגן אַמעריקע, וואָס האָט פּראָטעסטירט, און נישט קעגן ענגלאַנד, וואָס האָט דעם פּראָטעסט אונטערגעהאַלטן. ענגלאַנד און אַמעריקע קאָנען נישט צופרידן זיין פון אַ מהומהדיקער עמיגראַציע פון אָן אָרעמסטן קלאַס מענטשן, און צוויי־וועגן האָבן זיי געהאַט זיך דערפון צו פאַרהיטן, איינעם אַ זיכערן: צו פאַרמאַכן די גרענעץ פאַר פרעמדע יידן, און אַ צווייטן: צו פּרוּוון פּראָטעסטירן, צו פאַררופן זיך אויף מענטשלעכקייט, אויף יושר, פּרוּוון אויפוועקן ביי רומעניען, ציי אַזוי ביי אייראָפּע, אַ פונק רחמנות... געוועלט האָבן די ביידע פעלקער דעם נישט־זיכערן, נאָר דעם מענטשלעכן וועג! און — ער האָט דערווייל צום צוועק נישט געפירט.

פון רומעניען קומען אַלץ נייע ידיעות, אַז מען ריכט זיך אויף בעסערע צייטן פאַר יידן; אַז מען רעכנט עפּעס פאַר יידן צו טאָן; אַז עס איז מעגלעך, אַז מען וועט זיך נעמען צום האַרץ — — אַלע ווייסן, אַז דאָס זענען שקרים, פאַלשע שמועות, וואָס רומעניען פאַרשפּרייט צו פאַרבלענדן די אויגן, צו פאַרקלענערן די געפאַר. טאָמער רופט זיך נאָך עמיץ אָן, און וואָס שאַדט עס, מען רעדט? אַלע ווייסן עס און אַלע שווייגן, אויסער דייטשלאַנד! דייטשלאַנד האָט נישט געשוויגן, דער אָפּיציעלער „רייכס־אַנצייגער" האָט גערעדט! ער האָט גערעדט צוליב דעם קעניג קאַרל, דעם דייטש, וואָס רעגירט אין רומעניען, פאַר זיין כבוד־וועגן! און צוליעב די דייטשע קאַפּיטאַליסטן, וואָס האָבן די רומענישע רעכט אין דער האַנט, פאַר זייערע קופּאָנעס־וועגן! זאָל אייראָפּע נישט מיינען, אַז קעניג קאַרל איז אַ באַרבאַר, זאָל אייראָפּע נישט האַלטן דעם רומע־

נישן קרעדיט פאַר פאַרלוירן — צוליב דעם איז דער „רייכס־אַנצייגער״ אַרויס מיט אַ ברענענדיקן אַרטיקל קעגן — רומע־נישע יידן, די אומזיסטע פרעסער, שינדער, וואָס עקספּלואַטירן דאָס אומשולדיקע לאַנד, וואָס פרעסן עס אויף לעבעדיקער־הייט...

קעגן אַזאַ הויכן און טיפן אַנטיסעמיטיזם, וועט דאָס בערלינער געריכט שוין גאָרנישט האָבן!

— די פּרייזיניקע פּאַרטיי וועט דאָך פרעגן הערובער אין פּאַרלאַמענט?

— וועט זיין נאָך אַביסל דברים בטלים!

אין ווין איז צווישן די עסטרייכישע ציוניסטן און דער יידישער פאָלקס־פּאַרטיי געקומען צו אַ פשרה. דעם דריי און צוואַנציקסטן אָקטאָבער (נייעם סטיל) איז געווען אַן אסיפה פון די פאָרשטייער פוןביידע פּאַרטייען און זיי האָבן אונטערגע־שריבן אַ פּראָטאָקאָל, לויט וועלכן ביידע פּאַרטייען נעמען אָן, — פון איין זייט דאָס פּראָגראַם פון דער יידישער פאָלקס־פּאַרטיי — דאָס געגנוואַרטס־פּראָגראַם צו הייבן דאָס יידי־שע פאָלק גייסטיק, ווירטשאַפטלעך און קער־פּערלעך — און פון דער צווייטער זייט דאָס ציוניסטישע פּראָגראַם, וואָס דער באַזעלער קאָנגרעס האָט אויפגעשטעלט צו שאַפן אַן עפנטלעך רעכטלעך געזיכערטע היים פאַרן יידישן פאָלק אין יידישן לאַנד.

ביידע פּאַרטייען זענען זיך מתחייב איינע די צווייטע צו שטיצן, איינע דער צווייטער צו העלפן און צוזאַמען צו פעכטן פאַרן יידישן פאָלק.

פאַרן יידישן פאָלק! נישט אַלע דאָך זענען זיכער, אז עס

איז פאראן א יידיש פאָלק! נישט אלע אינטעליגענטן, מיין איך; און פון וואנען זאָלן זיי עס וויסן? מענטשן, וואָס זענען פון פ ר ע מ ד ע פרעמדאַרטיק אויפגעצויגן, קוקן נאָר פ ר ע מ ד ע אין מויל אַריין! אפילו נאַציאָנאַליסטן־ציוניסטן פרעגן עצות, צי מען מעג? נישט נאָר ביי רבנים, נאָר וואו אויך א שריפטשטעלער, וואו א פעדער־האלטער, בפרט וואו א פּאָליטיקער! און נישט איין שוואך־קאָפּ קאָן משוגע ווערן, הערנדיק אלערליי תשובות פון אַלערליי גרויסע לייט... איינער זאָגט: יאָ, אַ צווייטער: ניין, א דריטער וויל זיך ערשט מישב זיין; פון יידישן פאָלק האָט ער אפילו עפּעס געהערט, נאָר וואָס און ווען געדענקט ער נישט..

און אונזערע שוואַך־קעפּ (דער זעצער זאָל זיך נאָר נישט טועה זיין אויף שאָפּס־קעפּ) ווארטן אומגעדולדיק און מיט האַרץ־ציטערניש אויף א נייעם פסק, וואָס זאָל ארויסגעגעבן ווערן אין וועגעציג פון דער סטודענטן־געזעלשאפט „קאָרדא־פראטער״ דאָס הייסט: „האַרציקע פריינד״. די סטודענטן־געזעלשאַפט האָט זיך פאַרבונדן צום צוועק א גוט לעבן צו מאכן צווישן אלערליי פעלקער. מיטגלידער, לויט מען שרייבט, האָט זי איבער צוואַנציק טויזנט. יעדעס יאָר ווערט געמאַכט אַן אַלגעמיינע אסיפה. די מיטגלידער פון פארשידענע פעלקער פון דער גאַנ־צער געבילדעטער וועלט זאָלן זיך באקענען און רעכט ליב קריגן. אייניקע יידישע סטודענטן אויס רומעניען האָבן געוואָלט אריינטרעטן אין די געזעלשאַפט, נאָר די רומענישע אָפּטיילונג האָט זיי אָפּגעזאָגט, און דערצו א טעם געגעבן: אז די, וואָס האָבן אין רומעניען קיין ציוויל־רעכט נישט, קאָנען נישט גילטן אלס רומענישע סטודענטן, און קאָנען נישט אויפגענומען ווערן פון דער רומענישער אָפּטיילונג. די רומעניש־יידישע סטודענטן האָבן זיך געווענדט צום קאָמיטעט פון דער געזעלשאַפט, און דער קאָמיטעט האָט געגרינדעט, צוליב די רומעניש־יידישע סטו־דענטן, א באַזונדערע אָפּטיילונג, א „ספּעציאל־אָפּטיילונג״ פאר די, וואָס געניסן נישט פון בירגער־רעכט אין ערגעץ א לאנד, דאָס הייסט – פאר יידן! אייניקע יידישע סטודענטן זענען אָבער

דערויף נישט באַשטאַנען; זיי ווילן זיך נישט באַפרידיקן מיטן אומשולדיקן נאָמען „סעקציאָן־ספּעציאַל" און האָבן פאַרלאַנגט אַן אָפענע אָפּטיילונג פאַר יידן, פאַר סטודענטן פון יידישער נאַצ־יאָן! דער קאָמיטעט האָט נישט געוואוסט, וואָס מען טוט מיט דער וואונדערלעכער פראַגע, ער האָט אָפּגעלייגט די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, און פריער צוזאַמענגערופן אַ קליינע אסיפה, אָפּצו־קלערן, ווי אזוי מען זאָל זיך נוהג זיין... די קליינע אסיפה איז צו שטאַנד געקומען... מען האָט פיל גערעדט, טייל רעדנער האָבן פאַרלאַנגט, מען זאָל מיט כוח אריינשטופן די יידן אין די אָפּטיילונגען פון זייערע לענדער! אנדערע זענען באַשטאַנען אויף אַ באַזונדערע יידישע אָפּטיילונג, און ערשט די אַלגעמיינע געזעלשאַפט וועט פּסקנען: יאָ אָדער ניין!

שוואַך־קעפּ, זייט געדולדיק און וואַרט!

איינער, וואָס האָט שטענדיק מלחמה געהאַלטן קעגן אַזוינע שוואַך־קעפּ, וואָס קוקן אַלע פּרעמדע אין מויל אריין, איז געווען ראובן אָשר בראָדעס. נאָך אַ שווערער קראַנקהייט איז ער איצט געשטאָרבן אין ווין. ראובן אָשר בראָדעס האָט פיל גע־שריבן. ער האָט איבערגעלאָזן דער יידישער ליטעראַטור צוויי גרויסע ראָמאַנען: הדת והחיים, שתי הקצוות, קליינע ערציילונגען און פיל מאמרים אין העברעישע און זשאַרגאָנישע צייטונגען. די פיל צייטונגען, וועלכע ער האָט אַליין אַרויסגעגעבן, האָבן נישט געהאַט קיין לאַנגע יאָרן; די גרויסע ווערק זיינע זענען געבליבן נישט געענדיקט, אָבער דאָך וועלן זיינע אַרבעטן נישט פאַרגעסן ווערן. זיין ראָמאַן „הדת והחיים" האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג און פאַרנעמט נאָך אויך איצט אַ שיינעם אָרט אין דער נייער העבּרעישער ליטעראַטור.

אָקאָ בער, 1902

די פּאַריזער וועלט־שווינדלער — די פּאַמיליע הומבערט האָט מען אין שפּאַניען געכאַפּט! די שפּאַנישע פּאָליציי האָט זיי שוין איבערגעגעבן דעם פראַנצויזישן קאָנסול און מען האָט זיי אויך שוין טראַנספּאָרטירט קיין פּאַריז. די פראַנצויזישע רעגי־רונג, וואָס מען האָט באַשולדיקט, אַז זי קוקט אויף דער זאַך דורך די פינגער, אָטעמט פרייער אָפּ און וועט זיך אפשר אָנ־הויבן פרייער אַריינמישן אין אויסלענדישע פּאָליטיק, צוזאַמען מיט רוסלאַנד און עסטרייך אין דער טערקיי, וואָס דאַרף איינ־פירן רעפאָרמען אין מאַקעדאָניען און קאָן נישט, אָדער צוזאַמען מיט דייטשלאַנד, ענגלאַנד און איטאַליען אין ווענעצועלאָ, וואו מען מאָנט אויף פּריוואַטע חובות מיט קאַנאָנען...

די וועלט, אויב זי ווערט נישט בעסער, ערלעכער ווערט זי. שטענדיק פלעגט מען מלחמה האַלטן צוליב עולם־הזה, פּשוט געזאָגט: צוליב דער מטבע, נאָר געזאָגט האָט מען: צוליב הייליקע זאַכן. אויף די פענער איז געווען אויסגעשטיקט מיט גאָלדענע אותיות: לשם יחוד דעם פּרינץ, דעם פאָטערלאַנד, דער רעליגיאָן, דעם הייליקן קבר און וואָס איר ווילט. דער ערשטער ערלעכער מאַן איז געווען ביסמאַרק, וואָס האָט פון פּאָליטישן פּנים אָפּגעריסן די מאַסקע און אָפן געזאָגט, אַז „די געוואַלט גייט פריער פאַרן רעכט"... דייטשלאַנד מיט ענגלאַנד צוזאַמען, און איטאַליען אַלס נאָכשטופּערין, פאַרלאַנגען גאַנץ

איינפאַך: געוואַלד! באַצאָל אונזערע באַנקירן זייער ,חשבונות...

אַ קליינע מלחמה האָט זיך שוין אָנגעהויבן. און אַז די פאַראייניקטע שטאַטן וועלן זיך אַריינמישן לשם יחוד „אַמעריקע פאַר אַמעריקע", וועט ווערן אַ גרויסע מלחמה, אַ וועלט־מלחמה און וועגן וואָס? וועגן פינף מיליאָן פּריוואַט־חובות...

דערווייל שיסט מען שוין, כאָטש דאָס פרידן־געריכט זיצט אין האַאַג און וואַרט... און קלערט, נאָך וואָס עס זיצט!

און אַז עס דונערט, הערט מען נישט, ווי פּיש־בלאָזן פּלאַצן... און אַז קאַנאָנען רעדן, הערט מען נישט, ווי רומע־נישע יידן קרעכצן, און דער אַמעריקאַניש־ענגלישער פּראָטעסט בלייבט אויפן פּאַפּיר...

— — — — — — — — — — — — — —

נישט לאַנג איז אין ווין אויך אַ שטיקל מלחמה געווען, נאָר אַ יידיש־קהלשע: מען האָט פאָרשטייער געוועלט...

די ציוניסטישע, — צוזאַמען מיט דער יידישער פאָלקס־פּאַרטיי, האָבן געוואָלט אין פאָרשטאַנד אַריין, ראָטשילד עט קאָמפּאַניע, צוזאַמען מיט עטלעכע סאָציאַליסטן, האָבן זיך גע־ווערט. געזיגט האָבן — ראָטשילד עט קאָמפּ.

ווילט איר — טרויערט אַביסל, ווילט איר, זאָגט: גם זו לטובה!

דאָס הויפּט־געשעפט פון יידישע קהלות איז צדקה, און צו צדקה מוז מען האָבן גבירים. וואָס קאָנען געבן און נע־מען אויף צדקה! מיט „שטייער" אָדער, ווי מען רופט עס, „עטאַט", איז נאָך קהל נישט צו פירן! אַ נביא האָט געמוזט זיין אַ חכם, אַ גבור און אַן עושר; פאַר אַ ראש־הקהל איז איבערגעענוג דאָס לעצטע. „חכמים" מוזן זיין די קהלשע באַאַמ־טע. יידישע גבורים זענען בכלל אַן איבעריקע זאַך. מיט ענוה פירט מען מער אויס. אָבער עשירים מוזן זיי זיין; אויף דעם שטייען — שפּיטעלער, שולן און וואָס איר ווילט!

אונזערע קהלות וועלן נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָרן האָפן אויף אַ צופאַל פון אַ גביריש האַרץ, כדי פון דער פּאַרציטערטער

האַנט זאָל אַרויסלאָזן אַ מטבע פאַרן יתום, פאַר דער אַלמנה, פאַרן קראַנקן אָרעמאַן... פון צייט צו צייט באַוויַיזט זיך די לייוונט אין דער קהלשער קעשענע, און מען מוז וואַרטן, אַן אָפּגעלעבטער גביר, וואָס האָט שוין קיין ציין און קיין מאָגן נישט פאַר „אמת גוטע זאַכן", זאָל חשק באַקומען צו אַביסל כבוד און אַריינשטעלן אַ בעטל אין יידישן הקדש... און שפּעטער, אַז עס וועט קומען די רעכטע צייט, דער עפּל זאָל אַראָפּפאַלן פון בוים, זאָל ער, חס־ושלום, נישט פאַרכאַפּט ווערן און אַביסל צייט האָבן צו ציטערן פאַרן מלאך־המות מיטן גהינום און צו קויפן זיך ביי קהל אַ חלק לעולם־הבא פאַר באַר כ ש ר געלט...

און כל־זמן פאָלקס־פּאַרטייען און ציוניסטן האָבן קיין גבירים נישט, מעגן זיי זיך האַלטן פון דערווייטן!

— — — — — — — — — — — — — — — —

דאָסזעלבע לאָזט זיך זאָגן וועגן די וואַלן, וואָס זענען אין וואַרשע געווען.

אין וואַרשע איז קיין אָרגאַניזירטע יידישע פאָלקס־פּאַרטיי נישט פאַראַן און אַרויסגעטרעטן זענען נאָר ציוניסטן אַליין. קעגן זיך האָבן זיי געהאַט די וואַרשעווער „פּאָסטעמפּאָוצי" מיט וואַרשעווער חסידים צוזאַמען. די ציוניסטן האָבן נישט אויסגעפירט. מען האָט נאָך די „שטימען" נישט אויסגעציילט, דאָך ווייסן אַלע, אַז קיין איינציקער ציוניסט וועט דאָס מאָל נישט דרימלען אין אַ קהלשן פּאַטער־שטול, אָבער די ציוניסטישע שטימען וואַקסן און מיט דער צייט — — מיט דער צייט וועלן די ציוניסטישע איינגעמען וואַרשעווער קהל, זיי וועלן זייערע אייגענע גבירים האָבן!

נאָר אויב דער וואַרשעווער ציוניזם איז נאָכנישט גביריש, בעל־הבתיש איז ער שוין און גאַנץ פיין בעל־הבתיש! די אַנדערע פּאַרטייען האָבן קיין „פּראָגראַמען" נישט אַרויסגעגעבן. זייער פּראָגראַם איז דאָס, וואָס זיי האָבן ביז אַהער געטאָן: דאָס געמיינדע־הויז, דאָס איינציקע אין גאַנץ רוסלאַנד, דאָס נייע שפּי־

טאָל, די שולן, די תּלמוד־תּורהס, די רבנים, דער „הייליקער־אָרט" אַ װאַרשעװער בעל־הבית װייסט, װאָס מען האָט געטאָן און װאָס מען קאָן טאָן... די „צדקה" װאַקסט און װעט װאַקסן פון טאָג צו טאָג, אַביסל טרוקן, אַביסל האַרט, אַביסל אַרומגעשפּונען מיט איבעריקער שרייבעריי, נאָר גרעסער װערט זי און רייכער אין אַנשטאַלטן, אין לעגאַטן — —

די ציוניסטן דאַגעגן, װאָס װילן דאָס געשעענע ירשענען און װייטער פירן לויט זייער פּראָגראַם, האָבן געמוזט איבער אים מזכיר ומודיע זיין, און זיי האָבן עס געטאָן, און דאָס פּראָגראַם איז גאַנץ בעל־הבתיש אַרויס...

װען עס זאָל זיין אין װאַרשע אַן אָרגאַניזירטע פאָלקס־פּאַרטיי, װאָלט זי זיכער דאָס פּראָגראַם נישט אונטערגעשריבן. עס װימלט אין אים מיט רבנים, מגידים, מלמדים, אַביסל מער לשון־קודש... און דעם קהלשן שטייער װילן די ציוניסטן העכערן, אָבער נישט שטייגערן, נישט אָפּשאַפן די נאָרמע... דאס בעל־הבתיש־ליבעראַל־פרומלעכע פּראָגראַם איז געדרוקט און פאַר־שיקט געװאָרן אויף העברעיש און פּויליש: י י ד י ש נישט!... דאָס זענען קהל־זאַכן און װיסן דערפון דאַרפן נאָר די, װאָס צאָלן, די, װאָס לעזן העברעיש אָדער פּויליש, און נישט דאָס פעבל...

— — — — — — — — — — — — — —

צו לעצט עטלעכע פראַגע־צייכן.

דער „װאָסכאָד" האָט מיטגעטיילט, אַז די רוסישע רעגירונג איז בדעה צו קאָלאָניזירן יידן אין רוסלאַנד. צו דעם צװעק זאָל פּראָיעקטירט װערן אַ רעכט, יידן זאָלן מעגן קויפן אין גאַנץ רוסלאַנד קאָלאָניעס, פון צװאַנציק, דרייסיק און פופציק דעסיאַטין, יעדעס מאָל מיט דער ערלויבניש פון דער פּאָליציי.

די „נאָוואָיע ווערעמיאַ" איז אַרויס קעגן „יידישע פלענער" מיט אַ פייער, און טרייסט זיך און אירע לעזער דערמיט, אַז „לא היה ולא נברא" – עס איז אַזאַ פראָיעקט נישט פאַראַן.

די „בודושטשנאסט" איז געקומען אַלס תנא דמסייע דעם „וואָסכאָד" און פאַרזיכערט, אַז אַזאַ פראָיעקט איז זיכער פאַראַן...

פרעגט זיך:

צי איז ער פאַראַן באמת?

צי אויב ער איז פאַראַן, וועט ער אויסגעפירט ווערן?

און אויב ער וועט אויסגעפירט ווערן, צי וועט דאָס געבורט פון אַ „פאָליציישע אייבוויליקונג" נישט גענוג זיין דאָס געזעץ זאָל בלייבן אויפן פּאַפּיר?

— — — — — — — — — — — — — — —

נאָך אַ פראַגע:

אין רוסלאַנד הערט מען וואָס אַמאָל פון נייע קאָנצעסיעס אויף יידישע צייטונגען –

פרעגט זיך:

– צי וועט דאָס אָרעמע יידישע פובליקום דאָס אַלץ טראָגן?

– צי קאָן דאָס אַלץ די יידיש־ליטעראַרישע אַרבעטס־קראַפט באַדינען?

צי ווען ענדלעך אונזערע בלעטער אויפהערן צו זיין כל־בוניקעס און באַקומען פראָגראַמען?

ווער ווייסט..

— — — — — — — — — — — — — — —

— און אַצינד אַדיע, אָדער: צום ווידערזען ערגעץ אַנדערש!

דעצעמבער, 1902.

WITHDRAWN FROM CIRCULATION
FOR DONATION ONLY.
NOT FOR RESALE
ONTTREK VAN SIRKULASIE
ALLEENLIK VIR DONASIES.
NIE VIR HERVERKOOP NIE.

CAPE TOWN CITY LIBRARIES